

**АКАДЕМИЯИ МИЛЛИИ ИЛМҲОИ ТОҶИКИСТОН
ИНСТИТУТИ ОМУЗИШИ МАСЪАЛАҲОИ
ДАВЛАТҲОИ ОСИЁ ВА АВРУПО**

**НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК ТАДЖИКИСТАНА
ИНСТИТУТ ИЗУЧЕНИЯ ПРОБЛЕМ
СТРАН АЗИИ И ЕВРОПЫ**

**NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE TAJIKISTAN
INSTITUTE OF STUDYING OF THE PROBLEMS
OF ASIAN AND EUROPEAN COUNTRIES**

**ИНСТИТУТИ
ОСИЁ ВА АВРУПО**

(мачаллаи илмӣ)

**ИНСТИТУТ
АЗИИ И ЕВРОПЫ**

(научный журнал)

**THE INSTITUTE OF
ASIA AND EUROPE**

(Scientific Journal)

№1, (5) 2021

Душанбе - 2021

Ниёзи Ёрмахмад Бобо – сармухаррир, н.и.ф., директори Институти Осиё ва Аврупо,
Раҳмонзода Азимҷони Шерали – муовини сармухаррир, муовини директор оид ба илм ва таълими Институти Осиё ва Аврупо,
Назарзода Носир Чобир – мухаррири масъул, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
Пудинаев Умед – котиби масъул.

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ

Фарход Раҳимӣ – академик, Президенти АМИТ, **Абдучаббор Раҳмонзода** – академик, ёрдамчии Президенти ҶТ оид ба масъалаҳои рушди иҷтимоӣ ва робита бо ҷомеа, **Муҳаммад Абдурраҳмон** – ноиби Президенти АМИТ, **Акбар Турсон** – академики АМИТ, сарҳодими илмии шӯъбаи Аврупо ва Амрико, **Шодимуҳаммад Суфизода** – д.и.ф., директори Китобхонаи марказии илмии ба номи И. Гандии АМИТ, **Мирзо Муллоаҳмад** – узв. воб. АМИТ, **Ҳабибулло Рачабов** – д.и.ф., мудири шӯъбаи Осиёи Ҷанубу Шарқӣ, **Санавбар Воҳидова** – д.и.т., мудири шӯъбаи Аврупо ва Амрико, **Қосимшо Искандаров** – д.и.т., сарҳодими илмии шӯъбаи Шарқи Миёна ва Наздик, **Ниёз Мирзоев** – д.и.т., сарҳодими илмии шӯъбаи Осиёи Марказӣ, **Тоҷиддин Мардонӣ** – д.и.ф., сарҳодими илмии шӯъбаи Шарқи Миёна ва Наздик, **Ғиёсиддин Қодиров**, н.и.ф. сарҳодими илмии шӯъбаи Шарқи Миёна ва Наздик, **Муҳаммадамин Оймаҳмадов** – н.и.и.

Ниёзи Ёрмахмад Бобо – главный редактор, к.ф.н., директор Института Азии и Европы,
Раҳмонзода Азимҷан Шерали – зам. гл. редактора, зам. директора Института Азии и Европы,
Назарзода Носир Дҷобир – ответственный редактор, доктор юридических наук,
Пудинаев Умед, – ответственный секретар.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Фарход Раҳими – академик, Президент НАНТ, **Абдуджаббор Раҳмонзода** – академик, помощник Президента РТ по вопросам социального развития и связям с общественностью; **Муҳаммад Абдурраҳмон**, вице-президент НАНТ, **Акбар Турсон** – академик, гл. научный сотрудник отдела Европы и Америки, **Шодимуҳаммад Суфизода** – д.ф.н., директор центральной научной библиотеки НАНТ им. И. Ганди, **Мирзо Муллоаҳмад** – член-корр НАНТ, **Ҳабибулло Раджабов** – д.ф.н., зав. отделом Юго-Восточной Азии, **Санавбар Воҳидова** – д.и.н., зав. отделом Европы и Америки, **Қосимшо Искандаров** – д.и.н., гл. научный сотрудник отдела Среднего и Ближнего Востока, **Ниёз Мирзоев** – д.и.н., гл. научный сотрудник отдела Центральной Азии, **Тоҷиддин Мардонӣ** – д.ф.н., гл. научный сотрудник отдела Среднего и Ближнего Востока, **Ғиёсиддин Қодиров** – к.ф.н., гл. научный сотрудник отдела Среднего и Ближнего Востока, **Маҳмадамин Оймамадов** – к.э.н.

Niyoz Yarmahmad Bobo – Chief Editor, Director of Institute of Asia and Europe,
Rahmonzoda Azimjoni Sherali – Deputy of Chief, Institute of Asia and Europe,
Nazarzoda Nosir Jobir – Executive Editor, doctor of Jurisprudence,
Pudinaev Umed – Executive Secretary.

EDITORIAL TEAM

Farhod Rahimi – President of the National Academy of Sciences of Tajikistan, **Abdujabbor Rahmonzoda** – Adviser of the President of the Republic of Tajikistan on Social development and Public relations, **Muhammad Abdurahmon** – Vice-President of the National Academy of Sciences of Tajikistan, **Akbar Tursun** – Academician of the National Academy of Sciences of Tajikistan, **Shodimhammad Suffizoda** – Doctor of Philology sciences, Director Central Scientific Library after the name of I. Gandhi of NAST, **Habibullo Rajabov** – Doctor of Philology sciences, Head of of the Middle and Near Asia Department, **Sanavbar Vohidova** – Doctor of Historical Sciences, Head of Europe and America Department, **Qosimsho Iskandarov** – Doctor of Historical Sciences, Chief Researcher of the of the Middle and Near Asia Department, **Niyoz Mirzoev** – Doctor of Historical Sciences, Chief Researcher of the Commonwealth of Independent States Department, **Mardoni Tojiddin** – Doctor of Philology Sciences, Chief Researcher of the of the Middle and Near Asia Department, **Giyosiddin Qodirov** – Doctor of Philology sciences, Leading Researcher of the of the Middle and Near Asia Department, **Mahmadamin Oymahmadov** – Candidate of Economic Sciences.

Маҷаллаи илмии «Осиё ва Аврупо» таҳти № 154/РЗ – 97 санаи 12 июни соли 2020 дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шудааст.

СИЁСАТИ ХОРИҶӢ ВА ДИПЛОМАТИЯ

БАРНОМАИ ҲАСТАИИ ЭРОН ОМИЛИ АСЛИИ ТАШАННУЧИ ВАЗЪИЯТ ДАР МИНТАҚА

**Холназаров Н.М.,
ходими калони илми
Институти омӯзиши масъалаҳои
давлатҳои Осие ва Аврупои
Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон**

Аз аввали баҳори соли 2019 нисбат ба Ҷумҳурии Исломии Эрон таҳдиду фишорҳо аз ҷониби Амрико, Исроил, Арабистони Саудӣ, Амороти Муттаҳидаи Араб ва дигар ҳаммаромонашон бо қувва ва миқёси ҳар чи бештар шурӯъ гардиданд. Баъзан тухматҳо ва фишору таҳдидҳо то ба ҷое расиданд, ки нафаси шуми ҷанг ва забонаҳои оташи он ба хубӣ эҳсос карда мешуданд. Ҳамин тариқ, соли 2019 хавотири, нигарони ва парешонӣ паси сар шуда, соли 2020 фаро расид. Аз ибтидои соли 2020 сар карда, ҳамин фишору зӯргӯиҳо бар зидди Ҷумҳурии Исломии Эрон аз нав ва бо қувваи чанд баробар шурӯъ гардида, вазъияти сиёсӣ-ҳарбӣ ва иқтисодии Эрон ва минтақаро аз пештара ҳам бештар муташанниҷ гардониданд.

Кушта шудани яке аз генералҳои соҳибнуфуз ва шахсияти наздик ба раҳбари олии Ҷумҳурии Исломии Эрон Алии Хоманай, фармондеҳи ҷузъу томҳои махсуси «Ал-Қудс»-и Сипоҳи посдорони инқилоби исломӣ, генерал-лейтенант Қосим Сулаймонӣ бо фармони Президенти ИМА Д.Трамп дар шаби 2-м ба 3-ми январи соли 2020 дар Ироқ, мушакборони пойгоҳҳои Амрико дар Ироқ бо мақсади ҷавоб ба куштори Сулаймонӣ аз ҷониби Эрон ва иштибоҳан зада афтонидани ҳавопаймои мусофирбари Украина аз тарафи қувваҳои мудофияи ҳавоии Сипоҳи посдорони ҚИЭ ва марги наздик ба 200 мусофир аз кишварҳои гуногун, аз ҷониби исроилиҳо кушта шудани олими бузурги физикаи ҳастаии Эрон Муҳсин Фаҳризода 27 ноябри 2020, ба ихтиёри гурӯҳҳои мусаллаҳи шиамазҳаби Ироқ гузоштани миқдори зиёди яроқи аслиҳа, ба хусус ракетаҳо, ракетаборони сафорати ИМА бо ҳамин ракетаҳо, аз ҳудуди ИМА парвоз намудани ҳавопаймоҳои бомбаандози стратегии В52Н ва ба ҳарими ҳавоии Эрон ворид шудани онҳо дар қисмати ҳалиҷи Форс ва бозпас баргаштани онҳо бидуни нишаст дар ҷойе, вазъияти муташанниҷи мавҷудро боз ҳам печидатар, ҳассостар ва хатарноктар намуданд.

Паҳншавии пандемияи Covid-19 дар тамоми ҷаҳон, ба хусус дар Амрико ва Эрон, гирифтори миллионҳо нафар ба ин беморӣ, ҳалокати садҳо ҳазор нафар шаҳрвандони ин кишварҳо, ғофилгир шудани роҳбарияти кишварҳои ҷаҳон, очиз мондани инсоният дар назди ин вабои аср то андозае ва то муддати муайяне вазъияти сиёсӣ-ҳарбии ҷаҳон, аз ҷумла тафси вазъияти мавҷудро дар минтақаи Ховари Наздик ва Миёна низ паст намуд. Интиҳоботи такрор ба такрор таи як соли охир дар Исроил барои интиҳоби Сарвазир ва интиҳоботи президентӣ дар Амрико низ ба паст шудани шиддати авзоъ дар минтақа таъсир расониданд.

Акнун ба саҳифаҳои таърихи ин масъала назар мекунем, то ба сабабҳои чунин бадбинӣ ва кинаву адоватҳо сарфаҳм равем ва бидонем, ки чаро кишварҳое, ки дар боло зикр кардем бо Эрон чунин рафтор менамоянд ва ахиран ҳадафшон чист?

Муносиботи Амрико ва Эронӣ шоҳаншоҳӣ то инқилоби исломии соли 1979 дар Эрон ва тағйири номи Эрон ба Ҷумҳурии Исломӣ хеле дӯстона ва хушбинона буд. Эрон дар ин солҳо майли ғарбгарой, бахусус амрикоӣ дошт ва бештар ба Амрико таъя мекард. Соли 1979 дар Эрон тахти раҳбарии оятулло Хумайнӣ инқилоб ғалаба кард. Пеш аз шурӯи инқилоб Хумайнӣ тавонист тамоми қувваҳои муҳолифи шоҳро муттаҳид намуда, бар зидди ӯ равона созад. Шоҳ аз қиёми мардум ҳаросида, очилона ва ноҷавонмардона Эронро тарк гуфт. Хумайнӣ ва ҳамфикронаш медонистанд, ки Муҳаммад Ризошоҳ дастнишондаи амрикоӣро англисхост ва маҳз бо дастури нишондоди онҳо ба амалҳое даст задааст, ки хилофи манфиатҳои миллии мардуми Эрон, хилофи дину мазаб ва урфу одати эронӣ буданд. Бинобар ин, инқилобчиён, бахусус, ҷавонон бар хилофи тамоми қонуну қоидаҳои маъруфи байналмилалӣ оид ба даҳолатнопазирии сафоратхонаҳо ва намоёндиғҳои кишварҳои хориҷӣ даст ба ҳамла ва талаву торочи сафорати Амрико дар Техрон зада, моҳи ноябри соли 1979 кормандони сафоратро гаравгон гирифтанд.

Дар рӯзҳои аввали баъди инқилоб Раиси созмони озодихоҳи Фаластин Ёсир Арафот ба Эрон таширф овард. Раҳбарияти онрӯзаи Эрон ӯро бо шукӯху шаҳомати зиёд пешвоз гирифта, ба таври намоишкорона бинои холимондаи сафорати Исроилро ба ихтиёри Созмони озодихоҳи Фаластин вогузор карданд.

Амрико чандин бор кӯшиши озод намудани гаравгонони амрикоиро кард, вале на бо роҳи дипломатӣ ва на бо роҳи истифода аз қувваи ҳарбӣ (зӯрӣ) натавонист дар ин кор комёб гардад. Аз ин рӯ, Амрико обрӯву эътибор ва ҳайсиати байналмилалӣ хешро поймолшуда ҳисобида, дар натиҷа нисбат ба Эрон кина парваридан гирифт.

Ногуфта намонад, ки ҳамла ба сафоратхонаҳо ва намоёндиғҳои кишварҳои хориҷии муқими Эрон аз ҷониби исломгароёни мутаассиб ва гурӯҳҳои тундрави исломӣ, ки тавассути муллоҳову охундҳо ҳидоят ва роҳбарӣ мешуданд, бори нахуст набуда, таърих борҳо шохиди чунин ҳодисаҳои нангин дар ин кишвар будааст.

11 феврал ё бо солшумории кӯҳна 30 январӣ соли 1829 анбӯҳи чандин ҳазор нафараи ҷавонон ва донишҷӯёни эронӣ ба миссияи дипломатии Россия дар Техрон ҳамлавар гардиданд. Казакҳои муҳофиз бо ҳамроҳии кормандони миссия тахти раҳбарии сафир барои ҳимояи сафоратхона ва ҳаёти кормандон ба по хестанд. Сафири кишвари Россия–нависандаи машҳур ва дипломати варзида Александр Сергеевич Грибоедов ба муҳофизин фармон дод, ки бо тирҳои безарар (холостой) оташ кушоянд, вале вақте, ки ҳамлагарон дохили ҳавлии сафорат гардида, ба куштори кормандон даст заданд, фармони оташ бо тирҳои марговар ва истифода аз найзаҳо дода шуд. Ҷаноби сафир аз қисмати сараш захм бардошт. Дар ҳамин ҷанги нобаробар 36 тан аз кормандони сафорат бо ҳамроҳии сафир ба таври ваҳшиёна кушта шуданд. Ҷасади то ба ҳадди ношинохтанӣ расонидаи сафир Грибоедовро ин тӯдаи ба ҳадди чунун расонидашуда таи чанд рӯз дар кӯчаҳои Техрон кашон-кашон гардонида, баъдан бо ҳамроҳии дигар кушташудагон, ки ҷасадҳояшонро даррандавор пора-пора карда буданд, дар як чуқури партоб карданд.

Яке аз зиндамондагон-котиби сафорат бо номи Малтсев дар ёддоштҳои қайд мекунад, ки вақте ҳучумкунандаҳо ба утоқҳои сафорат ворид шуданд, тамоми чизҳо: аснод, асбобу анҷом, пулу ашё ва дигарҳоро ба сахни сафорат бароварда, миёни худ бо афту дарафтҳо тақсим намуданд. Аз ҳама таассуфовараш он аст, ки дар натиҷаи ин задухӯрд сақфи утоқҳои сафорат оташ гирифт ва биноҳои сафорат ба оташ тоб наоварда, фуру рехтанд.

Ин биноҳо баъдан бозсозӣ шуданд ва баъд аз 114 сол онҳо ҳамчун маҳалли мулоқоти сарони се давлати абаркудрати ҷаҳон ва гузаронидани конференсияи Техрон-43 дар тамоми дунё маълуми машҳур гардиданд.

Аз он мулоқоти дорои аҳамияти умумиҷаҳонӣ имрӯз дар даромади яке аз толорҳои маҷлиси қабули сафорат танҳо як тоблу (расм)-и андозаи тақрибан панҷоҳ ба панҷоҳ дар як чорҷӯбаи оддӣ ҳамчун нишон боқӣ мондаасту халос.

Барои чунин рафтори нанговари гӯшношунид ва таҳқиромез, тибқи қонуну қоидаҳои байналхалқӣ Россия мебоист феврал бо Эрон вориди ҷанг мешуд. Аммо Россия бар асари гирифториҳои зиёд ва ҷанги як сол пеш ба охир расида бо Эрон, чунин шароит ва имкониятро надошт. Бо дарназардошти ҳамин мушкилот, ин масъала бо роҳи дипломатӣ, яъне гирифтани хунбаҳо ба шакли тухфаҳои қиматбаҳо аз хонадони шоҳӣ, аз он ҷумла, алмоси машҳури «Шоҳ» ҳал карда шуд.

Ба ҳар сурат, дар давраи шоҳигарӣ дар Эрон амалҳои ғайриқонунӣ, ҳамла ба сафоратхонаҳо ва намояндагиҳои хориҷии муқими Эрон ва ғорати онҳо аҳёнан ба вучуд меомаданд. Амалҳои ғайриқонунӣ нисбат ба миссияҳои дипломатӣ, асосан, баъд аз пирӯзии инқилоби исломӣ ба ҳукми анъана даромаданд ва таи солҳои 1979 - 2012 чунин амалҳои нангин борҳо ва бо сенарияҳои мушобеҳ такрор шудаанд. Ҳоло дар зер амалҳои зерӣ по гузоштани қонунҳои байналмилалӣ аз ҷониби Эронро оид ба ин масъала як ба як нишон медиҳем:

1. 4 ноябри соли 1979, ҳамла ба сафорти ИМА, тороҷу ғоратгарӣ ва ба гаравгон гирифтани 63 нафар кормандони сафорат ва 3 нафар амрикоӣҳои оддӣ.
2. 1 январи соли 1980, ҳамла ба сафорати Иттиҳоди Шӯравӣ. Бо мақсади ба дасти тазоҳурқунандагон наафтодан қисме аз ҳуҷҷатҳо, техникаи ҷопӣ ва алоқа аз ҷониби кормандони сафорат аз байн бурда шуданд.
3. 27 декабри соли 1980, ҳамла ба сафорати Иттиҳоди Шӯравӣ. Баҳона солгарди ба Афғонистон ворид шудани қувваҳои ҳарбии Шӯравӣ.
4. 27 декабри соли 1987, ҳамла ба Консулгарии генералии Шӯравӣ дар Исфаҳон дар солгарди навбатии ворид шудани қувваҳои ҳарбии Шӯравӣ ба Афғонистон.
5. Марти соли 1988, ҳамла ба сафорати Шӯравӣ. Баҳона: ракетаборони Эрон аз ҷониби Ироқ бо ракетаҳои навъи СКАД- и истехсоли Шӯравӣ.
6. 6-7 феввали соли 2006, ҳамлаи тазоҳурқунандагон ба сафоратхонаҳои Франция, Англия, Дания, Австрия ва Норвегия. Баҳона: ҷопи карикатураҳои Паёмбари ислом дар як қатор рӯзномаҳои аврупой.
7. 9 феввали соли 2010, ҳамлаи тазоҳурқунандагон дар натиҷаи бепарвоии политика ба сафоратхонаҳои Италия, Франция, Нидерландия бо додани шиорҳои «Марг ба Берлусконӣ», «Марг ба Саркозӣ». Баҳона: даҳлати кишварҳои абаркудрат ба корҳои дохилии Эрон. Иштирокқунандагони ҳамла қувваҳои «басич» таҳти фармондеҳии Сипоҳи посдорон.
8. 29 ноябри соли 2011, ҳамла ба сафорати Англия ва қароргоҳи тобистонии сафир. Кандани парчами Англия ва ба ҷойи вай бардоштани парчами Эрон, талаву тороҷ, ба даст овардани асноди маҳрамона ва ба гаравгон гирифтани чанд нафар кормандони сафорат [1, №2/273 аз 02.2012].

Ҳамаи ин амалҳои нангин тибқи сенарияҳои ба ҳам мушобеҳи қаблан тарҳрезӣшуда аз ҷониби охундҳо, оятуллоҳо, ниҳодҳо ва ҳадамоти махсуси давлатӣ роҳандозӣ ва иҷро гардидаанд. «Ҷавонон ва донишҷӯён»-и исломӣ барои амалӣ гардонидани ҳадафҳои ҳадамоти махсуси давлатӣ аз як ниқобе бештар набуданд.

Америка ва дигар кишварҳое, ки аз режими нави Эрон тахти раҳбарии оятулло Хумайнӣ норозӣ будаву нисбат ба Эрон кина доштанд, Ироқро ба муқобили Эрон шӯронида, онро саропо мучаҳҳазу мусаллаҳ намуда, ба ҷанги Ироқу Эрон асос гузоштанд. Ҷанг ҳашт сол давом кард ва бо ҷӣ натиҷаҳо ҷамъбаст гардид, ба ҳамагон маълум аст.

Дар давраи омодагӣ ва гузаронидани интиҳоботи президентӣ дар Амрико соли 2016, номзад ба мақоми президентӣ Д.Трамп дар баромадҳояш норозигии хешро аз Барҷом (Барномаи ҷомеи иқдоми муштарақ), ки ҳосили қору заҳмати қариб даҳсолаи гурӯҳи 5+1 буд, эълон карда, ваъда дода буд, ки дар сурати интиҳоб гаштанаш ба мақоми президентӣ ин Созишнома ро ё бекор ва ё бознигарӣ менамояд. Ба гумон ва диди ӯ ҳамчун саромоядор, ин Созишнома барои Амрико бефоида будааст. Аз ин лиҳоз, тақрибан баъди як соли расидан ба мақоми президентӣ, октябри соли 2017 Трамپ изҳор дошт, ки дигар ӯ конгрессро оиди ба манфиати Амрико будани ин Созишнома бовар кунонидани нест ва Амрико аз ин Созишнома хорич хоҳад шуд. Тасмими мазкурро «бародарони хурди»-и Америка Арабистони Саудӣ ва Исроил дастгирӣ намуда, ба оташи кинаи деринаи Амрико нисбати Эрон рағбан рехтанд. Ҳарчанд иқдоми мазкур аз ҷониби Иттиҳоди Аврупо дастгирӣ наёфта бошад ҳам, Америка аз ин Созишнома баромаданаширо 08.05.2018 расман эълон намуда, қабули таҳримҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ нисбати Эронро аз нав оғоз кард.

Эрон дар ҷавоб, эълон намуд, ки агар дар муддати 60 рӯз кишварҳои узви Барҷом ин масъаларо ҳаматарафа баррасӣ намуда, манфиати Эронро дар ин бозӣ таъмин нанамоянд, вай метавонад худро аз ҳама ӯҳдадорихо озод ҳисобида, ба иҷрои барномаи ҳастаии хеш идома диҳад.

Америка дар як вақт фишору таҳдидҳоро ба Эрон зиёд намуда, киштиҳои ҷангии ҳавопаймобари хешро бо даҳҳо ҳавопаймоҳои ҷангӣ ва ҳазорҳо нафар ҳайати шахсиаш ба Халиҷи Форс оварда, бо нишон додани зӯрӣ хост, ки Эронро ба сари мизи гуфтушунид биншонад ва мушкilotи мавҷударо ба манфиати ИМА ҳал намуда, дар ҳолати зарурӣ, Созишномаи нав қабул намоянд.

Эрон бошад, бо таҳлили вазъияти мавҷуда ва бо дарназардошти манфиати миллии хеш ба ин таҳдиду фишорҳо сар нафароварда, ба таври қотей аз гуфтушуниди зери фишор саркашӣ намуд. Ҳар ду кишвар дар Халиҷи Форс ба афзудани қувваҳои ҳарбӣ-бахрии хеш идома дода, барои муноқишаҳои яроқнок ба баҳонаҷӯӣ сар карданд. Дар натиҷаи ин муноқишот аз ҳар ду ҷониб яктоӣ дастгоҳҳои кашфӣи бесарнишинро сарнагун карда ва ин сабаби боз ҳам зиёд шудани қаҳру қазаби тарафҳо гардид.

Вобаста ба масъалаи боло Америка тамоми давраи тобистон кӯшиш намуд, ки як коалитсияи пурқувват, яъне коалитсияи Халиҷи Форсро ба вучуд оварад. Хушбахтона то имрӯз ба Амрико ташкили чунин коалитсия муяссар нагардидааст. Аврупоиҳо ба ин пайроҳаи пурхатари Трамп нарафтанд. Ягона кишваре, ки дар ин амал Америкаро тарафдорӣ намуд, Кореяи Ҷанубӣ буд [8].

Ҳатто киштии нафтқашони Эронро, ки бо тавтеаи англисҳо Гибралтар боздошт ва ҳабс намуда буд, новобаста аз кӯшишҳо ва талабу дарҳости Америка барои фиристодани ин киштӣ ба ҳудуди обии ягон кишвари зери таъсири америкоиҳо ва аз тарафи он давлат ҳабс намудани ин киштӣ, Гибралтар ин киштиро озод кард ва ин киштӣ сиҳату саломат бораширо ба кишвари мадди назари Эрон, яъне Сурия расонид.

Баръакс, Эрон дар масъалаи ташкили ҷонибдоронаш аз Америка дида, муваффақияти бештар ба даст овард. Саммити сечониба бо иштироки президентҳои

Россия, Эрон ва Туркия дар Анқара рӯзҳои 15-16 сентябри соли 2019 ва дастгириҳои сиёсӣ ва иқтисодии Хитой мисоли равшани гуфтаҳои болоянд. Дар давоми соли 2020 ИМА чандин бор кӯшиш намуд, ки Эронро бо дасти СММ ҷазо бидиҳад. Аммо ин кӯшишҳо аз ҷониби аъзои Шӯрои Амниятӣ СММ дастгирӣ наёфтанд. Хулоса, таи соли 2020 сиёсати хориҷии Эрон дар ин масъала аз сиёсати хориҷии ИМА муваффақтар буд.

Бадбинҳои байниҳамдигарии Эрону Амрико боз аз он сарчашма мегирад, ки Амрико Эронро ҳамчун пуштибон ва дастгири терроризм дар минтақа гунаҳкор меҳисобад, ҳол он ки ҳуди Амрико якҷо бо ҳампаймонаш Англия то имрӯз ҳамчун ташкилдиханда ва пуштибони чандин созмонҳои террористии байналхалқӣ, аз қабили, «Ал-Қоида», «Толибон» ва ғайра шинохта шуда, ҳоло ҳам ҷангиёни ДИИШ-ро бо мақсади сарнагун сохтани Б. Асад ва низоми давлатдорӣ ӯ, ба таври кушоду равшан пуштибонӣ ва бо яроқу аслиха таъмин намуда истодааст.

Барои тасдиқи ин даъво назари таҳлилгарон ва коршиносонро иқтибос меорем: «Фарзияи дигари мо дар мавриди низоми сиёсии Толибон ин буд, ки Толибон дастнишондаи қудратҳои бузург ва минтақа ҳастанд. Беназир Бхутто-нахуствазири собиқи Покистон, ки чунбиши “Толибон” дар замони ҳукумати ӯ шакл гирифт, дар мусоҳибае бо радиои Би-Би-Си эълон кард: «Покистон танҳо ҳомии “Толибон” нест, балки мучрии сиёсатҳои Амрико ва Инглис аст. Ӯ гуфт: Инглистон мубтақир ва тарроҳи аслии чунбиши Толибон аст ва Покистон бо таслиҳот ва дулдорҳои Амрико ва Арабистони Саудӣ ононро созмондеҳӣ ва басиҷ намудааст» [4].

Ҳадафи аслии сармоягузориҳои ҷиҳод (Толибон) аз ҷониби шоҳигарии нефтии нимҷазираи Араб ва Раёсати Марказии Кашф (РМК ё ЦРУ) барои Иттиҳоди Шӯравии ба Афғонистон ворид шуда ташкил намудани «Ветнам»-и худӣ буд.

Капель Жиль-сиёсатшинос ва арабидони Фаронсаӣ дар китоби хеш «Джихад: экспансия и закат исламузма» оид ба кӯмакҳо ва пуштибонии Толибон аз ҷониби ИМА дар чанд маврид ишораҳо дорад ва мо яке аз онҳоро барои хонанда пешниҳод менамоем. «...ҳамон сол, соли 1979 пирӯзии инқилоби исломӣ дар Техрон бо шиорҳои «Нест бод Амрико!» оғоз гардида бо воридшавии қувваҳои шӯравӣ ба Афғонистон ба охир расид, ки иштироки микёсан васеи РМК (ЦРУ)-ро ба тарафдорӣ мучоҳидини афгон дар пай дошт. Кӯмакҳои амрикоӣ ва Саудӣ ба мучоҳидон асосан аз тариқи Покистони Зиё-ул-Ҳақ, яке аз муридони сарсупурдаи Мавлудӣ мерасид» [2].

Ин ҷо месазад аз нақши Эрон дар саркӯб кардани ҷангиёни ДИИШ дар ҳудуди Сурия ёдоварӣ намуд. Маҳз тавассути Эрон ва қувваҳои ҳарбии он дар Сурия ба ДИИШ зарбаҳои ҳалокатбор ворид карда шуд. Эронро Исроил тибқи сарчашмаҳои мӯътабари таърихӣ дар тамоми тули таърихи чандҳазорсолаи мавҷудияташон бо ҳамдигар муносиботи ҳасана ва ҳатто дар баъзе давраҳои таърихӣ муносибатҳои ҳешу таборӣ дошта, дар ғанӣ гардонидани фарҳанги ҳамдигар нақши дурахшон гузоштаанд.

То имрӯз миёни ин ду халқ ягон бор ҷанг нашудааст. Сарчашмаҳои таърихӣ шаҳодат медиҳанд, ки дар замони Куруши Кабир, домоди ӯ Доро ва писари ӯ-набераи духтарии Куруши Кабир-Хашоёршо ва баъдҳо дар замони Ҷанги Бузурги Ватанӣ маҳз эронӣҳо қавми яҳудро ҳам дар Эрон ва ҳам дар Аврупо аз асирӣ озод кардаву аз несту нобуд шудан наҷот додаанд [5, с.194-195].

Муҳолифатҳо дар муносибот миёни ин ду кишвар баъд аз солҳои 40-ми асри гузашта, яъне пас аз ташкили давлати Исроил соли 1947 дар хоки Фаластин ва шинохти расмӣ он аз ҷониби Созмони Милали Муттаҳид ба амал омадаанд. Баъдҳо бошад, гармшавии ин муносибот ва ҳатто эътирофи давлати исроилиҳо аз ҷониби Эрон дар замони Шоҳигарии Муҳаммад Ризо Паҳлавӣ мушоҳида гардидааст.

Бо пирӯзии инқилоби исломӣ дар Эрон соли 1979 тақрибан ба ҳама намуди муносиботи сиёсӣ ва тамосҳои ба он вобаста нуқтаи таммат гузошта шуда бошад ҳам, муносиботи иқтисодии пасипардагӣ боз чанд соли дигар идома ёфтанд. Ин муносибатҳо махсусан дар чорҷӯби «Эрон-контрас» дар замони ҷанги Ироқу Эрон аз аҳамияти вижае бархурдор буданд [7, с.377].

Тезутундшавии муноқишаҳои минбаъда, яъне баъд аз соли 1990, дар натиҷаи тағйироти шартии вазъи геополитикии ҷаҳонӣ, амиқтар шудани рақобатпазирии ҷаҳони ислом ва ҷаҳони ғарб, оғози ҷараёни сулҳи миёни Исроил ва кишварҳои араби ҳамсоя ва фаъолиятҳо дар Эрон оид ба сохтани яроқи ядроии худӣ, аннексияи қисме аз ҳудуди аз тарафи Исроил ишғолшудаи хоки Фаластин, маводи дар ВАО-и ҳар ду кишвар ҷопшуда, баромадҳо ва изҳорияҳои ашхоси расмӣ ҳар ду давлат сарчашма мегирад.

Дар ин масъала баромадҳои сарони давлати Эрон оид ба нобуд сохтани қавми яҳуд ва ҳатто аз харитаи ҷаҳон тарошида партофтани Исроил ҳамчун давлат боиси шиддати бештар ёфтани муҳолифатҳо ва муноқишоти миёни ин ду давлат гардидааст.

Имрӯзҳо ин тахмину гумонҳо ва таҳдиду фишорҳо то ба ҷоёе расидааст, ки ҳар ҳодисаи нохуш ва ҳар таҳрибу вайронкорӣҳое, ки дар минтақа рӯй медиҳад, Исроилу Амрикову Арабистони Саудӣ дар ташкил ва иҷрои он изи Эронро меҷӯянд ва ё баръакс Эронро кишварҳои номбаршударо муқассир меҳисобанд. Ҳар ду ҷониб ба шиддат роҳи яроқнокшавиро пеш гирифтаанд. Чун Исроил дар минтақа соҳиби яроқи ядрой мебошад, Эрон низ кӯшиш карда истодааст, ки бо мақсади пешсаф (лидер) будан дар минтақа аз Исроил ақиб намонад. Исроил аз он хавф дорад, ки агар Эрон соҳиби яроқи ядрой гардад, онро як рӯз не як рӯз ба муқобили Исроил истифода хоҳад кард ва ё ин яроқ ба дасти он созмону гурӯҳҳои меафтад, ки дар дил орзуи нобуд сохтани Исроилро ҷой додаанд.

Муносибот миёни Эрону Арабистони Саудӣ дар тӯли садсолаҳо якмарому ҳамвор набуда, дар асоси зиддиятҳои мазҳабӣ ташкил гардидааст. Дар тезу тунд гардонидани муносибот миёни Эрону Арабистони Саудӣ давлатҳои манфиатдор ба монанди Исроилу Амрико нақши асосӣ доранд. Дар минтақа бо мақсади обро лой кардану моҳӣ доштан, тавассути Амрико ва Исроил як назарияи «Эронҳаросӣ» коркард ва пахш шудааст. Бо тарс додани кишварҳои атрофи Халиҷи Форс ва дигар давлатҳои арабӣ, Амрикову Исроил ба кишварҳои ҳошияи Халиҷ ва дигар кишварҳои арабӣ яроқу аслиҳаи худро бо нархи гарон фурӯхта, соҳиби даромади зиёде гаштаанд.

Тибқи баъзе маълумотҳо 60 дар сади содироти яроқу аслиҳаи кишварҳои содиркунанда дар соли 2007 ба ин минтақа рост меояд. Ин ҷо ба таври маснӯӣ, яъне бо ба бозӣ даровардани картаи эронҳаросӣ як мусобиқаи хариду фурӯши яроқу аслиҳа ба роҳ монда шудааст. Гардиши ҷарҳи таърихро бинед, ки душманҳои собиқ ба хотири химояи манфиатҳои хеш имрӯз дӯст ва ҳаммаром гашта (Исроил-Арабистони Саудӣ-Амороти Муттаҳидаи Араб), дӯстони дирӯз (Исроил ва Эрон) бо ҳам душман гашта омодаанд, ки ба хотири нобудии ҳамдигар аз ҳама роҳҳо истифода намоянд.

Рӯзи 15 сентябри соли 2020, соати 17.00 ба вақти Европайи Марказӣ, Бенѐмин Нитаняҳу - сарвазири Исроил бо Абдуллатиф Рошид Зиёни, вазири умури хориҷаи Баҳрайн ва Абдуллоҳ ибни оли Наҳён, вазири умури хориҷаи Амороти Муттаҳидаи Арабӣ дар ҳузури Д.Трамп, Президенти ИМА, дар Кохи Сафед тавофуқномаҳои сулҳро расман имзо карданд. Таҳлилгарон доир ба ин масъала бар он назаранд, ки имзои ин тавофуқномаҳои амниятӣ бидуни иҷоза ва ризояти Арабистони Саудӣ номумкин буд.

Дастгоҳҳои парвозкунандаи бесарнишини номаълум бегоҳии рӯзи 14 сентябри соли 2019, дар арафаи имзои тавофуқномаҳои дар боло зикр гардида, ҳарими фазоии чанд кишварро убур карда, ба корхонаҷоти истихроҷи нафти Арабистони Саудӣ бархӯрда ба ин кишвар зарари молии зиёде ворид намуданд. Дар натиҷаи тарқиш ва оташсӯзиҳо дар ин корхонаҳо истихроҷи нафт рӯзи 15 сентябр 2 маротиба ё 5,7 миллион баррел кам гардида, нархи маводи сӯхт дар тамоми дунё боло рафт. Ҳарчанд амали террористии мазкурро «Ансоруллоҳ»-и Яман ба ӯҳда гирифта бошад ҳам, бе таҳқиқоти пешакӣ, ҳам Арабистони Саудӣ ва ҳам ИМА дар ин ҳамлаҳо Эронро муқассир шуморида, қувваҳои ҳарбии ҳешро бо мақсади ба Эрон зарба задан ба ҳолати омодабош қарор доданд. Ду рӯз баъд ИМА (Трамп) аз оғози амалиётҳои низомӣ ба Эрон даст кашида, довари ин қазияро ба СММ вогузор кард. Ӯ меҳодад, ки бо ҳар роҳ коалитсияи байналхалқиро тавассути СММ бар зидди Эрон ташкил намуда, Эронро бо дасти СММ ҷазо диҳад [10]. Ҳамчунин, Трамп изҳор намуда буд, ки дар сурати аз ҷониби Арабистони Саудӣ нисбати Эрон андешидани чораҳои ҳарбӣ ба Арабистони Саудӣ кӯмак менамояд.

Таҳлили ҳамаи ҳодисаҳо, воқеаҳо, аснод ва амалҳои содиршуда ба мо ин иҷозатро медиҳанд, ки ба чунин хулоса биёем: ҷанг бо Эронро пеш аз ҳама Исроил меҳодад. Америкаро ҳам аслан Исроил ва лоббҳои яҳудии муқими Америка далолат менамоянд, ки ба Эрон зарба занад (албатта ҷӣ тавре, ки дар боло қайд кардем, ҳуди Амрико ҳам нисбати Эрон кина дорад ва интизори баҳонае ҳаст, ки дигар аз ҷорҷӯби мадорову муросо хорич шуда, эронӣҳо хати сурхро убур карда бошанд).

Дар ҳолати сар задани муноқишоти низомӣ ё сар шудани амалиётҳои ҳарбӣ миёни Эрон аз як тараф ва Исроилу Амрикову Арабистони Саудӣ аз тарафи дигар, таъсири манфии ин амалиёт ва ё муноқишот ба тамоми минтақа ва ҳатто ҷаҳон басанда хоҳад буд. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар сурати сар шудани амалиётҳои муҳорибавӣ миёни ин кишварҳо, дар минтақа эҳтимоли ба вучуд омадани чунин таҳаввулоту паёмдҳо бештар хоҳад гардид:

- аввал, тавозуни ҷаҳонии қувваҳо, сулҳу субот ва амният на танҳо дар минтақаи фаъолиятҳои муҳорибавӣ, балки дар тамоми ҷаҳон вайрон хоҳад шуд;

- дувум, дар сурати шурӯъ кардани ҷанг аз ҷониби Америка, Исроил ва ҳаммаромонашон бо Эрон, тамоми давлатҳои ҳамсарҳади Эрон: Афғонистон, Ироқ, Покистон, Туркменистон, Озарбойҷон, Арманистон, Россия, Қазоқистон ба давлатҳои наздичабҳавӣ табдил ёфта, давлатҳои арабӣ: Сурия, Арабистони Саудӣ, Амороти Муттаҳида, Лубнон, Фаластин ва то андозае Мисру Қатар ба давлатҳои ҷангкунанда табдил хоҳанд ёфт;

- сеум, дар ҳолати сар задани ҷанг ва роҳ ёфтани амрикоӣҳо ва Исроилиҳо ба минтақаи Каспий тавассути Озарбойҷон, муносиботи Эрону Озарбойҷон ба кулӣ бад гардида, ин ду кишвар дар ҳолати ҷанг қарор хоҳанд гирифт. Аз тарафи дигар, масъалаи Каспий-ин масъалаи миёни 5 давлат аст ва 4 давлати дигар ба ҳеҷ вазҳ тарафдори дар ин минтақа роҳ ёфтани кишвари дигар ё бегона, аз ҷумла амрикоӣҳо нестанд. Аз ин хотир, эҳтимоли ба муноқишот ҳамроҳ гардидани кишварҳои соҳили Каспий низ вучуд дошта метавонад;

- чаҳорум, ҳамаи кишварҳои атрофи Каспий, аз ҷумла Қазоқистон ҳамчун Раиси амалкунандаи Созмони ҳамкории исломӣ, аъзои Созмони ҳамкории Шанхай ва ташкилкунандаи СВМДА, Россия ҳамчун узви Созмони ҳамкории Шанхай ва СВМДА бо мақсади кам кардани паёмдҳои ҷанги Эрон ва Амрикову Исроилу Арабистони Саудӣ ва тарафдорони онҳо: Англия, Амороти Муттаҳидаи Араб ва дигар давлатҳо маҷбуранд, ки ҳаматарафа чораандешӣ намоянд;

- панҷум, аксари кишварҳои минтақа, ғайр аз муҳолифин ва муқобилини Эрон, бо мақсади тақвият бахшидани мавқеи бисёрқутбӣ ва баъдан табдил шудан ба «буфер»-и лоилоҷона байни тарафҳои даргир баромад хоҳанд кард;

- шашум, беназми дар тамоми минтақа, аз ҷумла дар минтақаи Каспий ва кишварҳои арабӣ, истихроҷ ва интиқоли маводи углеводородӣ ва дигар маҳсулотро ғайриимкон месозад ва хоҳ-нохоҳ ба иқтисоди кишварҳои тамоми минтақа таъсири манфӣ хоҳад расонид;

- ҳафтум, зарбаҳои ҳарбӣ ба объектҳои ҳастаии Эрон боиси баланд гардидани олудагиҳои радиоактивӣ мешавад, ки сабаби фалокати экологии тамоми минтақа хоҳад гардид;

- ҳаштум, эҳтимоли рехтани мавҷи гурезагон ба кишварҳои ҳамсоия ҳам наздик ва ҳам дур ба вучуд ояд, ки сабаби мушкилоти ҳам моддӣ ва ҳам молӣ мегардад [3];

-нуҳум, теъдоди созмону гурӯҳҳои террористӣ ва иҷрои амалҳои террористӣ дар ҳамаи кишварҳо хеле зиёд мегардад;

- даҳум, дар сурати аз ҷониби ва ё бо кӯмаки Озарбойҷон роҳ ёфтани қувваҳои амрикоӣ ва ҷонибдоронаш ба минтақаи Каспий эҳтимоли васеъшавии майдони ҷанг ва ҷалби кишварҳои дигари минтақаи мазкур ба ҷанг меафзояд;

- ёздаҳум, сар задани ҷанг ва давомнокии он сабаби боз ҳам бадтар шудани муносиботи Арманистону Озарбойҷон мегардад ва ҳар ду кишвар кӯшиш хоҳанд кард ки вазъияти ба вучуд омадари ба нафъи худ истифода намоянд;

- дувоздаҳум, истихроҷ ва ба бозори ҷаҳонӣ баровардани нафть ва маводи нафтӣ кам гашта, сабаби боло рафтани нархи сӯзишворӣ ва дар алоқамандӣ ба ин омил, баланд шудани нархи тамоми маводи мавриди ниёзи мардум ба амал меояд;

- сездҳум, ҷанг ба як ҷанги тӯлонимуддат табдил ёфта, талафоти ҷонии зиёд ва харочоти бузурги моддиву молиро ҳам барои тарафҳои даргир, ҳам барои ҳамсоякишварҳо ва дар маҷмӯъ барои тамоми дунё ба бор хоҳад овард;

- чордаҳум, хатари паҳншавии яроқи ҳастаӣ ва кишварҳо-хоҳишмандоне, ки мехоҳанд соҳиби яроқи ҳастаӣ бошанд, меафзояд;

- понздаҳум, дар натиҷа “Толибон” ба фаъолиятҳои бештар ва миқёсан бузургтари фаъолиятҳои ҷангӣ пардохта, хатари ба даст даровардани қудрати сиёсиро ба вучуд меоранд, ки ин боиси ба Тоҷикистон, Ўзбекистон, Туркменистон, Покистон ва дигар кишварҳо рӯ овардани оврагон ва гурезагони бисёре хоҳад шуд;

- шонздаҳум, назорати Амрико ва тарафдоронаш аз ҷараёни ҷанги миёни афғонҳо, ҷанги Ироқу ДИИШ, Сурияву ДИИШ, муноқишоти низомӣ дар Яман ва дигар кишварҳо, ки даргири муноқишоти ҳарбӣ ҳастанд, заиф гардида, барои худ амрикоӣҳо дарди сарҳои зиёдеро ба бор оварда, имкони ба вучуд омадани ҳарачу марач дар минтақа бештар мегардад;

- ҳабдаҳум, барои тарафҳои ҷанганда: Исроил, Эрон, Амрико ва ҳампаймонҳои талафоти ҷонии зиёд ва харочотҳои зиёдеро ба вучуд оварда, эҳтимоли дар дохили кишварҳои даргир ба амал омадани мавҷи норозигӣ бештар мегардонад;

- ҳаждаҳум, хатари ба манотиқи сарҳадии Тоҷикистону Афғонистон ҷамъ омадани Толибону ДИИШ-иён ва миқдори зиёди оврагону фирориёни ҳам афғонӣ ва ҳам эронӣ меафзояд. Дар натиҷа Толибон, намояндагони ДИИШ ва зодагони Осиёи Миёна (Марказӣ), ки дар сафҳои ин ташкилот мечанганд ва айни замон дар Афғонистон гирд омадаанд, ба фаъолиятҳои бештар ва густурдатари ҷангӣ пардохта, хатари ба даст овардани қудрати сиёсиро дар Афғонистон ба вучуд меоваранд, ки ин боиси ба Тоҷикистон, Ўзбекистон, Туркменистон ва Покистону дигар кишварҳо роҳ ёфтани

чинояткорону террористон ва тундравони диниву мазхабӣ гардида, дар ҳамкорӣ бо муҳолифини дохилӣ эҳтимоли ба вучуд омадани вазъияти номусоид дар минтақаро ба амал хоҳанд овард. Ҳамзамон воридоту содироти молу амвол ва гардиши мол миёни ин давлатҳо ба маротиб коҳиш ёфта, сабаби камшавии молу амвол дар бозорҳо, боло рафтани нархи онҳо ва дар маҷмӯъ, омили норозигии мардум дар дохили ҷумҳуриҳо хоҳад гашт.

Кашонидани борҳо аз Дубай тавассути бандарҳои оби Эрон ва аз он ҷо ба воситаи Туркменистон ва Афғонистон ба ҷумҳуриҳои ОМ ба мушкилот рӯ ба рӯ гардида, эҳтимоли қатъ гардидани ҳаракати нақлиёти боркаш ва баста гардидани роҳҳо ба вучуд меорад.

- нуздаҳум, дар ИМА ва дигар кишварҳо миллионҳо нафар эронӣ ва намоёндагони миллату халқиятҳои дигаре, ки бо Эрон ва эронӣҳо муносиботи дӯстона ва хайрхоҳона доранд умр ба сар мебаранд. Онҳо ҳарчанд аз низоми имрӯзаи Эрон мутанаффир бошанд ҳам, аз Ватан ва хешу ақрабони худ даст накашидаанд. Инҳо низ ҳангоми ҳамла ба Эрон ва тӯлонӣ шудани ҷанг, ба як қувваи бузурги дохилии зиддиамрикоӣ табдил хоҳанд ёфт; (Тибқи маълумотҳо аз манобеи мухталиф танҳо дар Америка бештар аз 6 миллион эронӣ зиндагӣ менамояд).

- бистум, дар назди сафоратхонаҳои дар кишварҳои қитъаҳои Олам будаи Амрико, Исроил, Арабистони Саудӣ, Аморооти Муттаҳидаи Араб ва дигар кишварҳои ҳаммаром бо Амрико митингу гирдиҳамоӣҳо ва роҳпаймоӣҳои зиёде зидди ин кишварҳо ба вуқӯъ хоҳад омад;

Чи тавре, ки моҳи октябри соли 2017 эронӣҳои муқими Афинаи Рум дар рӯ ба рӯи сафорати ИМА гирдиҳамоӣ ташкил карданд. Омили аслии и гирдиҳамоӣ суҳанронии тезу тунд ва дағалонаи Д.Трамп нисбати Эрон ва халиҷи Форс буд. Гирдиҳамомадагон аз ИМА қотёна талаб карданд, ки аз даҳолат ба корҳои дохилии дигар давлатҳо даст бикашад. Онҳо бо шиорҳои «Халиҷи Форс ҳамеша Халиҷи Форс мемонад», «Ҳаёти худро барои Эрон медиҳем», «Амрикоӣ тачовузгар аз ғорати боигарии халқҳои ҷаҳон даст бикаш» ва дигарҳо баромад намуданд.

Ҳар ду ҷониб, ҳам Эрон ва ҳам ИМА оқибатҳои ҷангро ба ҳубӣ дарк мекунанд ва аслан тарафдори ҷанг нестанд. Оид ба ин масъала ҳатто созмони «Генералҳои бознишаста»-и Амрико ба теъдоди 90 нафар бо номае ба Д.Трамп муроҷиат карда, аз Трамп хостанд, ки бо Эрон вориди ҷанг нашавад, балки аз роҳи муқолама, аз роҳи дипломатӣ кор бигирад, зеро ин роҳ ба маротиб осонтар ва арзонтар аст [11].

Дар ин миён танҳо Исроил ва лоббиҳои яҳудии муқими Амрико ва баъзе гурӯҳу шахсиятҳои алоҳидаи амрикоӣ бо мақсади ҷазо додани Эрон ва ақаллан ба даҳсолаҳо ба ақиб партофтани иҷроиши Барномаи ҳастаии Эрон, ки омили аслии муташанниҷ гаштани вазъият дар минтақа мебошад, хостори ҷанганд.

Исроил ба ҳубӣ дарк кардааст, ки ба танҳои дар ин ҷанг ба пирӯзӣ намерасад, зеро бо сар задани ҷанг, «Ҳамос»-и Фаластин, «Ҳизбуллоҳ»-и Лубнон, ҷангиён ва гурӯҳҳои мусаллаҳи шиаҳои Ироқ ва дастаҳои маргталаб даст ба кор шуда, вазъияти Исроилро хеле вазнин мегардонанд. Ин ҷо боз набояд фаромӯш кард, ки Исроил худ ба худ, ба танҳои ва бе ризояти «бародари калонияш» - ИМА ҳеҷ гоҳ ба оғози ҷанг иқдом нахоҳад кард. Ҳарчанд, ки имрӯзҳо Д. Трамп аз ҷаҳолат ё аз асабоният баъд аз шикаст хӯрданаш дар интиҳобот, ба масъалаи ворид намудани зарба ба корхонаи ҳастаии Эрон

дар ш. Натанз таваҷҷуҳ зоҳир карда истода, Исроил низ бо ҳамин мақсад қувваҳои ҳарбияшро ба ҳолати омодабош овардааст.

Бо дарназардошт ва таҳлили вазъияти мавҷуд, метавон бар он умедвор шуд ва ба ҳулосае расид, ки дар ин ғирудорҳо ақли солим ғалаба мекунад ва ҳамаи мушкilot бо роҳи осону арзон-дипломатӣ ҳаллу фасл хоҳанд гашт.

Адабиёт

1. Еженедельник «Совершенно секретно», №2/273 аз 02.2012
2. Капель Жиль, Экспансия и закат исламизма. Россия, «Ладомир», 2014
3. Кульбаев А.К. <https://articlkz.com/article/11198>
4. Муҳаммад Ҳошим Исматуллоҳӣ, Ваҳид Биниш, Муҳаммадқосим Дониш Бахтиёрӣ. Ҷараёни пуршиктоби Толибон, Техрон, 1991 (Мусоҳибаи Беназир Бухутто бо радиои Би-Би-Си, ҳафтаномаи «Фарёди Ошӯро», № 179
5. Муҳаммад Тақи Сармадӣ, Носир Пӯён. Шохкушӣ, Техрон, 2004. -С. 194-195
6. Пиляева М.А. Некоторые аспекты политической конфронтации между Израилем и Ираном. Москва, 2012.
7. Примаков Е.М. Конфиденциально. Ближний Восток на сцене и за кулисами, Москва, 2016. -С. 377
8. Савин Л. Parstoday.com/ru/news/iran-I 104529
9. Ҳафтаномаи «Дунё», №22(790), 29-май-4-июни соли 2019
10. <https://www.rdc.ru/19/09/2019/5d8327fc9a794209117c2f1>
11. WWW.rac/politices/ 25 мая 2019г. Группа американских генералов попросил Д.Трампа не воеват с Ираном.

БАРНОМАИ ҲАСТАИИ ЭРОН ОМИЛИ АСОСИИ ШИДДАТИ ВАЗЪИЯТ ДАР МИНТАҚА

Дар мақолаи мазкур муаллиф муносиботи Эронро мавриди баҳс қарор дода, давраҳои таърихиеро ба тасвир додааст, ки ин муносибот дар тӯли ин давраҳо як марому як навохт набудаанд. Муаллиф диққати асосиро бештар ба таҳқиқи муносиботи ин ду кишвар дар марҳалаи ҳозира равон намудааст. Дар мақола нишон дода шудааст, ки чи тавр давлатҳо ва сиёсатҳо барои манфиати худ шуда, мисли табиат ранг иваз менамоянд. Ҳамчунин муаллиф нақши ҳар кадом аз ин давлатҳоро дар шиддат ёфтани вазъияти дохилии хеш ва минтақа ба риштаи тасвир кашидааст.

Дар мақола масъалаи қонуншиканиҳои Эрон нисбат ба миссияҳо ва намояндагиҳои дипломатии муқими Эрон ва оқибати ин қонуншиканиҳо аз солҳои 1800 ба ин тараф як ба як нишон дода шудаанд. Муаллиф бо истифода аз манобеи зиёди таърихӣ ва таҷрибаи кории худ дар ҚИЭ омилҳои бадшавии муносиботи ғимобайни ин давлатҳо ва ҷонибдорони онҳо: Исроил, ИМА, Арабистони Саудӣ, Амороти Муттаҳидаи Арабиҳо аз як тараф, ҚИЭ ва баъзе созмону ташкилотҳои дигари давлативу нимадавлатии кишварҳои дигарро аз тарафи дигар ба таври равшану возеҳ нишон додааст.

Дар қисмати ҳулосаи мақола, дар сурати сар задани муноқишоти мусаллаҳона ҷӣ паёмдҳое минтақа ва ҷаҳонро интизор хоҳад буд, дар 20 моҳда нишон дода шудааст. Ва муаллиф бар асари таҳқиқот ва омӯзиши ҳамаҷонибаи масъала ба натиҷа расидааст, ки ҷанг на ба ғоидаи Исроилу Амрико ва на ба ғоидаи Эрон аст.

Калидвожаҳо: муносибот, Исроил, Амрико, Эрон, чанг, шиддату фишор, минтақа, паёмад, Арабистони Саудӣ, киштиҳои чангӣ, ҳайати шахсӣ, дипломатия, ҳамла, сафорат, яроқу аслиҳа, эронҳаросӣ.

Дар бораи муаллиф: Холназаров Назар Мирзоевич, ходими калони илмии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. Суроға: 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33. Тел.: (+992) 501 99 50 33.

АТОМНАЯ ПРОГРАММА ИРАНА ОСНОВНОЙ ФАКТОР УСИЛЕНИЯ КОНФРОНТАЦИИ В РЕГИОНЕ

Автор данной статьи показывая отношение между Ираном и Израилем, четко нарисовал исторические периоды установления этих отношений, также доказывает, что эти отношений во всех периодах истории не были одинаковыми. Больше всего, основное внимание автор обращает на современный период этих отношений. В статье аргументировано, как государств и политики с целью достижения своих и национальных интересов, часто меняют свою кожу. Также автором отражено роль каждой из этих государств в дестабилизации обстановки не только во внутрь, но и в регионе в целом.

Также, в статье четко указано на неправомерные действия Ирана в отношении дипломатических миссий и представительств, а также их последствий начиная с 1800 года по сегодняшний день. Автор используя множество исторических источников и опыт многолетней работы в ИРИ, конкретно показывает на факторы ухудшения отношений между ИРИ и Израилем, а также между их сторонниками: Израиль, США, Саудовская Аравия, Объединенные Арабские Эмираты с одной стороны и ИРИ с некоторыми государственными, полугосударственными и негосударственными организациями других государств с другой стороны.

В заключительной части статьи, автор в 20 пунктах показывает ожидаемые последствия, если дело дойдет до вооруженных конфликтов или ведение боевых действий, не только в регионе но и в мире.

В результате глубокого изучения и анализа проблемы, автор приходит к такому выводу, что в войне между Ираном и Израилем ни один из этих государств не будут в выигрыше.

Ключевые слова: отношение, Израиль, ИМА, Иран, война, давление, регион, последствия, нападение, посольства, оружия.

Об авторе: Холназаров Назар Мирзоевич, старший научный сотрудник Института изучения проблем стран Азии и Европы Национальной Академии наук Таджикистана. Адрес: 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки 33. Тел.: (+992) 501 99 50 33.

IRAN'S NUCLEAR PROGRAM THE MAIN FACTOR OF INCREASING CONFRONTATION IN THE REGION

The author of this article, showing the relationship between Iran and Israel, clearly sketched the historical periods of the establishment of these relations, and also proves that these relations in all periods of history were not the same. Most of all, the author will focus on the modern period of these relations.

The article has documented how states and politicians, in order to achieve their own and national interests, often change color like nature. The author also drew the role of each of these states in destabilizing the situation not only inwardly, but also in the region.

Also, the article clearly indicates the illegal actions of Iran in relation to diplomatic missions and missions, as well as their consequences from 1800 to the present day.

The author, using many historical sources and his own experience of many years of work in Iran, specifically shows the factors of deterioration in relations between Iran and Israel, as well as between their supporters: Israel, IMA, Saudi Arabia, the United Arab Emirates on the one hand and Iran with some state, semi-state and non-governmental organizations of other states on the other hand.

In the final part of the article, the author in 20 paragraphs shows the expected consequences if it comes to armed conflicts or the conduct of hostilities, not only in the region but also in the world.

As a result of a deep study and analysis of the problem, the author comes to the conclusion that in the war between Iran and Israel, none of these states will win.

Keywords: attitude, Israel, IMA, Iran, war, pressure, region, consequences, attack, embassies, weapons.

About the author: Kholnazarov Nazar Mirzoevich, senior researcher at the Institute for Asian and European Studies of the National Academy of Sciences of Tajikistan. Address: 734025, Dushanbe, Rudaki Avenue 33. Tel.: (+992) 501 99 50 33.

ОСИЁИ МАРКАЗӢ ДАР НИЗОМИ МАНФИАТҲОИ ГЕОПОЛИТИКИИ ТУРКИЯ

**Шарипов А.Н.,
н.и.т., дотсент,
дотсенти Кафедраи дипломатия ва сиёсати хориҷии
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон**

Баъди фурӯпошии ИҶШС рушди алоқаҳои бисёрсоха бо ҷумҳуриҳои пасошӯравии Қафқози Ҷанубӣ ва Осиеи Марказӣ яке аз самтҳои нисбатан муҳимми сиёсати хориҷии Туркия мегардад, зеро ин мебоист ба ҳалли як қатор вазифаҳои геополитикӣ мусоидат менамуд. Дар рушди алоқаҳои наздик бо кишварҳои нави мустақили Қафқоз ва Осиеи Марказӣ Анкара имконияти мустақам кардани оқибатҳои стратегии мусоиди фурӯпошии Иттиҳоди Шӯравиро барои худ, маҳдуд кардани нақши Россия баҳри дубора тақвият ёфтани дар ин фазо, роҳ надодан ба густариши таъсири эронӣ ба минтақа ва таъкиди аҳамияти Туркия барои ИМА ва кишварҳои пешсафи Аврупои Ғарбиро меид [14].

Дипломатияи туркӣ дар Осиеи Марказӣ баҳри тавсеаи нуфуз аз охири соли 1991 ба фаъолият оғоз намуд. 16 декабри соли 1991 Туркия бе интизорӣ аз расман қатъи гаштани фаъолияти ИҶШС, аввалин кишваре гардид, ки мустақилияти собиқ ҷумҳуриҳои шӯравиро эътироф кард.

Ба ташаккули муносибатҳои байни Туркия ва кишварҳои Осиеи Марказӣ дастовардҳои назарраси иқтисодии он, қаробати қавмӣ ва наздикии забонӣ байни туркон ва халқҳои туркии Осиеи Марказӣ, тарзи ҷолиби «моделҳои туркӣ» - и рушд – кишваре бо аҳолии мусулмон ва анъанаҳои қавмии исломӣ, ки низоми сиёсии дунявиро бо унсурҳои асосии демократияи ғарбӣ дар бар мегирад, мусоидат намуданд. Нақши асосиро дар ташкил ва ҳамоҳанг сохтани ин фаъолият сохтори давлатии «Агентии туркӣ оид ба ҳамкорӣ ва рушд» мебозид [4].

Дар самти фарҳанг ва сиёсат қадамҳои аввалини муштарак баргузорию қурултоӣҳои байналхалқии туркӣ мебошанд, ки аввалини онҳо 21 марти соли 1993 баргузор гардид. Онҳо ҳамчун анҷумани намоёндагони созмонҳои ҷамъиятии кишварҳои туркӣ ва ҷамъаҳои туркон аз тамоми дунё баромад карда, дар баробари ин мулоқоти кишварҳои туркӣ доир мешаванд, ки ғояи ташкили онҳо ба президенти ҳаштуми Туркия Тургут Озал тааллуқ дорад. Дар мулоқотҳо (аввалини он дар Анкара моҳи октябри соли 1992 баргузор шуда буд) намоёндагони олии сохторҳои давлатии кишварҳои туркӣ иштирок мекунанд. Баъди касби қудрати «Адолат ва рушд» соли 2002 ҳукуматдорони Туркия аз ин иқдом даст кашиданд, вале соли 2006 баргузорию дубора оғоз шуда, самти туркии сиёсати хориҷии кишвар яке аз афзалиятнокҳо гардид.

Собиқ ҷумҳуриҳои Осиеи Марказӣ ба ғайр аз Тоҷикистон ҳамагӣ туркзабонанд. Ин падида барои бархе аз таҳлилгарони байналмиллалӣ боис шуд, ки таҳмини дар пайравии «ҷаҳони араб» ташаккулёбии «ҷаҳони туркӣ» - ро намоёнд. Ҷаҳони туркӣ аз Балкан то музофоти шимолу ғарбии Ҷумҳурии халқии Хитой (Синҷон, ки туркҳо онро Туркистони шарқӣ меноманд) фаро мегирад. Ин ҷаҳон 160 миллион намоёндагони халқҳои туркро дар бар мегирад, ки муошираташон ба забонест, ки мутобиқи маълумотҳои ЮНЕСКО аз рӯи густариш дар ҷаҳон ҷойи панҷумро ишғол менамояд [16].

Маҳз дар ҳамин солҳо пантуркизм хусусияти бештар иртиҷоӣ пайдо намуд. Ғояи мазкур дар лоиҳаи сохтани «давлати бузурги туркон», ки аҳолии тамоми кишварҳои туркзабонро дар бар мегирад, арзи ҳастӣ намуд. Турони бузург мебоист тамоми Қафқози шимолӣ, аҳолии давлатҳои Осиёи Марказӣ, Тотористон, Бошқирдистон ва ҳатто Якутияро муттаҳид месохт. Профессори донишгоҳи Висконсинг Камо Карпат қайд менамояд, ки таваҷҷӯҳи хос ва ҳамешагии халқи турк ба ҳамқабиллагони хеш дар Осиёи Марказӣ, Қафқоз ва Балкан хусусияти сиёсӣ ва ишғолгаронаро надорад [5, с.41]. Вале агар ба таври мантиқӣ фикр намоем пас мебинем, ки ғояи мазкур баръало истиқлолият ва ягонагии ҳудуди давлатҳои номбурдари зери хатар мегузорад.

Бо дарки ин, аллакай пайравони ғояи мазкур дар байни ҳуди давлатҳои туркзабони минтақаи Осиёи Марказӣ чандон тарафдор надорад. Чунончи, соли 1995 дар Бишкек дар маҷлиси ҳамосаи қирғизии Манас ғояҳои «Турон» барои муҳокима пешниҳод гардид, аммо дастгирии заруриро пайдо накард. Ба андешаи сиёсатшинос Н.А.Нартов падидаи дастгири наёфтани ғояҳои мазкур чанд сабаб дорад:

- Сиёсати дохилии Туркия баъзе номуайянихоро аз сар мегузаронад, ки аз фишори ҳизби исломӣ ба миён омадааст.

- Шиддати муносибатҳои Туркия бо Юнон барои Кипр паст нашудааст. Зиёда аз он баъди он ки Никосия аз Россия мушаққои замонавӣ дастрас намуд, шиддати равобити ҷонибҳо боло рафт.

Ҳарчанд Туркия тибқи меъёрҳои ғарбӣ миёни кишварҳои минтақа яке аз моделҳои муваффақи давлати дунявӣ ба ҳисоб меравад, лекин бо баъзе далоил аъзои комилҳуқуқи Иттиҳоди Аврупо ва паймони НАТО маҳсуб намешавад [9, с.247].

Бо афзоиши нуфузи Туркия талошҳои геополитикии он низ баланд меравад. Туркия нақши худро ҳамчун иштирокчи «Бозии бузург» дар Осиёи Марказӣ идома дода, дар баробари ин ба баъзе мушкилот, аз ҷумла ба зиддияти ду кишвари бузурги ҳамсоя Россия ва Эрон рӯ ба рӯ мегардад.

Ба қавли С.Демирел «Мо масъулияти худро ба сифати аъзои комилҳуқуқи демократия эҳсос намуда, дар иҷрои ӯҳдадорихои худ доир ба боло бурдани дастовардҳои муштарак вафодорем» [19, с.51]. Туркия мекушад аҳамияти рақобати идеологиро бештар нишон диҳад, то дар заминаи он моҳияти нақши худро ба сифати намоянда ва барандаи тамаддуни ғарбӣ бар зидди воридшавии Эрон амалан нишон диҳад [10, с.255].

Рақобати Туркия ва Эрон асосан ба се ҳолат мувоҷеҳ мешуд: муқовимати меъёри (назариявӣ), муқовимати нақшо (ҷанбаи геополитикӣ), рақобати иқтисодӣ. Таваҷҷӯҳи фавқуллода доштани Туркия ба кишварҳои минтақаи Осиёи Марказӣ чанд сабаб дошт: 1) Туркия мехост дар Осиёи Марказӣ нуфуз пайдо намояд ва ин кӯшишҳо аз аҳдофи геополитикии он манша гирифта собиқаи таърихӣ дорад.

2) Туркия ба сифати кишвари мусулмонии дунявӣ аз нуфуз пайдо намудани Ҷумҳурии исломии Эрон ва ифротгароии динӣ, ки аз режими Толибон дар Афғонистон ба минтақа таҳдид мекард, хавф дошт.

Туркия умед дошт, ки нақшаҳои сиёсати хориҷии ӯ нисбат ба манотиқи ҷанубии ИҚШС дастгирии кулли «туркҳои хориҷӣ» - ро соҳиб мешавад, аммо Анқара баъдан дарк намуд, ки мушкилот ва душворихои зиёде дар равобити байниҳамдигарии кишварҳо ва халқҳои туркзабони шӯравӣ мавҷуданд. Ҷоҷаҳои хунини солҳои 1989 – 1990 байни ўзбекҳо ва туркҳои месхетӣ дар Фарғона, байни қирғизҳо ва ўзбекҳои вилояти Ош вазъи ҳақиқии минтақаро баръало нишон дод. Баъдан Туркия ноумедона

дарк намуд, ки аз лиҳози тафаккур ва тарзи ҳаёт онҳо аз туркҳо ба таври кулӣ фарк доранд. Маҳз ин чанба минбаъд боиси сард гардидани равобити Туркия бо кишварҳои туркзабони минтақа гардид.

Соли 1994 ихтилофи чиддӣ дар равобити туркӣ – ўзбекӣ зухур намуд. Баъд аз он, ки Анкара ба роҳбари хизби муҳолифини ўзбек «Эрк» Муҳаммад Солеҳ паноҳгоҳи сиёсӣ дод, сафири Ўзбекистон ба Тошканд боз хонда шуд. Омили дигари ихтилофи байнитуркӣ бахшо дар бораи мақоми ҳуқуқи баҳри Хазар ва мансубияти баъзе манобеи нафт мебошад. Туркия бо таблиғоти сиёсати нави минтақавии хеш меқӯшид нафақат бозори минтақавиро барои худ боваринок «мустаҳкам намояд», инчунин обрӯи худро дар ҳамкорӣ бо давлатҳои аврупоӣ баланд бардорад, тимсоли намояндаи фарҳанги аврупоӣ-ғарбӣ дар минтақа бошад.

Аз ин рӯ, Туркия меҳост ҳадафҳои миллӣ ва геополитикии худро асосан бо роҳи пеш бурдани барномаҳои таълимӣ ва омӯзишӣ дар минтақа ба роҳ монад [8, с.188]. Барои ҳар як кишвар, ба истиснои Тоҷикистон 2000 идрорпулӣ барои таҳсил донишҷӯён дар мактабҳои олии Туркия чундо гардид [14].

Дар Осиеи Марказӣ мактабҳои туркӣ ва марказҳои фарҳангӣ пайдо шуданд. Моҳи июли соли 1993 кишварҳои туркзабон созишнома дар бораи бунёди Созмон оид ба рушди муштараки фарҳанг ва санъати туркиро (ТЮРКСОЙ) имзо карданд. Яке аз муваффақиятҳои дипломатияи туркӣ ин гузариши алифбои кишварҳои туркӣ ба лотинӣ аз ҷониби Ўзбекистон ва Туркменистон ба ҳисоб меравад. Бо талоши созмонҳои ғайриҳукумати туркӣ ва хазинаҳои шахсӣ, ки дар байни онҳо ҷамоаи динӣ бо сарвари Ф. Гюлен фаъол буд, дар кишварҳои Осиеи Марказӣ шабакаи мактабҳои туркӣ бунёд ёфт. Якчанд мактабҳо ва донишгоҳи қазокӣ-туркӣ (дар шаҳри Туркистон) аз ҷониби Вазорати маорифи Туркия ифтитоҳ гардиданд [14].

Дар оғози солҳои 2000 шабакаи муассисаҳои таълимии туркӣ дар Осиеи Марказӣ зиёд гаштанд. Дар Қазоқистон, Қирғизистон ва Туркменистон тақрибан бист мактаб ва ду донишгоҳ (Қазоқистонӣ-Туркӣ ва Қирғизистонӣ-Туркӣ) фаъолият менамуданд, ки аз ҷониби вазорати маорифи Туркия ифтитоҳ ёфта буданд. Ҳамзамон дар ин кишварҳо зиёда аз панҷоҳ мактаб ва се донишгоҳе амал мекарданд, ки аз тарафи ҷамъияти Ф. Гюлен [18, с.21] ташкил гашта буданд. Дар охири солҳои 1990-ум дар Туркия тақрибан 2 800 донишҷӯёни қазок, қирғиз ва туркман таҳсил мекарданд. Вале, Ўзбекистон ҳамкориро бо Туркия дар соҳаи маориф қатъ намуд. Соли 1997 ҳукумати ўзбек аз Туркия 2000 донишҷӯёнро бозхонд намуда, изҳор дошт, ки таҳсил дар ин кишвар ба густариши ақидаҳои иртиқоии исломӣ дар байни онҳо мусоидат менамояд. Соли 2000 тамоми мактабҳо ва литсейҳои туркӣ баста шуда, Ўзбекистон созишнома дар бораи мубодилаи донишҷӯён бо Туркия бекор кард [15].

Ҳамзамон, агар солҳои 1990-м сиёсати хоричӣ дар кишварҳои Осиеи Марказӣ асосан ба шиорҳои эҳсосӣ ва қавмӣ чараён дошт, пас ҳоло ин сиёсат ба таври мутавозин роҳандозӣ гашта ба вазифаи ҳамгирӣ ва шарикӣ бо кишварҳо муносибат нисбатан санчида сурат мегирад. Аз тарафи дигар дар равандҳои ҳамгирӣ ва ҷаҳонишавӣ давлатҳои туркзабон ба ташкили парламенти ягонаи ваҳдати туркӣ талош доранд, ки иттиҳоди туркзабонро ташкил намоянд, то манфиатҳои туркиро дар минтақа ҳифз намояд [2].

Баъди ба сари қудрат омадани намояндагони хизби «Адолат ва рушд» ва фароҳам омадани шароити нави геополитикӣ бинобар воқеаҳои «Баҳори араб» самти сиёсати

хориҷии Туркия тағйир ёфт. Дар солҳои ҳукумати Р.Т. Эрдоғон сиёсати Туркия чӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ ва чӣ минтақавӣ нисбатан фаъол ва бисёрсамтӣ гардид. Нухбағони нав таваҷҷуҳи бештарро ба усулҳои доданд, ки ба баҳогузориҳои воқеии манфиат ва имкониятҳои худ асос ёфта буд.

Дар баробари пайгирии мановеи сиёсӣ Туркия дар минтақа хостори таъмини манфиатҳои иқтисодӣ низ мебошад. Яке аз аҳдофи аввалиндараҷаи ин кишвар дастбӣ ба захираҳои бойи табиӣ ва нуфуз дар ҷорроҳаи стратегии пайвандгари Авруосиё, ҷаҳони ислом – славянӣ – буддой мебошад. Айни замон Туркия талоши табдил ба «биржаи энергетикӣ» Авруосиёро бо инҳисори маҷроҳои энергетикӣ аз Шарқ ба Ғарб равона дошта, шаҳодати он ба истифода додани лӯлаи Боку – Тбилиси – Ҷайҳон мебошад, ки таҳвили солонаи 50 млн. т нафти хомро таъмин менамояд [6].

Мавқеи геополитикӣ Туркия бо гузариши минтақаҳои муҳимтарини – Аврупо ва Осиё муайян гашта, сиёсати хориҷии кишвар ба муқолаи фаъоли байнидавлатӣ асос ёфтааст, ки тавассути он айни замон кишвар кӯшиши ҳалли мушкилоти ҳамсоягони худро дошта, инчунин сиёсати қудратталабона мебарад. Туркия дар самти рушди муносибатҳои корӣ бо кишварҳои Авруосиё талоши зиёд дорад. Сармоягузориҳои мустақими ширкатҳои туркӣ дар ин минтақа аллақай аз 10 млрд. доллар зиёд гаштанд. Ба ғайр аз ин, пудратчиёни миллии дар кишварҳои авруосиёи зиёда 1700 лоиҳаро ба маблағи умумии 35 млрд. доллар татбиқ менамоянд [12]. Вазифаи стратегии Туркия, баъди гузариши муваффақи давраи ҳамгироии иқтисодӣ, бояд муттаҳид намудани халқҳои туркӣ ба давлати ягона ва ташаккули он ба бозингари қавӣ дар сиёсати ҷаҳонӣ бошад [12].

Ба афзалиятҳои нисбатан возеҳи сиёсати хориҷии туркӣ нисбати кишварҳои Осиёи Марказӣ метавон чанбаҳои зеринро ворид намуд:

1. Стратегияи ояндаи амалҳои фаъол дар самти бунёди ҳавзаи энергетикӣ, ки алоҳида аз Россия фаъолият карда, дурнамои дастбӣ ба бозорҳои Аврупо барои ҷумҳуриҳои Осиёи Марказӣ воқеӣ мегардад. Ҳамзамон, маҳз Туркия он роҳи транзитие ба шумор меравад, ки маҷрои интиқоли манбаҳои энергетикӣро таъмин месозад;

2. Бунёди муносибатҳои фаъол ва роҳандозии майдонҷаи ягонаи музокирот ва қарорҳои сиёсӣ, ки инчунин иқтисодии кишварҳо, низоми алоқаҳои иқтисодӣ дар минтақаро қувват дода, инчунин муносибатҳоро чӣ байни роҳбарони сиёсӣ, нухбағони соҳибкорӣ, инчунин шаҳрвандони оддӣ амиқ месозад;

3. Ҳамкориҳои фарҳангӣ дар сатҳи умумияти забон ва фарҳанг, ки мебошад ҳадафи бунёд ва инкишофи минбаъдаи ҷаҳони туркӣ-исломиро инъикос созад;

4. Қадамҳои пайгириона ба самти ҳамгироии сиёсии кишварҳои мазкур тавассути бунёди ниҳодҳои мутаносиби ба таври қонунӣ таъсисёфта.

Боз як сифати муҳими афзалияти сиёсати хориҷии таъсири туркӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ – амалҳои фаъол ба муқобили ифротгароии динӣ мебошад. Сифати мазкур инчунин дар сатҳи расмӣ бо гирифтани нақши асосӣ дар мубориза ба муқобили воридшавии бунёдгароёни динӣ ба кишварҳои Осиёи Марказӣ ифода меёбад. Ин амалҳо мебошад ба Туркия вазни мутаносиби сиёсӣ бахшанд.

Анқара чанбаи муҳими мустақам қардани таъсири худро дар байни ҷумҳуриҳои туркӣ бо ҳамкориҳои ҳарбӣ-техникӣ ва ҳарбӣ-сиёсӣ (аз ҷумла дар ҷаҳорҷӯбаи НАТО) баррасӣ менамояд. Аз ҷумла, таҳсилро дар назди ҳарбиёни туркӣ 1299 нафар аз

Туркманистон, 401 нафар аз Қирғизистон, 426 нафар аз Ўзбекистон, 383 нафар аз Қазоқистон гузаштанд [11, с.103].

Ҳамин тариқ, таваҷҷуҳи Туркия ба кишварҳои Осиёи Марказӣ чӣ аз лиҳози иқтисодӣ, чӣ андешаҳои ҷарбӣ-стратегӣ дар маҷмуъ бо масъалаҳои амнияти ҷаҳонӣ маънидод мегардад, ки рақобатро тақвият дода ба муносибатҳои байнидавлатии мураккаб дар минтақа таъсир менамояд. Туркия айни замон марҳилаи фаъолшавии сиёсиро дар минтақаи Осиёи Марказӣ паси сар карда, идеологияи «қувваи нарм» - таъсири хориҷӣ ба кишварҳои мазкурро пайгирӣ менамояд. Умумияти таърихӣ манфиатҳои геополитикӣ таваҷҷуҳи Туркияро ба Осиёи Марказӣ тақвият дода, талошҳои сиёсати хориҷии он номи сиёсати «неоусмонияро» гирифтааст.

Роҳбари Вазорати корҳои хориҷӣ А. Довудоғлу консепсияи «стратегияи амиқ» -ро коркард намуд, ки ғояи асосии он ба афзоиши таъсири Туркия ба «олами усмонӣ» -и пештара ва табилии кишвар ба «абарқудрати» минтақавӣ равона гаштааст. Ба ақидаи таҳлилгарон, чунин сиёсат аз он шаҳодат медиҳад, ки Туркия минбаъд на ба Ғарб ва на ба Шарқ нигоҳ накарда - худ ба сахна мебарояд. Самти нави сиёсати хориҷӣ соли 2009 муайян гардид. Кишвар тадричан аз афзалиятҳои авруҳамгирӣ дур гашта таваҷҷуҳи бештарро ба минтақаи худ равона намуд. Мутобиқи самти нав, таваҷҷуҳи асосии сиёсати хориҷии мақомоти туркӣ ба Шарқи Наздик ва инчунин минтақаи Осиёи Марказӣ равона гардид [3].

Муносибатҳои Туркия ва идеологияи онро бо ҳар як кишвари Осиёи Марказӣ баррасӣ менамоем. Муносибатҳои Тоҷикистон бо Туркия дар асоси зиёда аз 65 созишномаю тафохумномаҳо ва дигар санадҳои ҳамкорӣ ба роҳ монда шудааст. Ҳамкориҳои иқтисодӣ яке авлавияти муносибати кишварҳо буда, соли 2018 гардиши савдои хориҷии Тоҷикистон бо Туркия 401,43 млн доллари ИМА-ро ташкил дод.

Ҳамкориҳои фарҳангии ду кишвар аз умқи таърих сарчашма мегирад. Тоҷикистон ва Туркия дорои мероси фарҳангии муштарак мебошанд, ки ба номи мутафаккири бузург Мавлоно Ҷалолиддини Балхӣ вобастагии зич дорад. Дар ин замина бо ташаббуси ҳар ду ҷониб бахшида ба зодрӯзи ин мутафаккири барҷаста дар Душанбе дар таърихи 19-20 октябри 2018 симпозиуми байналмилалӣ илмӣ таҳти унвони «Мавлоно – васлгари халқҳо ва тамаддунҳо» баргузор гардид [7].

Сафари Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Ҷумҳурии Туркия 17-18 декабри 2012 дар муносибатҳои дучонибаи ҳар ду кишвар марҳилаи сифатан навро боз намуда, барои рушди минбаъдаи он шароити хуб фароҳам овард. Дар ҷараёни ин сафар 12 санади барои ҳар ду ҷониб муҳим ба имзо расиданд [1 с, 84].

Барои Қазоқистон муносибатҳо бо Туркия хислати дӯстона ва шарикӣ доранд. Новобаста аз ин, баъзе унсурҳо дар сиёсати хориҷии Анқара (пантуркизм, рақобат барои ҳамлу нақли захираҳои энергетикӣ, амалҳои зиддиғарбӣ дар рӯҳияи ягонагии исломӣ ва ғ.) метавонанд дар муносибатҳои Қазоқистон бо як қатор кишварҳои дигар таъсири манфӣ расонанд.

Муносибатҳои байни Қазоқистон ва Ҷумҳурии Туркия аз соли 2006 ба сатҳи нав баромаданд. Ҳамин сол мулоқоти ҳаштуми кишварҳои туркзабон баргузор гардид. Тавре маълум аст, президент Н. Назарбаев бо пешниҳоди таъсиси як қатор ниҳодҳои кишварҳои туркзабон (Маҷмааи парлумонӣ ва Шӯрои куҳансолон) баромад намуд, ки аз ҷониби туркӣ дастгирӣ ёфт [13, с.134].

Амалан, Остона кӯшиши инъикоси талошҳои пешсафиро дар олами туркӣ намуд, ки инчунин аз ҷониби Туркия мавриди дастгирӣ қарор гирифт. Ҳамин тариқ, Туркия ба

муносибатҳо бо Қазоқистон барои он тақия кард, ки сиёсати самаранокро на танҳо дар минтақаи Осиёи Марказӣ, балки дар тамоми Авруосиё дар маҷмуъ амалӣ намояд. Зиёда аз он ин муносибатҳо расман тавассути Аҳдномаи шарикӣ стратегӣ (соли 2009 таҳия ва имзо гаштааст) мустақкам гардиданд. То соли 2014 ҳаҷми сармоягузориҳои мутақобила зиёда аз 400 млн. долл. аз ҷониби Туркия ба иқтисоди Қазоқистон, 1 млрд. долл. - аз Қазоқистон ба иқтисоди Туркияро ташкил доданд [4].

Соли 2011 ҳаҷми тиҷорати мутақобила байни ин кишварҳо нишондоди 3,3 млрд долл.-ро гузашт. Ҳаҷми умумии сармояи туркӣ дар Қазоқистон тақрибан 2 млрд долл.-ро ташкил медиҳад; онҳо ба соҳаи истихроҷ ва коркарди нафт, саноати хӯроқа ва химиявӣ-дорусозӣ, инчунин хизматрасонии меҳмонхонавӣ, фаъолияти бонкӣ ва сохтмон маблағгузорӣ мегарданд. Арзиши умумии лоиҳаҳои сохтмонӣ, ки аз ҷониби пудратчиёни туркӣ ба анҷом расиданд, 15 млрд долларро ташкил доданд [17]. Айни замон маҳз Қазоқистон барои Туркия дар Осиёи Марказӣ шарикӣ нисбатан афзалиятнок ба шумор меравад. Пеш аз ҳама, онҳоро ақидае муттаҳид месозад, ки мебошад таъсири ҷунин бозингарони пурзӯрро, ба мисли Россия, Чин ва Эрон дар Осиёи Марказӣ маҳдуд намуд. Ҳамзамон Авруосиё аз нуқтаи назари геополитикӣ ҷойи муҳимми татбиқи нақшаҳои иқтисодӣ ва сиёсӣ ба шумор меравад.

Аз соли 2011 дар минтақа сиёсати Анқара нисбати Қирғизистон фаъолтар ба назар мерасид. Баъди инқилоби апрелии соли 2010 ва ҳодисаҳои Ош Туркия дар қатори яке аз аввалинҳо Қирғизистонро дастгирӣ намуда, кӯмак дар ҳаҷми 10 млн. доллар, инчунин масолеҳи сохтмонӣ барои зарардидагонро ҷудо кард.

Боздидҳои аввалини сиёсии Туркия дар сифати нав ба Осиёи Марказӣ соли 2011 дар рафти сафари сарвазир Туркия Эрдуғон ба Бишкек ва сарвазир Отамбеков ба Анқара баргузор гардиданд [4]. Ба соҳибкорони туркӣ лоиҳаи нав оид ба бунёди маркази бузурги нақлиётӣ ва ифтиҳои долони ҳавоии Истамбул-Бишкек-Шанхай дар Қирғизистон пешниҳод гардид. Барои расидан ба ҳадаф Анқара ва Бишкек созишнома дар бораи бунёди шӯрои олии байнидавлатиро имзо намуданд. Ҳадаф - мусоидат дар пешбурди ислоҳоти иқтисодӣ дар Қирғизистон ва боло бардоштани сатҳи ҷаззобияти сармоягузориҳои кишвар буд. Роҳбарии шӯроро мақомоти махсуси ҷавҳуддавлатии ҳукумати ду кишвар ба ӯҳда гирифтанд.

Баъди марҳилаи тӯлонии ихтилоф дар муносибатҳои Туркия ва Туркменистон гармӣ пайдо шуд. Соли 2012 ду боздиди расмӣ президенти Туркменистон ба Туркия баргузор гардиданд (моҳҳои феврал — март ва августи соли 2012). Байни ду кишвар афзоиши гардиши тиҷорати мутақобила ба назар расид, ки тайи соли 2011 25% боло рафт. Айни замон дар Туркменистон зиёда аз 600 ширкати туркӣ фаъолият доранд, ки аллакай як қатор лоиҳаҳо дар саноати нассочӣ ва сохтмон амалӣ намуданд (манзил, марказҳои тиббӣ ва фарҳангӣ). Корхонаҳои туркӣ дар Туркменистон зиёда аз 1 270 лоиҳаи сармоягузорию азхуд менамоянд; ба 1200 лоиҳа зиёда аз 15 млрд долл. сарф шуда, арзиши 26 лоиҳа ба 2 млрд евро, ва 26 лоиҳаи дигар дар ҳаҷми 56 млрд манат маҳсуб мегарданд [3].

Ба муносибатҳои байни Ўзбекистон ва Туркия бори гарони нобоварии гузашта таъсир менамояд. Тошканд аз Анқара дар даъвоҳои неоимпери дар олами туркӣ шубҳа дошта, ба дастгирии муҳолифини ўзбек (баъди амалҳои террористӣ дар Тошканд зимистони соли 1999 Туркия аз истирдоди муҳолифи машхур М. Солиҳ даст кашид, ки ҳукуматдорони Ўзбекистон дар алоқа бо террористон ва омода кардани суйиқасд ба президент И. Каримов муттаҳам карданд), омода кардани иртиҷоъгарони исломӣ аз

ҳисоби донишчӯёни ўзбек муттаҳам месозад. Якчанд ҳазор донишчӯёни ўзбек дар литсейҳои машҳури туркӣ таҳсил карданд, ки тавре баъдан маълум гашт онҳоро бо ғояҳои чараёни «Нурчилар» тарбия менамуданд. Дар маҷмуъ, муносибатҳои сиёсии байни Туркия ва Ўзбекистон, дар муқоиса аз дигар ҷумҳуриҳои Осиёи Марказӣ, солҳои охир нисбатан бесубот буданд.

Дар солҳои 2011 - 2012 ҳукуматдорони Ўзбекистон бо хавф аз таъсири фарҳангӣ ва сиёсии Туркия, ки метавонад ба афзоиши руҳияи динӣ ва инқилобӣ мусоидат намояд, маъракаи зиддитуркиро оғоз карданд. Тайи ду сол дар кишвар 54 соҳибқори маъруфи туркӣ ба муҳлатҳои аз 1 то 3 сол ҳабс гаштанд. Ба ҳисоби миёна 50 шикратҳои туркӣ баста шуданд, ки дар ҳудуди ҷумҳури фаъолият доштанд [3]. Бо қасби қудрат аз ҷониби Шавкат Мирзиёев сатҳи ҳамкории мутақобилаи Туркия ва Ўзбекистон нисбатан беҳтар гаштанд, вале ин равобит то ҳол шакли стратегӣ ва амиқи мутақобиларо қасб накардаанд.

Новобаста аз тамоми мушкилиҳо, Туркия намехоҳад, ки Осиёи Марказиро аз даст диҳад. Вале дастбӣ ба таъсири васеъ ба ин минтақаи муҳимми геостратегӣ назар ба тасаввури ҳукуматдорони туркӣ дар солҳои 1990-ум хеле душвортар гардид. Талошҳои Туркия, ки ба бунёди сохторҳои ҳамгирӣ дар минтақа равона шуданд то ҳол муваффақ нагаштаанд. Айни замон ҳамкорӣ танҳо дар соҳаи фарҳангӣ роҳандозӣ шуда, на дар ҳама ҷумҳуриҳои туркии минтақа паҳн мегардад: Ўзбекистон ва Туркменистон то ҳол берун аз доираи нуфуз боқӣ мондаанд.

Мушкилоти иқтисодӣ ва таъсири пандемияи COVID – 19 ба тамоюли геополитикии ҳамаи абарқудратҳо, аз ҷумла Туркия таъсири манфӣ расонид. Вале баъди қазияи Қарабоғи Кӯҳӣ ва ғалабаи Озарбойҷон дар ҷанг бо Арманистон, ки бо таъя ба Туркия анҷом гирифт, таъсири равонии Анқара дар фазои Осиёи Марказӣ тавсеа ёфт. Агар пештар Туркия микӯси начандон хурди ҳузури хешро дар Осиёи Марказӣ нигоҳ дошта, дар маркази минтақа ҳамчун роҳбалади нуфузи Атлантика баромад менамуд ва то андозае таъсири худро бо назарияҳои анъанавии пантуркистӣ пурра месохт, пас ҳоло ин тамоюл коҳиш ёфта Туркия ҳамчун бозингари нисбатан мустақил дар минтақа фаъолият мекунад.

Адабиёт

1. 25 қадам дар паҳнои олам. Душанбе: Ирфон, 2016, - 220 с. С.84
2. Абдуллоҳ М. Иттиҳоди туркзабонон ва манфиатҳои тоҷикон.//Озодагон, 2008. - 28 феврал.
3. Варбанец П. Внешняя политика Турции в ЦА и на Кавказе: отголоски событий «арабской весны» [Электронный ресурс] URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vneshnyaya-politika-turtsii-v-tsentralnoy-azii-i-na-kavkaze-otgoloski-sobytiy-arabskoj-vesn> (дата обращения 28.01.2021)
4. Джакупов Центральная Азия во внешнеполитической концепции Турции. [Электронный ресурс] URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tsentralnaya-aziya-vo-vneshnepoliticheskoj-kontseptsii-turtsii> (дата обращения 26.01.2021)
5. Кемал Карпат. Евразия с точки зрения Турции. // Dyalog evrasia. 2000. №1, - С. 41.
6. Лаумуллин М., Турция и Центральная Азия, -Московский центр Карнеги, [Электронный ресурс] URL: [-http://carnegie.ru/publications/?fa=49758](http://carnegie.ru/publications/?fa=49758) (дата обращения 31.01.2021)

7. Муносибатҳои Тоҷикистон бо Туркия. [Манбаи электронӣ] URL: <https://mfa.tj/tg/main/view/25/munosibathoi-tojikiston-bo-turkiya> (санаи мурочиат 28.01.2021)
8. Назаров Т. Дипломатияи муосири тоҷик. [Матн] /Т. Назаров, А.Сатторзода, Душанбе, - С. 188.
9. Нартов, Н. А. Геополитика. [Текст] НА Нартов, В.Н. Нартов; под ред. В.И. Старовойтова. — 4-е изд., перераб. и доп. - М.: ЮНИТИ-ДАНА: Единство, 2007. - 527 с. С.247
10. Оливе Руа. Бухрони шахсияти миллии дар Тоҷикистон. //Мутолиоти Осии Марказӣ ва Қафқоз. Баҳори 1997. №13, давраи дуюм, - С. 255.
11. Овсепян Л. Военно-политические аспекты сотрудничества Турции со странами ЦА: общая динамика развития, [Текст] /Л. Овсепян //Центральная Азия и Кавказ, № 2, том 13, 20,2010: - С.103.
12. Панкратенко И. Казахстан, Киргизия и турецко-российское противостояние, [Электронный ресурс] URL: - https://orientcom.wordpress.com/2016/03/14/kazakhstan_kirgizia_moscow/, 2016 (дата обращения 30.01.2021)
13. Российско-турецкий диалог по проблемам Центральной Азии и Кавказа: история и современность.// Материалы международной научно- практической конференции 12 декабря 2008 г. М: Акад. гуманитарных исслед., 2014, - С. 134.
14. Троицкий Е.Ф. Политика Турции в Центральной Азии. (1992-2000 гг.) [Электронный ресурс] URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/politika-turtsii-v-tsentralnoy-azii-1992-2000-gg> (дата обращения 27.01.2021)
15. Турция: студенты из тюркских стран ратуют за обучение узбекистанцев в турецких вузах. [Электронный ресурс] URL: <http://subscribe.ru/archive/news.world.turkestan/200804/18121114.html> (дата обращения 02.02.2021)
16. Тюркские языки. [Электронный ресурс] URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Тюркские_языки (дата обращения 03.02.2021)
17. Экспресс Казахстана, 14 декабря 2011, № 232 (17347).
18. Aras B. Turkey's Policy in the Former Soviet South: Assets and Options // Turkish Studies. 2000. № 1. P.21
19. Suleiman Demirel. Commentary. The Middle East journal. 1997. №1 - С.

ОСИЁИ МАРКАЗӢ

ДАР НИЗОМИ МАНФИАТҲОИ ГЕОПОЛИТИКИИ ТУРКИЯ

Дар мақола мақоми Осии Марказӣ дар низоми манфиатҳои геополитикии Туркия таҳлил гардидааст. Инчунин таъкид мегардад, ки минтақа барои Туркия аҳамияти хосса дорад, ки бо самти нави сиёсати хориҷии ин кишвар тасдиқ мегардад.

Муаллиф ба аҳамияти стратегии минтақа ишора намуда, самтҳои асосии ҳамкориҳои ҳар як кишвари Осии Марказиро бо Туркия муайян кардааст ва тақвияти таъсири онро бо дарназардошти натиҷаҳои низои Қарабоғ таъкид месозад.

Калидвожаҳо: минтақа, Туркия, манфиатҳои геополитикӣ, Тоҷикистон, Қирғизистон, Қазоқистон, Ўзбекистон, лоихаҳои сармоягузорӣ, иқтисодӣ, тичоратӣ, фарҳангӣ.

Маълумот дар бораи муаллиф: Шарипов А.Н. - н.и.т, дотсенти кафедраи дипломатия ва сиёсати хориҷии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Нишонӣ: Хиёбони Рӯдакӣ 17, Шаҳраки донишҷӯён, бинои 11, ошӯнаи 2. Тел.: 988-50-10-11, [email-amrsharif@mail.ru](mailto:amrsharif@mail.ru).

ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ В СИСТЕМЕ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ ИНТЕРЕСОВ ТУРЦИИ

В статье анализируется роль Центральной Азии в системе геополитических интересов Турции. Также подчеркивается, что регион имеет особое значение для Турции, что подтверждается новым направлением внешней политики этого государства.

Автор, указав на стратегическую важность региона, определил основные направления взаимоотношений каждого из государств Центральной Азии с Турцией, подчеркивает усиление его влияния с учетом результатов Карабахского конфликта.

Ключевые слова: регион, Турция, геополитические интересы, Таджикистан, Кыргызстан, Казахстан, Узбекистан, инвестиционные проекты, экономические, торговые, культурные.

Сведение об авторе: Шарипов А.Н. к.и.н, доцент кафедры дипломатии и внешней политики ТНУ. Адрес: проспект Рудаки 17, Кампус, корпус 11, 2 этаж. Тел.: 988-50-10-11, email-amrsharif@mail.ru

CENTRAL ASIA IN THE SYSTEM OF GEOPOLITICAL INTERESTS OF TURKEY

The article analyzes the role of Central Asia in the system of geopolitical interests of Turkey.

It is also emphasized that the region is of particular importance for Turkey, which is confirmed by the new direction of the foreign policy of this state.

The author, pointing out the strategic importance of the region, determined the main directions of relations between each of the Central Asian states with Turkey, emphasizes the strengthening of its influence, taking into account the results of the Karabakh conflict.

Key words: region, Turkey, geopolitical interests, Tajikistan, Kyrgyzstan, Kazakhstan, Uzbekistan, investment projects, economic, trade, cultural.

Information about the author: Sharipov A.N. associate professor of the Department of diplomacy and foreign policy of TNU. Address: Rudaki avenue, 17, Campus, building 11, 2nd floor. Tel.: 988-50-10-11, email-amrsharif@mail.ru

МАСЪАЛАҲОИ ТАЪМИНИ АМНИЯТИ САРҲАДИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

**Анварӣ Сафарӣ,
омӯзгори Донишгоҳи миллии Тоҷикистон**

Сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон унсуре муҳимтарини соҳибхитӣ ва мустақилият буда, маҳз сарҳад канораҳои худуди давлатро муайян менамояд. Аз як тараф, сарҳад худуди Тоҷикистонро аз қаламрави давлати ҳамсоя ҷудо менамояд ва аз тарафи дигар сарҳад чун воситаи асосии пайвастании давлат ба равандҳои ҳамгироии минтақавӣ дар Осиёи Марказӣ ба ҳисоб меравад. Аз ин рӯ, бе мавҷудияти сарҳад давлатҳои муосири ҷаҳонро тасаввур кардан ғайри имкон буда, инчунин сарҳади чун сатҳи аввалин дар самти пешгирии ҳар гуна хатару таҳдидҳо баромад менамояд.

Хатару ҷолишҳои замони муосир ба давлатҳои миллии бештар ва шиддатнок таҳдид намуда, боиси ҳалалдор гардидани вазъи сарҳади давлатӣ мегардад. Дар натиҷаи фаъолгардии ҳизбу ҳаракатҳои террористӣ ва ифротӣ, зиёдгардии руҳияи ҷудоихоҳӣ, низоъҳои мусаллаҳона, афзудани мудохила ба қорҳои дохилии дигар давлатҳо раванди “шусташавии мустақилияти давлат” [10] ба вучуд меояд. Аз ин рӯ, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қитъаҳои алоҳидаи сарҳади давлатӣ речаҳои муайяни сарҳадиро барои пешгирии аз убури ғайриқонунии марз қорӣ менамояд, то ин ки амнияти минтақаҳои сарҳадӣ дар фазо ва хушкӣ таъмин карда шаванд.

Илова бар ин, баҳсҳои сарҳадӣ дар бештари мавридҳо сабабҳои қуҳнаи пайдошавии низоъҳо ба ҳисоб мераванд [9, с.189]. Вобаста ба ин, таҷрибаи таърихӣ нишон медиҳад, ки баҳсҳои худудӣ ва муноқишаҳои сарҳадӣ дар байни давлатҳои ҳамсоя ба сифати яке аз омилҳои муассири сар задани низоҳои сершумори мусаллаҳонаи наздисарҳадӣ гардидаанд ва ҳатто ба қанҷҳои харобиовар мубаддал гардидаанд, ки натиҷаҳои онҳо тули солиёни дароз ба таври қиддӣ ба муносибатҳои мутақобилаи давлатҳо ва халқҳои алоҳида монеагӣ менамуданд.

Чунончи, дар қитъаи сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Қирғизистон, махсусан дар водии Фарғона бо сабаби мавҷудияти баҳсҳои худудӣ ҳар лаҳза низоъҳои сарҳадӣ ба вучуд меоянд, ки боиси бастании гузаргоҳҳо, қатъи робитаҳои байниминтақавӣ ва ҳалалдор гардидани муносибатҳои байнидавлатӣ мегарданд. Аз ин рӯ, дар сиёсати сарҳади Тоҷикистон таъмини амнияти минтақаҳои сарҳадӣ дар водии Фарғона аҳамияти хосса дорад.

Аз ин рӯ, таъсири сарҳадро ба вазъи муносибатҳои байнидавлатӣ ва минтақавӣ мавриди таҳлил қарор дода, омилҳои сарҳадӣ дар сар задани зиддиятҳо, даргириҳо ва низоъҳои мусаллаҳона миёни давлатҳои ҳамсоя омӯхта мешавад. Ҳолатҳои зиёде мавҷуд аст, ки боиси ба вучуд омадани низоъҳои сарҳадӣ мегарданд: фарқияти минтақавӣ чун омилҳои низоъҳои оянда; табодули худудӣ байни ду давлат; ғайриқонунӣ ғасб кардани худуди давлат, тағйиротҳои худудӣ ва ғайраҳо [13]. Дар ин ҳол, ҳифзи “сарҳадҳои муқаддаси Ватан” [7] вазифаи аввалиндараҷаи давлат ва шаҳрвандони он мегардад.

Бинобар ин баҳсҳои худудӣ мавзӯи асосии муносибатҳои байнидавлатии Тоҷикистону Қирғизистон гардида, дарёфти роҳҳои ҳалли онҳо низ дар маркази омӯзиши қоршиносони соҳа қарор гирифтааст. Бояд воситае пайдо намуд, ки сарҳади давлатӣ дигар ба тағйирот дучор наояд ва побарҷо боқӣ монад, зеро тағйироти сарҳади

давлатӣ боиси чанг мегардад [8, с.40]. Аз ин хотир, дар сиёсати хориҷии Тоҷикистон ба масъалаҳои муайян намудани хати гузариши сарҳад, коркарди речаи гузаргоҳҳо, танзими бахсҳои худудӣ ва коркарди меъёрҳои байналмилалӣ-ҳуқуқии ҳалли низоъҳои сарҳадӣ диққати бештар равона мегардад.

Вобаста ба ин, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон чораҳои заруриро доир ба ҳифзи сарҳадҳои худ роҳандозӣ намуда, раванди ҳадгuzорӣ ва аломатгuzорӣ, речаи мувофқи сарҳадӣ [1, с.86-90], қоидаҳои ҳаракат ва убур тавассути сарҳад, тартиби ҳалли воқеаҳои нохуши наздисарҳадӣ, пешбурди фаъолияти хочагидорӣ дар минтақаҳои наздисарҳадӣ, истифода аз обҳо, пулҳо ва роҳҳои сарҳадӣ, қоидаҳои нигоҳубини аломату нишонаҳои сарҳадӣ ва ғайраҳоро муайян намояд.

Чораҳои зикргардида, дар маҷмӯъ қисми таркибии сиёсати сарҳадии давлатро ташкил менамоянд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон “сиёсати сарҳадӣ чузъи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад ва сиёсати сарҳадӣ бо назардошти принципҳои байналмилалӣ эҳтироми соҳибхитиёрӣ, тамомияти арзӣ ва дахлнопазирии сарҳадҳои давлатӣ ташаккул ёфтааст” [6].

Бинобар ин мафҳуми сарҳад бевосита ба мафҳуми амнияти миллӣ алоқаманд буда, барои таъмини беҳатарии сарҳад давлат аз дастгоҳи зурӣ (қувваҳои мусаллаҳ) низ истифода менамояд. Аз ин рӯ, сарҳад чун макони анъанавии ҷойгиркунӣ ва сафарбаркунии кушунҳои сарҳадӣ, ҳадамоти гумрук ва пойгоҳҳои низомӣ, махсусан дар нуқтаҳои мавҷудияти хатар ба ҳисоб меравад. Дарки таъмини амнияти сарҳад аз нақши рамзии он, анъанаҳои таърихӣ (тақсимои миллӣ-худудӣ), нуфуз ва муҳокимаҳои муосир (хатару таҳдидҳо аз Афғонистон) вобастагӣ дорад. Фаҳмиши анъанавии нақши сарҳади давлатӣ дар таъмини амният дар омилҳои зерин инъикос мегардад:

Якум, таъмини амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Минтақаҳои наздисарҳадӣ қисми қаламрави Тоҷикистон буда, масъалаи таъмини амнияти онҳо бевосита аз тарафи ҳукумат ва мақомотҳои дахлдори давлатӣ дида мешавад. Аз ин рӯ, масъалаи таъмини амнияти минтақаҳои сарҳадӣ бевосита ба амнияти умумидавлатӣ алоқаманд аст. Кумитаи давлатии амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон мақомоти таъиноти махсуси ҷумҳуриявӣ буда, дар доираи салоҳияти худ сиёсати давлатиро дар соҳаи амнияти миллӣ ва муҳофизати сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ менамояд [5].

Дуюм, пешгирии хатарҳои ҳарбӣ. Бояд гуфт, ки ҳангоми таҳдиди хатарҳои воқеӣ ба амнияти давлат ҳолати чангӣ эълон мегардад [4]. Дар чунин сурат ноҳияҳои наздисарҳадии Тоҷикистон ба минтақаҳои ҳарбӣ бо речаи махсусдошта табдил ёфта, афзалияти асосиро омодагии чангии қисмҳои низомӣ барои пешгирӣ ва мудофия аз ҳучуми ҳарбии эҳтимолӣ ташкил менамояд. Масалан, вазъи сиёсӣ ва ҳарбии қисмати сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Исломи Афғонистон ташвишвар буда, вуруди гурӯҳҳои террористӣ ва ҷиноӣ ба қаламрави Тоҷикистон аз эҳтимол дур нест.

Сеюм, таъмини назорати пурра аз болои ҳама навъи чараёнҳои фаромарзӣ. Мавзӯи мазкур равиши анъанавии таъмини амнияти миллӣ дар гузаргоҳҳои сарҳадии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад, зеро сарҳад – чун садди аввал дар пешгирии вуруди шахсон, молу маҳсулот ва иттилооти ғайримақбул ба умқи давлат фаҳмида мешавад. Назорати чараёнҳои фаромарзӣ дар минтақаҳои сарҳадие, ки теъдоди аҳоли хеле кам аст ва сатҳи фаъолияти хочагидорӣ (ноҳияи Мурғоб) паст аст, осонтар аст. Вале дар минтақаҳои наздисарҳадии сараҳолӣ бо пешбурди хочагидорӣ фаъол (водиҳои Фарғона) таъмини амнияти сарҳадӣ хеле мушкил аст.

Чорум, пешбурди корҳои сустчӯй-фаврӣ ва тактикӣ-фаврӣ. Амалҳои мазкур аз тарафи қўшунҳои сарҳади Ҷумҳурии Тоҷикистон бевосита дар сарҳади давлатӣ ва минтақаҳои наздисарҳадӣ амалӣ гардида, мақсади он таъмини амнияти марзу бум ва дахлатнопазирии сарҳад ба ҳисоб меравад. Аз ин рӯ, яке аз махсусиятҳои равиши анъанавии таъмини амният дар сарҳад дар кушиши мақомотҳои махсуси давлатӣ барои пешбинии тамоми ҳолатҳои хатарафзои имконпазир ва коркарду қабули чораҳои ҷавобӣ нисбати онҳо инъикос мегардад.

Бинобар ин, омӯзиши сиёсат, дарк ва амалияи вазъи сарҳадҳои Тоҷикистон имконият медиҳанд, ки амнияти сарҳади давлатӣ чун қисми таркибии амнияти миллӣ таъмин карда шавад.

Таҳлили сиёсати сарҳади Тоҷикистон дар сатҳҳои гуногун ва таъсири он ба муносибатҳои байндавлатӣ аҳамияти хоса касб намунааст. Сиёсати сарҳадӣ дар маънои васеаш “ниҳоди давлатӣ-байналмилалӣ ва сохтори ҳуқуқие мебошад, ки ҷараёнҳои фаромарзиро назорат ва таъмин менамояд ва сатҳи амалии вазифаҳои монеасозӣ (пешгирии хатарҳо дар сарҳад бо Афғонистон) ва пайваستсозӣ (рушди робитаҳои судманд тавассути 17 гузаргоҳ дар сарҳад бо Ўзбекистон) - и сарҳадро муайян менамояд” [3, с.39]. Дар маънои маҳдуд бошад, нақши сиёсати сарҳадӣ дар шаффофгардонии сарҳад (тавсеаи равандҳои ҳамгироӣ дар минтақа) фаҳмида мешавад. Ин сиёсат афзалиятҳо ва ҳадафҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ноҳияҳои наздисарҳадӣ ва ҳокимияти маҳаллиро дар самти маҳдуд ва васеъкунии робитаҳои фаромарзӣ, алоқаҳои наздисарҳадӣ, назорати равандҳои дохилӣ ва берунии ҳамгироии ҳудудӣ муайян менамояд.

Раванди дарки сиёсат ба сиёсати сарҳади Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсир менамояд. Дар доираи ин раванд ҳислат, таҳаввул ва восиятҳои таъсиррасон дар тасаввуроти сарҳадӣ, ноҳияҳои наздисарҳадӣ, муносибати давлатҳои ҳамсоя, ҳамкорӣҳои фаромарзӣ таҳлил карда мешавад. Омилҳои - чун зарурати таъмини амнияти давлатӣ (аз хатари терроризму ифротгарӣ), ҳавфи хатарҳои беруна (имконияти ҳучуми душмани эҳтимоли), устураҳои таърихӣ (ғояи барқарор кардани Иттиҳоди Шӯравӣ) ва сохтакориҳо (мудохилаи башардустона ба хоширо барқарор кардани сулҳ ва низоми демократӣ) – ба дарки сарҳади аҳоли ва доираи сиёсии давлат таъсир намуна, муносибати онҳоро ба қисми муайяни сарҳади давлатӣ амиқ менамояд.

Сеюм, амалияи фаъолияти сарҳадӣ аз сатҳи ҷараёнҳои фаромарзии таъсиррасон ва наздикии сарҳад ба минтақаҳои аҳолинишин алоқаманд мебошад. Дар ин раванд, диққати махсус ба робитаҳои ғайрирасмии сомону иттиҳодияҳои (махсусан ҷиноӣ) мухталиф бо мақомотҳои давлатӣ ва гумрукии Тоҷикистон (networking - Networking is the process of trying to meet new people who might be useful to you in your job (ҷараёнест, ки дар он кушиши шиносӣ бо шахсони нав карда мешавад, ки дар фаъолияти корӣ метавонанд фоидаовар бошанд) дода мешавад, ки аксаран ҳислати ғайриқонунӣ доранд (қочоқи молу маҳсулот, интиқоли ғайриқонуни тавассути сарҳади давлатӣ). Доира, шакл ва ҳадафҳои ин робитаҳо аз дарки амнияти миллӣ ва нақши ин қисмати сарҳад дар таъмини амнияти давлатӣ вобастагӣ дорад.

Омӯзиши сиёсат, дарк ва амалияи сарҳадӣ дар ҳамбастагӣ имконият медиҳанд, ки сиёсати сарҳади муваффақ бо речаи муайяни марзӣ коркард карда шавад, ки бевосита амнияти сарҳадӣ таъмин гардад. Бояд қайд намуд, ки ҳар як сарҳади сиёсӣ-маъмурӣ ба дохил – муттаҳид намудани гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва ба берун – ҷудо кардани ҳудуди давлат аз ҳудуди кишварҳои ҳамсоя нигаронида шудааст [11].

Вобаста ба ин Ҷумҳурии Тоҷикистон ниҳоди асосии таъминкунандаи амнияти сарҳад ба ҳисоб меравад. Нақши давлат дар таъмини амнияти сарҳадӣ дар омилҳои зерин инъикос мегардад:

1. Худуди Тоҷикистон чун макони татбиқи ҳуқуқҳои асосии инсон – “худмуайянқунии халқу миллатҳо” [2, с.79] ба назар гирифта мешавад. Дар асоси ин нуқтаи назар, шаклгирии вазифаҳои сарҳади давлатӣ аз садоқати шаҳрвандон ва гурӯҳҳои қавмӣ ба давлати худ вобаста аст. Масалан, ҳайати қавмии ўзбекҳо ва қирғизҳои Тоҷикистон асосан дар минтақаҳои наздисарҳадӣ бо давлатҳои асосии худ Ўзбекистон ва Қирғизистон қарор доранд. Дар Ҷумҳурии Ўзбекистон ва Қирғизистон низ ҳайати қавмии тоҷикон аксаран дар ноҳияҳои назди сарҳадӣ зиндагӣ менамоянд. Дар ин ҳолат, мушкилии асоси руҳияи ҷудоихоҳии гурӯҳи аҳолии гардида, имконияти тағйироти худуди дар пайд хоҳад дошт.

2. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қаламрави худ сарчашмаи асосии ҳокимият ба шумор рафта, “дар он волоияти худро ба амал мебарорад” [12, с.127] ва ҳуқуқи дигар давлатҳо ба ин ҳудуд истисно мегардад. Вале дар шароити ҷаҳонишавӣ давлатҳои бузург кушиш менамоянд, ки доираи нуфузи иқтисодӣ ва сиёсии худро бе дарназардошти сарҳадҳо тавсеа бахшанд. Чунончӣ, рақобати давлатҳои бузург дар Осиёи Марказӣ бевосита ба давлатҳои минтақа таъсири худро мерасонад. Аз тарафи дигар, пайвастанӣ давлатҳо ба равандҳои ҳамгирӣ, таъсиси иттиҳоди гумрукӣ ва бозорҳои ягона маънои гузаштан аз қисми мустақилияти худро дорад. Аз ин рӯ, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба шомил гардидан ба иттиҳоди гумрукии Авруосиё (Россия, Белоруссия, Қазоқистон ва Қирғизистон) қарори ниҳоиро қабул накардааст. Дар ин мавридҳо зарурат пеш меояд, ки чораҳои лозимаро барои пурзур намудани ҳувияти миллии аҳолии роҳандозӣ гардад, то ин ки онҳо ба арзишҳои бегона пайваст нагарданд.

3. Дараҷаи алоқамандии давлат ва миллат бо дарназардошти маҳдудияти доираи худудӣ ва имкониятҳои сарҳадӣ дар муқоиса бо паҳноии мушкилиҳои иқтисодӣ ва ҷаҳонӣ қайд мегардад. Яъне, дар замони муосир Тоҷикистонро душвор аст, ки дар алоҳидагӣ ва бо қувваи ҳеш шароити арзандаи ҳаёти аҳолии ҳешро таъмин намояд. Дар сурати рушди ноустувори иқтисодӣ, сатҳи бекорӣ, вазъи демографӣ, фасод (коррупсия), ва ғайра ҳувияти миллии коста гардида, кушишҳои пайдо намудани ҳаёти арзанда, муҳочират ва “ихроҷи ақлҳо” бештар мегардад. Масалан, шаҳрвандони Тоҷикистон аксаран ба Россия, Аврупо ва Амрико сафар намуда, кушиш менамоянд, ки ҷои қори арзанда бо маоши баланд пайдо намоянд. Дар баробари ин, барои рафъи ҷолишу хатарҳои беруна (терроризм, ҷудоихоҳӣ, муҳочират) давлатҳо роҳро пеш мегиранд (бастанӣ сарҳад ва гузаргоҳҳо, ҷорӣ кардани речаи раводидӣ, бочҳои иловагии гумрукӣ), ки дилмондагии аҳолиро, махсусан дар минтақаҳои наздисарҳадӣ ба вучуд меоранд. Чунончӣ, бастанӣ тамоми гузаргоҳҳои сарҳадӣ дар марзи Тоҷикистону Ўзбекистон ва минаҳобонии сарҳади давлатҳо аз тарафи Ўзбекистон мушкилиҳои таъмини амнияти сарҳадиро дар минтақаҳои наздисарҳадӣ ба вучуд оварда буд.

Таҳлили масъалаҳои амнияти сарҳадӣ дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон доданд, ки сарҳади давлатӣ зерӣ фишор ва хатарҳои гуногун қарор дорад. Ба сарҳади давлати Тоҷикистон фишор ва хатарҳо асосан аз худуди давлатҳои ҳамсоя таҳдид менамоянд ва ин фишорҳо дар шакли ихтиёрӣ ва беихтиёр ба вучуд меоянд. Сабаби асосии чунин фишор ва хатарҳо номуайян будани ҳақиқати сарҳад, мавҷудияти баҳсҳои худудӣ, мушкилиҳои транзитӣ, убури ғайриқонунии сарҳад, низоъҳои наздисарҳадӣ, мушкилии безаргардонии минаҳо, таҳдидҳои терроризм ва ифротгарӣ мебошанд, ки ба амнияти

сарҳадии Тоҷикистон таҳдид намуда, тавсеаи ҳамкорӣ бо давлатҳои ҳамсоя чихати танзими мушкилиҳои сарҳадӣ ва рушди робитаҳои фаромарзӣ дар минтақа зарур аст.

Адабиёт

1. Анвари С. Теоретико-методологические аспекты территориально - пограничного вопроса в международных отношениях / С. Анвари // Вестник ТНУ. – 2018, №6.
2. Богатырев В. В. Международное право: учеб. пособие / В. В. Богатырев // Владим. гос. ун-т им. А. Г. и Н. Г. Столетовых. – Владимир: Изд-во ВлГУ, 2016.
3. Introduction to Border Studies / edited by Sergei V. Sevastianov, Jussi P. Laine, and Anton A. Kireev. – Vladivostok: Dalnauka, 2015.
4. Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон [Маводи электронӣ]. URL: majmilli.tj/Кодекси-гумруки-Ҷумҳурии-Тоҷикистон/ (санаи мурочиат: 15.10.2018)
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти амнияти миллии ҚТ» аз 20 марти соли 2008, № 362 [Маводи электронӣ]. URL: majmilli.tj/Қонуни-ҚТ-дар-бораи-мақомоти-амнияти-миллӣ/ (санаи мурочиат: 07.01.2020)
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 1 августи соли 1997, № 481. [Маводи электронӣ]. URL: majmilli.tj/Қонуни-Ҷумҳурии-Тоҷикистон-дар-бораи-18/ (санаи мурочиат: 07.01.2020)
7. Мир глазами россиян: мифы и внешняя политика / Под ред. В.А. Колосова. – М.: Институт ФОМ, 2003. – С.
8. Мирровая политика и международные отношения / Под ред. С.А. Ланцова, В. А. Ачкасова. – СПб.: Питер, 2009.
9. Муҳаммад А.Н. Амнияти миллӣ. Воситаи таълим / А.Н. Муҳаммад, Х.Қ. Сафарализода. – Душанбе: 2019. – 226 с.
10. Парамонов А.Е. Влияние политической глобализации на пограничную безопасность России / А.Е. Парамонов. [Маводи электронӣ]. URL: <http://izvestia.asu.ru/2011/4-2/pols/TheNewsOfASU-2011-4-2-pols-10.pdf> (санаи мурочиат: 07.01.2020)
11. Теоретическая лимология. [Маводи электронӣ]. URL: http://www.obraforum.ru/Mirovaja_politika/chapter3.htm (санаи мурочиат: 07.01.2020)
12. Ҳуқуқи байналхалқӣ / Муҳаррири масъул Ш.М. Менглиев. – Душанбе: Эр-граф, 2010. – С.
13. Цветкова О.В. Теоретико-методологические основы исследований государственных границ / О.В. Цветкова. [Маводи электронӣ]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teoretiko-metodologicheskie-osnovy-issledovaniy-gosudarstvennyh-granits/viewer> (санаи мурочиат: 07.01.2020).

МАСЪАЛАҲОИ ТАЪМИНИ АМНИЯТИ САРҲАДИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Дар замони муосир сарҳади давлатӣ дар низоми амнияти давлатҳо нақши калидӣ дошта, сарҳад садди аввалин дар пешгирии харгуна хатару таҳдидҳо баромад менамояд. Ҷумҳурии Тоҷикистон низ бахри таъмини амнияти миллӣ чораҳои мудофиавӣ ва амниятиро дар минтақаҳои наздисарҳадӣ ва масири хати марз дар асоси санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ ва шартномавии дохилидавлатӣ ва байнидавлатӣ роҳандозӣ менамояд. Аз ин хотир, дар мувофиқа бо давлатҳои ҳамсоя, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон речаи муайяни сарҳади давлатӣ, сохторҳои гумрукӣ, речаи нуктаҳои

гузаргоҳӣ ва ҳайати чузӯю томҳои кушунҳои сарҳадиро дар минтақаҳои наздисарҳадӣ муайян менамояд, ки дар маҷмӯъ, сиёсати сарҳадии Тоҷикистонро инъикос менамоянд.

Дар баробари ин, татбиқи чораҳои амниятӣ дар ноҳияҳои наздисарҳадӣ ва масири хати сарҳад на бояд нисбат ба робитаҳои фаромарзӣ ва байниминтақавӣ (байнивилоятӣ ва байниноҳиявӣ) монеа эҷод намояд ва ҳаракати шаҳрвандон, интиқоли молу маҳсулот ва тиҷорати дучонибаи давлатҳои ҳамсояро боздоранд. Аз ин рӯ, идораи сарҳади давлатӣ ва фаъолияти нуктаҳои гузаргоҳи сарҳадӣ (нақлиётӣ ва роҳи оҳан) бояд дар асоси сиёсати дӯстона ва ҳамсоягии неки сарҳадӣ ба роҳ монда шавад, то ки ба манфиатҳои мутақобилаи халқҳои давлатҳои ҳамсоя ҷавобгӯӣ бошад.

Калидвожаҳо: Тоҷикистон, худуд, сарҳад, минтақа, наздисарҳадӣ, фаромарзӣ, байниминтақавӣ, нуктаҳои гузаргоҳи сарҳадӣ, амният, ҳамкорӣ.

Маълумот дар бораи муаллиф: Анвари Сафарӣ, аспиранти кафедраи минтақашини хориҷии Факултети муносибатҳои байналхалқии ДМТ. Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, н.Сино, маҳ. Маяковский 70/2, 734025. Тел.: (+ 992) 918 97 31 81, email: anvari.safar@mail.ru.

ВОПРОСЫ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПОГРАНИЧНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАНА

В современном мире государственная граница имеет ключевое место в системе безопасности государств и граница является первым препятствием для предотвращения разных родов угрозы и вызовов. Республика Таджикистан в свою очередь, для обеспечения национальной безопасности осуществляет ряд оборонительных и защитных мер в приграничных районах и на линии прохождения границы на основе государственных и межгосударственных нормативно-правовых и договорных актов. Поэтому в соответствии межгосударственными договорённостями Правительство Республики Таджикистан определяет соответствующий режим государственной границы, таможенных органов, режим контрольно-пропускных пунктов и личный состав приграничных войск в приграничных районах и в целом, такие меры иллюстрируют пограничной политики Таджикистана.

Наряду с этим осуществление мер по обеспечению пограничной безопасности в приграничных районах и линии границы не должно препятствовать трансграничным и межрегиональным (межобластным и межрайонным) связям и тем самым, не блокировать движение граждан, перемещение товаров и грузов, а также двусторонние торговые отношения соседних государств. Исходя из этого, управление государственным границам и деятельности контрольно-пропускных пунктов (транспортные и железнодорожные) должно осуществляться на основе дружественной и добрососедней пограничной политики, которая соответствовала бы взаимным интересам народов соседних государств.

Ключевые слова: Таджикистан, территория, граница, регион, приграничье, трансграничный, межрегиональный, контрольно-пропускной пункт, безопасность, сотрудничество.

Сведения об авторе: Анвари Сафари, аспирант факультета международных отношений, кафедры зарубежного регионоведения, ТНУ. Адрес: Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Маяковского, дом 70/2, 734025. тел: (+ 992) 918973181, email: anvari.safar@mail.ru

ISSUES OF ENSURING THE BORDER SECURITY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

In the modern time the state border has a key place in the security system of states and the border is the first obstacle to preventing various kinds of threats and challenges. The Republic of Tajikistan, in its turn, to ensure national security, is carrying out a number of defensive and protective measures in the border regions and on the border crossing line on the basis of the state and interstate regulatory and legal acts. Therefore, in accordance with neighboring states, the Government of the Republic of Tajikistan determines the appropriate regime of the state border, customs authorities, regime of checkpoints and personnel of border troops in border regions and in general, such measures illustrate Tajikistan's border policy.

It should be added, that the implementation of measures to ensure border security in border regions and the border line should not impede cross-border and interregional (interregional and interdistrict) communications and thereby not block the movement of citizens, the movement of goods and products, as well as bilateral trade relations of neighboring states. Proceeding from this, the management of state borders and the activities of checkpoints (transport and rail) should be carried out on the basis of friendly and the good neighborhood border policy, which would correspond to the mutual interests of the peoples of neighboring states.

Key words: Tajikistan, territory, border, region, borderlands, transboundary, interregional, checkpoint, security, cooperation.

Information about the author: Anvari Safari, post-graduate student of the faculty of International relations, department of foreign regional studies of Tajik National University. Address: Republic of Tajikistan, Dushanbe city, Sino region, Mayakovski street, home 70\2, 734025. Tel.: (+ 992) 918 97 31 81, email: anvari.safar@mail.ru.

НАҚШИ ТОЧИКИСТОН ДАР ТАҲКИМИ ВАЗЪИ АФҶОНИСТОН

Баҳромзода М.З.,
ассистенти Кафедраи забонҳои хориҷии
Факултети журналистикаи ДМТ

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сиёсати хориҷӣ ҳал гардидани масъалаи таъмини сулҳу субот дар Ҷумҳурии Исломии Афғонистонро яке аз ҳадафҳои асосии худ қарор додааст, зеро ҶИА яке аз кишварҳои ҳамсарҳад бо Тоҷикистон мебошад. Аз ҷониби дигар, ягонагии фарҳанги ин ду кишвари ҳаммарз, аз ҷумла, забон ва дигар урфу одатҳои ҳамсоя боис мегардад, ки тавачҷуҳи Тоҷикистон ба Афғонистон бештар гардад. Аммо масъалаи асосие, ки Ҷумҳурии Тоҷикистонро аз ҳама бештар нигарон кардааст, ин таъсири вазъи ноороми Афғонистон ба минтақа ва ҷаҳон мебошад. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон зимни суханронӣ дар Муҳоҷисаҳои умумии сиёсии Иҷтимоии 54 – уми Маҷмаи умумии Созмони Милали Муттаҳид моҳи сентябри соли 1999 таъкид намудааст, ки “роҳ додан мумкин нест, ки ҷанги дохилии бистсолаи Афғонистон, ки ба ҳалқи азияткашидаи мамлакат зарари ислохнопазир расондааст, ба ҷанги «Садсола» табдил ёбад ва дар ҳазорсолаи сеюм низ давом кунад” [17,с.197]. Аз ин рӯ, Президенти мамлакат аз ҷомеаи ҷаҳон даъват ба амал овардааст, ки нисбат ба ҳалли масъалаи Афғонистон бетараф набошад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳанӯз аз солҳои нахустини соҳибистиклолӣ ба масъалаи ҶИА ба таври ҷиддӣ муносибат мекард, зеро масъалаи Афғонистон аз нигоҳи Тоҷикистон душвортарин масъалаи асри XXI мебошад. Ин нуктаро Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон махсусан дар посух ба саволи хабарнигори радиои СММ, ки “дар арафаи асри XXI ва ҳазорсолаи сеюм кадом масъалаҳоро ҳалгардида шуморидан мумкин аст ва кадом масъалаҳо ҳамроҳи инсоният ба асри оянда мегузаранд”, таъкид намудааст: “Ба ақидаи ман, проблемаҳои Афғонистон яке аз масъалаҳои душвортарини охири асри XX ва арафаи асри XXI мебошад” [17,с.206]. Ҷунин ақидаи Президенти кишвар беасос нест, зеро ба андешаи коршиносон дар Афғонистон аз давраи ташкил ёфтани ин давлат дар соли 1747 то ба имрӯз қариб, ки оромӣ вучуд нашофт, ба истиснои давраи ҳукмронии Муҳаммад Зоҳиршоҳ [5,с.91].

Агарчи яке аз омилҳои мусоидаткунанда ба ҷанги дохилии Афғонистон дастгирӣ ёфтани гурӯҳҳои террористии ин кишвар аз ҷониби қувваҳои берунаи низомӣ махсуб ёбад, пас аз ҷониби дигар роҳи бевоситаи таъминкунандаи ҷангиён бо аслиҳа, ин фурӯши ғайриқонунии маводи муҳаддир мебошад. Таъсири истехсоли тарёки Афғонистонро ба вазъи ҳарбӣ-сиёсии минтақаи Осиёи Марказӣ ба назар гирифта, роҳбари Дафтари СММ оид ба маводи муҳаддир ва ҷинояткорӣ А.М. Коста гуфтааст, ки «маводи муҳаддир экстремизмро дар Осиёи Марказӣ маблағгузорӣ мекунад. Роҳи абрешим ба масири нашъамандӣ табдил ёфт, ки он роҳро ба куштор ва шиканча кушод» [24,с.61].

Тавре Созмони ҷаҳонии савдо иттилоъ додааст, дар Ҷумҳурии Исломии Афғонистон 35 роҳи бузурги интиқоли маводи муҳаддир мавҷуд аст, ки бештар ба Ҷумҳуриҳои Тоҷикистон (Ванҷ ва Ҷиргатол), Қирғизистон (Саритош, Узген, Ҷалолобод, Тохтогул, Карабалту, Бишкек), Қазоқистон (Георгиевка ва Алмаато), Федератсияи Руссия, Полша, Олмон ва Британияи Кабир рост меоянд [29,с.197]. Ҷунин хатари

бузургро Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ҳанӯз соли 1998 эҳсос карда, пешниҳод намуда буд, ки дар атрофи Афғонистон “камарбанди амниятӣ” таъсис дода шавад, то ин ки пеши роҳи қочоқи маводи мухаддир аз Афғонистон гирифта шавад. Инчунин хатари аз ҳудуди Афғонистон хоричшаванда Тоҷикистонро водор сохт, ки оид ба таъсис додани Агентии назорати маводи нашъаовари назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (моҳи июни соли 1999) ва чанд ташаббуси дигари зиддинашъамандӣ низ пешниҳод намояд.

Омили дигаре, ки амнияти Ҷумҳурии Исломии Афғонистонро таҳдид мекунад, ин мусоидати кишварҳои абарқудрати ҷаҳон чун Амрико ва Чин дар тартиботи бенизоми ин кишвар мебошад. Тибқи сарчашмаҳои хабарӣ ҳанӯз дар солҳои 80-уми асри ХХ ин ду кишвар барои амалӣ намудани манфиатҳои худ ва нишон додани мавқеи худ дар муборизаҳо бар зидди ИҚШС бо ҳам нақшаҳои стратегӣ амалӣ намуда, кӯшиш намуданд, ки Афғонистонро ба “пешсафи мубориза бар зидди Иттиҳоди Шӯрави” табдил диҳанд [14,с.79]. Ҷумҳурии Исломии Покистон низ дар амалӣ намудани стратегияҳои низомии муштараки Амрикову Чин бар зидди Афғонистон дар солҳои 80 - ум нақши калидино мебозид.

Аз ҷумла, нашрияи “Times of India” 4 январи соли 1980 навиштааст, ки “Чин ба воситаи Покистон ҳамлагаронеро, ки дар ҳудуди Афғонистон ҷанг мекунанд бо техникаи ҳарбӣ, аслиҳаи сабук – автомат, гранатамёт ва ракетаҳои зиддимушақӣ таъмин мекунад” [14,с.75]. Ҳарчанд ҷониби Чин ва Амрико омили асосии расонидани кумаки ҳарбӣ ба Покистонро дар начоти ин кишвар аз нооромии Афғонистон ном бурдаанд, вале рӯзномаи “Франкфуртер альгемайне цайтунг” – и Олмон 21 январи соли 1980 навиштааст, ки зери кашфиёти ҷуғрофии ҳадамоти кашшофии Амрико қасди ҳарбӣ – стратегӣ нухуфтааст, то ин ки Покистонро ба нуқтаи асосии тақиягоҳи Ғарб дар ин минтақа табдил диҳад. Иттилои мазкур аз он далолат мекунад, ки ба қазияи Афғонистон на ҳамаи кишварҳои ҷаҳон нигоҳи хайрхоҳона доранд, зеро агар ин гуна кишварҳо кумаки ҳарбӣ низ ба Афғонистон расонанд, ҳатман дар зерин он манфиати худро ҷӯё мешаванд, ки ин вазъи Афғонистонро на беҳтар, балки баръакс бадтар менамояд.

Маҳз чунин “кумакҳо”- ро ба назар гирифта, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар бештари суханронихояш аз шучоъат ва озодхоҳии мардуми Афғонистон ёдоварӣ намуда, таъкид менамояд, ки “мардуми озодихоҳи афғон набояд ба осебҳои бозихоҳи сиёсии дигарон об резанд... тарафҳои мухолиф ҳар қадар зудтар сари мизи музокирот нишинанд, ҳамон қадар барвақттар пеши роҳи бадбахтихое гирифта мешавад, ки барои наслҳои ояндаи халқи афғон ва сарнавишти ин давлат анҷоми фоҷиабор дорад” [20].

Бояд қайд кард, ки яке аз омилҳои асосии таваҷҷуҳи зиёд намудани Тоҷикистон ба вазъи нооромии Афғонистон, маҳз аз сар гузаронидани оқибатҳои бади ҷанги дохилии шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон мебошад. Чунин масъаларо Президент Эмомалӣ Раҳмон ҳамеша зимни суханронӣ дар конференсияҳои сатҳи минтақавию байналмилалӣ оид ба Афғонистон таъкид намуда, барои расидан ба мусолиҳаи миллӣ Ҷумҳурии Афғонистонро даъват менамояд, ки таҷрибаи сулҳи Тоҷикистонро омӯзад. Махсусан дар воҳӯрии VII-уми сарони кишварҳои узви Созмони Конфронси исломӣ (13 – 14 декабри соли 1994, Касабланка) Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон таъкид намуда буд, ки “мо таҷрибаи талҳи ҷанги ҳамватаниро чашидем ва ба ҳеҷ ваҷҳ

ҳалли мушкилии бавучуд омадаи мардуми Афғонистонро бо роҳи зӯрварӣ ва ярок намехоҳем” [27,с.202].

Коршиносони соҳа низ сулҳи Тоҷикистонро намунаи ибрат ва шоистаи омӯзиш барои кишварҳои гирифтори ҷанг, аз ҷумла Афғонистон медонанд. Файласуфи тоҷик Искандар Асадуллоев истифодаи “гуфтугӯи тамаддунҳо”-ро беҳтарин воситаи ноилшавии ҳалқи тоҷик ба сулҳ дар даврони ҷанг номида аст. И. Асадуллоев дар мақолаи худ “Сулҳ дар Тоҷикистон ҳамчун гуфтугӯи тамаддунҳо: таҷриба барои Осиёи Марказӣ ва Афғонистон” навиштааст, ки муҳимтарин дастоварди кӯшиш барои сулҳ дар Тоҷикистон ва дар атрофи он ин дарки амиқи имконнопазирии сулҳ бидуни гуфтугӯи тамаддунҳо мебошад. Ба андешаи И. Асадуллоев гуфтугӯи тамаддунҳо пеш аз ҳама дар сийёсати хориҷии Тоҷикистон инъикос ёфтааст, ки муносибатҳои наздикро ҳам бо Русия ва кишварҳои Атлантика ва ҳам бо кишварҳои ҷаҳони ислом, САҲА, СКИ (Созмони конфронси исломӣ-М.Б.) ва Чин ба роҳ мемонд ва монда истодааст. “Ин заифии кишвари хурди Авруосиё нест, балки муносибати хирадмандонаест, ки сулҳ ва осоишро мебахшад”, - таъкид намудааст файласуфи тоҷик И. Асадуллоев [1,с.10].

Тавре дар боло зикр карда шуд, Ҷумҳурии Исломии Афғонистон, барои таъмини амнияти худ даҳолати низомии қувваҳои беруниро қабул надошта, саъй менамояд, ки ин масъаларо бо роҳи созиш ва ҳамкорӣ бо кишварҳои хайрхоҳал намояд. Ҳамин буд, ки соли 2014 нерӯҳои байналмилалӣ амниятӣ (НАТО) аз сарзамини Афғонистон пурра берун шуданд. То кадом андоза амнияти Афғонистон пас аз хуруҷи ин нерӯҳои ҷарбӣ кафолат дода мешавад, гузашти вақт нишон медиҳад. Аммо Амруллоҳи Низом таҳлилгари нашрияи хусусии Тоҷикистон - “Нигоҳ” вобаста ба муайян намудани вазъи Афғонистон пас аз хуруҷи нерӯҳои НАТО дар маводи худ “Армуғон” – и Амрико” мусоҳибаи Аймал Файзӣ - охири сухангӯи Ҳомид Карзайро нашр намудааст, ки ӯ гуфтааст: “раванди сулҳи Афғонистон ва пойдории субот дар ин кишвар ба Покистону Амрико ва дигар қудратҳои ҷаҳонӣ бастагӣ дорад, агар онҳо бихоҳанд, дар муддати кӯтоҳ сулҳ барқарор мешавад, вале агар нахоҳанд, умедвор шудан ба барқарории сулҳ дар 1 ё 2 соли наздик мушкिल аст” [3,с.253].

Идома ёфтани нооромӣ дар Афғонистон Тоҷикистонро ба таври ҷиддӣ нигарон кардааст. Зеро маҳз барои амалӣ намудани манфиатҳои иқтисодиву сийёсӣ ва ҷарбӣ “Афғонистон панҷ маротиба мавриди ҳамлаи кишварҳои абарқудрат қарор гирифтааст” [11,с.197]. Ин масъала аз нигоҳи Тоҷикистон на танҳо масъалаи минтақавӣ маҳсуб меёбад, балки безътиной ба ин масъала метавонад ба он тобиши глобалӣ диҳад. Аз ин рӯ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон таъкид намудааст, ки Афғонистонро бо фоҷиаи ҳуша танҳо гузоштан мумкин нест, балки “ба масъалаи Афғонистон ҳамчун масъалаи сулҳу суботи минтақа ва ҷаҳон муносибат бояд қард” [13].

Ҷумҳурии Тоҷикистон натавонанд худҷӯёи таъмини амният дар Афғонистон мебошад, балки “таваҷҷуҳи дигар кишварҳои минтақаро низ ба ҳалли ин масъала ҷалб менамояд” [2,с.115]. Аҳамияти муҳими стратегӣ доштани ҳалли масъалаи Афғонистон барои минтақа ва ҷаҳон Тоҷикистонро водор сохт, ки ин масъаларо бо кишварҳои дигари ҷаҳон низ дар миён гузорад. Бахусус, Тоҷикистон дар ҳалли мушкилоти Афғонистон “бо кишварҳои аъзои эътилофи зиддитеррористӣ, аз ҷумла, Штатҳои Муттаҳидаи Амрико, мамлакатҳои аъзои Иттиҳоди Аврупо ҳамкориҳои созанда дорад” [12,с.58]. Самараи ҳамкориҳои Тоҷикистону Русия буд, ки моҳи октябри соли 2001 дар Душанбе мулоқоти сечонибаи президентҳои Тоҷикистон, Афғонистон ва Россия баргузор шуда,

баррасии масъалаҳои муҳими ба эътидол овардани вазъият дар Афғонистон мавзӯи асосии ин вохӯрӣ буд.

Инчунин бо ибтиқори Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Саммити нахустини «Чоргонаи Душанбе» бо иштироки президентҳои Тоҷикистон, Русия, Афғонистон ва Покистон охири моҳи июли соли 2009 дар Душанбе баргузор гардида, шакли нави ҳамкориҳои кишварҳои мазкурро дар масъалаҳои минтақавӣ, бахусус ҳалли масъалаи Афғонистон рӯи қор овард [28,с.55]. Ба воситаи ба роҳ мондани ҳамкориҳои дучониба бо Ҷумҳурии Ислонд Покистон, яке аз ҳадафҳои асосии Тоҷикистон мусоидат намудан ба пешрафти иқтисодии Афғонистон маҳсуб меёбад. Ҳамин аст, ки 15 сентябри соли 2004 зимни вохӯрии сечониба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, сарвазири Покистон Шавкат Азиз ва Роҳбари вақти Ҳукумати интиқолии Афғонистон Ҳомид Карзай масъалаи имкониятҳои ҳамкориҳои тичоративу иқтисодӣ миёни се кишварро баррасӣ намуда, ба Афғонистон мақоми минтақаи транзитиро сазовор донистанд [18,с.42].

Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Туркменистон ба нақши калидӣ доштани Афғонистон дар рушди ҳамкориҳои иқтисодии ҳар ду кишвар авлавияти бештар дода, лоиҳаҳои муштаракро дар минтақа амалӣ намудаанд, ки “равшантарин намунаи ин талошҳо оғози сохтмони роҳи оҳани Туркменистон-Афғонистон-Тоҷикистон бо иштироки президентҳои ҳар се кишвар - Эмомалӣ Раҳмон, Ҳомид Карзай ва Гурбонгулӣ Бердимухаммадов дар минтақаи Лебапи Туркменистон дар соли 2013 доништа мешавад [28,с.14]. Ба андешаи қоршиносони соҳа эъмори роҳи оҳани Тоҷикистон-Афғонистон дар оянда метавонад ҳамасола даромади зиёдеро ба бучаи Афғонистон ворид созад [23,с.136]. Ҳамин тавр, Тоҷикистон бо кишварҳои зиёди ҷаҳон дар роҳи амалӣ намудани ташаббусҳои худ оид ба таъмини амнияти Афғонистон ва беҳтар намудани вазъи иқтисодии ин кишвар ҳамкориҳои муштарак дучониба ва бисёрҷонибаро ба роҳ монда, дар ҳалли қазияи Афғонистон саҳми назаррас мегузорад.

Ҳанӯз зимни суҳанронӣ дар Ҷаласаи 49 – уми Маҷмааи умумии СММ, 30 сентябри соли 1994 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба оқибатҳои манфии нооромии Афғонистон ишора карда, таъкид намуда буд, ки “низои Афғонистон тамоюли хатарнокро барои пайдоиши воҳиди ҷуғрофии бенизом дар пай дорад, ки метавонанд базаи асосии терроризми байналмилалӣ, паҳншавии ғайриқонунии аслиҳа ва маводи муҳаддир гарданд” [15,с.19]. Чунин хатари бузургро ба назар гирифта, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баробари тавсеаи ҳамкорӣ бо кишварҳои ҷаҳон дар масъалаи Афғонистон, инчунин тавачҷуҳи созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавиро низ ба ҳалли низои Афғонистон ҷалб намуд. СММ яке аз созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ мебошад, ки барои амалӣ намудани ташаббусҳои Тоҷикистон дар масъалаи таъмини амнияти Афғонистон мусоидати зиёд намудааст. Муҳимияти нақши СММ дар амалӣ намудани ташаббусҳои глобалии Тоҷикистон вобаста ба Афғонистон аз он иборат аст, ки маҳз ин созмон имкон дод, ки Тоҷикистон дар ҷаласаҳои муҳими он мушқилот ва дарди мардуми афғонро, ҳамчун кишвари ҳаммарз ба беш аз 193 кишвари ҷаҳон расонад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамкориҳои худро бо СММ соли 1992 шурӯъ намуда, дар ин муддат барои мусоидат ба таъмини амнияти Афғонистон натиҷаҳои назаррасро ноил шудааст. Яке аз ин гуна дастовардҳо таъсис ёфтани Агентии назорати маводи нашъаовари назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дастгирии Департаменти СММ оид ба маводи муҳаддир ва ҷинояткорӣ дар Осиёи Марказӣ (UNODC) мебошад,

ки он имкон дод, то интиқоли ғайриқонунии маводи муҳаддир аз Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон коҳиш дода шуда, бо ин восита фурӯши ғайриқонунии аслиха пешгирӣ гардад. Нақши калидӣ доштани СММ – ро дар ҳалли қазияи Афғонистон ба назар гирифта, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон кишварҳои ҷаҳонро даъват намуд, ки дар ҳамкорӣ бо созмони мазкур фаъол буда, дар ҳалли муноқишаҳои Афғонистон саҳм гузоранд.

Тоҷикистон дар баробари ҷалби таваҷҷуҳи СММ дар ҳалли масъалаи Афғонистон, инчунин нақши Созмони ҳамкории Шанхай (СХШ) – ро низ дар пешгирӣ намудани бенизомиҳои Афғонистон муҳим мешуморад. Ба ақидаи Президент Эмомалӣ Раҳмон “ҳалқи афғон бояд дар симои Тоҷикистон ва яқсон дар симои тамоми давлатҳои иштирокчиҳои Созмони ҳамкории Шанхай ҳамсоҷҳои хуби худ, дӯстони самимӣ ва шарикони бозътимодро бинад” [4,с.271]. Чунин таъкиди Президент дар ҳамаи суҳанрониҳои дар ҷаласаҳои СХШ ба назар мерасанд, ки ин аз умеди зиёд Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба нақши муҳим доштани созмони мазкур дар ҳалли мушкилоти Афғонистон дарак медиҳад. Маҳз аз ин рӯ, Президенти мамлакат дар Маҷлиси Шӯрои Сарони давлатҳои аъзои Созмони ҳамкории Шанхай рӯзи 28 августи соли 2008 иброз доштааст, ки “Афғонистон аз Созмони мо (СХШ-М.Б.) дар бобати расонидани кӯмакҳои иқтисодӣ, техникаӣ ва гуманитарӣ умедҳои калон дорад” [21].

Ҷумҳурии Тоҷикистон барои мусоидат намудан ба ҳалли мушкилоти Афғонистон дар баробари СММ ва СХШ инчунин бо Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо (САҲА) низ ҳамкории назаррас дорад. Бо пуштибонӣ аз созмони мазкур Тоҷикистон имкон пайдо кард, ки барои барқарорсозии сулҳу субот дар Афғонистон саҳми арзанда гузорад. Аз ҷумла, соли 2009 дар якҷоягӣ бо САҲА дар бораи кушодани Коллеҷи таълимии сарҳадбонон дар шаҳри Душанбе қарор қабул гардид, ки “ҳадаф аз кушодашавии ин таълимгоҳ омода намудан ва тақмили ихтисоси кормандони ниҳодҳои қудратии кишварҳои Осиеи Марказӣ ва дигар ҳамсоҷминтақаҳои узви САҲА, аз ҷумла Афғонистон мебошад” [22, с.11]. Тоҷикистон натавонанд барои таъмини амнияти Афғонистон дар доираи САҲА кушиш намудааст, балки барои густариш додани ҳамкориҳои муштараки Афғонистон ва САҲА низ мусоидат намудааст. “Бо ташаббус ва пешниҳоди Сарвари давлати Тоҷикистон, Шӯрои доимии САҲА ба Афғонистон мақоми кишвари шарикро дод, ки он барои ба роҳ мондани муколамаҳои дӯстона миёни онҳо роҳро кушод” [8,с.237]. Ҷумҳурии Тоҷикистон барои таҳкими сулҳу субот дар Афғонистон ҳамкории худро бо СММ, СХШ, САҲА ва СААД маҳдуд накарда, ин ҳамкориро дар доираи дигар созмонҳои минтақавию байналмилалӣ низ густариш дода истодааст.

“Афғонистон бояд ояндаи наздик ба мамлакати аз ҷиҳати иқтисодӣ осоишта табдил дода шавад”, - таъкид намудааст Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон зимни як суҳанронии худ [16,с.405]. Президенти мамлакатроҳи асосии раҳой ёфтани Афғонистон аз ҷанги давомдори шаҳрвандиро дар расонидани кумакҳои иқтисодӣ-иҷтимоӣ ба ин кишвари ниёзманди сулҳ номидааст. Тавре иқтисодшиносон муайян намудаанд, “Афғонистон аз мамлакатҳои тараққикардаи ҷаҳон бештар аз як – якуним аср қафо мондааст ва агар дар ҳолати мавҷудаи худ боқӣ мондан гирад, ҳаргиз ба ақибмондагии иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии худ хотима дода наметавонад ва фосилаи тафовути тараққиёти иқтисодии он аз мамлактҳои пешқадами ҷаҳон на танҳо кӯтоҳтар мешавад, балки беш аз пеш тавсия хоҳад ёфт” [9,с.5].

Барои расонидани кумакҳои иқтисодӣ ба Афғонистон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон пеш аз ҳама ташаббуси худро дар таъмини иқтисодӣ-иҷтимоии Афғонистон гузоштааст. Аз ҷумла, бо дастгирии молиявии Хазинаи Оғохон ва ҳукумати ИМА дар дарёи сарҳадии Панҷ пайи ҳам панҷ пули хурду бузург сохта шуд, ки “дар ҳаллу фасли мушкилоти аҳолии ноҳияҳои наздисарҳадии Афғонистон, аз ҷумла, дарёфти ҷои қор, хариди маводи ғизоӣ ва рӯзгор, доруворӣ, гирифтани муолиҷа дар шифохонаҳои ноҳияҳои сарҳадии ҷониби Тоҷикистон ва ғайра нақши муҳим мебозанд” [19,с.194]. Тибқи маълумоти расмӣ пули калони “Панҷи Поён - Шерхон-Бандар” 672 метр дарозӣ ва 11 метр паҳноӣ дошта, тавассути он дар як шабонарӯз бештар аз 1000 воситаи нақлиёт метавонанд рафтуомад кунанд. Ба таъкиди Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон “пули Панҷи Поён бояд пули меҳру самимият, амали нек ва созанда гардад ва аз ҳар гуна аъмоли нораво бахусус, қочоқи инсон, маводи муҳаддир, силоҳ қатъан пешгирӣ карда шавад” [7].

Самти дигари мусоидати Тоҷикистон ба рушди иқтисодӣ-иҷтимоии Афғонистон ин ҳамкориҳои Тоҷикистон дар масъалаи энергетика мебошад. Дар ин масъала Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ намудани лоиҳаи энергетикӣ минтақавӣ CASA-1000 – ро пешниҳод намуд, ки он соли 2007 дар Исломобод байни 4 давлати Осиёи Марказӣ ва Осиёи Ҷанубӣ – Тоҷикистон, Қирғизистон, Афғонистон ва Покистон ба имзо расид. Сохтмони лоиҳаи мазкур 12 майи соли 2016 ба таври расмӣ оғоз гардид. “CASA-1000” ба ҳайси нахустин тарҳи байниминтақавӣ аз нуқтаи назари ҳуқуқиву молиявӣ комил ва мутобиқ ба талаботи меъёрҳои байналмилалӣ буда, тавассути он солона то 5 миллиард киловатт-соат нерӯи барқ аз назари экологӣ тоза аз Тоҷикистон ва Қирғизистон ба Афғонистону Покистон интиқол дода мешавад, ки барои таъмини сулҳу субот ва эҳёи ҳаёти ошошта ва иқтисоди кишварҳои минтақа хизмат хоҳад расонд [28,с.18]. Манбаи захираҳои зиёди об будани Тоҷикистон имкон медиҳад, ки он мушкилоти неруи барқро дар Афғонистон коҳиш дода, барои пешрафти соҳаи кишоварзӣ дар ин кишвар мусоидат намояд. Аз ҷумла, “фақат бунёди Нерӯгоҳи азими Даштиҷум дар болои дарёи Панҷ бо иқтидори умумии соле 17 миллиард киловатт имкони онро муяссар месозад, ки ниёзи кишвари Афғонистон ва ҳатто минтақа бо нерӯи арзони барқ асосан рафъ гардад ва беш аз 1,5 миллион гектар замин дар шимоли Афғонистон обёрӣ шавад” [25].

Натиҷаи кумакҳои Тоҷикистон ва шарикони он буд, ки ҳоло ҳамкориҳои иқтисодӣ ва тижоратии Тоҷикистону Афғонистон рӯ ба афзоиш ниҳодаанд. Аз ҷумла, тибқи маълумоти расмӣ танҳо ба ҳолати моҳи июли соли 2017 дар Тоҷикистон 85 корхонаи Ҷумҳурии Исломи Афғонистон фаъолият дошт, ки теъдоди онҳо рӯ ба афзоиш ҳаст [26]. Иштироки намоёндагони ширкатҳои тижоратии Афғонистон дар намоишгоҳҳои миллию байналмилалӣ Тоҷикистон натиҷаи ҳамкориҳои густурдаи Палатаи савдо ва саноати Тоҷикистон бо Палатаи савдо ва саноати Афғонистон мебошад, ки соли 2009 созишномаи ҳамкориро имзо намуда, Шӯрои кории “Тоҷикистон-Афғонистон” - ро таъсис доданд. Ҳамкорӣ бо Тоҷикистон ба андешаи ноиби аввали президенти Палатаи савдо ва саноати Афғонистон Хон Ҷон Алоказай, ба манфиатҳои миллии Афғонистон ҷавобгӯ буда, барои таъмини рушди иҷтимоӣ – иқтисодии он, муносибатҳои дӯстона, ёрирасонӣ ба ҳамдигар дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёт мусоидат менамояд [26]. Дар асоси ин андешаҳо метавон гуфт, ки Тоҷикистон ҳамеша ҷонибдори рушди иқтисоди

Афғонистон ва таъмини амнияти ин кишвар буда, баҳри расидан ба ин ҳадафҳо кӯшиши зиёде ба харч медиҳад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон барои барқарорсозии сулҳу субот дар Афғонистон на танҳо аз ҷиҳати иқтисодӣ ин кишварро дастгирӣ мекунад, балки барои ба таълим фаро гирифтани донишҷӯёни афғон низ саҳми муҳим мегузорад. Ба навиштаи муҳаққиқони тоҷик Ҳақназар Назаров ва Носир Назаров маҳз чунин мавқеъгирии Тоҷикистон буд, ки “соли 1978 аввалин дастаи саднафараи донишҷӯёни афғон ба Тоҷикистони Шӯравӣ барои таҳсил дар риштаҳои саноат, зироат, тиб, иқтисодиёт, ҳуқуқшиносӣ ва ғайра омада буданд” [10,с.7]. Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати соҳибистиклол зери роҳбарии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон имрӯз низ чунин робитаро идома дода, метавонад танҳо ба Коллеҷи тиббии худ ҳар сол то 100 нафар шаҳрвандони Афғонистонро барои таҳсил қабул намояд.

Таҳқиқи мавзӯи нишон дод, ки Тоҷикистон ҷонибдори ҳарчӣ зудтар ҳал шудани вазъи ноамну субот дар Афғонистон аст. Маҳз бо чунин мақсад роҳбарияти кишвар ба таври мунтазам тавачҷуҳи ҷомеаи ҷаҳонро барои таъмини сулҳи ин кишвар ҷалб менамояд. Чунин саҳмгузори Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ҷиҳати рушд ва бехтар гардонидани вазъи иқтисодӣ - иҷтимоии кишвари Афғонистон баёнгари ҳамкориҳои минбаъдаи устувор ва густурдаи ду кишвари ҳаммарзу бум ба ҳисоб меравад.

Адабиёт

1. Асадуллаев И. Мир в Таджикистане как диалог цивилизации: опыт для Центральной Азии и Афганистана // Россия. Третье тысячелетие. Вестник актуальных прогнозов. – М. - 2006. - С. 7-13.
2. Баҳромзода М. З. Роль печати в освещении инициатив Таджикистана по афганской проблеме (на примере «Независимой газеты») // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Филология. Журналистика. – 2017. - № 3. – С. 115 – 116.
3. Баҳромзода М. Баррасии проблемаи терроризм ва экстремизм дар нашриҳои “Нигоҳ” // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – 2016. - № 4/5 (209). - С. 252 – 257.
4. Баҳромзода М. Инъикоси вазъи Афғонистон дар рӯзномаи «Ҷумурият»// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – 2017. - № 4/3. – С. 269 - 273.
5. Зайферт А. К., Крайкемайер А. Дар бораи мувофиқати исломи сиёсӣ ва амният дар қаламрави САҲА. / А. К. Зайферт – Душанбе : Деваштич, 2004. – 304 с.
6. Зарифи Х. Таджикистан в системе обеспечения региональной безопасности ОБСЕ. / Х. Зарифи - Душанбе: Ирфон, 2011. – 456 с.
7. Иштирок дар маросими ифтитоҳи расмии пули азими миёни Тоҷикистону Афғонистон ба мавзеи Панҷи Поён [Захираи электронӣ] / <http://www.president.tj/> - 2005. – Тартиби дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/15743> (Санаи мурочиат: 10.12. 2017).
8. Назаров Т.Н. Таджикистан: экономическое сотрудничество и безопасность. - Минск: РУП «Белполиграф», 2003. – 264 с.
9. Назаров Х., Мерганов С. Афғонистони навин. / Х. Назаров, С. Мерганов - Душанбе: Ирфон, 1982. – 176 с.

10. Назаров Х., Назаров Н. Ҳамкориҳои мутақобилаи Тоҷикистону Афғонистон. Х. Назаров, Н. Назаров– Кӯлоб. – 1991. – 93 с.
11. Ориёнфар Ш. Афганистан: многосторонние силы и безопасность региона // Влияние внешних факторов на обстановку в Афганистане и безопасность Центральной Азии (материалы Международной научной конференции, Душанбе, 22 января 2010 г). – Душанбе: Шуджоиён, 2010. – С. 86 – 92.
12. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (зери таҳрири А. Асадов). - Душанбе: Шарқи озод, 2011. - 63 с.
13. Паёми табриқӣ ба муносибати сеюмин солгарди ба имзо расидани Созишномаи умумии истиққори сулҳ ва ризоияти миллӣ [Захираи электронӣ] / <http://www.president.tj/> - 2005. – Тартиби дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/9635> (Санаи мурочиат: 08.11.2017).
14. Подрывная деятельность китайских гегемонистов // Правда об Афганистане: документы, факты, свидетельства.- под ред. О. Жилина. - М.: АПН, 1980. – 173 с.
15. Раҳмонов Э. Политика мира и созидание (выступление и речи). - Душанбе: Ирфон, 2001. – 216 с.
16. Раҳмонов Э. Истиққолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. Қисми 6. / Э. Раҳмонов – Душанбе. – 2006. – 544 с.
17. Раҳмонов Э. Тоҷикистон: даҳ соли истиққолият, ваҳдати миллӣ ва бунёдқорӣ. Ҷилди сеюм. / Э. Раҳмонов - Душанбе: Ирфон, 2001. - 704 с.
18. Сайидзода З.Ш., Сабуров А.З., Саидов Ф.З. Республика Таджикистан: информационное и внешнеполитическое измерения. / З.Ш. Сайидзода, А.З. Сабуров, Ф.З. Саидов - Душанбе: Иттилоот ва муошират, 2009.- 154 с.
19. Сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар масири истиққолият, силсила: сиёсати хориҷии Тоҷикистон [Матн] / зери назари Х. Зарифӣ. - Душанбе: Ирфон, 2011. - 320 с.
20. Суханронӣ бахшида ба 10-солагии Истиққолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ] / <http://www.president.tj/> - 2005. – Тартиби дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/15140> (Санаи мурочиат: 07.11.2017).
21. Суханронӣ дар Маҷлиси Шӯрои Сарони давлатҳои аъзои Созмони ҳамкории Шанхай [Захираи электронӣ] / <http://www.president.tj/> - 2005. – Тартиби дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/447> (Санаи мурочиат: 18.12 . 2017).
22. Тоҷикистон – САҲА: муқола ва ҳамқорӣ(зери таҳрири умумии Х. Зарифӣ). – Душанбе: Ирфон, 2009. – 352 с.
23. Холиқназаров Х. Ваҳдат қарорати ҳастии миллат (маҷмӯаи мақолаҳои солҳои 2010-2012). – Душанбе: МТС назди Президенти ҚТ, 2012. – 147 с.
24. Царик Ю. Афганское наркопроизводство как угроза международному миру и безопасности. – Минск. – 2014. – 88 с.
25. Қараён ва натиҷаҳои мулоқоту музоқироти сатҳи олии Тоҷикистону Афғонистон [Захираи электронӣ] / <http://www.president.tj/> - 2005.- Тартиби дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/11261> (Санаи мурочиат: 11.12 .2017).
26. Шариф Саид: Таджикистан всегда будет важным для Афганистана партнером [Электронный ресурс] / <http://tpp.tj/> - 2017. – Режим доступа: <http://tpp.tj/2017/07/31/sharif-said-tadzhikistan-vsegda-budet-vazhnym-dlya-afganistana-partnerom/> (Дата обращения: 04.12.2017).

27. Эмомалӣ Раҳмон – бунёдгузори сиёсати хориҷии Тоҷикистон (зери назари Ҳ. Зарифӣ). – Душанбе: Ирфон, 2012. - 272 с.

28. 25 қадам дар пахнои олам [Матн] / зери назари С. Аслов. Силсила: сиёсати хориҷии Тоҷикистон. - Душанбе: Ирфон, 2016. – 220 с.

29. Rethinking Global Migration: practices, policies and discourses in the European Neighbourhood. - Ankara. – 2008. - 255 pp.

НАҚШИ ТОҶИКИСТОН ДАР ТАҲКИМИ ВАЗЪИ АҲҒОНИСТОН

Аллакай беш аз 40 сол ҳафт, ки вазъият дар Афғонистон ноором буда, ҷомеаи ҷаҳон аз ҳал нагардидани ин мушкилот нигарон ҳафт. Ҳарчанд роҳҳои ҳалли вазъи Афғонистон борҳо аз ҷониби созмонҳои ҷаҳониву минтақавӣ ва кишварҳои алоҳида баррасӣ гардида бошад ҳам, аммо пажӯҳиш нишон медиҳад, ки бо вучуди ин, масъалаи мазкур натиҷаи дилхоҳ надода истодааст. Қобили зикр ҳафт, ки имрӯз масъалаи ба эътидол овардани вазъ дар Афғонистон кишварҳои зиёди дунё, аз ҷумла Тоҷикистонро низ нигарон кардааст.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давоми солҳои соҳибистиклолӣ ҳал гардидани мушкилоти Афғонистонро яке аз мавзӯҳои меҳвари сиёсати хориҷии худ ном бурда, барои ҳалли мушкилоти ин мамлакат ташаббусҳои зиёдеро ироа намудааст. Дар мақолаи мазкур кӯшишҳои Тоҷикистон ҷиҳати мусоидат намудан ба таъмини оромӣ ва шароити хуби зиндагӣ дар Афғонистон мавриди таҳлил қарор дода шудааст.

Калидвожаҳо: Тоҷикистон, Афғонистон, ташаббус, кӯмак, вазъ, ҳамкорӣ, мушкилот, сулҳ, амният, минтақа, маводи муҳаддир, СММ.

Маълумот дар бораи муаллиф: Баҳромзода Манижаи Зафаршодухт, ассистентикафедраизабонҳои хориҷии факултети журналистикаи ДМТ. Нишонӣ: 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17. E-mail: bakhromzodam@mail.ru. Тел.: (+992) 93-465-06-04.

РОЛЬ ТАДЖИКИСТАНА В УКРЕПЛЕНИИ ПОЛОЖЕНИЯ В АФГАНИСТАНЕ

Ситуация в Афганистане была нестабильной на протяжении 40 лет, и международное сообщество обеспокоено тем, что она не будет урегулирована. Хотя решение ситуации в Афганистане неоднократно обсуждалось международными и региональными организациями и отдельными странами, исследования показывают, что, тем не менее, этот вопрос не дает желаемых результатов. Следует отметить, что сегодня вопрос стабилизации ситуации в Афганистане волнует многие страны мира, в том числе Таджикистан. За годы независимости Республика Таджикистан назвала решение проблем Афганистана одной из центральных тем своей внешней политики и предприняла множество инициатив для решения проблем этой страны. В этой статье анализируются усилия Таджикистана по содействию миру и благополучию в Афганистане.

Ключевые слова: Таджикистан, Афганистан, инициатива, помощь, ситуация, сотрудничество, проблема, мир, безопасность, регион, наркотики, ООН.

Сведения об авторе: Баҳромзода Манижаи Зафаршодухт, ассистент кафедры иностранных языков факультет журналистики ТНУ. Адрес: 734025, Таджикистан, Душанбе, проспект Рудаки 17. E-mail: bakhromzodam@mail.ru. Тел.: (+992) 93-465-06-04.

ROLE OF TAJIKISTAN IN STRENGTHENING THE SITUATION IN AFGHANISTAN

The situation in Afghanistan has been volatile for 40 years and the international community is concerned that it will not be resolved. Although the solution to the situation in Afghanistan has been repeatedly discussed by international and regional organizations and individual countries, studies show that, nevertheless, this issue does not give the desired results. It should be noted that today the issue of stabilizing the situation in Afghanistan is of concern to many countries of the world, including Tajikistan. Over the years of independence, the Republic of Tajikistan has called the solution of the problems of Afghanistan one of the central themes of its foreign policy and has taken many initiatives to solve the problems of this country. This article analyzes Tajikistan's efforts to promote peace and prosperity in Afghanistan.

Key words: Tajikistan, Afghanistan, initiative, assistance, situation, cooperation, problem, peace, security, region, drugs, UN.

Information about the author: Bahromzoda Manizhai Zafarshodukht, Assistant, Department of Foreign Languages, Faculty of Journalism, TNU. Address: 734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue 17. E-mail: bakhromzodam@mail.ru. Tel .: (+992) 93-465-06-04.

МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛХАЛҚӢ ВА МИНТАҚАШИНОСӢ

**РАЗВИТИЯ И УКРЕПЛЕНИЯ ДВУХСТОРОННИХ ОТНОШЕНИЙ
ТАДЖИКИСТАНА И ШВЕЙЦАРИИ**

**Вохидова С., д.и.н., профессор
Рахимов Ф. магистрант**

Если взглянуть в зеркало истории Таджикистана и Швейцарии, то в 2019 году, наши отношения достигли апогея, и начался совершенно новый этап сотрудничества на уровне правительств двух стран.

В ноябре 2019 года, Основоположник мира и национального единства - Лидер нации, Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон посетил с официальным визитом страны Европейского Союза. Визит Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона начался из Швейцарской Конфедерации.

В начале официальной встречи президент Швейцарской Конфедерации Ули Маурер заявил во время встречи: «Мы связаны с Таджикистаном, потому что мы горные страны, а Швейцария и Таджикистан расположены на трансграничных реках. Мы готовы реализовывать другие проекты и инициативы в рамках двух стороннего сотрудничества на благо народа» [9].

В ходе встречи была подчеркнута необходимость дальнейшего расширения сотрудничества со Швейцарией в различных сферах, в частности, в экономике и торговле, инвестициях, туризме и других.

Таджикистан и Швейцария уже имеют хороший опыт налаживания взаимовыгодного торгового сотрудничества. Таким образом, товарооборот по данным СМИ на 2019 года составил 132 миллиона долларов, что свидетельствует об увеличении по сравнению с предыдущими годами. Общий товарооборот по данным СМИ между Таджикскими компаниями ТАЛКО и швейцарской Glencore за 12 лет сотрудничества составил 4,7 миллиарда долларов США [10]

Напомним, стороны в рамках данных организаций поддержали инициативы и конструктивную позицию друг друга, в том числе поддержку четвертой инициативы Таджикистана по провозглашению нового Международного десятилетия водных ресурсов для устойчивого развития на 2018-2028 годы. «Вода для мира» для Центральной Азии и двустороннее сотрудничество в рамках «Глобального экологического фонда». В ходе встречи стороны также обменялись мнениями о совместной борьбе с терроризмом, экстремизмом, транснациональной организованной преступностью, в том числе незаконным оборотом наркотиков. По итогам переговоров на высшем уровне стороны подписали новые документы о сотрудничестве в присутствии глав двух государств [9].

Также в рамках своего официального визита в Берн 5 ноября 2020 года Лидер нации Эмомали Рахмон встретился с президентом Glencore International AG Иваном Глазенбергом.

Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон выразил удовлетворение торгов экономическим сотрудничеством, которое является одним из важнейших направлений двухсторонних отношений, и отметил эффективное партнерство

швейцарской компании Glencore с Таджикской компанией TALCO в области производства алюминия. называется сотрудничество. По данным СМИ 2019 года за последние 12 лет ТАЛКО и Glencore провели бизнес-транзакции на общую сумму более 4,7 миллиарда долларов. Ожидается, что в течение следующих пяти лет две компании подпишут торговые и инвестиционные соглашения по данным СМИ на сумму ещё 1,5 миллиарда долларов.

В ходе встречи также были рассмотрены вопросы, касающиеся развития сотрудничества в сфере туризма, технологий, расширения торгов экономических и двухсторонних отношений.

Также в рамках визита Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон встретился с Председателем Правления Национального банка Швейцарии Томасом Джорданом.

Стороны обсудили текущее состояние и перспективы банковского и финансового сотрудничества между двумя странами, совершенствование банковской системы, реализацию приоритетных проектов в Таджикистане, техническую и консультационную помощь, управление международными ресурсами и переподготовку кадров в финансовых учреждениях Международного валютного фонда, Всемирного банка и Швейцарии.

В связи с воздействием внешних факторов на национальную экономику Таджикистана было признано необходимым расширить сотрудничество в финансовом секторе для содействия экономическому развитию.

Состоялась встреча Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона с рядом предпринимателей, инвесторов и руководителей компаний этой страны.

Было подчёркнуто, что сегодня Таджикистан в рамках своей долгосрочной национальной стратегии развития реализует ряд прибыльных экономических программ, реализация которых требует дополнительных иностранных инвестиций.

Проекты в различных секторах энергетики, инфраструктуры, промышленного производства, горнодобывающей, лёгкой и пищевой промышленности, включая переработку экологически чистой сельскохозяйственной продукции, металлов и драгоценных камней, хлопкового волокна, коконов и в целом производство готовой продукции из сырья, сырья. а банковское дело, туризм и фармацевтика являются одними из приоритетных направлений сотрудничества нашей страны с рядом иностранных предпринимателей и инвесторов [6].

На форуме в присутствии Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона стороны подписали 3 новых документа о сотрудничестве.

С момента установления дипломатических отношений между двумя странами многоплановые отношения между двумя странами расширяются и приобретают новое содержание.

Товарооборот между двумя странами по данным СМИ за 2019 год составил чуть более 130 миллионов долларов. В нашей стране с помощью швейцарских инвестиций работает более 25 швейцарских компаний или совместных предприятий в различных секторах экономики. По данным 2019 года за последние 12 лет общий товарооборот между двумя компаниями по данным СМИ достиг более 4,7 миллиарда долларов США.

Согласно соглашениям, по данным СМИ две страны должны передать товаров на сумму 1,3 миллиарда долларов в течение следующих пяти лет, что является чётким свидетельством стратегических отношений между двумя компаниями. За последние десять лет швейцарские инвесторы вложили в экономику Таджикистана 167 миллионов

долларов по данным СМИ. По данным СМИ из этой суммы 96 миллионов - прямые инвестиции, 71 миллион - кредиты, привлечённые предприятиями и организациями. С 2007 по данным СМИ на нынешний год общий объем инвестиций в экономику нашей страны составил 9,5 миллиарда долларов, а доля швейцарского капитала составляет 1,9 процента. В то же время, по статистике Всемирной туристской организации, Таджикистан входит в десятку самых привлекательных стран для туристов. Эти и другие показатели свидетельствуют о том, что международное положение Таджикистана с точки зрения инвестиций и поддержки бизнеса постепенно увеличивается.

Необходимо отметить то что Швейцария, наш старый партнёр, и наше Таджикиско-Швейцарские сотрудничество существуют с 1993 года, а с 1997 года и по настоящее время Таджикистан является частью Бреттон-Вудского соглашения. Те годы были трудные годы независимости Таджикистана. Швейцария не оставалась на стороне и помогала в трудные годы независимости Таджикистана с помощью акции «Врачей без границ», медикаментами и врачами.

Важным моментом в истории двухсторонних отношений является то что Швейцария помогает и поддерживает независимость Таджикистана, а также в реализации многих проектов в секторе сельского хозяйства, питьевой воды, юриспруденции, а также в реализации драгоценных металлов. [11] Швейцария продолжает помогать частному сектору Таджикистана выйти на международные рынки посредством предоставления консультации по международным правилам и стандартам торговли. Подобные меры в прошлом помогли предприятиям в секторе переработки овощей, фруктов и текстильно-швейной промышленности увеличить свою производительность и расширить торговый потенциал Таджикистана. Следует особо подчеркнуть огромную поддержку Швейцарии Таджикистану в реализации обстоятельств, взятых во время процесса присоединения в «ВТО». Проекты частного сектора в основном осуществляются международной финансовой корпорацией и международным торговым центром. Швейцарским агентством по развитию и сотрудничеству (SDC) [10] является офис агентство уровня в федеральной администрации в Швейцарии, а также входит в состав федерального департамента иностранных дел.

Что касается деятельности швейцарского офиса то следует отметить, что председатель комитета по чрезвычайным ситуациям и гражданской обороны при правительстве Республики Таджикистан генерал лейтенант Назарзода Р. принял делегацию по развитию и сотрудничеству во главе с международным советником с господином Насим Джовадом (Jawad Nasim). В ходе беседы. стороны ознакомились в области защиты населения, территории от чрезвычайных ситуаций, а также были обсуждены дальнейшие двусторонние сотрудничество со Швейцарским агентством по развитию и сотрудничеству (SDC) в сфере предупреждения и ликвидации последствий стихийный бедствий. В ходе беседы стороны подтвердили свою приверженность расширению сотрудничество в сфере снижения риска стихийный бедствий и оказании помощи пострадавшему населению от такой ситуации.

А также следует особо подчеркнуть то что глава Мида Республики Таджикистан Сироджиддин Мухриддин провёл телефонный разговор с главой Федерального департамента иностранных дел Швейцарии Игнасио Кассисом (Ignazio Cassis) в ходе беседы стороны подтвердили свою приверженность к совместной борьбе против “COVID-19” и подчеркнули необходимость расширению взаимовыгодного

сотрудничество в политической экономической, гуманитарной сферой и научной [7].

Следует особо подчеркнуть титанов швейцарской школы ориенталистов, имеющую мировую славу Густава Фон Грюнебаума, [2, с. 80-83] и Адама Меца. [5, с9] Уместно отметить, что швейцарские ученые вложили особый вклад в исследования таджикско-персидской литературы, а также мусульманской цивилизации. Весьма ценными в отношении ориенталистических изысканий являются труды Фритца Мейера. Его сочинения являются шедевром ориенталистической науки. В частности, безупречен сделанный Фритцом Мейером анализ четверостишия о влюбленной таджикской средневековой поэтессе из Худжанда, Махасты [4, Vd. 1.2.]. Также особо можно подчеркнуть не малые заслуги кроме Фритца Мейера, Швейцарского учёного Христофа Бюргеля [1, с.121] профессору по исломоведению из Бернского университета. Он является автором перевода романтического эпоса “Хусрав и Ширин” поэта-классика Низами [3, 382 s].

Таджикистан с каждым годом становится более привлекательным для наших Швейцарских коллег, и для всего мира. Быстрая индустриализация была признана одной из важных целей Правительства Таджикистана, и для её реализации создаются благоприятные условия. Приоритетными направлениями развития промышленности Таджикистана являются, прежде всего, горнодобывающая, лёгкая и пищевая промышленность, включая переработку экологически чистой сельскохозяйственной продукции, металлов и драгоценных камней, хлопкового волокна, коконов и в целом производство готовой продукции из сырья. В нашей стране также есть хорошие возможности для развития машиностроительной, химической, металлургической и других приоритетных отраслей обрабатывающей промышленности.

В этой связи Основоположник мира и национального единства - Лидер нации Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон высказал чёткие и обстоятельные замечания. В частности, они отметили, что мы готовы сотрудничать со швейцарскими инвесторами по всем этим направлениям для налаживания производства различной конкурентоспособной промышленной продукции и её экспорта на внешние рынки.

В нашей стране созданы пять свободных экономических зон, строится необходимая инфраструктура, и мы приветствуем присутствие в них предпринимателей и инвесторов вашей страны. Наша страна богата природными ресурсами, включая водные, минеральные и неминеральные ресурсы, благоприятным климатом и достаточной рабочей силой. И есть стимул для развития финансового и банковского секторов, и швейцарские предприниматели и инвесторы также могут работать в этих областях.

Таджикистан, 93 процента территории которого занимают горная местность и обладает уникальной природой, имеет большой потенциал для развития различных видов туризма, особенно альпинистского и экологического. Экономика Таджикистана — это рынок, который ещё не полностью освоен и имеет широкие возможности для расширения бизнеса и инвестиций [8].

Уверены, что, если мы будем регулярно налаживать это сотрудничество, Республика Таджикистан со своим мудрым лидером, Лидером нации Эмомали Рахмоном станет настоящей Швейцарией.

Литература:

1. Вохидова С. Иранистика и таджиковедение в немецкоязычной истографии (XV-нач XVI вв.) Душанбе, - С 121.

2. Грюнебаум фон Г. Э. Истоки мусульманской цивилизации // Масква, 1981, - с. 80-83
3. Bürgel Johann Christoph Nizami-Chosrou und Schirin -Zürich, 1980-382 s.
4. Meier, Fritz. Die schöne Mahasatī. Der Volksroman über Mahsat, 1963, - Bd. 1.2.
5. Mez A Die Renaissance des Islams, Heidelberg, 1992 –с 9

Интернет

6. Встреча с представителями предпринимательских и инвесторских кругов Швейцарской Конфедерации (6.11.2019) <https://investcom.tj/ru/novosti/766-prezident-respubliki-tadzhikistan-jemomali-rahmon-vstretilsja-s-predstaviteljami-predprinimatelskih-i-investorskih-krugov-shvejcarskoj-konfederacii.html>

7. Главы МИД Таджикистана и Швейцарии обсудили ситуацию с COVID-19 и двухсторонние связи (02.07.2020) <https://tajikistan24.com/glavy-mid-tadzhikistana-i-shvejcarii-obsudili-situaciju-s-covid-19-i-dvuhstoronnie-svjazi/>

8. Сфера туризма Таджикистана <http://www.tajembassy.by/sfera-turizma-tadjikistana/> (20.02.2013)

9. На встрече президент Таджикистана Эмомали Рахмон и президент Швейцарии Ули Маурер обсудили вопросы развития экономики и подписали ряд важных документов (05.11.2019)

<https://tj.sputniknews.ru/politics/20191105/1030165691/rahmon-vstrecha-prezident-switzerlad.html>

10. Швейцарское агентство по развитию и сотрудничеству - Swiss Agency for Development and Cooperation Швейцарское агентство по развитию и сотрудничеству (10.12.2020) https://ru.qaz.wiki/wiki/Swiss_Agency_for_Development_and_Cooperation

11. Швейцарско-Таджикское сотрудничество (15.03.2020)

<http://https://www.tajik-gateway.org/wp/international-organizations/shvejtsarsko-tadzhikskoe-sotrudnichestv/>

РАЗВИТИЯ И УКРЕПЛЕНИЯ ДВУХСТОРОННИХ ОТНОШЕНИЙ ТАДЖИКИСТАНА И ШВЕЙЦАРИИ

В данной статье впервые даётся подробно анализ двухсторонних отношений, которые получил новый импульс после поездки нашего лидера Лидера нации Эмомали Рахмон в швейцарии. Были подписаны новые соглашения и договора что способствует развитию и укреплению двухсторонних отношений Таджикистана и Швейцарии.

Далее автор отмечает то, что было упомянуто наше партнёрство с самого начала нашей независимости и Таджикистан не забудет неоценимую помощь в трудные годы независимости и поддержку Швейцарским агентством по развитию и сотрудничеству (SDC). также отмечается в данной статье про потенциал Таджикистана

Ключевые слова: Швейцарское Агентство, развития и сотрудничества (SDC), двусторонние отношения, партнёрство, реализация, приверженность, стихийные бедствия, благоприятный климат, инвестор, потенциал.

Сведения об авторах: Вохидова Санавбарбону, доктор исторических наук, профессор. Заведующий отделом Европы и Америки Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ. Адрес: 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки 33. Тел: (992) 93-500-87-32 Email: sanajanvoh@mail.ru

Рахимов Фаридун, магистрант отдела Европы и Америки Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ. Адрес: 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки 33. Тел: (+992) 93-860-63-64 Email: 15618363289@163.com

DEVELOPMENT AND STRENGTHENING OF BILATERAL RELATIONS BETWEEN TAJIKISTAN AND SWITZERLAND

This article for the first time provide a detailed analysis of bilateral relations that received a new impetus after the trip of our leader, Leader of the Nation, Emomali Rahmon, to Switzerland. New agreements and treaties were signed that contribute to the development and strengthening of bilateral relations between Tajikistan and Switzerland. Further, the author notes, that our partnership was mentioned from the very beginning of our independence, and Tajikistan will not forget the invaluable assistance in the difficult years of independence, and the support of the Swiss Agency for Development and Cooperation (SDC). In this article also talks about the potential of Tajikistan.

Keywords: Swiss Agency for Development and Cooperation (SDC), bilateral relations, partnership, implementation, commitment, natural disasters, favorable climate, investors, potential.

Information about authors: Vohidova Sanavbarbonu, Doctor of Historical Sciences, Professor. Head of the Department of Europe and America of the Institute for the Study of Asian and European Countries NAST. Address: 734025, s. Dushanbe, Rudaki Avenue 33. Tel.: (992) 93-500-87-32 Email: sanajanvoh@mail.ru

Rahimov Faridun, undergraduate student of the Department of Europe and America of the Institute for the Study of Asian and European Countries NAST. Address: 734025, s. Dushanbe, Rudaki Avenue 33. Tel.: (+992) 93-860-63-64, Email: 15618363289@163.com

РУШД ВА ТАҲКИМИ МУНОСИБАТҲОИ ДУЧОНИБА ТОҶИКИСТОНУ ВА ШВЕЙТСАРИЯ

Дар ин мақола бори нахуст рушд ва муносибатҳои дучонибаи Тоҷикистон ва Швейтсария муфассал таҳлил шуда аст. Баъд аз сафари пешвои миллат-Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон тақони назарраст гирифт ва якчанд созишномаҳо ва шартномаҳо ба имзо расиданд. Ин тақони ҷиддӣ ба рушду таҳкими муносибатҳои дучонибаи Тоҷикистону Швейтсария мусоидат намуд. Муаллифон қайд мекунанд, ки мо набояд дасгирӣ ва кумакои башардӯстонаи агентии Швейтсарияро оид ба рушд ва ҳамкорӣ (SDC) дар солҳои мушқили истиклолияти Тоҷикистон фаромӯш кунем.

Калидвожаҳо: Агентии Швейтсария, рушд, ҳамкори, (SDC), муносибатҳои дучониба, татбиқ, пайравӣ, офатҳои табиӣ, соҳиб, мусоид, иқлим, сармоягузoron, нерӯ.

Маълумот дар бораи муаллифон: Воҳидова Санавбарбону, доктори илмҳои таърих, профессор, мудири шуъбаи Аврупо ва Амрикои Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ. Суроға: 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33. Тел.: (+992) 93-500-87-32, почтаи электронӣ: sanajanvoh@mail.ru

Раҳимов Фаридун, магистрантии Шуъбаи Аврупо ва Амрикои Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ. Суроға: 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33. Тел.: (992) 93-860-63-64, почтаи электронӣ: 15618363289@163.com

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ СВЯЗИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН С КИТАЙСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКОЙ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

**Мирзоев Х.Т.,
научный сотрудник
отдела Юго-Восточной Азии
ИИПСАЕ, НАНТ**

Между таджикским и китайским народами существует давняя традиционная дружба. Древний шёлковый путь не только способствовал взаимным торговым контактам, но и углублял взаимный обмен культурными традициями. С учётом возрастающей глобализации мировой экономики, считаем, что уважение к многообразию и сохранение особенностей национальных культур, способствование культурному обмену между разными национальностями имеет сугубо важное значение в строительстве гармоничного мира.

Основа для таджикско-китайского сотрудничества в сфере образования была заложена в марте 1993 г. во время первой в истории встречи руководителей Таджикистана и Китая. По ее итогам была подписана Совместная декларация об основных принципах взаимоотношений между Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой. В ней было отражено стремление сторон содействовать расширению сотрудничества между двумя странами в таких областях, как наука и техника, образование. Становление взаимосвязей Таджикистана с Китаем в период приобретения ими независимости в данных сферах являются первыми шагами двухсторонних взаимоотношений, в дальнейшем указанные эти взаимосвязи значительно расширились [9. С.35, П-6].

В 1996 г. между Министерством образования Республики Таджикистан и Государственным комитетом Китайской Народной Республики (КНР) по делам образования было подписано Соглашение о сотрудничестве в области образования. Начиная с 1993 г. Правительство Китая ежегодно предоставляет таджикской стороне государственные стипендии, число которых в 2013 г. достигло 92, причем 60 из них предоставлены лучшим студентам Таджикского государственного института языков имени Сотима Улугзода и Российско-Таджикского (Славянского) университета для прохождения годичного курса по изучению китайского языка [15].

На современном этапе, двустороннее культурно-гуманитарное сотрудничество в основном обуславливается действующими документами договорно-правовой базы в области науки и образования. В 2002 г. в Пекине, было подписано Соглашение о взаимном признании документов об образовании и ученых степенях (аттестат об окончании средней общеобразовательной школы, диплом среднего профессионального образования, а также диплом о получении высшего образования). Согласно документу признание документов об образовании и ученых степенях позволяет владельцам указанных документов обеих сторон осуществлять профессиональную деятельность, соискание ученой степени, а также продолжать учебу в высших учебных заведениях в обеих странах.

Надо подчеркивать, что в первое десятилетие после установления дипломатических отношений между Республикой Таджикистан и Китаем, у таджикских

юношей и девушек не было большого энтузиазма получать образование в Китае. Причины лежали на поверхности: [5].

- отсутствие прямых воздушных, железнодорожных и автомобильных сообщений между Таджикистаном и Китаем;

- низкая экономическая и инвестиционная активность китайских компаний в Республики Таджикистан;

- информационный вакуум, а также отрицательный опыт первых выпускников китайских вузов, возвратившихся в Республики Таджикистан и не нашедших применения своим знаниям на родине.

В период с 1993 г. по 2005 г. в университеты Китая поступили лишь 265 молодых людей из Республики Таджикистан [4].

5 марта 2012 г. состоялась встреча с представителями Китайского центра образования "Оулу" города Пекин, а именно с директором центра Ван Хи и Учебным центром "Multikid" со студентами и преподавателями китайского Института языка. На встрече обсуждались вопросы продолжения обучения студентов в Китайском национальном университете после получения степени бакалавра в магистратуре, правила приема в аспирантуру и повышения квалификации китайских преподавателей и студентов [13, Л. 31].

Эта встреча способствовала дальнейших двухсторонних взаимоотношений в области образования между Таджикистаном и Китаем.

28-29 марта 2015 года в Посольстве Китайской Народной Республики был проведен экзамен по китайскому языку. В нем приняли участие студенты кафедры китайского языка Института языков, Таджикского национального университета и Таджикско-Российского (Славянского) университета. Студенты, победившие в конкурсе, смогли продолжить обучение в университетах Китайской Народной Республики [6].

14 апреля 2015 года состоялся первый тур конкурса «Связь знающих китайский язык» ("Китайский мост"). Все добровольцы были студентами кафедры перевода китайского языка. В состав жюри вошли представители Общества дружбы Таджикистана - Китай Восиева Р., декан факультета восточных языков Института Саидов А. заведующими кафедрой Института Юго-Восточной Азии были Г. Турсунов, преподаватели Чжу Пин, Ян Цзявья, Ли Мин, Сунь Вэнь Чи, Ли Вэнь Чи. В конкурсе из института языков приняли участие 16 студентов китайского языка с первого по четвертый года обучения. Все студенты показали отличные навыки. Победителями конкурса стали: Илолов Азиз Ш. (2 к., группа 323), Махбуба Иззатова (3 к. группа 331) и Болтаев Шерхон (3к. группа 331) получили направление на второй раунд [9].

9 октября 2015 года по инициативе кафедры языков Юго-Восточной Азии в ТГИЯ им. С. Улугзода состоялось культурное мероприятие, посвященное Дню независимости Китайской Народной Республики под названием «Одна песня - одно желание», на котором присутствовали гости из Общества дружбы и культурных связей Таджикистана Шарипова М.В., Восиева Р.К., Учебный центр Конфуция, ТНУ и другие [15, Л.20].

18 ноября 2015 г. в культурном зале Национального университета Таджикистана состоялся конкурс «Я звезда китайского языка», в котором активно участвовали студенты ТГИЯ им. Сотима Улугзода. Мероприятие было организовано Посольством Китая в Республике Таджикистан и Учебным центром Конфуция. На этом конкурсе среди вузов Таджикистана студент 4-го курса Таджикского государственного института языков имени Сотима Улугзода Болтаев Шерхон был удостоен первого места и титула "Звезда года" [15, Л.30]

15 декабря 2015 г. в культурном зале ТНУ прошел конкурс «Взгляд на китайскую культуру (знание китайской культуры)», в котором приняли участие студенты вузов Таджикистана. Конкурс оценивали владеющие языком. 1 место заняла студентка 4 курса факультета китайского языка ТГИЯ имени Сотима Улугзода Абдурахимова Шабнам [17, Л.35-40].

Кроме того, председатель Общества дружбы Таджикистана и Китая принимает активное участие во всех политических и культурных мероприятиях, организуемых Посольством Китайской Народной Республики в Республике Таджикистан, и принимает меры для дальнейшего развития двустороннего сотрудничества [12, Л-18].

16 ноября 2016 года посольство Китайской Народной Республики в Республике Таджикистан организовало церемонию награждения "Стипендия посла" и церемонию награждения лучших сочинений на китайском языке на тему "Великий шелковый путь" Чрезвычайный и полномочный посол Китайской Народной Республики в Республике Таджикистан господин Юе Бинь произнес речь, и отметил, что благодаря тесной связи глав двух стран и конкретному сотрудничеству между двумя странами, в течение последних лет обучение китайского языка в Таджикистане быстро развивалось и становилось важной частью культурного сотрудничества между двумя странами. Посольство Китайской Народной Республики в Республике Таджикистан всегда придает развитию обучения китайского языка важное значение и надеется, что студенты Таджикистана будут хорошо изучать китайский язык, больше узнавать китайскую культуру, чтобы в будущем стать достойными преемниками для развития дружественных отношений между Китаем и Таджикистаном [10, С.40-46].

В последние годы отношения между Таджикистаном и Китаем углубляются в различных отраслях и сферах деятельности, различные китайские организации нуждаются в высококвалифицированных кадрах китайского языка, изучающих китайский язык и китайскую культуру, к тому же на данный момент растет большой спрос молодого поколения иметь китайское образование.

18 декабря какого года Чрезвычайный и Полномочный Посол Республики Таджикистан в Китайской Народной Республике Парвиз Давлатзода, посетив Университет международного бизнеса и экономики (UIBE), встретился с Ректором Университета г-ном Вангом Джиачионгом, принял участие и выступил на церемонии учреждения Ассоциации студентов Таджикистана при данном университете.

Посол Таджикистана в КНР выступая на данном мероприятии, поздравил студентов с образованием первой официальной ассоциации таджикских студентов в одном из престижных вузов Китая. Посол особо подчеркнул важность создания Ассоциации в 2017 году, который объявлен в Республике Таджикистан «Годом молодежи» и выразил надежду на то что, эта студенческая ассоциация будет содействовать объединению таджикских студентов и повышению уровня представления образа и культуры Таджикистана в стране пребывания [10, С.46-49].

Университет международного бизнеса и экономики (UIBE) основанный в 1951 году, сегодня признан одним из лучших университетов в сфере обучения международного бизнеса и экономики КНР. На сегодняшний день в университете обучаются 16000 студентов очной формы обучения, в том числе более 3200 иностранных студентов из более чем 130 стран. В университете функционируют 21 ассоциация студентов различных стран мира [10, С.48-53].

1 сентября 2017 года в городе Пекине состоялась встреча Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона с педагогами и студентами Университета Циньхуа, а также с таджикскими студентами, обучающимися в высших учебных заведениях Китая.

В начале Президент страны Эмомали Рахмон провёл искреннюю встречу с ректором Университета Циньхуа, на которой было рассмотрено сотрудничество научных кругов Таджикистана и Китая. Было подчёркнуто, что за годы сотрудничества в сфере образования, наряду с другими сферами, сблизилась и укрепилась связь высших учебных заведений обеих стран. Сейчас в университетах Китая обучаются около 3000 таджикских студентов, что является ярким свидетельством сотрудничества в этом направлении [19, Л.18-20].

В честь государственного визита Президента Таджикистана в Китайскую Народную Республику и по случаю подписания Меморандума о сотрудничестве между Таджикским национальным университетом и Университетом Циньхуа, ректор Университета проявил инициативу, что в дальнейшем для обучения таджикских студентов в Университете Циньхуа на первом этапе будет выделено 10 квот и на втором этапе — 50 квот [10, С.40-46].

Университет Циньхуа в качестве авторитетного высшего учебного заведения прославился в самой Китайской Народной Республике и за её пределами, является примером международного статуса Китая и воплощением чаяний молодого поколения этой страны [9, С. 169-174].

Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон заявил, что налаживание прямых связей преподавательского и студенческого составов высших учебных заведений двух государств может заметно воздействовать на большее развитие и расширение культурных и научных отношений. С удовлетворением было подчёркнуто, что в Таджикистане придаётся первостепенное значение укреплению двустороннего сотрудничества с Китаем в сфере образования, ярким примером чего является обмен студентами и функционирование совместных и культурных центров [11].

Ежегодные двусторонние контакты на высшем и высоком уровнях, отсутствие «раздражителей» в таджикско-китайских отношениях стали своеобразным притягательным маяком для молодых людей из Таджикистана. За период 2006-2011 гг. уже 3 677 юношей и девушек из РТ стали студентами университетов Китая.

Таким образом, число таджикских студентов, получивших образование в Китае, за период с 1993 г. по 2011 г. возросло почти в 300 раз, а с 2005 по 2011 г. – почти в 20 раз. Подавляющее большинство таджикских студентов обучается за свой счет. Эта тенденция сохраняется и сегодня: согласно данным Министерства образования КНР в 2012/2013 учебном году общее количество таджикских студентов, обучающихся в высших учебных заведениях Китая, достигло 1 389 человек; из них только 285 юношей и девушек учатся по стипендиям, предоставленным правительством Китая, Азиатским фондом образования, ШОС и самими университетами [1].

К основным причинам роста популярности и желания таджикской молодежи изучать китайский язык и получить образование в Китае относятся:

во-первых, динамично развивающееся многовекторное сотрудничество и партнерство между РТ и КНР. Китай входит в лидирующую тройку внешнеторговых партнеров Таджикистана;

во-вторых, исторически, начиная со времен Великого шелкового пути, и географически, Таджикистан и Китай тесно связаны между собой;

в-третьих, в последние годы наблюдается постоянно растущий интерес обеих сторон к развитию не только торгово-экономических связей, но и укреплению культурно-гуманитарного сотрудничества, что гарантирует прочную взаимосвязь между двумя странами.

Международная конференция «Деятельность учителей китайского языка в Таджикистане» - 18 февраля 2012 года по инициативе посольства Китая в Республике Таджикистан, Институт Конфуция при Национальном университете Таджикистана и Таджикский государственный институт языков имени Сотима Улугзода провели вторую международную конференцию по преподаванию китайского языка в Таджикистане под названием «Деятельность учителей китайского языка в Таджикистане». В конференции приняли участие преподаватели и студенты Общества, в том числе члены Общества Зиеев Х.М., Восиева Р.К., Махмаджонов О.О., Худобахшова М. В., Махмаджонова Н. Хакимова У., Зубаидова Ш., Набиева М. - граждане Китая Ли Минь, Ли Ли, Ян Цзяов Ши и из числа студентов Махмаджонов А., Сулайманов А., Сохибов Ф., Махмамов Д., Мавзунаи Абдуманнон Н., Худобахшова Н. Н., Наймиддинова, Н. Джуманкулов и другие [15, Л-31].

Конференция прошла на международном уровне с участием гостей из Китайской Народной Республики, Республики Казахстан. От имени Общества ректор Таджикского государственного университета языков им. Сотима Улугзода Зиеев. М. выступил с речью. Также старший преподаватель кафедры Худобахшова М. С. выступила с докладом «Учебные материалы для преподавателей по преподаванию китайского языка».

Стоит отметить, что на сегодняшний день, интерес среди населения стран Центральной Азии и Таджикистана в частности, к получению образования в Китае неуклонно растет. Это обуславливается, в первую очередь, бурным ростом китайской экономики, упрочняющей позиции страны на мировой арене, что в свою очередь является стимулирующим фактором для изучения китайского языка бизнес-кругами стран, сотрудничающих с Китайской Народной Республикой.

Таким образом, сотрудничество Таджикистана с Китаем в области образования происходило в большей степени широко, в сотрудничестве были задействованы министерства образования обеих государств. Взаимоотношения между указанными государствами в этих сферах активно развиваются и имеют вполне хорошие перспективы. Взаимоотношения в данной сфере между этими странами являются важным механизмом сотрудничества в современном этапе. Благодаря независимости, расширение образовательных связей Таджикистана с Китаем является одним из важных и приоритетных направлений двухстороннего сотрудничества.

Литература

1. Алимов Р. Таджикистан-Китай: на пути друг к другу. - М.: ИДВ РАН, 2012. – С. 23-25.
2. В Пекине учреждена Ассоциация студентов Таджикистана. [Электронный ресурс] <https://tajikembassychina.org/2017/12/19/v-pekine-uchrezhdena-assotsiatsiya-studentov-tadzhikistana/>
3. Данные Министерства образования КНР[].

4. Дипломатические отношения между Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой установлены 4 января 1992 года.
5. Из встречи Посольстве Китайской Народной Республики со студентами вузов.
6. Из отчёта первого тура конкурса «Связь знающих китайский язык» ("Китайский мост") 14 апреля 2015.
7. Махмадов П.А. Таджикистан и Китай: на пути стратегического партнёрства. (На тадж. яз.) - Душанбе: Андалеб-Р, 2013. –С 95-96. 118 с.
8. Мирзоев Н. М. Таджикистан-Шанхайская организация сотрудничества: великий путь взаимодействий-Душанбе, 2014. –С 120-123. 156 с.
9. Мирзоев Н.М., Мирзоев Х.Т. Новые горизонты стратегического сотрудничества Республики Таджикистан и Китайской народной Республики (ISSN-2219-5408, Вестник Педагогического Университета, Душанбе-2019. №6 С. 169-174
10. Мирзоев Х.Т. Новые горизонты таджикско-китайских научно культурных отношений. (ISSN-2074-1847 Вестник Таджикского Национального университета, 2019. №8 С. 45-53)
11. Президент Таджикистана Эмомали Рахмон – почётный профессор университета Циньхуа города Пекина. Душанбе, 01.09.2017 /НИАТ «Ховар»/.
12. Таджикистан-Китай. Сборник основных документов (1992-2007 гг.). Пекин, 2008. С.35 . П. 6.
13. Текущий архив Таджикское общество дружбы и культурных связей с зарубежными странами (ТОДКС) Папка КНР, 2017-2018 г. -Л.18.
14. Текущий архив Таджикское общество дружбы и культурных связей с зарубежными странами (ТОДКС) Папка КНР, 2013 г. -Л.30 .
15. Текущий архив Таджикское общество дружбы и культурных связей с зарубежными странами (ТОДКС) Папка КНР, 2013 г. -Л.31 .
16. Текущий архив Таджикское общество дружбы и культурных связей с зарубежными странами (ТОДКС) Папка КНР, 2015-2016 г. -Л.20.
17. Текущий архив Таджикское общество дружбы и культурных связей с зарубежными странами (ТОДКС) Папка КНР, 2015-2016 г. -Л.30.
18. Текущий архив Таджикское общество дружбы и культурных связей с зарубежными странами (ТОДКС) Папка КНР, 2015-2016 г. -Л.35-40.
19. Текущий архив Министерство образования и науки Республики Таджикистана Папка КНР, 2015-2020 г. -Л.18-20.
20. URL: <http://news.tj/ru/news/v-tadzhikistane-obyavlen-konkurs-na-poluchenie-kvot-dlyaobuchniya-v-kitae>

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ СВЯЗИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН С КИТАЙСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Статья посвящена сотрудничеству Республики Таджикистан с Китаем в области образования. В годы независимости гуманитарное сотрудничество является одним из важных направлений в двустороннем взаимодействии между Таджикистаном и Китаем, развитию которого, руководствами стран уделяется немаловажное значение. Отмечено, что в последние годы отношения между Таджикистаном и Китаем углубляются в различных отраслях и сферах деятельности, различные китайские организации нуждаются в высококвалифицированных кадрах китайского языка, изучающих

китайский язык и китайскую культуру, к тому же на данный момент растет большой спрос молодого поколения иметь китайское образование.

На сегодняшний день, интерес среди населения стран Центральной Азии и Таджикистана в частности, к получению образования в Китае неуклонно растет. Это обуславливается, в первую очередь, бурным ростом китайской экономики, упрочняющей позиции страны на мировой арене, что в свою очередь является стимулирующим фактором для изучения китайского языка бизнес-кругами стран, сотрудничающих с Китайской Народной Республикой.

Ключевые слова: Таджикистан, Китай, образование, язык, сотрудничество, центры, дружба, культурная жизнь, промышленность, здравоохранение, образования, искусства.

Сведения об авторах: Мирзоев Хабибчон Табрикджонович, научный сотрудник отдела Юго-Восточной Азии Института изучения проблем стран Азии и Европы Национальной академии наук Таджикистана. Адрес: Республика Таджикистан, г. Душанбе пр. Рудаки 17.Тел. 933-60-94-94. E –mail: Diplomat.tj94@mail.ru

EDUCATIONAL RELATIONS OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN WITH THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA AT THE PRESENT STAGE

The article is devoted to the cooperation of the Republic of Tajikistan with China in the field of education. During the years of independence, humanitarian cooperation is one of the important directions in the bilateral interaction between Tajikistan and China, the development of which, by the leaderships of the countries, is of great importance. It was noted that in recent years, relations between Tajikistan and China have deepened in various industries and fields of activity, various Chinese organizations need highly qualified personnel in the Chinese language studying Chinese and Chinese culture, in addition, there is currently a growing demand for the younger generation to have a Chinese education.

Today, interest among the population of Central Asian countries and Tajikistan, in particular, in obtaining education in China is steadily growing. This is primarily due to the rapid growth of the Chinese economy, strengthening the country's position on the world stage, which in turn is a stimulating factor for the study of the Chinese language by business circles of countries cooperating with the People's Republic of China.

Keywords: Keyword: Tajikistan, China, education, language, cooperation, centers, friendship. cultural life, centuries - old, industry, healthcare, education, art.

Information about the author: Mirzoev Habibjon Tabrikjonovich, Researcher of the South-East Asia Department of the Institute of Asian and European Studies of the National Academy of Sciences of Tajikistan.. Address: Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki ave. 17.Tel. 933-60-94-94. E –mail: Diplomat.tj94@mail.ru

ҲАМКОРИИ ТАҲСИЛОТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН БО ҶУМҲУРИИ ХАЛҚИИ ХИТОЙ ДАР ЗАМОНИ МУОСИР

Мақола ба ҳамкорию Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии халқии Хитой дар соҳаи маориф бахшида шудааст. Дар тӯли солҳои истиқлолият, ҳамкориҳои илму маориф ва фарҳанг яке аз самтҳои муҳимтарини ҳамкориҳои дучонибаи Тоҷикистону Хитой мебошанд, ки рушди онҳо аз ҷониби роҳбарияти кишварҳо самти аҳамиятнок арзёбӣ мегардад. Дар мақола зикр гардидааст, ки солҳои охир муносибатҳои Тоҷикистону

Хитой дар соҳаҳои мухталиф аз он ҷумла илму маориф ва тайёр омода намудани мутахассисон ривоч ёфта, нақши ин мутахассисон дар рушди соҳаҳои мухталифи кишвар назаррас аст.

Илова бар ин, имрӯзҳо талабот ба насли ҷавон барои дарёфти маълумоти чинӣ зиёдтар аст. Бинобар ин, тавачҷӯҳи аҳолии кишварҳои Осиёи Марказӣ ва аз ҷумла Тоҷикистон, ба таҳсил дар Чин торафт меафзояд. Ин пеш аз ҳама ба рушди босуръати иқтисоди Чин, тақвияти мавқеи кишвар дар арсаи ҷаҳонӣ вобаста аст, ки дар навбати худ омили ҳавасмандкунандаи омӯзиши забони чинӣ аз ҷониби доираҳои тиҷоратии кишварҳое, ки бо Ҷумҳурии халқии Хитой ҳамкорӣ мекунанд, мебошад.

Калидвожаҳо: Тоҷикистон, Хитой, маориф, забон, ҳамкорӣ, марказҳо, дустӣ, созишнома, феҳрист, дохилӣ, судманд, муассисаҳо,

Маълумот дар бораи муаллиф: Мирзоев Ҳабибҷон Табрикҷонович, ходими илмии шуъбаи Осиёи Ҷанубу Шарқии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе х. Рудаки 17.Тел. 933-60-94-94. E –mail: Diplomat.tj94@mail.ru

НАҚШИ ИТТИҲОДИ ШҶРАВИ ДАР ТАҲКИМИ МУНОСИБАТҲОИ АФҶОНИСТОН БО ҲИНДУСТОН (солҳои 1947 – 1991)

**Рачабалиев Хайрулло,
докторанти PhD- соли аввали
Институти омӯзиши масъалаҳои
давлатҳои Осие ва Аврупои АМИТ**

Анҷоми Чанги Дуюми Чаҳонӣ, хорич шудани неруҳои ҳарбии Британияи Кабир, ором кардани задухӯрдҳои дохилӣ ва бахусус касби истиқлолият мардуми ҳиндро ба орзуҳои деринашон оварда расонид ва имкон дод, ки мисли дигар кишварҳои соҳибхитӣ муносибатҳои худро бо дигар давлатҳо дар асоси баробарҳуқуқӣ ба роҳ монанд.

Чумҳурии Ҳиндустон аз замони ба даст овардани истиқлолияти худ (15 августи соли 1947) бо кӯшишу заҳмат ва муборизаҳои ҷонсупоронаи мардуми заҳматкашу ватандӯст ва сарвари Конгресси миллии Ҳиндустон Маҳатма Гандӣ, аввалин шуда муносибатҳои худро бо Афғонистон ба роҳ монд. Гарчанде муҳочирони мусулмон аз Ҳиндустон ва ҳиндуҳо аз Покистон шаҳрҳои ин ду давлатро пур аз шумори бекорон, оврагон ва бесарпаноҳон карда буд, аммо ин мушкилот садди роҳи барқарор кардани муносибатҳои байни ду кишвар нагардид.

Бояд тазакурр дод, ки муносибатҳои дучониба миёни Афғонистону Ҳиндустон аз замони қадим то ба даст овардани истиқлолияти ду кишвар гоҳ мустаҳкам ва дар як сатҳи баланди дӯстона ва гоҳ дар сатҳи на он қадар хуб қарор дошт.

Боиси қайд аст, ки аз замони истиқлолият ба даст овардани Афғонистон (18 – уми августи соли 1919) муносибатҳои ин ду кишвар як муддат дар ҳолати рушд қарор дошт. Шоҳи Афғонистон Амонуллоҳон гурезаҳое, ки аз Ҳинди Бритониё ба Афғонистон меоманд, то як муддати муайян ба манзили зист ва хӯрока таъмин менамуд ва барои хоричиён, ки ба ин кишвар ташриф меоварданд (аз чумла ҳиндуҳо) ойинномаи махсусе тартиб дод. Аз чумла дар ин ойиннома барои муҳочирон имтиёзҳои зиёде дода шуда буд (9, с.146). Масалан, барои ҳар як нафар муҳочир 6 – порча замини ҳосилхез, инчунин барои шахсони оиладор 8 – порча замини ҳосилхез дода мешуд ва то ҷамъоварии ҳосил барои калонсолон ҳар моҳ маводи хӯрока дар ҳаҷми 5-сер (35 кг) орд ва барои ноболиғон 3 - сер (21 кг) орд ҷудо карда мешуд [9, с.147]. Ҳамаи муҳочирон барои се сол аз пардохти андозаи замин озод гардида буданд. Муҳочироне, ки қобилияти дарку фаҳм ва дорои ихтисосҳои гуногун буданд, ба корҳои давлатӣ ҷалб мешуданд.

Аммо ҳамаи ин имкониятҳои фароҳамовардашуда муҳочирони ҳиндиро қаноатманд намекард ва ба ҳукумати Афғонистон пешниҳод карданд, ки ҷавонони ҳиндуро дар муассисаҳои ҳарбӣ – таълимӣ қабул намуда, барои таҳсил ва ҷойи зисти онҳо мусоидат намоянд [9, с.148]. Муносибатҳои ҷандинсолаи Ҳиндустон ва Афғонистон, ки бо таърих, фарҳанг ва робитаҳои таърихӣ халқу миллатҳои ин ду кишвар бо ҳам ташаккул ёфтааст, асоси мустаҳками робитаҳои байни ду кишвар гардидааст.

Пас аз эътироф гардидани Чумҳурии Ҳиндустон дар арсаи байналмилалӣ соли 1947 аввалин созишномаи дипломатӣ байни Ҳиндустон ва Афғонистон барои мубодилаи сафирон ба имзо расид ва сафирони ду кишвар дар Кобул ва Дехлӣ ба фаъолият оғоз карданд [23]. Гарчанде, ки соли 1946 байни ин ҳукуматҳо Шартномаи

дӯстӣ ба имзо расида буд, аммо аз сабаби соҳибистиклол набудани Ҳиндустон ин шартнома дар амал татбиқ нашуда буд [10, с.35].

Моҳи январӣ соли 1950 дар Ҳиндустон Конститутсияи нав қабул гардид, ки он кишварро ҷумҳурии соҳибистиклол ва демократӣ эълон мекард. Конститутсияи нав ҳуқуқҳои асосии озодагии баргузорию чаласаҳо, намоишҳо, интихоботи умумӣ, тоату ибодатҳои инсон ва шаҳрвандонро қафолат меод. Маҳдудиятҳои табақавӣ, ғуломдорӣ ва дигар шаклҳои меҳнати маҷбурӣ манъ карда мешуд. Дар баробари ин, озодии рафтуомад бо дигар кишварҳо низ дарҷ гардида буд.

Доктор Низомуллоҳони Турёно, ки вазорати маорифи Афғонистонро роҳбарӣ мекард, аввалин сафири Афғонистон дар Деҳлӣ таъин шуд. Низомуллоҳони Турёно дар давоми сафир буданаш дар Ҳиндустон ба як қатор муваффақиятҳо ноил гардид. Гуп Чан, дипломати шинохтаи ҳамонвақтинӣ Ҳинд низ нахустин сафири Ҳиндустон дар Кобул буд [22, с.71]. Дипломатҳои машҳуру варзида Низомуллоҳони Турён ва Гуп Чанд дар беҳтар намудани муносибатҳои ду кишвар саҳми назарраси худро гузоштанд.

Соли 1955 Созишномаи ҳамкориҳои фарҳангӣ байни ҳукумати шоҳии Афғонистон ва Ҷумҳурии Ҳиндустон ба имзо расид, ки барои фарҳангии ҳарду ҷониб ва рушди муносибатҳои фарҳангӣ як иқдоми бисёр хуб ба ҳисоб мерафт [10, с.5]. Дар давраи салтанати чихилсолаи Муҳаммад Зоҳиршоҳ (солҳои 1933 – 1973) дар партави сиёсати таърихӣ бетарафии Афғонистон муносибатҳои ин ду кишвар дар сатҳи олӣ қарор дошт, ки инъикоси он дар рафту омадҳо аз ҳарду тараф сурат мегирифт [24].

Қайд кардан ба маврид аст, ки сафари подшоҳи Афғонистон Муҳаммад Зоҳиршоҳ ба Ҷумҳурии Ҳиндустон дар соли 1958, яке аз сафарҳои бисёр муҳим ва бобарор ба шумор мерафт. Дар рафти ин сафар як қатор созишнома ва шартномаҳо, ба монанди тақвият додани ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангӣ, тичоратӣ, иқтисодӣ, сиёсату дипломатӣ ва дигар шартномаҳои зарурӣ ба имзо расониданд, ки муносибатҳои ин ду кишвари бо ҳам дӯстро боз ҳам наздиктар ва мустақкамтар намуд.

Баъди ин сафар табодули сафарҳои ашхоси воломақом байни ин ду кишвар густариш ёфта, баъдан дидорҳои Муҳаммад Довудхон ва Муҳаммад Юсуф нахуствазирони Афғонистон дар моҳи февралӣ 1959 ва февралӣ 1965 аз Деҳлӣ ва дидори Чавохирлал Нехрӯ ва Индира Гандӣ нахуствазирони Ҳинд дар сентябри соли 1959 ва июни 1969 бошад, дар Кобул аз ҷумлаи ин вохӯриҳо буд, ки ҳамкориҳои ҳарду кишварро боз ҳам наздиктар намуд [25].

Бояд ёдовар шуд, ки давраи комили рушди муносибатҳо миёни Ҳиндустон ва Афғонистон дар давраи идораи Индира Гандӣ, духтари собиқ сарвазири Ҳиндустон Чавохирлал Нехрӯ ба ҳисоб меравад, ки вай дар интихоботи моҳи мартӣ соли 1971 бо гурӯҳи ҷонибдорони навсози кишвар ва роҳбарии Конгресси миллии Ҳиндустонро бар уҳда гирифт.

Солҳои 1979-1989-ро марҳилаи муносибатҳои пурвусъати Ҳиндустон ва Афғонистон шуморидан мумкин аст (аз замони ворид шудани Иттиҳоди Шӯравӣ ба Афғонистон, то ҳуруҷи онҳо аз ҳудуди ин кишвар). Дар ин солҳо ҳукумати Ҳиндустон таҳти таъсири муносибатҳои ҳасанае, ки бо Иттиҳоди Шӯравӣ дошт, робитаҳои худ бо Афғонистонро дар сатҳи беҳтаре ба роҳ монд.

Моҳи январӣ соли 1980 дар Ҳиндустон интихоботи парламентӣ баргузор гардид, ки дар натиҷа Конгресс ба қудрат баргашт. ИҚШС ғалабаи Индира Гандиро истикбол кард. Барои Иттиҳоди Шӯравӣ мавқеи Ҳиндустон оид ба Афғонистон аҳамияти бузург

дошт. Аммо, дар робита ба вуруди кӯшунҳои Шӯравӣ ба Афғонистон, сарвазирӣ Ҳиндустон Индира Гандӣ гуфта буд: “ Ҳеч кишваре наметавонад хангоми забт кардани давлати дигар сафед карда шавад. Нерӯҳои Иттиҳоди Шӯравӣ бошанд, бо дархости ҳукумати Ҳизби халқии демократии Афғонистон ба ин кишвар ворид гардиданд ва танҳо барои нест кардани шӯришгароне, ки зидди ҳукумати Афғонистон ҳар гуна эътирозҳо баён менамуданд” [14, с.632].

Моҳи феввали соли 1980 бошад, вазири корҳои хориҷии Иттиҳоди Шӯравӣ Андрей Громико ба Ҳиндустон сафар намуд. Андрей Громико хангоми сафари худ ҳамкорӣҳои ҳарбӣ-техникиро бо Ҳиндустон яке аз самтҳои афзалиятноки равобитаи ҷонибҳо шуморида, ҳамкориро дар ин соҳа тамдид менамояд. Инчунин моҳи майи соли 1980 созишномае ба имзо расид, ки тибқи он ИҚШС ба Ҳиндустон ба маблағи 1,630 миллиард доллар бо шартҳои имтиёзнок барои хариди яроқ барои 10-15 соли оянда қарз дод. Аз ҷумла, ин маъноӣ расондани 100 танки Т-72 ва истехсоли боз 600 танки дигар дар Ҳиндустонро тибқи литсензияи Шӯравӣ дар назар дошт [14, с.632].

Ногуфта намонад, ки соли 1971 бо кӯмаки Иттиҳоди Шӯравӣ Ҳиндустон дар ҷанг бо Покистон ғалаба ба даст оварда буд, ки ИМА низ дар баробари ин ба Ҳукумати Покистон барои рақобат нишон додан кӯмак мекард [14, с.633]. Иттиҳоди Шӯравӣ кӯшиш намуд, ки тасаввуроти Ҳиндустонро дар бораи нақши fronti зиддишӯравӣ дар самти дилхоҳ ташаккул диҳад ва феврал ба ҳукумати нави Ҳиндустон бо сарвари Индира Гандӣ, хатари бевоситаи ИМА ва Хитой ба Ҳиндустонро ишора кард. Сафари Л.И. Брежнев ба Ҳиндустон 26-30 ноябри соли 1973 як қатор имтиёзҳо дод, то пешрафии Ҳиндустонро дар Афғонистон дастгирӣ кунад [14, с.633]. Яке аз онҳо созишнома дар бораи кӯмаки Иттиҳоди Шӯравӣ дар татбиқи васеи он буд. Як қатор лоиҳаҳо дар нақшаи панҷсолаи оянда дар Ҳиндустон ба маблағи умумии 40 миллиард рупия инчунин гузоришҳо буданд, ки ҳайати Брежнев музокиротро оид ба таҳвили МиГ-25 идома додааст ва нерӯҳои ҳавоии Ҳиндустон дар муддати кӯтоҳ аввалин коло ва маҳсулот мегирифтанд [5, с.232]. Муҳимтарин омиле, ки Иттиҳоди Шӯравӣ пешниҳод мекард, Ҳиндустон ин афзоиши захираҳои нафти ИҚШС-ро дар тӯли сол ба як миллион тонна мерасонид.

Ҳангоми сафари вазири нави онвақтинии хориҷии Ҳиндустон Нарасимха Рао ба Москва моҳи июни соли 1980, дар баробари муносибатҳои дуҷониба, мавзӯи Афғонистонро низ дар гуфтушунид бо роҳбарони Шӯравӣ мавриди муҳокима гузоштанд. Онҳо дар ҳақиқат муносибатҳои худро дар тӯли панҷ моҳи охир, пас аз ба сари қудрат омадани ҳукумати Индира Гандӣ афзоиш доданд.

Ҳиндустон ба гуфтушунидҳое, ки таҳти сарпарастии СММ гузаронида мешуданд, хуб мавриди омӯзишу таҳлил қарор меод ва барои сулҳи Афғонистон бо Иттиҳоди Шӯравӣ ҳамкориро идома меод. Ҳукумати Ҳиндустон як муддат барои оғози гуфтушунидҳо дар бораи созишномаи Женева омодагӣ меид ва бо тамоми гурӯҳҳои эҳтимолии дигари Афғонистон, аз ҷумла бо гурӯҳҳои партизание, ки зидди Шӯравӣ амал мекарданд, робита барқарор менамуд.

Дар охири соли 1986 СММ музокиротро оид ба Афғонистон сарпарастӣ карда ва билохира ба тавофуқи мувофиқаҳои Женева оварда расонид. Ин созишномаҳо ду давлати абарқудрат бо режими Афғонистон ва Покистон соли 1988 имзо карданд. Мутобиқи ин созишномаҳо, нерӯҳои низомии Шӯравӣ бояд хурӯчи худро аз Афғонистон то моҳи феввали соли 1989 анҷом диҳанд. Дар ин раванд Президенти Афғонистон Начибулло моҳи декабри соли 1987 то моҳи майи соли 1988 оиди ҳамин

масъала ба Ҳиндустон ташриф оварда буд, ки Ҳукумати Ҳиндустон ба ин кишвар дар якҷоягӣ бо ИҚШС кумакҳои худро мерасониданд [17, с.6].

Сиёсатшинос ва вазири қорҳои хориҷии пешини Ҳиндустон Натвар Сингх ҳатто ба Париж рафта, бо шоҳи собиқи Афғонистон Муҳаммад Зоҳиршоҳ, ки дар он вақт дар Фаронса иқомат дошт вохӯрӣ намуда, барои ҳалли мушкилоте, ки дар Афғонистон ба амал омада истода буд, суҳбат намуд. Натвар Сингх аз Муҳаммад Зоҳиршоҳ хост, ки гурӯҳҳое, ки дар ҳудуди Афғонистон ҷамъ шуда буданд ва ба оромии на танҳо ин кишвар, балки ба кишварҳои Осиёи Ҷанубиву Марказӣ хатарҳои зиёди иқтисодию иҷтимоӣ меоварданд, дар ин масъала саҳми худро гузорад [23].

Робитаи наздик бо Иттиҳоди Шӯравӣ, ки бо Шартномаи дӯстӣ, сулҳ ва ҳамкорӣ моҳи августи соли 1971 ба имзо расидааст, ба Ҳиндустон дастрасии имтиёзнок дар минтақаи Осиёи Миёна фароҳам овард ва тавонист дар замони Иттиҳоди Шӯравӣ дар Осиёи Миёна мавқеи назаррасе пайдо кунад [5, с.256].

Аммо, пас аз пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ, тамоми авзоъ тағйир ёфт. Покистон, Ҳиндустон, Эрон, Чин ва ИМА тавассути стратегияҳои ҳамкорӣ ва муқобилият дар минтақа шурӯъ карданд. Нақши Покистон марҳилаи гузаришро дар Афғонистон ҳамчун давраи муносибтарин барои густариши нуфузаш тавассути истифодаи омили дини мубини ислом арзёбӣ мекард. Аҳолии кишварҳое, ки дар Осиёи Марказӣ умдатан мусулмонҳои ҳаммарз бо Афғонистон қарор доштанд, онҳоро ба ақидаҳои радикалии исломӣ мубтало мекарданд. Тарси Ҳиндустон аз бесуботӣ дар Осиёи Миёна сарчашма мегирифт, ки бо мувофиқати сарҳад, муноқишаҳои қавмӣ, эҳёи ислом ва ҷанги шаҳрвандӣ тавсиф мешаванд. Дар тасаввури Деҳлии нав, ин ба Покистон имкон медиҳад нуфузи худро тавассути гурӯҳҳои радикалии исломӣ дар Афғонистон паҳн кунад.

Дар ин солҳои бисёр ҳам мушкил, ки кушӯнҳои Шӯравӣ аз Афғонистон барои баромадан тайёрӣ медиданд, барои Ҳукумати Ҳиндустон низ дар зери хатар қарор доштани дар Афғонистон аз эҳтимол дур набуд, зеро Покистон гурӯҳи мучоҳидони таҳти роҳбарии Гулбуддин Ҳикматёрро пайваста дастгирӣ мекард. Ҳатто пас аз хуруҷи Шӯравӣ Ҳиндустон дастгирии ҳукумати Начибуллохро идома дод, ки далели ин сафари Начибуллоҳ моҳи августи соли 1990 ба Деҳлии нав ва имзои созишнома дар бораи пешгирии қочоқи маводи муҳаддир буд [15, с.76].

Муноқишаҳои тадриҷан шиддатёбанда дар Афғонистон Ҳукумати Ҳиндустонро маҷбур сохт, ки дар назди қувваҳои нав дар Афғонистон симои ҳамсоия дӯстро нигоҳ дорад. (харчанд ки барои Ҳукумати Ҳиндустон бисёр мушкил буд). Аз соли 1992 муноқишаҳо дар атрофи Кобул ва дигар шаҳрҳои бузурги Афғонистон шиддат мегирифт ва Ҳукумати Ҳиндустон маҷбур мешуд, ки фаъолияти намоёндагҳои дипломатӣ ва агентҳои худро зуд-зуд қатъ кунад. Кӯмаки башардӯстона ва маводе, ки Ҳиндустон ба Афғонистон мерасонд, тавассути барномаҳои ҳамоҳангсозии СММ интиқол дода мешуданд. Инчунин расонидани Ҳама гуна кӯмаки низомиро ба режими Начибуллоҳ зиёдтар мекард [17, с.32].

27 – уми сентябри соли 1996 “Толибон” хостанд бо Ҳукумати Ҳиндустон вохӯри намоянд, зеро Ҳукумати Ҳиндустон ба кушта шудани бераҳмонаи подшоҳи собиқи Афғонистон Начибуллоҳон эътирозҳои зиёд баён мекард ва дар сари ҳокимият будани “Толибон” – ро дар Афғонистон намехост. Ҳиндустон аз “Толибон” хоста буд, ки сиёсати Афғонистонро аз нав дида барояд ва аз даҳлат ба умури дохилии Афғонистон худдорӣ кунад. Бо дарназардошти зудтар иваз шудани ҳукумати Ҳиндустон, он ба эътирофи ҳукумати Бурҳониддин Раббонӣ идома дод ва сарфи назар аз он, ки “Толибон” дар паҳн кардани дастовардҳои худ дар Афғонистон ба пешравии назаррас ноил шуданд. Як

муддат Ҳиндустон ба расонидани кӯмаки зарурӣ ба нерӯҳои зидди “Толибон” ноком мемонад ва Покистон бошад дар ин раванд пешсаф мегардад [15, с.79].

Бо ин ҳама нокомиҳои, ки дар ин солҳо Ҳукумати Ҳиндустонро нигарон ва дар як ҳолати ногувор қарор меод боз кушиши зиёд ба харҷ дода бо фармондеҳони Иттиҳоди Шимолӣ, Аҳмадшоҳи Масъуд дар канори водии Панҷшер ва Рашид Дӯстум дар Мазори Шариф, робитаҳои мустақим барқарор кунанд, то ки аз ин нокомиҳо ба зудӣ баромада тавонад. Ҳукумати Ҳиндустон пайваста ба “Эътилофи Шимол” кумаки башардӯстона мерасонид. Гузоришҳои Вазорати қорҳои хориҷии Ҳиндустон чӯзиёти кумақҳои башардӯстонае, ки ба Иттиҳоди Шимолӣ пешниҳод мешуданд, барои ҳалли бӯҳрони Афғонистон меодонист [18, с.23].

Ҳукумати Ҳиндустон баъдтар ошкор намуд, ки таҷҳизоти низомии Эътилофи Шимолро ба маблағи тақрибан 8 миллион доллари амриқӣ ва мушовирони ҳарбӣ ва техникаҳо барои нигоҳ доштани ҷарҳболҳои советии МИ-17 ва МИ-35 таъмин кардаанд [21, с.224]. Сиёсати хориҷии Ҳиндустон дар самти эътироф кардани ҳукумати Бурҳониддин Раббонӣ ва дастгирии Иттиҳоди Шимолӣ равона карда шуда буд, аммо посухи он ба авҷ гирифтанд, густариш ва мустақкам кардани дастаи “Толибон” дар Афғонистон бо дастгирии мустақими Покистон боқӣ мемонду мушкилоти Ҳукумати Ҳиндустонро дучанд мекард.

Ин муқовиматҳои шадид Ҳукумати Ҳиндустонро водор месозад, ки бо шарикони худ Русия ва давлатҳои ИДМ, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон кӯмақҳо талаб намояд, то бар зидди ҳаракати “Толибон” дар Афғонистон муқовиматро пурзуртар намояд.

Инчунин барои паст гардонидани нуфузи Покистон дар Осиеи Марказӣ, Ҳиндустон кӯшиш кард, ки муносибатҳоро бо ҳар як кишвари Осиеи Марказӣ ва Эрон мустақкам кунад. Дар Афғонистон он Эътилофи Шимолро ҳамчун як зухуроти зидди “Толибон” дастгирӣ мекард. Захираҳои энергетикӣ, ки дар Осиеи Марказӣ мавҷуданд, қудрати зиёди минтақавӣ ва ғайриминтақавӣ барои сармоягузори дар истеҳсол, интиқол ва истеъмоли ин захираҳо чалб мекарданд. Осиеи Марказӣ сарчашмаи алтернативии энергия барои кишварҳои мебошад, ки аз захираҳои энергетикӣ дар ҳалиҷи Форс дуранд. Бисёр кишварҳо мехостанд вобастагии худро аз ҳалиҷи Форс аз сабаби ноустувории афзоида ва монополия дар истеҳсолот ва таҳвили захираҳои энергетикӣ коҳиш диҳанд [19, с.242].

Аз гуфтаҳои боло метавон хулосабарорӣ намуд, ки нақши Иттиҳоди Шӯравӣ дар мустақкам гардидани равобити Ҳиндустон ва Афғонистон дар солҳои 1947 – 1991 хеле зиёд ба назар мерасад. Зеро манфиатҳои Ҳиндустон бо Иттиҳоди Шӯравӣ дар ин давра дар бисёре аз масъалаҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ ба ҳам созгор омада, сабаб мегашт, ки Ҳиндустон аз сиёсати Шӯравӣ дар Афғонистон химоят кунад ва муносибаҳои худ бо ҳукумати коммунистии Афғонистонро дар арсаҳои гуногун густариш диҳад. Яке аз далелҳои дигари наздик шудани муносибаҳои Ҳиндустон бо Афғонистон дар ин давра дар ҳудуди Покистон ҷойгир шудани пойгоҳҳои муҳолифони мусаллаҳи давлати Афғонистон буд. Покистон ба ин гурӯҳҳо ёрии моддӣ ва низомӣ мерасонд. Ҳиндустон бошад баръакс давлати расмӣ Афғонистонро дар ҷанг ба муқобили муҳолифони мусаллаҳ ё муҷоҳиддон кумақ мекард.

Адабиёт

- 1). Афғанистан: война проблемы мира. Москва. Институт востоковедения РАН, 1998. 175 с.
- 2). Абдулаҳадӣ Туркманӣ .“Чилу як сол дар Ҳинд, Бритония ва Афғонистон” (1853 - 1879), ҷилди 1. – сафорати Афғонистон дар Деҳлӣ. – 1999. -253 с.

- 3). Афганистан, история, экономика, культура. сборник статей. Москва “Наука”. 1989. 271 с.
- 4). Доктор Абдулғафори Орзӯ. Сиёсати хориҷии Афғонистон дар остонаи қарни бисту якум (суханрониҳо, гуфтугуҳо ва конфронсҳои хабарии Доктор Рангин Додфар Спанто). Кобул, 1377 ҳур. -336 с.
- 5). Индира Гандӣ. Внешняя политика Индии, Москва. - с. 256.
- 6). Кальянова Т.П. Ориентализм и Британская Индия: литература, идеология, политика. Москва, Иркутск, 2014. -136 с.
- 7). Мирмухаммадшариф Покрой. “Ҳукумати муваққатии Ҳинд дар Кобул” – Кобул, 1328 ҳичрӣ. -211 с.
- 8). Мирғуломмаҳмади Губор. Афғонистон дар масири таърих. Кобул, 1985. -210 с.
- 9). Мир Гулом Мухаммад Губор. Афганистан на пути истории. –Москва, 1987. -208 с.
- 10) Мухаммад Валӣ. Афғонистон дар стратегияи Ҳинд ва Покистон. – Кобул. – С. 35
- 11). Раҷабов Ҳ. Адабиёти ҳиндӣ дар давраи нав. Душанбе: “Эр – граф”, 2007. -496 с.
- 12). Спанто Р.Д. Сиёсати Афғонистон: нигоҳе аз дарун. Кобул: 2017, с. 350.
- 13). Тихонов Юрий Николаевич “Политика великих держав в Афганистане и пуштунские племена” (1919 - 1945). - Москва, 2008. - 461 с.
- 14). Юрлов Ф.Н., Юрлова Е.С. История Индии. XX век. – Москва: Институт востоковедения РАН, 2010. -920 с.
- 15). Annual Report 1990-1991, Ministry of External Affairs, External Publicity Division, Government of India, New Delhi 1991.
- 16). Fahani A. Afghanistan and British India (1793 – 1907). – Kobul: 1982, 440 саҳ.
- 17). Stobdan P., ‘The Afghan Conflict and India’, Delhi Paper No. 6, Institute of Defence Studies and Analysis, New Delhi, 1998.
- 18). See the External Affairs Ministry Report, Government of India, 1996- 1997 and 1997-1998.
- 19). See for details, Chandra Amresh. (January-June 2009) ‘Geopolitics of
- 20). Stobdan, ‘The Afghan Conflict and India’, Delhi Paper No. 6, Institute of Defence Studies and Analysis, New Delhi, 1998.
- 21). Shahram Akbarzadeh, ‘India and Pakistan’s geo-strategic rivalry in Central Asia’, Contemporary South Asia, Vol. 12, No. 2, 2003, p. 224.
- 22) Jafri Hasan Ali Shah, Indo-Afghan Relations 1947-67. - p. 71.

Сайтҳои интернетӣ

- 23). https://ru.qwe.wiki/wiki/Natwar_Singh
- 24). https://en.wikipedia.org/wiki/Afghanistan-India_relations
- 25). <https://www.clearias.com/india-afghanistan-relations/>

НАҚШИ ИТТИҲОДИ ШҶҶРАВИ ДАР МУСТАҲКАМ ГАРДИДАНИ МУНОСИБАТҲОИ АФҶОНИСТОН БО ҶИНДУСТОН (солҳои 1947 – 1991)

Дар мақолаи мазкур нақши Иттиҳоди ШҶҶравӣ дар мустаҳкам гардидани муносибатҳои Ҷиндустон бо Афғонистон баррасӣ гардидааст. Ҷумҳурии Ҷиндустон аз замони ба даст овардани истиқлолияти худ (15 августи соли 1947) бо кӯшишу заҳмат ва муборизаҳои ҷонсупоронаи мардуми заҳматкашу ватандӯст ва сарвари Конгресси миллии Ҷиндустон Маҳатма Гандӣ, аввалин шуда муносибатҳои худро бо Афғонистон ба роҳ монд. Нақши Иттиҳоди ШҶҶравӣ дар мустаҳкам гардидани равобити Ҷиндустон ва Афғонистон дар солҳои 1947 – 1991 хеле зиёд ба назар мерасад. Зеро манфиатҳои Ҷиндустон бо Иттиҳоди ШҶҶравӣ дар ин давра дар бисёре аз масъалаҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ ба ҳам созгор омада, сабаб мегашт, ки Ҷиндустон аз сиёсати ШҶҶравӣ дар

Афғонистон ҳимоят кунад ва муносибаҳои худ бо ҳукумати коммунистии Афғонистонро дар арасаҳои гуногун густариш диҳад.

Калидвожа: Иттиҳоди Шӯравӣ, Ҷумҳурии Ҳиндустон, Ҷумҳурии Исломии Афғонистон, Ҷумҳурии исломии Покистон, муносибат, истиклолият.

Маълумот дар бораи муаллиф: Рачабалиев Хайрулло, Докторанти PhD - соли аввали Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ. Суроға: 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33. ш. Душанбе, н. Сино, кӯчаи Ҷаббор Расулов, хонаи ½. Тел.: 93 858 58 15. Khair1508@Mail.Ru.

РОЛЬ СОВЕТСКОГО СОЮЗА В УКРЕПЛЕНИИ ОТНОШЕНИЙ АФГАНИСТАНА С ИНДИЕЙ (1947-1991 ГГ.)

В статье рассматривается роль Советского Союза в укреплении отношений Индии с Афганистаном. С момента обретения независимости (15 августа 1947 г.) Республика Индия первой установила отношения с Афганистаном благодаря усилиям и самоотверженной борьбе трудолюбивого и патриотичного народа и лидера Индийского национального конгресса Махатмы Ганди. Роль Советского Союза в укреплении отношений между Индией и Афганистаном в 1947–1991 годах была очень значительной. Поскольку интересы Индии совпадали с Советским Союзом в этот период по многим международным и региональным вопросам, Индию поощряли поддерживать советскую политику в Афганистане и расширять свои отношения с афганским коммунистическим правительством в различных областях.

Ключевые слова: Советский Союз, Республика Индия, Исламская Республика Афганистан, Исламская Республика Пакистан, отношения, независимость.

Информация об авторе: Раджабалиев Хайрулло, докторант PhD - первого курса Института. Адрес: 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки 33. г. Душанбе, р. Сино, улица Джаббор Расулов дом, ½. Тел.: 938 58 58 15. Khair1508@mail.ru.

THE ROLE OF THE SOVIET UNION IN THE STRENGTHENING RELATIONS OF BETWEEN AFGHANISTAN AND INDIA (1947-1991)

This article discusses the role of the Soviet Union in strengthening India's relationship with Afghanistan. Since gaining independence (15 August 1947), the Republic of India was the first to establish relations with Afghanistan through the efforts and selfless struggle of the hardworking and patriotic people and the leader of the Indian National Congress, Mahatma Gandhi. The role of the Soviet Union in strengthening relations between India and Afghanistan during 1947-1991 year was very significant. As India's interests coincided with the Soviet Union during this period on many international and regional issues, India was encouraged to support Soviet policy in Afghanistan and to expand its relations with the Afghan communist government in various fields.

Key words: Soviet Union, Republic of India, Islamic Republic of Afghanistan, Islamic Republic of Pakistan, relations, independence.

Copyright Information: Rajabaliyev Khairullo, Doctoral PhD student of the first year of the Institute. Address: 734025, s. Dushanbe, Rudaki Avenue 33. s. Dushanbe, N. Sinai, street Jabbor Rasulov house, ½ district, Tel.: 93 858 58 15. Khair1508@mail.ru.

ТАЪРИХ, ҲУҚУҚШИНОСӢ, ИҶТИМОИЁТ

ҲИНДУСТОН АЗ НАЗАРИ ШОИРИ ИНСОНДӢСТ

Ҳабибулло Раҷабов,
мудири Шуъбаи Осиеи Чанубу Шарқии
Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои
Осиё ва Аврупо

Шодам, аммо меҳӯрам ғамҳои халқи дигаре,
Дар назар меоварам торочгашта кишваре.
Халқи ҳиндуи ситамкашро расон аз ман, салом,
Эй суруди ман агар дорӣ ту ҳам болу паре.

Дидани ғоратшуда Ҳиндустон –
Ҳолати тоқатшикани ҳиндуён...
Дар дили мо кӯҳсифат зам шуданд-
Кӯҳи бузурги аламу ғам шуданд.

Мирзо Турсунзода

Ҳиндустон, дар ҳақиқат, мамлакате мебошад, ки аз замони қадим то ба имрӯз барои хориҷӣ чун олами мӯъҷизаву сеҳр, олами афсона, олами табиати ғайриоддӣ, олами девҳои бадвоҳимаву худоҳои бешумор, олами духтарони дар нозу карашма беҳамто ва мисли инҳо ба шумор меравад. Гумон аст миёни мардумони рӯи замин касе пайдо шавад, ки сайри Ҳиндустон карда бошад таассуроти худро бо шавқ баён накарда, хомӯшӣ, бепарвой ва бетафовутиро ихтиёр кунад. Адиби маъруфи амрикоӣ Марк Твен соли 1897 таассуроти худро нисбат ба Ҳиндустон чунин ба қалам додааст: «Ин, дар воқеъ, Ҳиндустон аст! Сарзамини орзуҳо ҳавас, дороии афсонавӣ нодорӣ ба ақл рост намеомадагӣ, ҳашамату очизӣ, қасрҳои кулбаҳо, гуруснагӣ беморӣ, девҳои азимчуссаю чароғи Аловиддин, палангу филу морҳои айнақдор ва ҷангалҳои касногузар. Кишвари садҳо миллату забонҳо, ҳазорҳо дину ду миллион худоҳо, гахвораи наҷоди инсонӣ, ҷои таваллуди сухан, модари таърих, библии ривоятҳо, библикалонӣ анбанаҳо. Мамлакате, ки дирӯзаш аз қарнҳои пешин ибтидо ёфта, дар ин бобат аз ҳама миллатҳо пеш меаистад. Ягона кишваре дар зери офтоб, ки ба шахзодаи ношиносу деҳқон, соҳибмаълумоту бесавод, оқилу аблах, дорою нодор, маҳкуму озод таваҷҷуҳи ҳамешагӣ дорад. Ҳамин хел сарзамине, ки ҳама хоҳиши диданаш доранд ва ҳамагӣ як дафъа, ҳамагӣ як лаҳза онро дида, кас дигар намехоҳад боқимонда қисмати қурраи заминро тамошо кунад».

Мирзо Турсунзода, тавре ки маълум аст, дар моҳи март соли 1947 барои иштирок намудан дар Конференсияи адибони Осиё ва Африқо дар ҳайати намояндагони Иттиҳоди Шуравӣ ба Ҳиндустон сафаре дошт, ки аз ҳамаи сафарҳои дигараш ба мамлакатҳои хориҷӣ ба қулӣ фарқ мекард. Ин сафар дар вазъияте ба амал омада буд, ки дар саросари Ҳиндустони мустамликавӣ ҳаракатҳои миллӣ-озодихоҳӣ ба хотири дарёфти истиқлолият ба марҳилаи охирини ғолиб шудан мерасид. Вале он вақт ҳанӯз касе пешгӯӣ карда наметавонист, ки то ин марҳилаи охирини ҳамагӣ чор моҳ мондааст. Ҳанӯз занҷири асорат қавӣ буд, лекин ба ҳар ҳол димоғи ҳар ҳиндуи мубориз нақҳати

бахори озодиро эҳсос менамуд. Турсунзода бо боварии комил ҳамон вақт изҳор карда буд, ки он рӯз ҳатман мерасад:

Ҳукми вай имрӯз агарчӣ равост,
Пояи ҳукм вале бебақост [3, с.180].

Турсунзода шоире набуд, ки андешахоҷаш дар чорчӯбаи масъалаҳои танҳо ба адабиёти тоҷик дахл дошта маҳдуд шуда бошанд. Вай аз таърих, фарҳанг ва адабиёти мамлакатҳои Шарқ, аз ҷумла Ҳиндустон хуб огоҳ буд. Аз муборизаи адибони пешқадами ин кишвар ба хотири озодӣ хабар дошт. Аз пеши назари ӯ чехраи Равиндранатх Тҳақури соли 1941 аз олам гузашта дур намешуд. Тоҷмаҳалро то он дам надида бошад ҳам, тахмин мекард, ки чи гуна ақлу хирад, чи гуна кордонӣ ва чи гуна хунармандон онро бино карда бошанд. Ватандустони Ҳиндро, ки адибони пешқадам низ аз ҷумлаи онҳо буданд, чун муайянқунандаи тақдири ояндаи халқҳои Ҳиндустон мидид. Ба ҳайси як шоири сулҳдӯст дар паҳлуи ҳазорҳо адибони муборизи ҷодаи сулҳи умумичаҳонӣ адибони пешқадами Ҳиндустонро низ мидид ва мехост сафҳои онҳо афзоиш ёбад, мехост, ки нерӯ, хирад ва сухани тавоноии онҳо ба манфиати сулҳу амонию дӯстӣ, ки дар ҳамон солҳо тамоми ҷаҳон ташнаи он буданд, хизмат кунанд.

Мирзо Турсунзода ба Ҳиндустон сафар карда, агар гӯем, ки ба ин сарзамин танҳо ҳамчун фиристодаи мамлақати Шуроҳо, ҳамчун шоир ва ҳамчун арбоби ҷамъиятию сиёсӣ нигоҳ кардааст, ин кофӣ нест. Шоир аз сарзамини як вақтҳо дар ихтиёри императорони бузург буда ва бо ёдгориҳои беҳамтои таърихӣ худ гуруҳ дошта, ё аз олами табиати мафтунқунандаи бемисл дошта, дидан кардааст гӯем, ин ҳам кам аст. Пеш аз ҳама вай ба мамлақате ва халқе рӯ ба рӯ мешуд, ки қариб ду аср боз дар саросари он мустамликадорони англис ҳоким буданд. Турсунзода ба мамлақате пой гузошт, ки дар он ҷой Амир Хусрави Дехлавӣ, Мирзо Ғолиб, Бедил, Зебуниссо, Иқбол ва садҳо дигар ҷунин адибони бузурги форсизабон умр ба сар бурдаанд. Худро дар кишваре дид, ки мардуми мӯъҷизакораш на ба сияҳрӯзию ғорату истисмор, балки ба эҳтирому аҳсан лоиқ буд. Худро дар дунёе дид, ки қасрҳои бошукӯҳу кулбаҳои вайрона, фаровонии сарвату тухидастӣ, фароғати якеву истисмори дигаре паҳлӯ ба паҳлӯ буданд.

Аз миёни ҳамаи адибони аз мамлақати Шуроҳо ба Ҳиндустон сафар карда, танҳо Мирзо Турсунзода бо тамоми ҳастии худ ниҳоят ба дилу дида наздик будани Ҳиндустонро пурра эҳсос мекард. Ҳиндустон барои ин шоири тавоно то ба он ҷо рафтаниаш хато нест агар гӯем, ки то андозае мулки афсонавӣ набуд. Ба афсона шоир дар ҳуди Ҳиндустон рӯ ба рӯ шуд. Ба ҳамин афсона вай нигоҳ карда, ҳақиқатро ҷустуҷӯ мекард. Дар андешаи он буд, чаро сарзамини афсонавӣ будан боиси бадбахтӣ ва ғуломии ин мамлакат шудааст? Шоир ҷустуҷӯ мекард ба ин гуна саволҳо ҷавоб пайдо кунанд. Силсилаи шеърҳои «Қиссаи Ҳиндустон», ки дар натиҷаи ин сафари таърихӣ эҷод шудааст, баёне буд на танҳо муайянқунандаи мавқеи шоири озодихоҳ, балки тасвири дарди дил, охи сӯзон, нигоҳи ғамангез, сари паст ва ҳоли тоқатфарсои миллионҳо ҳиндувони роҳат ва ҳатто табассумро гум карда. Ҳамаи ин натиҷаи ҷӣ буд ва кӣ мардуми ҳиндро ба ин ҳолати сангину нангин овардааст, дар шеъри «Меҳмони мағрибӣ» басо дақиқу таъсирбахш акс ёфтааст:

Нақл намоянд, ки аз ғарби тор
Кард сафар бандаи кибру виқор...
Омаду бар гардани ҳинду нишаст,
Ҳар ҷӣ ки мехост, гирифт ӯ ба даст.
Пӯсти рӯбоҳу палангон гирифт,
Ҳосили бечораи деҳқон гирифт.

Пахтаю абрешиму гандум гирифт,
Нони даҳони ҳама мардум гирифт.
Шираи ин бойзаминро кашид,
Хуни дили халқи гадоро макид [3, с.179-180].

Силсилаи шеърҳои «Қиссаи Ҳиндустон», бе баҳс асари бадеист, вале боз чунин як асари бадеист, ки дар худ ҳам дараҷаи баланди бадеиятро нигоҳ доштаасту ҳам ба муболиға рӯ наоварда, ҳақиқатро дилсӯзона ба қалам додааст. Дар ҳамин чанд мисраи дар фавқ оварда, агар фақат ба як мисраъ, ба мисраи «Омаду бар гардани ҳинду нишаст» эътибор диҳем, ҳамин кофист, ки чӣ вазну чи бореро ин мисра дорост. Мазмуни он бе ягон шарҳи иловагӣ ба оддитарин фарди тоҷик аз назари соддагию байни мардум маълум будан, фаҳмост ва умуман ба ҳар як инсон ба инсон дигар раҳму шафқат дошта, саҳт таъсир расонида метавонад. Ин гуна сифатҳо ба «Қиссаи Ҳиндустон» умри абадӣ бахшидаанд, тавре ки муҳаққиқи шинохта Атахон Сайфуллоев соли 2001 зикр кардаанд: «Аз наشري шеърҳои ҳиндустонии шоири бузурги тоҷик (Мирзо Турсунзода. Ҳ. Р.) бештар аз панҷоҳ сол гузашта бошад ҳам, онҳо монанди достони ӯ «Духтари муқаддас» то ба имрӯз мавқеу мақоми Ҳиндустонро дар роҳи истиқлолият ва озодии башар, сулҳу амният ва дӯстӣ бо халқҳои гуногунмиллати ҷаҳон, қабл аз ҳама бо мардуми тоҷик нишон медиҳад» [2, с.9].

Аз сайёҳони оддӣ то сайёҳони кишваршинос, ки сайри Ҳиндустон намудаанд, хатман дар ин сарзамин мавҷудияти шумораи зиёди гадоёнро ёдовар мешаванд. Мирзо Турсунзода ҳам дар давоми як моҳи сафари худ, албатта, бо садҳо гадоён рӯ ба рӯ шуда буд, вале мо дар тасвири шоир пеш аз ҳама на гадоҳои кӯчагию бозорӣ, ки дар тамоми дунё ҳастанд, балки халқи гадошуда ва аз ҳуқуқҳои худ маҳрумшударо мебинем :

Бидидам дар паси кӯҳи Ҳимолой,
Замини сабзу зархезе саропой.
Агарчӣ ганҷҳояш бебаҳоянд,
Валекин мардумони он гадоёнд [3, с.177].

Силсилаи шеърҳои «Қиссаи Ҳиндустон»-ро мутолиа карда ба осонӣ дарк менамоем, ки Мирзо Турсунзода дар Ҳиндустон илова ба халқи гадошуда боз мавҷудияти ду навъ гадоҳоро дидааст. Яке он гадоҳое, ки аз нодорӣ, маъҷубӣ, беморӣ ва нотавонӣ бекаси ин касби нангинро ноилоҷ ихтиёр кардаанд. Ин гуна гадоён безараранд. Дикқати шоирро боз дигар навъ «гадоён» низ ба худ ҷалб кардаанд. Шоир меҳмонҳои мағрибиро дар назар дорад, ки фаъолиятшон дар Ҳиндустон баробар ба гадоӣ аст. Мушоҳидаи адиб оид ба ин гуна гадоён дар шеъри «Меҳмони мағрибӣ» ин тавр аст:

Нақл намоянд, ки аз ғарби тор
Қард сафар одами бе нангу ор...
Бо сари пурфитнаю бо қарру фар,
Меқунад аз байни халоқ гузар.
Меқунад ин ғарбии рӯбаҳмиҷоз
Даста тамаъро сӯи ҳинду дароз.
«Дурри гаронро ба кафи ман бидех,
Зар бидеху зар бидеху зар бидех» [3, с.182].

Миллионҳо одамони рӯи замин ҳаваси дидани Ҳиндустонро доранд ва агар муяссар шавад бо дили поку нияти соф аз ин кишвар дидан мекунанд, вале чашмҳои дигаре, нигоҳи ҳарисонаи дигаре, сӯи ин сарзамин равона карда шудааст, ки ҳадафи дигар дорад. Шоир аввал савол медиҳад, ки чаро марди мағрибӣ азми сафари

Ҳиндустон мекунад ва то андозае саволмез бошад ҳам, боз худ ҷавоби бисёр саҳеҳ низ додааст:

Баҳри ҷӣ ин мағрибии дилсиёҳ
 Карда ҳарисона ба Машриқ нигоҳ?
 Бурд дилашро магар ин сарзамин,
 Бӯи хуши ин чамани нозанин?
 Ё ҳаваси дидани бузинаҳо,
 Ё ба каф овардани ганчинаҳо? [3, с.182].

Бузургии бисёр шоиронро дар ҳар давру замон бо чунин ченак ба мисли инсондӯстии вай муайян мекарданд ва мекунанд. Бузургии Мирзо Турсунзодаро низ маҳз инсондӯстии ӯ муайян мекунад. Ин нуқтаи бисёр муҳим тамоми ашъори ӯро фаро гирифтааст, вале то андозаи назаррас нуқтаи олии инсондӯстии адибро маҳз дар силсилаи «Қиссаи Ҳиндустон» дидан мумкин аст. Оид ба мавҷудияти системаи каставӣ ва нобаробарии табақаҳои гуногун дар Ҳиндустон, дар шукӯҳу шаҳомат зистани якеву дар тирарӯзию бадбахтию беҳуқуқӣ зистани дигареро то Мирзо Турсунзода садҳо адибони инсондӯсту тараққипарвари ҳуди Ҳиндустон ба мисли Равиндранатҳ Тҳакур (1861-1941), Премчанд (1880-1936), Яшпал (1903-1976), Кришан Чандар (1914 - 1977), Хоҷа Аҳмад Аббос (1914-1987), Мулк Раҷ Ананд (1905-2004), Амритлал Нагар (1916-1990), Субҳадра Кумарӣ Чауҳан (1904-1948), Саодат Ҳасан Манто (1912-1955) ва ашхоси дар ин кишвар меҳмон шуда ба ягон шакле навиштаанд, ё гуфтаанд, дилсӯзиҳо кардаанд, ангушти ҳайрат газидаанд, ин ҷӣ ҳолест гуфта, сар ба поён карда, ба андешаҳо рафтаанд, вале касе чун Мирзо Турсунзода бо ин қадар дилсӯзию инсондӯстӣ оид ба маҳавҳои Ҳиндустон сухан нагуфтааст.

Тоҷмаҳал, Қалъаи Сурх, Чор минор, Қутубминор ва мисли инҳоро дида, ҳар кас аз онҳо чашм канда наметавонад. Зебоии ин ёдгориҳои бузурги таърихӣ нотакрор, метавон гуфт, ки то андозае пеши чашми сайёҳи мусофирро мегирад ва дар ҳамин шодмоние, ки дидани марворидҳои санъати меъмории Ҳиндустон муяссар шудааст, зиндагӣ ва ҳолу аҳволи пасттарин табақаҳои мардумро майли дидан ҳам наметавонад қувваи тасвир қардан ҳам. Мирзо Турсунзода бошад бо ҳамон хислатҳои беҳтарини худ – дӯст доштани тамоми инсоният, алалхусус инсони беҳуқуқ монда, сарсон ва ба навозишу сухани ширине эҳтиёҷ бударо ба худ шараф доништааст. Дар «Қиссаи Ҳиндустон» қиссаро аз маҳавҳои як вақтҳо дар назди Самарқанд буда, оғоз менамояд ва зуд ба ҳаҷми кӯтоҳи шеър ишора карда, оғоҳ менамояд, ки ҳадафи асосияш чист:

Нагӯям ман аз ҷодугаронаш,
 На аз чашмони тарсодухтаронаш,
 На аз осорҳои мармаринаш,
 На аз мумтозҳои нозанинаш...
 На аз бабру паланги даҳшатангез
 На аз хашму адоватҳои хунрез.
 Ҳикоят мекунам бо қалби пуршӯр
 Ҳаёти мардумони зинда дар гӯр [3, с.175].

Аз думболи ин тасвири зиндагии тоқатфарсои он гурӯҳи одамоне мешавад, ки ба гайр аз он, ки аз ҳама ҳаққу ҳуқуқ маҳруманд, боз аз вучуд доштанишон ва ҳатто аз сояшон гурӯҳи хосаи мардум ҳазар мекунанд:

Ба рӯи қабри онҳо гул нарӯяд.
 Агар рӯяд, касе онро набӯяд.

Ба олам касби онҳо чойрӯбист
Фақат занбаркашию сангкӯбист.
Фурӯ бар зери конҳо муфт рафтан,
Ба нохун оҳану пӯлод суфтан,
Ҳазор илфози бад ноҳақ шунидан.
Лабони хеш бо дандон газидан.
Чӣ нуқсон дорад ин мардум, ки ин сон
Надорад кадру қимат мисли инсон?
Надорад иллоте, зулми замона
Намуд ўро ба бадбахтӣ равона.
Магар ин каста авлоди башар нест,
Ки аз ў дигаронро чуз ҳазар нест? [3, с.175-1769].

Дар қалби хеш чӣ қадар ба инсон меҳру шафқат ва дилсӯзии воқеӣ ва чуръати баён бошад, ки ба ин озордидагони бадбахт оғӯш кушода, инсон будани онҳо собит карда шавад.

Созмонҳои мухталифи дунёро мебинем, ки дар ҳисобот, маълумотҳо ва хулосаҳои худ шумораи атофили бе падару модар, бе сарпаноҳ, гуруснаю бемор ва дур аз табобату таълим мондари нишон медиҳанд. Дар муқобили ин маълумотҳо кам хабарҳо мебинем, ки аз ғамхорӣ, дастгирӣ, ёрӣ расонидан, чораҳо дидан, пешниҳодҳои ин бемории чомаеро шифо додан, бо ягон шакле меҳрубонӣ ато кардан ва ҳеч набошад, аз тахти дил афсӯс хӯрданро бубинем. Мирзо Турсунзода пеш аз он, ки шеърӣ «Сайёҳи Ҳинд»-ро рӯи қоғаз биёрад, ба хонанда чунин мурочиат дорад:

Ба ту хонандаи азиз, аз нав
Менамоям мурочиат бишнава.
Ба хаёли диёри Ҳиндустон
Ҳиндуи номуроиди рӯи ҷаҳон.
Кишвари мардуми чигарпора,
Халқи бехонумони бечора,
Хоби шабҳои хуш ҳаром кунам.
Қиссаи хешро давом кунам [3, с.195].

Вақте ки шоир «Хоби шабҳои хуш ҳаром кунам» мегӯяд, ҳатман ҳамон суханҳои Муҳаммад Иқболро, ки «Баҳри инсон чашми ман шабҳо гирифт» гуфтааст, ба ёд меорад. Ин гуна арз бепарвотарин хонандаро бетафовут намегузорад ва мо интизор мешавем, фаҳмем, ки кадом воқеа, кадом шахс, хулоса чӣ фикре, чӣ ташвише будааст, ки шоирро ором нагузоштааст, то онро баён накунад. Пеш аз ҳама, чун дар «Қиссаи Ҳиндустон», сухане аз кадру қимати инсон меравад. Инсоне, ки аз лиҳози ҷисмонӣ солим ва аз дигар ҳамҷинсонӣ худ фарқе надорад, фақат якеро нодорӣ, дигареро бекасӣ, сеюминро ноилоҷӣ ва ғайра чунин ҳолатҳо ба ҷое расонидааст, ки тамоми самтҳои ҳаракат ба як манзил, ба манзили тан ба тақдир додану дар орзуи шахд захр чашидан мебошад. Ба ҷое мебарад, ки «якеро додаанд сад гуна неъмат, якеро курси ҷав олуи дар хун». Дар ин шеър усули баён хеле ҷолиб ва таъсирбахш мебошад. Адиб ёдовар мешавад, ки Искандари Мақдунӣ, Васко да Гама, temuриҳо, лордҳои англисӣ ва ғайра ба Ҳиндустон ба нияти зери даст ва ғорат кардани сарватҳои он омадаанд:

Хуб медонам, ки сӯи ин диёр
Н-омади монанди қавми судхор.
Н-омади то, то ки ҷаҳонгирӣ кунӣ,
Зулми нав бахшию ҷонгирӣ кунӣ.

Н-омадӣ то хуни ҳиндуру хӯрӣ,
Бахти бад орию нафъи сад барӣ.
Омадӣ ёбӣ ту нони хешро,
Зинда дорӣ хурд чони хешро [3, с.197].

Ба Ҳиндустон омадани афгонбачаро аз Кобул пас аз омадани ҷаҳонгирон, ки номҳои онҳоро ба ҳар навъ (фақат бо навозиш не) таърих дар хотири худ сабт кардааст, ёдовар мешавад. Дар рӯ ба рӯи кӯхвор ҷаҳонгирон шоир чисмеро, ки «дар ҳукми гул аст» ҷой додааст. Яке аз омадагон дар тасвири шоир дар мулки Ҳинд хуни ҳинду меҳӯрад, чанде аз дигаронро ҳадафи саёҳат дар Ҳинд бо ҳамин гуна ниятҳо баробар аст. Афгонбачаро, вобаста ба ҳамон синну соли, ки дорад, на ҳадаф ин асту на кудрат ёраш. На гирифтори ҳарисист, на лашкаре дораду на камони ҷангӣ. Тамоми бисоташ фақат як кутӣ бо лавозимоти пок кардани кафши пайсадорон. Мақсади ба Ҳиндустон омадани ўро шоир аз рӯи тахмин не, балки аз назари воқеият бо ҷашмони худ дида «Омадӣ ёбӣ ту нони хешро» гуфтааст. Писарбачаро ҳоло танҳо ҳаёли як пора нон пайдо кардан, як кути лоямут ба ҳар ҷониб мебарад. Ў ҳоло беҳабар аз он чизест, ки шоир бе пардапӯшӣ бисёр равшан гӯшрас кардааст:

Бахти ту дар ин диёри бепаноҳ,
Худ сияҳ буд боз бадтар шуд сиёҳ.
Дар хиёбон улфати ғам мешавӣ,
Пеши пой нокасон ҳам мешавӣ [3, с.197].

Гумон аст ақли кӯдаки хурдсол расад, ки пеши пой чи гуна одамон ў сар ҳам мекунад, Дар масофаи ҳам наздиктарин ва ҳам дуртарин вай фақат дар пеши ҷашмонаш шояд ба ғайри нон дигар чизеро набинад. Дар қалби шоири ҷаҳондида ҳазорҳо орзу буд. Аз ҷумла, вай орзуи озод зистани тамоми мардумони олам ва албатта, мардумони дар зулмат мондаи Осиеро дошт. Ҳар лаҳзаи муносибро аз даст надода, андешаҳои худро баён мекард. Шоир ба афгонбачча рӯ оварда, ба халқи муборизи Ҳинд, ки дар ин солҳо муборизаи озодихоҳона мебуд, ҳамфиқру ҳамроҳ буданаширо изҳор кардааст:

Мекунӣ бо рангу бори хеш пок,
Мӯзаҳои бахтдуздонро зи хок...
Хоки пояшро набояд пок кард,
Пок аз он бояд, ки акнун хок кард [3, с.198].

Инсондӯстии Мирзо Турсунзода дар дигар шеърӣ ў «Дар орзуи ошён», низ хеле равшан аён мешавад. Ин дафъа диққати шоирро мадумони бе хонаю дар, мардумоне, ки умуман ҳеҷ гуна сарпаноҳе надоранд ва танҳо кӯча ҷои сармонии онҳост, ба худ ҷалб кардааст. Мо ҳама хуб дар хотир дорем, ки ҳунарпешаи маъруфи Ҳиндустон Раҷ Капур дар филми машҳури худ «Ҷаноби 420» маҳз ба масъалаи хонаю дар надоштани дар кӯчаҳо зистани шумораи зиёди мардумони бенаво эътибор дода буд. Мирзо Турсунзода шояд то ба Ҳиндустон сафар карданиш ҳеҷ гумон намекард, ки кӯча ҷои хоби ҳазорон одамон бошад, вале дар чунин кишвари дорои сарватҳои бебаҳою беохир чунин ҳолатро дида, ниҳоят мутаассир шудааст ва аҳволи тоқатфарсои инсонии мискиро дилсӯзона ба қалам додааст:

Сафар кардам ба Ҳиндустон дидам
Басе ин гуна мискин одамонро,
Ба гӯши хеш дар ҳар ҷо шунидам
Суруди орзу, уммедашонро:
«Ҷаро дар кишвари худ ошён
Ҳама паррандагон доранду мо не?»

Уқобон дар фазои кӯхсорон
Барои худ ҷаҳон доранду мо не?» [3, с.205].

Шоир дар тааҷҷуб аст, ки «Ҷама деҳқону фарзанди заминанд, валекин дар замин ҷое надоранд». Барои аз ин вазияти нанговар раҳой ёфтаи Мирзо Турсунзода чун Муҳаммад Иқбол (1877-1938) ба нерӯи худ боварӣ доштану бе ҳарос ҷиду ҷаҳд карданро натиҷабаш меҳисобад, на фақат тамоми умр танҳо орзу кардану бе амал нишастанро:

Ба коми хеш кун кори ҷаҳонро,
Фазорову заминрову замонро,
Нахоҳӣ кард он дам орзуи
Саодатмандии паррандагонро [3, с.207].

Ҷар касе аз аҷнабиён чун бо нияти нопок қадам ба Ҳиндустон гузоштанд, сарватҳои онро бераҳмонаю бешармона ғорат кардаанд. Дуздони сарвати Ҳиндустонро Мирзо Турсунзода дар шеъри «Рӯди Ганг» низ ба қалам додааст. Дарёи Ганг – ин дарёи муқаддасро ҳазорон адибони Ҳинд васф кардаанд. Турсунзодаро ҳадаф ин нест, ки танҳо бузургӣ ва муқаддас будани онро бо адибони Ҳинд ҳамовоз шуда, як бори дигар мисли онҳо ба назм орад. Шоир дарёи Гангро ба таври дигар ҳамчун шоҳиди безабоне тасвир кардааст, ки солҳо ғорати ғоратгаронро мебинаду ноилоҷ хомӯш аст. Дар назари шоир аз ҳамин сабаб Ганг ғамангез ҷорист. Тороҷи бераҳмонаи Ҳиндустон дарди ҷонкоҳест барои ҳамаи мардумону ҳамаи мавҷудоти ин сарзамин, дарёи Ганг миёни онҳо истисно нест:

Кардаанд одамони бадкирдор
Як пули оҳанин ба душат бор.
Рӯзу шаб аз сарат кунад убур
Корвонҳо ба сӯи Ғарби дур...
Мебарад хусни навбахоратро,
Вопасин тухми киштзоратро.
Мебарад шири модарони туро,
Ризқи бечора кӯдакони туро [3, с.185].

Мирзо Турсунзода, мисли ҳар як сайёҳи хориҷии ба Ҳиндустон омада, мафтунӣ зеботарин манзараҳои ин кишвар аст. Дар ҳар қадам муъҷизаҳои бо дастони инсонӣ заҳматкаши боҳунар офарида шударо дида, завқ мебарад ва аҳсан мегӯяд, вале аз сари ӯ саволи ҷаро ғарбиён ҳокими Ҳиндустонанд, як лаҳза ҳам дур намешавад. Шоир зебоии «Боғи муаллақ»-ро дида, худ дар ҳайрати тасвирнашаванда монда, чунон баён кардааст, ки дар аввал гумон мекунад, дигар дар ин ҷо оҳанги сатҳи баланди хушии дарҷшудаистодаро паст мекардагӣ нест, вале шоири ҳақиқатбину ҳақиқатгӯ майл надорад, ки танҳо зебоии гулро бинаду ҷабри хорро не:

Ногаҳон аз Ғарб омад киштии бегонагон,
Гашт вайрон акси боғи сабз аз ин бори гарон [3, с.187].

Аксарияти адибони Ҳиндустон, ки дар нимаи аввали асри ХХ умр ба сар бурдаанд, хатман ба мавзӯи озодию истиклол рӯ оварда, барои бедор намудан ва ба мубориза даъват намудани мардумони Ҳинд асарҳои муқаммалӣ ҷудоғона ва ё ҳеч набошад ягон шеъре ё ҳикояе навиштаанд. Яке аз адибони маъруфи урдузабон Ҳасрат Моҳанӣ (1875-1951) дар шеъри «Шарм аст ҳиндустониҳо» зери асорати аҷнабиён хомӯшона зистан ва бо амри онҳо ба онҳо додани маҳсули заҳмати пурмашаққатро барои ҳиндувон ордониста, таъкид кардааст, ки бас аст ин гуна шармсорона зистан. Ин гуна адибони ватандӯст дар Ҳиндустон кам набуданд, ки Равиндранатҳ Тҳакур (1861-

1941), Назрул Ислон (1899-1977), Сурякант Трипатҳӣ Нирала (1896-1961), Сумитранандан Пант (1900-1977), Гуразада Аппарао (1861-1915), Субҳадра Кумари Чауҳан (1904-1948), Бричнараян Чакбаст (1881-1926), Рамдхарсинх Динкар (1906-1974) ва садҳо дигар шоирон аз ҷумлаи онҳоянд.

Кофист боз ҳаминро илова кунем, ки шеърӣ «Муҳаббат ба ватан» навиштаи шоири музофоти Андхра Прадеш суруди миллии мардумони Андхра мебошад. Мирзо Турсунзода чун шеърӣ «Тара Чандрӣ»-ро бо ҷунин мисраҳо «Ту, эй фарзанди маҳбубу диёру кишвари бебаҳт, Сияхчашму сияҳабрӯ, сияҳмӯ духтари сарсаҳт», ба охир мерасонад, ошкор мешавад, ки адиби тоҷик бо адибони ватандӯсти Ҳинд ҳамовоз аст ва ҳарчанд мафтунӣ рақси ин раққосаи машҳур шуда бошад ҳам, ўро сарсаҳтии миллату бадбаҳтии кишвари Ҳиндустон маъюс мекунад. Вақте ки шоирро дар Ҳиндустон дар майдони ҳавоӣ гусел мекунад, аз забони шоир он чӣ дар фароварди шеърӣ «Тара Чандрӣ» баён шудааст, ин ҷо боз баландтару равшантар ба гӯш мерасад. Чехраҳое, ки шоир ин ҷо тасвир мекунад, дар маҷмӯъ, тамоми Ҳиндустон аст. Манзараи тасвиршуда дар ёди адиб ҷунон саҳт сабт шудааст, ки онро вай то абад фаромӯш намекунад:

Қарнҳо гар зинда монам дар ҷаҳон,
Ман ба ёди худ ниғаҳ дорам аён,
Чехраҳои тираи ғамнокро,
Синаҳои чок-чоки покро.
Дафташону харосон дӯстро,
Ҳайкали аз устухону пӯстро [3, с.192].

Пас боз ҳамон саволҳоро мешунавем, ки аз забони адибони ҳинду низ борҳо садо додаанд. Мирзо Турсунзода бо боварии қатъӣ ин суҳанҳоро гуфта, ин гуна саволҳоро додааст ва бо ҳамин васила бо дӯстони ҳиндустонии худ дар муборизаи онҳо дар як саф бо онҳо буданашро изҳор мекунад. Бояд дар дил меҳри самимӣ ба инсонӣ ҷабрдида, дар нигоҳ нафрат ба золим, дар забон гуфтори барқвор ва дар ният покиву дар амал қатъияту шердилӣ доштан зарур аст, ки рӯи коғаз ҷунин сатрҳо оянд:

Гуфтам: аз чӣ боғатон тороч шуд?
Ё ки марвориди рӯи тоҷ шуд?!
Халқи онро кӣ ҷунин хораш намуд?
Дар парешонӣ кӣ водораш намуд?
Ҷустуҷӯ кун боғбонро, зуд ёб,
То назар созад ба ин боғи хароб,
То дараҳти хушкро аз бун канад,
Пистаҳои пучро дур афканад.
То бирӯёнад дараҳти дигаре,
Шохи нав рӯёнаду барги таре [3, с.192].

Ҳар вақте ки мо номи «Тоҷмаҳал»-ро мешунавем, ҳатман яке аз муъҷизаҳои бе мислу монанди санъати меъморӣи Ҳиндустон - мақбараи Мумтози Маҳал – ҳамсари бемаҳал фавтидаи император Шоҳи Ҷаҳон (1592 - 1666) - пеши назар меояду халос. Танҳо ҳамон касе, ки ба Ҳиндустон, аз ҷумла, ба қисмати ҷанубии он сафар карда, аз ҷойҳои хушманзара ва иморатҳои зебои шаҳри Бамбай (ҳозира Мумбай) дидан карда бошад, гуфта метавонад, ки ба ғайр аз мақбараи зебои «Тоҷмаҳал», ки дар шаҳри Агра воқеъ аст, боз дар дигар қисмати Ҳиндустон, яъне дар шаҳри Мумбай, меҳмонхонаи боҳашамате низ бо ҳамин ном вучуд доштааст. Мирзо Турсунзода дар шеърӣ «Тоҷмаҳал» танҳо «Тоҷмаҳал»-и мақбараро не, балки боз дигар «Тоҷмаҳал» «Тоҷмаҳал»-е, ки меҳмонхона мебошад, онро ҳам тасвир кардааст. «Тоҷмаҳал»-е, ки

мақбара асту чун рамзи дӯстдарию вафодорӣ ва беандоза ғаму андӯхи Шоҳи Ҷаҳонро ифода мекунад, адибро ниҳоят мафтуну мутаассир кардааст ва ӯ зебоии онро ба қалам дода, «дасти инсон машъале афрӯхтааст аз мрамар» мегӯяд ва абадан беосеб монданаширо орзу дорад :

Ту фурузанда мон чу машъал,
Дар лаби рӯди Ҷамна, Точмаҳал! [3, с.204].

«Точмаҳал»-и дигарро на чун муъҷиза, балки чунин ҷоё тасвир намудааст, ки дар онҷо аҷнабиён бисёр хуб истироҳат намуда, нақшаҳои бадкирдоронаи худ, нақшаҳои ҳар чӣ бештар тороҷ намудани Ҳиндустонро мекашанд. Аз назари адиб ҳеҷ чиз дур намондааст. Адиб дар фикри он нест, ки чӣ гуна қадру қимат доштани меҳмонхонаи «Точмаҳал»-ро ҳамчун ёдгории таърихӣ ҳисобида, баҳо диҳад. Оё касе ӯро тамошо мекунад ё не, ин ҳам барои адиб муҳим нест. Ӯро фикри мавҷудияти беадолатӣ ва фикри амалҳои зиддинсонии ба ақли солим рост намеомадагӣ ба ташвиш овардааст. Инчунин ҳамеша дилсӯзи дигарон будан шоирро осуда наемонанд. Вай бе таваққуф ҷустуҷӯ менамояд сухане пайдо карда, онро тавре гӯяд, ки макру ҳила ва ниятҳои нопоки муфтхӯрон пӯшида намонад ва аз ҷониби дигар ҳиндуи ҷабрдида ҷой ва мавқеи худро дар ватани худ ёбад. Ҳамин тариқ, Мирзо Турсунзода ду «Точмаҳал» - яке ба Ҳиндустон шуҳратоварда ва дигаре бадбахтӣ овардари тасвир намудааст:

Бин, ки ғоратгарон ба макру фиреб
Шуда меҳмони Бамбай аз Мағриб.
Сохта дар канори баҳри кабуд,
Меҳмонхонае бо майли худ.
Номи онро монда Точмаҳал,
«Мекунад он ҳаёти ҳинду ҳал» [3, с.200].

Мирзо Турсунзода на танҳо дар асарҳои назмиаш, балки дар асарҳои насриаш низ ба Ҳиндустон рӯ оварда арзи андеша кардааст. Соли 1961 дар саросари Ҳиндустон ва мамлакатҳои ба ин кишвар дӯст 100 солагии яке аз адибони машҳури Шарқ, лауреати мукофоти Нобелӣ Равиндранатх Тҳакурро ҷашн гирифтанд. Бахшида ба ин ҷашн асарҳои Тҳакур ба забони тоҷикӣ низ дар Тоҷикистон тарҷума ва нашр шуданд. Бояд зикр кард, ки тарҷумаҳо на аз забони асл, балки аз забони русӣ буданд. Мирзо Турсунзода дар саҳифаҳои маҷаллаи «Шарқи сурх» мақолае бо номи «Сарояндаи башардӯст» ҷоп намуд [8]. Баъдтар, соли 1979 ин мақола зери унвони «Инсонпарвари бузурги Банғола» дар ҷилди сеюми куллиёти шашҷилдаи Мирзо Турсунзода ба таърифи расид [4, с.80-83].

Мирзо Турсунзода ба ашъори Тҳакур ҳанӯз дар солҳои сиюм шинос будааст. Бешак, ин шиносӣ аз тариқи забони русӣ буд, чунки асарҳои Тҳакур аллақай аз соли 1913 ба забони русӣ тарҷума ва нашр шудан гирифтанд. Мирзо Турсунзода қабл аз ҳама романи «Завол» ва баъзе ҳикояҳои Тҳакурро мутолиа намуда, ба зудӣ дилбастагии ҳосе ба эҷодиёти ин адиб дошташиро зикр кардааст:

«Такур ҳамчун мутаффакирони оламшумул Абуалӣ ибни Сино ва Ҷомии мо ба ақидаҳои олии инсонпарварияш барои халқ машъали тобоне буд. Ин анъанаи олии башардӯстонаро вай ба мардумон васият мекард. Аз ҳамин сабаб ӯ барои башарият шахси арҷманде гардидааст» [4, с.82].

Соли 1969 дар шумораи ҳаштуми маҷаллаи «Масъалаҳои адабиёт», «Кишвари Ленин» ном мақолаи Мирзо Турсунзода ба забони русӣ нашр шуд, ки баъдтар онро маҷаллаи «Садои Шарқ» дар саҳифаҳои худ ҷой дод. Дар ин мақола Мирзо Турсунзода сафари дар соли 1968 ба Ҳиндустон дошташиро ба ёд оварда, ба яке аз шахсиятҳои

барҷастаи Ҳиндустон, муборизи фаъоли роҳи озодӣ Маҳендра Пратап ҳамсӯҳбат шуданаширо бо ҳамон самимияте, ки барои ин шоири бузург хос буд, чунин баён кардааст:

«Соли гузашта ба Ҳиндустон сафар карда будам. Ман дар он ҷо ба шахсе вохӯрдм, ки аҷоиб қисмате дорад. Ӯ марди солхӯрда аст, дар манзили оддӣ гӯшаи танҳои ихтиёр кардааст... Номаш Маҳендра Пратап. Ӯ яке аз он ватанпарастони сершумори ҳинду аст, ки айёми бехтарини умри худро сарфи мубориза ба мустамликадорони англис кардааст» [1].

«Шафақи субҳи Осиё» низ аз ҷумлаи он мақолаҳои Мирзо Турсунзода мебошад, ки дар он мавзӯи Ҳиндустон боз акси худро ёфтааст [4, с.272]. Намоёнтарин арбобони давлатии Ҳиндустон дар асри ХХ бо бехтарин хислати хеш-ватандӯстӣ, бо дарки маъсулият ва эҳсоси хос инсонпарвароне буданд, ки тавассути ҳамин гуна ҷаҳонбинияшон ба дили миллионҳо одамони Ҳиндустону дигар кишварҳо роҳ ёфта, он ҷо азизу соҳибэҳтиром шудаанд. Мирзо Турсунзода ҳамсӯҳбати муносиби чунин шахсиятҳои бузурги Ҳиндустон ба мисли Маҳатма Гандӣ (1869-1948), Ҷавохирлол Неҳру (1889-1964), Индира Гандӣ (1917-1984) ва дигарон шудааст. Дар мақолаи номбурда шоир ифтихор аз он дорад, ки арбобони давлатии Ҳиндустон бо ӯ ҳамфикранд ва умумияти равшане дар гуфтору амали онҳо дида мешавад. Дар яке аз мақолаҳои устод, ки «Мизони адабиёт» [4, 305] ном дорад, мо андешаҳои шоирро нисбат ба ҳамосаҳои бузурги Ҳиндустони қадим «Маҳабхарата» ва «Рамаяна» хонда метавонем. Шоир «Маҳабхарата» ва «Рамаяна»-ро дар як радиф бо дostonҳои Гилгамеш, бо «Авесто», «Илиада» ва «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ гузоштааст. Дар мақола даъвати муттаҳиду якдил будани халқҳо бараъло шунида мешавад: «Китобҳои муқаддас, аввалин асарҳои заковати шоиронаи дастраси мо гардидаи халқҳои дунё намунаю ибрати ҷиҳатҳои аз ҳам ҷудокунандаи одамон не, балки ҷиҳатҳои муттаҳидкунандаи одамон мебошанд. Тамоми ҷараёни ҷандинҳазорсолаи инкишофи маданияти ҷаҳон бо ҳамин шоҳроҳ равон аст» [4, с.306-307], таъкид намудааст шоир.

Бузургӣ ва аҳамияти оламшумули «Маҳабхарата»-ро Мирзо Турсунзода баҳснопазир дониста, аз он илҳом гирифтани намоёнтарин нобиғаҳои адабро гӯшрас мекунад: «Магар Умари Хаём бе Афлотун ва Бедил, бе «Маҳабхарата» ба майдон омада метавонист? [4, с.309], - суол кардааст шоир.

Мирзо Турсунзода дар анҷумани ҳафтуми адибони Тоҷикистон нутқа эрод карда буд, ки вай дертар аз тариқи маҷаллаи «Садои Шарқ» (1976, №7) ба таъб расид. Шоир хотиррасон мекунад, ки назми классикии тоҷик дар ҷои ҳолӣ инкишоф наёфтааст ва аз адабиёти халқҳои мухталиф илҳом гирифтааст. Барои қавӣ намудани ин матлаб адиб аз «Калила ва Димна» ёдовар мешавад: «Таъсири адабиёти ҳинду ба классикони мо аз «Калила ва Димна» барин асарҳои олий то қаҳрамону қаҳрамонзанҳои ҳинду метавон мисол овард».

Мирзо Турсунзода бо вучуди ниҳоят серқору серташвиш будан фурсат пайдо намуда, сол то сол ҳарчӣ бештар ба адабиётҳои Ҳиндустон ошноӣ пайдо мекард. Пажӯҳишгоҳи шарқшиносии Академияи фанҳои Иттиҳоди Шуравӣ соли 1975 маҷмӯаи шеърҳои адибони Ҳиндустонро бо номи «Барқҳо ва нилуфарҳо» («Молнии и лотосы») аз ҷоп баровард. Ин асар роҷеъ ба 50 шоири ҳиндустонӣ, аз ҷумла Равиндранатх Тҳакур, Муҳаммад Иқбол, Ҳасрат Моханӣ, Сарочинӣ Найду, Ҷайшанкар Прасад, Сурякант Трипатҳӣ Нирала, Ҳарианшрай Баччан, Алӣ Сардор Чаъфарӣ, Амрита Притам ва ғайраҳо, ки дар асри ХХ зиндагӣ ва эҷод кардаанд, маълумот медиҳад. Шумораи шеърҳои, ки чун намунаи ашъори ин адибон оварда шудааст 322-то мебошад.

Пажухишгоҳи мазкур ба ин маҷмӯа сарсухан навиштанро маҳз аз Мирзо Турсунзода хоҳиш намудааст, чунки назми шоирони Ҳиндро шояд ягон каси дигар чун Турсунзодаи бо Ҳиндустон хуб ошно, ҳеҷ каси дигар чун офарандаи «Қиссаи Ҳиндустон» арзёбӣ карда натавонад.

Сарсухани маҷмӯаи (тазкира ҳам гӯем хато намешавад) «Барқҳо ва нилуфарҳо»-ро, ки «Назми дӯстони ҳиндустонӣ» ном гирифтааст мутолиа карда, дар ҳайрат намондан мумкин нест. Қабл аз ҳама ин ҳайронӣ аз он ба вучуд меояд, ки Мирзо Турсунзода на танҳо аз назму насри имрӯзаи Ҳинд, балки аз таърихи чорҳазорсолаи адабиёти ин кишвар хуб огоҳӣ доштааст. Барои шоир инчунин масъалаҳои забон, таърих, археология, маданият ва фалсафаи ин сарзамин маълуму равшан будааст.

Илова кардан ба маврид аст, ки Мирзо Турсунзода то охири умри худ дар Тоҷикистон бештар тарҷумаю нашр шудани асарҳои адибони Ҳиндустонро ҳамеша дастгирӣ мекард. Худи шоир сри 1958 дар шумораи ҳафтуми маҷаллаи «Шарқи сурх» дар бораи шоираи Ҳинд Прабҳачут маълумот дода, шонздаҳ шеърӣ ӯро пешкаши хонандагон кардааст. Мо агар гӯем, ки ҳиндшиносии тоҷикро дар нимаи дуоми асри XX маҳз Мирзо Турсунзода оғоз бахшидааст, ҳеҷ иштибоҳе нахоҳад шуд.

Мавзӯи Ҳиндустон, албатта, бо он чӣ мо дар боло ёдовар шудем маҳдуд намешавад. Кофист боз агар ба ёд орем достони «Аз Ганг то Кремл», ки ба Махендра Пратап ном фарзанди Ҳиндустон, муборизи матини роҳи озодӣ бахшида шудааст. Дар охир мехостам як нуқтаро хотиррасон кунам, ки ба шуҳрати Мирзо Турсунзода дар Ҳиндустон дахл дорад. Ман дар сафарҳои худ ба ин кишвари ба мо дӯст бо як қатор адибону олимони шинохтаи Ҳиндустон ҳамсуҳбат будам, аз ҷумла бо профессор Намвар Синх, профессор Кошинатх Пандито, профессор Мансура Ҳайдар, адибон Сачҷод Зоҳир, Камлешвар, Рачендра Ядав, Носира Шарма ва дигарон. Чун суҳбат оғоз меёфт, яке аз мавзӯҳои асосӣ баробари адабиётҳои Ҳиндустон адабиёти классиқию муосири тоҷик буд. Ҳамсуҳбатҳои ман ин қадар бо шавқ ва бо эҳтиром аз Садриддин Айнию Турсунзода ёдовар мешуданд, ки гумон мерафт гӯё ин адибон фарзандони Ҳиндустон бошанд.

Адабиёт:

1. Вопросы литературы. М., 1969, № 8.
2. Сайфуллоев А. Оинаи мучалолли рӯҳи миллат. Пешгуфтор ба китоби Мирзо Турсунзода, «Ҳамеша бо ватан». Душанбе, 2004.
3. Турсунзода М. Куллийёт. Иборат аз шаш чилд. Ҷилди II, Душанбе, 1971.
4. Турсунзода М. Куллийёт. Иборат аз шаш чилд. Ҷилди III, Душанбе, 1972.
5. Турсунзода М. Осори мунтахаб. Иборат аз ду чилд. Ҷилди II, Душанбе, 1981.
6. Турсунзаде М. Поэзия индийских друзей. В кн. «Молния и лотосы». М.1875.
7. «Шарқи сурх», 1958, № 7.
8. «Шарқи сурх», 1961, № 5.
9. «Садои Шарқ», 1976, № 7.

ҲИНДУСТОН АЗ НАЗАРИ ШОИРИ ИНСОНДҶСТ

Мирзо Турсунзода дар асри XX дар адабиёти тоҷик маъруфтарин шоири инсондҷст мебошад. Пас аз аввалин сафари худ ба Ҳиндустон дар соли 1947, дар ҳамон вақте ки Ҳиндустон мустамликаи Британияи Кабир буд, вай як силсила шеърҳои зерини унвони “Қиссаи Ҳиндустон” эҷод намуд, ки маҳз ба хотири онҳо адиб сазовори мукофоти давлатии Ҳукумати Шӯравӣ гардид. Мирзо Турсунзода ба инсонии оддӣ

муҳаббату эҳтироми беандозаву самимӣ дорад. Инро, хусусан дар шеърҳои ба воқеияти Ҳиндустон бахшидааш дидан мумкин аст. Вақте ки Ҳиндустон мустамликаи Британияи Кабир буд, Турсунзода муқобили сиёсати зиддинсонии ҳукумати мустамликавӣ баромад карда, нисбат ба мардуми азияткашидаи Ҳиндустон ҳамдардии самимона менамуд. Мақолаи мазкур маҳз ба ҳамин масъала бахшида шудааст.

Калидвожаҳо: Мирзо Турсунзода, шоир, инсондӯст, Қиссаи Ҳиндустон, Ҳиндустон, мамлакати мустамликавӣ, азият, Махавҳо, Адибони Ҳиндустон, Агра, Точмаҳал.

Маълумот дар бораи муаллиф: Рачабов Ҳабибулло, мудири шӯъбаи Осиёи Чанубу Шарқии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ, Суроға: 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33. Душанбе, пр. Рӯдакӣ, 33, тел.: (+992) 907 96 30 00, E-mail: rajabov_h@yahoo.com

ИНДИЯ ГЛАЗАМИ ПОЭТА-ГУМАНИСТА МИРЗО ТУРСУНЗАДЕ

В XX веке в таджикской литературе Мирзо Турсунзаде является ведущим поэтом-гуманистом. После своего первого визита в Индию в 1947 году, когда Индия была еще колониальной страной, он написал ряд стихов под названием «Индийская баллада». Благодаря этим стихам Мирзо Турсунзаде стал лауреатом Государственной премии Советского Союза. Мирзо Турсунзаде обладает искренним чувством и безграничной любви к простым людям Индии, особенно когда освещает некоторые проблемы индийской действительности. Когда Индия была колонией Британской Империи, он выступал против антигуманной политики колониальной власти и выражал искреннее сочувствие к угнетенному индийскому народу. Данная статья посвящена именно этой проблеме.

Ключевые слова: Мирзо Турсунзаде, поэт, поэзия, гуманист, Индийская баллада, Индия, колониальная страна, угнетение, неприкасаемые, индийские писатели, Агра, Таджмаҳал.

Сведения об авторе: Раджабов Ҳабибулло, зав. Оделом Юго-Восточной Азии Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ, Адрес: 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки 33. г. Душанбе, пр. Рудаки, 33, тел.: (+992) 907 96 30 00, E-mail: rajabov_h@yahoo.com

INDIA THROUGH THE EYES OF THE POET-HUMANIST MIRZO TURSUNZADE

In the twentieth century, Mirzo Tursunzade is a leading poet-humanist in Tajik literature. After his first visit to India in 1947, when India was still a colonial country, he wrote a series of poems called "Indian Ballad". Thanks to these poems, Mirzo Tursunzade became a laureate of the State Prize of the Soviet Union. Mirzo Tursunzade has a sincere feeling and boundless love for ordinary people in India, especially when he covers some of the problems of Indian reality. When India was a colony of the British Empire, he opposed the inhuman policies of the colonial government and expressed sincere sympathy for the oppressed Indian people. This article is devoted to just this problem.

Keywords: Mirzo Tursunzade, poet, poetry, humanist, Indian ballad, India, colonial country, oppression, untouchables, Indian writers, Agra, Tajmahal.

Information about the author: Radjabov Khabibullo, head. Odele of Southeast Asia of the Institute for the Study of Asian and European Countries of the National Academy of Science, Dushanbe, Address: 734025, s. Dushanbe, Rudaki Avenue 33. pr. Rudaki, 33, tel.: (+992) 907 96 30 00, E-mail: rajabov_h@yahoo.com

ҲАМКОРИҶОИ МУТАҚОБИЛАИ ТОҶИКИСТОН ВА АФҶОНИСТОН: РАВОБИТИ МИЛИТСИЯИ ТОҶИК ВА САРАНДОЙ (солҳои 1979-1989)

Назарзода Носир Ҷобир,
сарҳодими илмии ШШНМ-и ИОМДОА АМИТ

Соли 1979 дар Афғонистон инқилоби халқӣ-демократӣ ба пирӯзӣ анҷом ёфт. Афғонҳо барои кӯмак ба ҳамсоия шимолии худ Иттиҳоди Шуравӣ муроҷиат намуданд. Қатори дахҳо Мақомоти босалоҳият, ки барои расонидани кӯмакҳои амалӣ ва фаврӣ ба хоки Афғонистон сафарбар карда шуда буданд, Вазорати корҳои дохилии (ВКД) Тоҷикистон низ бинобар доштани таъриху фарҳанги муштарак сафарбар карда шуда буд.

Дар ин рӯзҳои пурталотум Ҳукумати Афғонистон ба роҳбарияти ВКД-и Иттиҳоди Шуравӣ муроҷиати расмӣ намуданд, ки ба кишварашон гурӯҳи танҳо кормандони пуртаҷриба фиристода шавад. Дар он рӯзҳо ин хабар фавран ба тамоми гӯшаву канорҳои Иттиҳоди Шуравӣ паҳн гардид.

Бояд қайд кард, ки роҳбарияти ВКД-и Иттиҳоди Шуравӣ ба ин масъала таваҷҷуҳи хоса зоҳир намуда, тадбири мушаххас ва ҷиддӣ андешидааст. Аз ҷониби шуъбаву раёсатҳои дахлдори ВКД-и ИҶШС фавран барномаи фаъолият омода сохтани мутахассисонро барои ниёзи Сарандой-милисиаи Афғонистон тартиб дода мувофиқи ин барнома ҳазорҳо нафар ҷавонони афғонӣ дар марказҳои гуногуни Иттиҳоди Шуравӣ тайёр карда мешуданд. Чунин марказҳои омодаسازی мутахассисони афғон дар шаҳрҳои гуногуни Иттиҳоди Шуравӣ: Ростове лаби Дон, Новочеркасск, Днепропетровск, Киев, Минск, Ленинград, Тошкент, Душанбе, Ашқобод, Харькову Фрунзе ва дахҳо шаҳрҳои дигар амал мекарданд ва қору фаъолияти онҳо аз ҷониби ВКД-и Иттиҳоди Шуравӣ роҳбарӣ ва танзим карда мешуд.

Дар ин Марказҳои таълимӣ мутахассисони афғон аз курсҳои кӯтоҳмуддати як, ду, се, панҷ, шаш ва яксола гузашта, бо тамоми воситаҳои аёнӣ, адабиётҳо, техникаю лавозимотҳо ва мутахассисони варзида таъмин буданд. Бояд гуфт, ки дар татбиқ намудани ин Барномаи байниҳукумати тарафи Шуравӣ маҳз ҷойҳо ва шаҳрҳои интихоб карда буд, ки аз тамоми шароитҳои моддию маънавӣ, фарҳангӣ, маишӣ бархӯрдор буданд. Таомҳои болаззату муҳити хуби зист, воситаҳои мукаммали варзишию таълимӣ ва техникӣ дар тайёр намудани кормандони милисиа ва ҷузъу томҳои Сарандой заминаи муҳим гузошта буданд.

Ва бояд иқрор шуд, ки дар таърихи кишвари ҳамсоия-Афғонистон бори аввал ба таври ҳақиқӣ чунин мутахассисон, кормандони ояндаи Вазорати корҳои дохило (ВКД) тайёр мекарданд. Дар ин ҷо то ҳол чунин қору ба анҷом расонида нашуда буд. Ғайр аз ин кормандони ВКД-и Афғонистон миқдоран хеле камшумор буданд ва онҳо дар давлатҳои гуногун – Олмон, Россия, Амрико, Покистон ва ҷойҳои дигар омода мешуданд, ки дар ин мамолик таълиму тарбия дар асоси махсусиятҳои дохилӣ сурат мегирифт ва хангоми таълим макон, буду бош, ҳолату вазъ ва суннату анъаноти гурӯҳу табақаҳои мардуми Афғонистон ба инобат гирифта намешуд.

Аз тарафи дигар, мутахассиси фориғаштаи афғонӣ, ки аз хориҷи кишвар меомад, шояд аз лиҳози умумии назария бо дониши мукамал мусаллаҳ буданд, вале дар амал сохти идорақунӣ, системаи ҷамъиятӣ, хусусиятҳои ҳокимияту давлат, сиёсат, дин,

мазҳаб, ҳизбу ташкилотҳо ва ҳаракатҳои иҷтимоӣ сиёсӣ ва муносибатҳои байналмиллалии Афғонистон бо олами беруна барояш бегона буд. Ва бархурдор набудан аз чунин мафҳумот мутахассисони фориғаштаи афғониро чандин солҳо дар ҳолати мушкил мегузошт.

Ҳамаи ин хусусиятҳои муҳимро ба назар гирифта роҳбарони вобаста кардашуда ва дигар мутахассисони варзидаи ҷалбшудаи ВКД-и Иттиҳоди Шуравӣ раванди таълиму тарбияро дар асоси назарияи умумии ин маслак ва инчунин хусусиятҳои хоси маҳаллии Афғонистон ба роҳ монданд.

Чӣ тавре, ки аён аст мардуми Тоҷикистон ва Афғонистон аз қадимулайём дар як хавза умр ба сар мебаранд, муносибатҳои наздики ҳамсоғӣ доранд, аз лиҳози таърихӣ ва фарҳангӣ бо ҳамдигар наздиканд ва расму русум, суннату анъанот ва хулқу атвори онҳо ба ҳам монанд аст.

Биноан ВКД-и Иттиҳоди Шуравӣ ин масъаларо дар ҷаласаи таъҷилии хеш баррасӣ намуда, роҳбарияти ВКД-и Тоҷикистонро вазифадор намуд, ки дар ин кори умумидавлатӣ саҳмгузор бошанд.

Ҳайати роҳбарикунандаи ВКД-и Тоҷикистон дар ҷамъомади худ ин муроҷиатномаро муҳокима намуда муайян сохтанд, ки маҳз кихо ин вазифаи масъулиятноки таърихро иҷро карда метавонанд. Дар он ҷаласаи таърихӣ ханӯз соли 1979 пешниҳодоти гуногун баррасӣ гардид. Баъди ҳаллу ҷасли зиёде қароре қабул шуд, ки тибқи он чунин мутахассисоне ихтиёрӣ ба Афғонистон мерафтанд, ки: тайёрии хуби назариявӣ дошта бошанд, дар ҷилавгирӣ аз ҳуқуқвайронкунӣ, мубориза бар зидди ҷинояткорӣ ботаҷриба бошанду, аз лиҳози ҷисмонӣ солим, забону фарҳанг ва таърихи мардуми Афғонистонро нағз донанд ва дар он ҷо пиёда карда тавонанд.

Бо муроҷиату даъвати ВКД-и Тоҷикистон шумораи зиёди довталабону ихтиёриён аз тамоми ҷузъу томҳои мақомоти корҳои дохилӣ пайдо шуд. Кадрҳоро хоста мегирифтанд. Роҳбарон ва комиссияҳои махсусе, ки ба дӯши онҳо бори интиҳоби чунин категория кадрҳо гузошта шуда буд, ба чунин ҷиҳатҳои довталабон диққат медоданд: дар ин масъала, фикрронӣ, бурдборию пурбардоштӣ ба вазъиятҳои гуногун, дар лаҳзаҳои душвор хулосаи дуруст бароварда тавоништан, қарори саривақтӣ қабул кардан ва ғайра.

Бояд гуфт, ки дар он рӯзҳо кормандону мутахассисон ва сардорони риштаҳои гуногуни Раёсатҳои корҳои дохилии (РКД) вилоятҳои собиқ Кӯлоб, Қўрғонтеппа (ҳоло вилояти Хатлон), Душанбе, Ленинобод (ҳоло Суғд) ва Бадахшон орому қарор надоштанд. Онҳо шабу рӯз кор бурда чунин минвол мутахассисонро аз миёни кормандони раёсату шӯъбаҳо ва дигар ҷузъутомҳои мақомоти корҳои дохилии Тоҷикистон мечӯстан ва мекушиданд, ки дар чунин лаҳзаҳои муҳим дар иҷрои ин супориши муҳим дар қанор набошанд.

Барои ҳамагон аз тариқи васоити ахбори омма ва шабакаҳои телевизионӣ маълум буд, ки дар Афғонистон оташи ҷанг аланга мезад, аснои иҷрои вазифа шояд баъзеҳо ба Ватан зинда барнагарданд. Инро довталабон ба хубӣ мефаҳмиданд ва тарсу ҳаросро ба дил роҳ намедоданд,

Садҳо нафар кормандони милитсияи Тоҷикистон баъд аз гузаштани талаботҳои саҳти комиссияҳои амалкунандаи ҳизбию мақмотӣ бо амри Ватан ба сангари фаъолиятҳо ба Ҷумҳурии Афғонистон рафтанд, дар шароитҳои сангину ноошнои кишвари ҳамсоя, қатори бародарони афғонӣ, дар баробари кормандои Сарандойи ин кишвар, дар таҳкими дӯстию бародарӣ, барқарор намудани хоҷагиҳои харобгашта, ба

роҳ мондани иктисодиёти флачгашта, ба низом даровардани фъолиятҳои Раёсату шуъбаҳо, чузъутомҳо, полку баталёнҳои Сарандой сахм гирифтаанд.

Мушовирони фиристодаи ВКД-и Иттиҳоди Шуравӣ қариб дар тамоми вилоятҳои Афғонистон фаъолият доштанд. Субҳи барвақт онҳо тавассути мошинҳои зирехпӯш (БТР-у танкҳо ва дигар намуди нақлиёт) ба роҳ мебаромаданд. Дар баъзе вилоятҳо бошад, пиёда ба ҷои кор мерафтанд. Дар бархе манотиқ 2-3 мошини зирехпӯш мутахассисонро ба ҷои кор мерасонд. Зеро хавфи ҳучуми дастаҳои муҳолиф вучуд дошт, ки онҳо дар ҳама вилоятҳо бар зидди ҳукумати қонунӣ шабуруз ва бе эълон ҷиҳод доштанд.

Аз ҷониби дигар роҳҳое, ки мошина ва техникаҳои зирехпӯш ҳаракат доштанд, ҳамеша минагузорӣ карда мешуданд. Таҷрибаҳои ҳосилшуда дар ин солҳо нишон додаст, ки садҳо мошинҳои зирехпӯш ва ҳазорҳо автомобилҳои боркаш ба минаҳо бархӯрда бар асари онҳо таркида буданд. Табиист, ки ҳангоми чунин тарқишҳо миқдори ҳазорҳо нафар сарбозону афсарон, мутахассисон ва шахрвандони шуравӣ ба ҳалокат расидаанд.

Дар вилоятҳое, ки авзоъ хеле муташанниҷ буд, кор аз субҳ оғоз ёфта, вақти нисфирӯзӣ ба анҷом мерасид. Яъне мушовирин ба макони буду боши худ пас гашта, боқимондаи шабонарузро ба таҳлили маводи ҷамъоварӣ гардида ва масъалаҳои нави оянда сарф мекарданд.

Фиристодагони милитсияи Тоҷикистон дар ҳудуди кишвари ҳамсоя фаъолияти ҳешро нахуст аз Раёсат ё худ шуъбаҳои шахрии сарандой оғоз намуда қору фаъолияти дирӯзу имрӯзи онро тарҳрезӣ мекарданд. Ба ибораи дигар ҳар рӯз ҷаласаҳои кӯтоҳмуддати оперативӣ-хизматӣ доир намуда, аз фаъолияти бахшҳои гуногуни кофтукови ҷинойтӣ, шуъбаҳои кор бо ноболигон, тафтишот, муҳаққиқон, нозирони минтақавӣ, риштаи трофик (БДА - ГАИ) ва ғайра натиҷагирӣ карда, вазифаҳои нави муҳимро дар назди онҳо мегузоштанд.

Баъд аз дида баромадани вазъи оперативии вилоят мушовирон ба назди чузъу томҳои сарандой, яъне кандакҳои (баталёнҳои) сарандой рафта, бурду боҳти онҳоро муайян мекарданд. Албатта, баталёнҳои сарандой аз лиҳозу сохтор ва ҷиҳозоти ҳеш дар мавқеи ҷангӣ буданд ва ба хотири нигоҳ доштани назму низоми ҷамъиятӣ ба қадом самте, ки лозим мешуд, онҳо барои хизмат фиристода мешуданд.

Баталёнҳо ба ҳама ашё мучахҳаз буданд, яъне бо мошинҳои зерехпӯшу танкҳо, тӯпу пулемётҳои гуногунтама, гранатамёту огнемётҳо ва силоҳҳои дигар. Дар бисёрии он қисмҳои сарандой маҳз мутахассисоне хизмат мекарданд, ки онҳо аз курсҳои кӯтоҳмуддати шуравӣ баргашта буданд ва идораи муҳимот барояшон ошно буд. Қумондонони баталёҳо низ аз мактабҳои махсуси ҳарбии шуравӣ фориф гашта, илми андухташонро дар амал озодона татбиқ менамуданд.

Ҳукумати Афғонистон охири солҳои 70-ум ва тамоми давраи солҳои 80-ум дар ҳама соҳаҳо тавассути шартномаи дӯстии Иттиҳоди Шуравӣ ва Афғонистон мутахассисони гуногунҷабҳаро омода сохт. Шартномаҳои мухталифи илмию техникӣ, фарҳангӣ, иқтисодӣ ва сиёсӣ, ки чандин маротиба миёни ҳукуматҳои шуравӣю афғон ба имзо расида буданд, дар давраҳои гуногун ба рушду нумӯи ин кишвари қафмонда заминаҳои муфид фароҳам оварда буд.

Агар ба тамоми соҳаҳои ҳаёти кишвар назар андозем, Афғонистон дар ин муддат даҳҳо ҳазор нафар табибон, иқтисодшиносон, муаллимон, кормандони хизбию давлатӣ, дипломатҳо, геологу бостоншинос, лётчикҳо, афсарони риштаҳои гуногуни кишварро, ки бо дипломҳои Иттиҳоди Шуравӣ мушарраф гашта буданд, пас гирифтааст. Онҳо

тавонистанд муддати муайяне дар кишвари хеш фаъолият намуда, барои рушду тавсиаи муносибатҳо ва иницишофи ҳаёти иҷимоию иқтисодӣ ва сиёсӣ шароити мусоид муҳаё намоянд.

Бояд гуфт, ки бо кӯмакҳои ҳамаҷонибаи мутахассисони шуравӣ дар кишвари ҳамсоя корҳои бузурге ба сомон расонида шуда буданд. Аз ҷумла: сохтмону ба истифода додани стансияи барқию обӣ, ки қуввати он 11 ҳазор киловат – соат буда дар сароби дарёи Кобул сохта ба истифода дода шуда буд. Канали калони 70 – километра, эъмори хати барқ ва алоқаи телефонӣ, корхонаи азими механикӣ ва тармим, корхонаи азими маҳсулоти оҳану бетонӣ, якчанд шаҳракҳои истиқоматӣ, фермаҳои хочагии кишлок. Ва дар мачмуъ ба мушкилиҳои давраи чанг нигоҳ накарда беш аз 80 объекти муҳими хочагии халқ сохта шуда мавриди истифода қарор дода шуда буд, ки онҳо то имрӯз дар хизмат қарор доранд.

Аз ҷумҳуриҳои Осиёи Миёна ба вилоятҳои Шимоли Афғонистон хатҳои пуршиддати барқӣ кашида шуда, стансияи алоқаи кайҳонӣ сохта шуд, роҳи оҳану автомобилӣ ба воситаи кӯпрӯки Амударё то ба Ҳайратон, корхонаи коркарди гази табиӣ Ҷар – Қудуқ, корхонаҳои истехсоли маҳсулоти ғаллагӣ, рағбанбарорӣ, элеваторҳо, заводҳои консервабарорӣ, стансияҳои мошину тракторӣ, стансияҳои ветеринарӣ, лабораторияҳои назоратӣ, марказҳои таълимӣ, фарҳангӣ, дармонгоҳҳо, донишқадаҳои илмҳои иҷтимоӣ ва кадрҳои ҷавон ва ғайра, ки то кунун дар Афғонистон вучуд надоштанд сохта ба истифода дода шуданд.

Объектҳои ба истифода дода шуда 60 ҷисади маҳсулоти энергия 100 ҷисади масолеҳи сохтмони хонаҳои панелиро таъмин менамуд. Ҳамаи он чорабиниҳо дар кишваре пиёда карда шуданд, ки аз 31 вилоят иборат буд. Ва агар мо ба харитаи сиёсии ҷаҳон дурустар назар андозем, пас бовар ҳосил мекунем, ки Афғонистон аз ҳисоби масоҳаташ қариб ба ҳудуди Осиёи Марказӣ баробар аст. Яъне вай хеле калону васеъ буда, аз имконоти шароити зиёде бархӯрдор аст.

Вале сад афсӯс, ки замон дигар шуд ва пас аз хоричшавии қитъаоти маҳдуди Шуравӣ вазъи сиёсии кишвари ҳамсоя беш нагашт. Рӯзҳои тираву тори он оғоз ёфтанд. Ба сари ҳокимият омадани “Толибон” ҳолу аҳволи кишварро боз ҳам харобтар сохт. Омадани қувваҳои НАТО бошад дар зарфи беш аз 20 соли охир ягон бешбудие ба ин мардум ва сарзамин наовард. Шояд хонандаи гиромӣ фаҳмидан хоҳад, ки оё мавҷудияту ҳузури Шуравӣ дар Афғонистон ба харобии он оварда расонд? На! Ҷӣ тавре, ки дар боло ишора рафт, ҳамкориҳои шуравию афгон натиҷаҳои дилхоҳ дода буданд. Вале, бадбахтона мавҷудияти қувваҳои зиёди сиёсӣ, иттиҳодияҳои динӣ, ҳизбии ғайриқонунӣ дар ҳудуди кишвар Афғонистонро пора-пора кард ва имрӯзҳо низ идома дорад.

Ҷӣ тавре, ки ҳаводиси таърихӣ ва минҷумла ҳаводиси ҷанги бародаркуш дар Тоҷикистон собит намуд, фақат якдигарфаҳмию ба истиқболи ҳамдигар гомҳо гузоштани қувваҳои муҳолиф ҷомеаро метавонад аз ҳама балою кашмакашиҳо, ҷангу ҷидолҳо, задухӯрдҳои бемаънӣ ва харобии ҳаёти сиёсӣ иқтисодӣ ва байналмиллалӣ кишвар раҳо созад.

Бадбахтона, миёни қувваю нерӯ, гурӯҳҳои гуногуни бешумор, ҳизбҳои сиёсӣ динӣ ва дастгоҳи давлатии афгонҳо ҷунин муомила, робита ва ҳамдигарфаҳмӣ набуд ва он ба бесарусомониҳои зиёд овард, ки дар натиҷаи он вазъи кишвар боз ҳам харобтар гашт. Ҷизе, ки дар тӯли солҳо бамашакқат эъмори гардида буд, бо дасти худӣ афгонҳо ба хок яқсон шуда истодааст.

Оё, аҳли башар дар корҳои дохилии афғонҳо канорагирӣ кард. Дар ин ҷо ҳам на. Зеро, ки созмонҳои байналмиллалӣ ва мамолики дӯст ба афғонҳо борҳо пешниҳоду машвара ва маслиҳатҳои гуногуноиро ироа намуда буданд, ки боиси манъ кардани харобкорӣ дар ин кишвар мегашт. Вале, мутаассифона сатҳи ниҳоят пасти идрок ва доираи маҳдуди ҷаҳонбинию дурнамои ашхоси маъруфи он кишвар ё худ гурӯҳҳои гуногуни марбути Афғонистон, маҳалгароию маҳалчигӣ миёни гурӯҳҳо ва миллатҳои сокини Афғонистон, инчунин муҳомилаи қувваҳои бузурги аҷнабӣ ба корҳои дохилии он кишвар афғонҳоро бесарусомон намуд.

Қувваҳои буданд, ки имкони комил доштанд Афғонистонро ба по гузошта, тақдирӣ ояндаи онро муайян созанд, вале афсӯс, ки миёни онҳо аҳду паймони қавие дар самти муайян ба имзо нарасид ва ин масъалаи асосию доғи имрӯзаи ҳамсоҷишварии мо шояд аз як лиҳоз ба тамоми минтақа таъсири манфӣ мерасонад ва ҳалоқи кишварии ҳамсоҷа низ хоҳони онанд, ки билохира Афғонистонро бечанг ва дар ҳолати сулҳу суббот, оромӣ ва рушду инкишоф бубинанд. ВКД-и Тоҷикистон тӯли солҳои 1979-1989 афсаронро, ки дар Афғонистон хизмати худро иҷро намуда, сарбаландона ба Ватан баргаштанд, бо хушнудӣ истикбол намуд. Акнун онҳо милисаҳои оддӣ не, балки, ҷаҳондидаву соҳибтаҷриба, мутахассисони варзидаю донишҳои назариявӣ амалии хешро сайқал дода буданд.

Кормандони милитсияи тоҷик ҳарчанд ба ҳайси мушовирон-тарҷумон истифода гардида бошанд ҳам, ҳар яке аз онҳо ба сифати мушовирони риштаи хеш амал мекарданд. Дар манотиқи гуногуни он мутахассисони ВКД-и Иттиҳоди Шуравӣ аз лейтенанти милитсия сар карда то генералҳо машварат меоданд. Дар миёни онҳо фиристодагони тоҷик Зафар Икромов, Қувват Шарифов, Абдулло Файзуллоев, Шенцов Николай Михайлович, Рубан Анатолий Пантелеевич, Изатулло Шарифов, Қурбоналӣ Дӯстов, Чумъахон Каримов, Шариф Баротов, Донахон Нодирхонов, Шариф Ҷабборов, Тоҳир Шарифов, Қандил Ҳакимов, Ҳабибулло Шарифов, Сафаралӣ Соҳибназаров ва дигарон хизмати софдилона ба ҷо овардаанд.

Баъди баргаштан ба Ватан ВКД таҷорубу дониши ҳосилкардаи кормандонро дар сохтори хеш истифода бурд. Албатта ҷӣ тавре, ки ҳаёти воқеӣ нишон дод, на дар ҳама ҷо заҳмати ҷунин ҷавонон қадр карда мешуд, ё худ аз илму дониши онҳо баҳра мебурданд. Зеро бо дониши андӯхтаи хеш онҳо метавонистанд дар мустаҳкам намудани назму низоми ҳуқуқӣ ва қонуният дар ҷумҳурӣ ва инчунин дар тарбияи ватандӯстӣю интернационалии ҳайти шахсӣ ҳиссагузор бошанд.

Ҳаёти роҳбарикунандаи ВКД-и Тоҷикистон тавонистанд, ки таҷоруби азбаркардаи кормандони аз оташи ҷанги Афғонистон гузаштаи худро, ки дар шароити вазнину мушкили кишварии ҳамсоҷа ба даст оварда буданд, ба самти муайян раҳсипор намоянд.

Баргаштани даҳҳо нафар ҷунин ҷавонони башардӯсти ВКД аз Ҷумҳурии Афғонистон имконият дод, ки қору фаъолият дар соҳаҳои гуногун, аз ҷумла дар арсаи қор бо ноболиғон, бо иттиҳодияҳои ғайри қонунӣ, қор ба хонаҳои бачагон, мактаб-интернатҳо барои бачагони ятиммондаю бепарастор, фаъолиятҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ, танзими дурусти ҳаракати нақлиёт ва ғайра дуруст ба роҳ монда шавад. Ҷӣ тавре, ки дар боло ишора рафт, дар кишварии ҳамсоҷа маҳз дар ин риштаҳо онҳо фаъолият карда, ҷорабиниҳои зиёдеро дар амал татбиқ намуданд, ки барои пешравии фаъолияти самарабахш мусоидат карда буд.

Таи солҳои 80-ум ҳаёти роҳбарикунандаи ВКД-и Тоҷикистон як қатор ҷорабиниҳоро дар маҳаллот ба хотири афзудани қори сиёсиву ташкилотчигӣ бо кадрҳо

амалӣ намуд. Ҳар чи бештар ба сафҳои мақомоти корҳои дохилӣ чалб намудани бахусус ҷавононе, ки фаъоланду бо дилу дидаи хеш ва вафодорӣ ба кор дода шуда башанд, фақат метавонист мушкilotи дар пеш истодаро рафъ созад.

Ин вазоифи масъулу мубрами рӯзро масъулини Вазорат аз кормандони шуъбаҳои кор ба кадрҳо тавонистанд то як андоза иҷро намоянд. Чаро ки дар ин солҳо инкишофи мунтазами кишвар ва ҳаёти мамолик кормандони аз ҳама лиҳоз сифатан нави милитсияро тақозо менамуд, ки онҳо соҳиби маданияти баланди сиёсату маънавӣ ва фарҳангӣ бошанду, чун мутахассисони арзанда тавонанд дар ҳама гуна лаҳзаҳои мушкил ва мухталиф аз уҳдаи иҷроӣ амали хеш бароянд. Алалхусус ба чунин кадрҳои болаёқат дар он рӯзҳо муассисаҳои меҳнатию-ислоҳӣ, бехатарии сӯхтор ва дигар соҳаҳо муҳтоҷ буданд.

Чи тавре, ки амалияи ҷамъиятӣ нишон дод, дар низоми шуъбаҳои шахриву ноҳиявии ВКД бисёр вақт ҷавононе шомил мешаванд, ки онҳо аз мушкilotи хизмат дар сафҳои он огоҳӣ надоранд ва дар рӯзҳои аввали баъди пазируфтани онҳо белаёқатию ноухдабароияшон ифшо мегардад.

Ҳамасола сабукдушшавии кормандони риштаҳои мухталифи мақомоти корҳои дохилӣ аз рӯи сабабҳои манфӣ ба он гувоҳӣ медиҳад. Чунин шахсон дар ҳалли бисёр масъалаҳои хизматию оперативӣ, масъалаҳои муносибат ба одамон ва иҷроӣ вазифаю уҳдадорихои хеш бемаъсулиятӣ зоҳир менамоянд, ки ин дар навбати худ онҳоро дар вазъияти хеле мушкил ва тоқатфарсо мегузорад ва дар аксари маворид ба манфиати фаъолиятҳо зиён меорад.

Таи солҳои 80-ум дар ҳалли ин масъала шуъбаҳои шахриву ноҳиявӣ, марказию маҳаллии ВКД, хусусан ба таҷрибаву илми ашхосе, ки мактаби махсуси тарбияро аз саргузаронида, тамоми имкониятҳои хешро дар шароити вазнини кишвари ҳамсоя нишон доданд, таъя намуда буданд. Кормандони башардӯсти ВКД, ки хизмати худро дар он кишвар сарбаландона ба иҷро расониданд, бо мукофотҳои гуногун сарфароз гардонидани шуда буданд.

Аз ҷумла 1357 нафар афсарони бехтарини мамлакат ба хоҳири иҷроӣ намунавии вазоифи дар наздашон гузошташуда ва нишон додани далерии мардонагӣ бо ордену медалҳои Шуравӣ ва 1497 нафар бо нишонҳои сари синагии ҳукумати Ҷумҳурии Афғонистон мукофотонида шуданд.

Дар миёни шахсон бо мукофотҳои давлатии Иттиҳоди Шуравӣ ва Ҷумҳурии Афғонистон сазоворашта мо садҳо нафар кормандони милитсияи Тоҷикистонро мебинем, ки онҳо вазифаи махсусро иҷро намуда, дониш, таҷриба ва малакаи худро дарег надоштанд ва ба тамоми нуқот ва сангарҳои рафта, барои танзими авзои сиёсӣ иқтисодӣ ва иҷтимоӣ кишвари ҳамсоя саҳмгузори намудаанд.

Дар ин ҷо мебояд, ки хизматҳои шоёну фаромӯшнашавандаи чунини афсарони милитсияи тоҷик- полковникҳои ВКД Зафар Икромов, Рубан Анатолий Пантелеевич, генерал-майори шодравон Файзулло Абдуллоев, Донахон Нодирхонов, Қувват Шарифов, генерал-полковник Изатулло Шариф, генерал-майор Шариф Ҷабборов, генерал-майор Абдуллоев Файзулло, Қурбоналӣ Дӯстов, Сафар Соҳибназаров, Ҳабибулло Шарифов, Асадулло Рачабов, генерал-майори милитсия Абдуваҳҳоб Искандарзода, Шариф Баротов, Ҷумъахон Каримов, Тоҳир Шарифов, Маҳмадулло Хайров, Гулмурод Норбоев, Маҳмадулло Сафаров, ва даҳҳо нафар дигаронро ба забон гирем. Зеро онҳо нангу номуси худро дар ҳама ҷо боло бардошта, чун намоёндагӣ аз номи миллати тоҷик ба ҳама ҷо рафтанд, наҳаросиданд ва вазифаҳои ба дӯшашон гузоштаро муқаддас дониста, аз иҷроӣ онҳо бо сарбаландӣ баромаданд.

Онҳо ашхосе буданд ва имрӯз низ ҳастанд, ки дар кӯҳҳои баланду пурхатари Соланг, водиҳои Панҷшеру Кобул, музофотҳои ҳамеша ноороми Қандаҳору Ҳирот, Парвону Нангарҳор Пактиёю Кунарҳо ва амсоли он обу тоб ёфта, аз рӯи вичдони хеш хизмати хеле мураккабу боифтихори милисагиро адо намуданд.

Кормандони милитсияи Тоҷикистон, ки чунин роҳи дурударозро тай намуда, аз торҳои дӯзахона гузашта буданд, имрӯз ҳам дар қаторанд ва бо меҳнати ҳаллолу содиқонаи хеш саҳми худро дар тамоми қорҳои умумидавлатӣ мегузоранд.

Интизоми баланди низомӣ, поквичдонӣ, вафодорӣ ба касбу қор, муҳаббат ба Ватан, ба инсон аз кишвари хеш онҳоро ба гӯшаҳои дуру наздик, ба вазифаҳои гуногун раҳсипор намуд. Ва таҷрибаи солҳои қанги бародаркушӣ дар Тоҷикистон нишон дод, ки ҳузури маҳз чунин категория кормандони милитсия, ки дар Афғонистон хизмат карда буданд, ҳамеша ба нафъи қор буд. Онҳо дар набардҳои қанги бародаркушӣ, дар постҳои гуногун дар миёни Иттиҳоди муҳолифини тоҷик буданд ва ҳамеша талош доштанд ҳар як масъалаи ба миён омада бидуни силоҳ, бо роҳи осоишта, дар атрофи мизи мудаввар сурат гирад.

Онҳо хуб медонистанд ва дарк мекарданд, ки идомаи задухӯрдҳои миёни тоҷикон теъдоди моро кам хоҳад кард. Сарфи назар аз тӯлоният охири ҳама гуна қанг сулҳ аст.

Кормандон - интернационалистони милитсияи тоҷик аксаран дар тарбияи ватандӯстии ҷавонон, ташкил намудани қорҳои ҷилавгирӣ аз ҳаводису фалокатҳо дар миёни ноболиғон ва ҷавонон талошҳои қиддӣ кардаанд. Онҳо як қатор чорабиниҳои муҳиму мубрамро аз тариқи бозсозии фаъолияти шӯъбаҳои қорҳои дохилӣ, татбиқ намудани шаклу шеваи нави қор дар фаъолияти Мақомоти қорҳои дохилӣ пешниҳод ва амалӣ намуданд, ки он ба пешравию манфиати қору амал ва фаъолиятҳои гуногунҷабха буд. Ҳар як вохӯрии башардӯстони милитсия бо хонандагон, ҷавонон, наврасон, хотироти қаҳрамононаи онҳо, рафиқию рафоқат ва бародарии сарбозӣ дар чунин лаҳзаҳои муҳим дар тарбияи минбаъдаи насли наврас ва ташаккул ёфтани шахсияти онҳо аҳамияти беандоза муҳим дошт ва дорад.

Таҷрибаи бузурги солҳои 80-ум ва ибтидои солҳои 90-ум нишон додааст, ки ба ин масъала тавачҷуҳи хоса зоҳир гаштааст. Насли ҷавон аз сарбозони башардӯст рӯҳу нерӯи тоза гирифта, меболиданд ва онҳо низ дар амалияи хеш кӯшиш мекард чунин шахсиятҳоро ба худ идиёл гирифта пайравони чунин бародарон бошанд.

Намояндагони беш аз 100 миллату халқиятҳои шуравӣ қарзи башардӯстонаи хешро дар Афғонистон адо намуданд. Вале дар миёни ҳамаи онҳо тоҷикон мавқею мақоми хосе доштанд. Фиристодагони Тоҷикистон дар кишвари ҳамсоя аз хеш намунаи олии ҷавонмардӣ нишон доданд, ин аст, ки номи онҳо бо бади ба забон гирифта нашудааст. Ҳар халқу миллати собиқ Шуравӣ имрӯз сарбозони башардӯсти хешро доранд ва онҳо дар ҷомеа соҳиби мавқею мақоми хосаанд. Бадбахтона, ибтидои солҳои 90-ум аз ҷониби баъзе қаламбадастон сарбозони башардӯсти тоҷик ва нишонаҳои сарисинагии онҳо мавриди баҳсу мунозираҳои беҳуда қарор гирифта буд, ки мантиқан маъние надошт. Зеро сохтору усули идоракунии ва билкул системаи ҷомеа онҳоро ба он ҷо тела дод. Ва мо тоҷикон низ дар миёни дигар халқҳо хешро нишон додем, ки мо низ меразмем ва шаъну шараф, нангу номуси аҷдодонамонро ҳифозат намуда, фахр мекардем, ки аз авлодони Синою Сомонӣ, Ҳофизу Хайём, Рӯдакиву Фирдавсӣ ва дигаронем.

Кормандони башардӯсти милитсияи тоҷик ва ҳаёти онҳо ифтихори ҷавонони мо буда, дар фаъолияти насли наврас боиси ташвиқу тарғибанд. Онҳо дар лаҳзаҳои муҳим бо даъвати ҳукумат ихтиёран ба по хеста мардонагиро далерӣ ва часорат нишон доданд.

Собиқ кормандони башардӯсти милитсияи тоҷик, феълан собикадорони мақомоти корҳои дохилӣ дар асоси шарҳи ҳоли хеш ба ҷавонон собит намуданд, ки мардонагию далерӣ чист, қарзу вичдони хидматӣ чӣ маъно дорад, омодагӣ ва сина сипар қардан чӣ тавр аст.

Онҳо натавонанд дар Афғонистон, балки дар кишвари хеш, Тоҷикистон низ ба иҷрои вазифаҳои хидматӣ то ба охир содиқ мондаанд. Ба чунин мардони шучоъ мардони башардӯсти ВКД генерал - майори милитсия Файзулло Абдуллоев, полковникҳо Мавлон Олимов, Баҳор Шодиев, Холаҳмад Давлатов, Алиҳон Қарахонов, Ҳалимҷон Раҷабов, Гулмирҳон Мирзоев, Неъматулло Аҳмадов, Маҳмадӣ Сатторов, Давлат Давлатов, Маҳмадамон Амонов, Ҳикматулло Раҳмонов, Имом Ҳақназаров, Сайдали Шарофов, Ҷаҳониддин Ҷалолиддинов, Мирзонаим Одинаев ва дигарон (руҳашон шод бод!) мисол шуда метавонанд, ки қору номи онҳо дар миёни мардум абадзанда ва фаромӯшнашавандаанд.

Ҳанӯз соли 1999 аз ҷониби матбааи «Ирфон» муаллифи ин сатрҳо китобро таҳти унвони «Мардони шучоъ», 320 саҳ ба ҷоп расонида буд, ки маҳз ба ин кормандон-башардӯстони МКД Тоҷикистон бахшида шудааст. Ҳаёт, фаъолият ва размандагиҳои афсарони башардӯсти ВКД Тоҷикистон ҳар яке дар алоҳидагӣ намунаи ибрат буда, омӯзишу тадқиқи ин масъала маҳз аз лиҳози илмӣ дар солҳои 1979-1989 арзандаи тадқиқи рисолаи илмӣ мебошад.

ҲАМКОРИҲОИ МУТАҚОБИЛАИ ТОҶИКИСТОН ВА АФҶОНИСТОН: РАВОБИТИ МИЛИТСИЯИ ТОҶИК ВА САРАНДОЙ (солҳои 1979-1989)

Дар мақолаи мазкур суҳан дар мавриди ба ҳоки Афғонистон ворид гардидани китъаоти маҳдуди шуравӣ меравад. Дар баробари он бисер дигар идораву вазоратҳо намояндагони худро барои иҷрои вазифаҳои мушаххас фиристода буданд. Аз ҷумла, дар ин солҳо Вазорати корҳои дохилии Иттиҳоди Шуравӣ намояндагони худро ба ин сарзамин ҷиҳати таҳким бахшидани мақомоти милитсияи ин кишвар - Сарандой низ фиристодааст.

Вазорати корҳои дохилии Тоҷикистон, ки ҷузъи ҷудонашавандаи ВКД-и ИҶШС буд дар ин раванд бо даъвати ВКД-и ИҶШС намояндагони худро фиристодааст. Дар маҷмӯъ мақолаи мазкур масъалаи раванди ҷи тавр омода қардан ва фиристодани мутахассисони арзандаи мақомоти корҳои дохилии Тоҷикистонро дар мустаҳкам намудан, танзими фаъолиятҳо дар самти корҳои оперативӣ-хидматӣ, мубориза бо ҷинояткорӣ, пешгирии он, танзими санадҳои меъёрӣ-ташқилӣ ва ҳуқуқӣ барои милитсияи Афғонистон инъикос намудааст.

Вожаҳои калидӣ: милитсия, пулис, Сарандой, Тоҷикистон, Афғонистон, мақомотҳо ва ҷузъутомҳои Сарандой, санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии Сарандой, вазифаю уҳдадорҳои Сарандой, таъмини тартибот ва амнияти аҳоли.

СОТРУДНИЧЕСТВО ТАДЖИКИСТАНА И АФГАНИСТАНА: ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ТАДЖИКСКОЙ МИЛИЦИИ И ЦАРАНДОЙ (1979-1989 гг.)

В данной статье речь идет о вводе ограниченного контингента советских войск в Афганистан. В то же время многие другие ведомства и министерства направили своих представителей для выполнения конкретных задач. В частности, в эти годы Министерство внутренних дел Советского Союза направило в эту страну своих представителей для организации и усиления деятельности полиции этой страны - Царандоя.

Министерство внутренних дел Таджикистана, которое было неотъемлемой частью Министерства внутренних дел СССР, направило своих представителей по приглашению МВД СССР. В целом в данной статье отражен процесс подготовки и направления квалифицированных специалистов МВД Таджикистана для организации, регулирования и усиления деятельности афганской полиции в сфере оперативной и служебной деятельности, борьбы с преступностью, ее предупреждения, регулирования организационно-правовых актов деятельности афганской милиции.

Ключевые слова: милиции, полиция, Царандой, Таджикистан, Афганистан, органы и подразделения Царандоя, задачи и обязанности Царандоя, обеспечение общественного порядка и безопасности.

Сведение об авторе: Назарзода Носир Чобир-доктор юридических наук (12.00.01), главный научный сотрудник Отдела Ближнего и Среднего Востока Института изучения проблем стран Азии и Европы Академии Наук Республики Таджикистан. Адрес: 735025, г. Душанбе, пр. Рудаки, д. 33, тел.: +992.37 221.04.77. E-mail: nosir.nazarov@List.ru

COOPERATION OF TAJIKISTAN AND AFGHANISTAN: RELATIONS BETWEEN THE TAJIK POLICE AND TSARANDA (1979-1989)

This article deals with the introduction of a limited contingent of Soviet troops into Afghanistan. At the same time, many other departments and ministries have sent their representatives to carry out specific tasks. In particular, during these years the Ministry of Internal Affairs of the Soviet Union sent its representatives to this country to organize and strengthen the activities of the police of this country - Tsarandoi.

The Ministry of Internal Affairs of Tajikistan, which was an integral part of the Ministry of Internal Affairs of the USSR, sent its representatives at the invitation of the Ministry of Internal Affairs of the USSR. In general, this article reflects the process of training and sending qualified specialists of the Ministry of Internal Affairs of Tajikistan for organizing, regulating and strengthening the activities of the Afghan police in the field of operational and service activities, combating crime, preventing it, regulating the organizational and legal acts of the Afghan police.

Key words: militia, police, Tsarandoi, Tajikistan, Afghanistan, bodies and divisions of Tsarandoi, tasks and duties of Tsarandoi, ensuring public order and security.

Information about the author: Nazarzoda Nosir Chobir - Doctor of Law (12.00.01), Chief Researcher of the Department of the Near and Middle East of the Institute for the Study of Asian and European Countries of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan. Address: 735025, Dushanbe, Rudaki Ave., 33, tel.: +992.37 221.04.77. E-mail: nosir.nazarov@List.ru

ФОРМИРОВАНИЕ ТАДЖИКСКОЙ СОВЕТСКОЙ МИЛИЦИИ НА ТЕРРИТОРИИ СЕВЕРНОГО ТАДЖИКИСТАНА (1917-1924 гг.)

Назарзода Носир,
доктор юридических наук,
главный научный сотрудник
Отдела Ближнего и Среднего Востока Института НАНТ.
Давлатзода Саидмуртазо,
адъюнкт Академии МВД РТ, подполковник милиции.
Назарзода Фаридун,
старший оперуполномоченный по
ОВД ОУР УМВД г. Душанбе, майор милиции.

До победы Октябрьской революции на территории Туркестанского края, в который входили Северные районы Таджикистана, существовала царская полиция. На территории Туркестанского края функции и структура царской полицейской системы определялись Положением, изданном в 1892 году. «Об управлении Туркестанским краем». В соответствии с ним вся военно-полицейские силы в областях Туркестана непосредственно подчинялись военным губернаторам [12].

Как и в других областях Туркестанского края, в Ходжентском и Ура-Тюбинском уездах для полицейского управления были учреждены должности уездного начальника. Им представлялась право командовать войсками, расположенными на территории уезда [13]. В свою очередь, уезды делились на участки, во главе которых стояли участковые приставы. Таких участков в Самаркандской, Ферганской и Сырдарьинской областях было 49.

Старшие и младшие полицейские следили за порядком в крупных железнодорожных станциях края. Полицейский надзор возлагался на особые полицейские управления, которые состояли из полицмейстера, полицейских приставов, а также других чинов. Таким образом, города делились на части, которые возглавляли старшины-оксакалы, во ведении которых находились низшие полицейские чины. Сельские населенные пункты делились на волости, а волости на сельские общества-аксакальства.

Временное правительство после свержения самодержавия практически не затронуло аппарат полиции, преобразовавшего в «народную милицию», сотрудники полиции, недавно служившие самодержавию по прежнему остались на своих постах. В соответствии с отчетами этого периода в указанное время на территории края «во главе милиции стали низшие конторщики, мелкие лавочники, подпольные адвокаты, которые при абсолютном непонимании своих обязанностей стараются извлечь из своего временного положения возможно больше личных выгод.

Комиссары милиции в уездных городах меняются ежемесячно, а в некоторых городах и чаще, состав милиционеров неработоспособен и зачастую недоброкачественен, самоуправство, превышение власти, незаконное лишение свободы, взяточничество и вымогательство, вот обычные и определенно характеризующие, уездную милицию явления в деятельности ее чинов» [16, с.89]. Образованный 30 марта 1917 года Туркестанский Комитет Временного правительства вместо ликвидированного Туркестанского генерал-губернаторства фактически располагал правами и полномочиями прежней власти.

Победа Октябрьского переворота 1917 года привела к слому старого государственного аппарата и созданию на его основе новых органов в форме Советов рабочих, солдатских и крестьянских депутатов. Вместо милиции Временного правительства, постановлением Народного Комиссариата внутренних дел Российской Советской Республики от 10 ноября 1917 года при Советах была создана рабочая милиция, перед которой были поставлены задачи:

- содействовать органам Советской власти в осуществлении возложенных на них обязанностей;

- стоять на страже революционного порядка и защиты интересов рабочих и крестьянской бедноты;

- неуклонно следить за исполнением гражданами декретов, постановлений и распоряжений Советской власти;

- беспощадно подавлять все выступления против Советского правительства.

Выполнение этих задач требовала от работников милиции знания законов и постановлений Советской власти, владения профессиональным навыком, умения владеть и оружием и работать с населением, причем, если одним нужно было убедить и разъяснить важность проводимых мер в стране, то другим категориям естественно надо было разоблачить и вывести на чистую воду врагов нового строя.

Победа революции в Ташкенте имела большое значение для установления Советской власти на территории Северного Таджикистана. Проходивший 15-22 ноября 1917 года III-съезд Советов рабочих и солдатских депутатов Туркестанского края с участием 114 делегатов образовал СНК под председательством Ф.И. Колесова [14, с.578], законодательно оформил новую власть. Хотя специального комиссара по внутренним делам пока не было, но из назначенных 14 народных комиссаров [14, с.578], двое Е.Л. Перфильев и С.К. Стасиков были назначены военными комиссарами, в функции которых входили организация охраны общественного порядка, организация самоохранны городов и районов от вмешательства контрреволюционных сил.

К данному моменту на некоторых территориях Северного Таджикистана в Ходженте, где явный перевес, был на стороне большевиков, после событий в Ташкенте власть перешла к Советам. К декабрю 1917 года, после созванного в Самарканде областного Съезда Советов, объявившего о переходе власти в руки Советов во всей области, Советская власть была установлена в таджикских районах Пенджикент и Фальгар, входивший в состав Самаркандской области Туркестанского края.

Установление Советской власти на территории Канибадамского, Исфаринского, Аштского, Ура-Тюбинского районов немного дальше задержалось. На территории Наманганской и Кокандской уездах Ферганской области, куда входили эти районы Северного Таджикистана, была создана так называемая Кокандская автономия, главной целью которого была оторвать Туркестан от России [15, с.411].

Усилиями трудящихся и революционной армии Туркестана, а также прибывших из РСФСР частей Красной Армии, контрреволюционная «Кокандская автономия» была полностью разгромлена и Советская власть победила в Ферганской области, в том числе и в Канибадамском, Исфаринском, Аштском районах [6, с.52], а в Ура-Тюбе и прилегающих к ним волостях Ходжентского уезда власть в руки Советов пришла лишь в июне 1918 года.

СНК Туркестана 24 ноября 1917 года издал приказ, согласно которому, передавал в ведение исполнительных комитетов Советов рабочих и солдатских депутатов всю гражданскую и военную милицию, а уголовную подчинял судебным властям.

В январе 1918 года СНК Туркестана обсудил вопрос о реорганизации милиции. Было признано необходимым создание особого отдела управления инспектора милиции, в функции которого должно было войти общее руководство деятельностью милиции в крае. Был утвержден «Устав кадра милиции Туркестанского края».

На местах стала создаваться новая милиция и порядок в городе. Например, в Северном Таджикистане – в городе Ура-Тюбе население города на общем собрании 3 марта 1918 года по вопросу об охране порядка и спокойствия в городе постановило: «Взамен упраздненного Ура-Тюбинского гарнизона впредь до особых распоряжений немедленно организовать дружину... на предмет самоохранны, несения караульной службы по городу..., охраны продовольственных и прочих учреждений, поддержания порядка и проведения в жизнь указание Центральной Краевой народной власти» [10].

Начальник дружины и дружинный совет выбрались путем прямого, равного и тайного голосования. Большую работу выполняла милиция старого города Самарканда, состоящего исключительно из местного населения.

В центральных районах Туркестана старая милиция к январю 1918 года практически была ликвидирована. Совет рабочих и солдатских депутатов Туркестанского края 8 января 1918 года дал указание открыть запись в новую милицию. В нем особо было подчеркнуто, что «на службу будут приняты только лица с безупречным прошлым» [4,с.21-22].

29 января 1918 года вышел приказ СНК Туркестанского края «Об организации запасных кадров и реорганизации милиции» [9,с.22]. На основе этого правового документа во всей территории края велась работа по организации органов милиции.

В приказе гражданско-административного управления Туркестанского края от 21 февраля 1918 г. отмечается, что «ввиду организации в Туркестанском крае советской милиции, милиция Временного правительства упраздняется и довольствие по этому положению ей прекращается с сего числа» [11].

Осуществляя приказ Совнаркома Туркестана от 29 января 1918 года, Ходжентский Исполнительный комитет 19 июня 1918 года принял специальное постановление «Об организации милиции Ходжентского уезда, и поручает Президиуму Ходжентского Исполкома, ознакомится с «Положением о Советской рабоче-крестьянской милиции Туркестанской Республики Российской Советской Федерации» и приступить к оформлению милиции».

К 16 октября 1918 года начальник милиции Ходжентского уезда после осуществления соответствующих мероприятий доложил Ходжентскому исполкому о том, что согласно штатам, утвержденным НКВД Туркестанской республики милиция в Ходженте полностью сформирована» [1, л.12]. Параллельно шел процесс создания органов советской милиции и в других районах Северного Таджикистана.

В своих трудах многие авторы [2, 3, 7] справедливо отмечают, что в создание специальных органов, первоосновой выступила именно сложная внутренняя и международная обстановка страны. Быстрейшее укрепление революционного порядка требовало разделение функций разных органов, в частности органов милиции, которые Советы добились лишь на своем опыте по ходу укрепления нового строя.

Именно создание новых органов диктатуры пролетариата могли бдительно охранять завоеваний трудящихся. На основании декрета Советского правительства от 28 октября 1917 года. СНК Туркестана 11 ноября 1917 г. передал в введение исполкомов Советов края всю военную и гражданскую милицию. Созданная еще 21 февраля 1917 г.

в Туркестане военная милиция при Временном правительстве, была заменена гражданской милицией [11].

К концу 1918 года, несмотря на сложные условия, милиция была создана во всех территориях Северного Таджикистана. В организационно-правовом отношении 1919 год был наиболее успешным периодом. Потому, что под руководством Ф.Я. Цируля [18], в апреле 1919 года в составе НКВД Туркестанской АССР [5], учреждается Главное управление милиции республики [8, с.130]. 26 июня 1919 года НКВД республики издал «Положение о советской рабоче-крестьянской милиции Туркестанской республики Российской Советской Федерации [17, с.764].

В июле того же года было издано «Положение «Об организации уголовного розыска Туркестанской АССР» [8, с.130]. В соответствии с ним при Главном управлении милиции республики было создано Центральное управление уголовного розыска, а на местах создавались отделения уголовного розыска, штаты агентов уголовного розыска создавались также при уездно-городских и районных милициях края [8, с.138].

В частности по запросу Туркестанской АССР в феврале 1920 г. начальник Рязанского губернского уголовного розыска. Т.П. Крылов был командирован в Туркестан для несения работ по уголовному розыску. По прибытию на месте Крылов всесторонне изучил работу уголовного розыска, обнаружил существенные недостатки и разработал меры по их устранению. В результате работы органов уголовного розыска в Туркестанской АССР улучшилась, и борьба с преступностью стала более эффективной.

Источники и литература

1. Архив Согдийской области. – Ф. 1, оп. 1, д. 11. - л. 12.
2. Биленко С.В. Советская милиция России. (1917-1920 гг.). – М., 1976;
3. Городецкий Е.Н. Рождение Советского государства (1917-1918 гг.). – М., 1965;
4. Джалилов Т. Верные отчизны (Из истории рабоче-крестьянской милиции в Туркестане (1917-1924 гг.). -Ташкент, 1968. –С. 21-22.
5. До этого момента действовал Народный Комиссариат по внутренним и иностранным делам Туркестанской АССР, в последующем преобразован в НКВД Туркестанской АССР.
6. Иркаев М. История гражданской войны в Таджикистане. -Душанбе, 1971. - С.52.
7. История органов внутренних дел Советского государства. Под ред. Р.С. Мулукаева. – М., 1986.
8. История советской милиции. Т. 1. -М., 1977. – С.130.
9. Мотылев Я.С. Верные долгу. Душанбе: Ирфон, 1986. - С.22.
10. Наша газета. - №15-1918-19 марта.
11. Новый Туркестан. – 1918. – 26 февраля.
12. На завоеванных территориях Средней Азии в 1867 году было образовано Туркестанское генерал-губернаторство состоящих из двух областей Сырдарьинской и Семиреченской с административным центром г. Ташкент. Следует отметить, что генерал-губернаторства как административно-территориальная единица была введена в России еще в 1775 году.
13. «Положения об управлении Туркестанского края» была принята, утверждена и переиздана несколько раз в целях ее совершенствования в 1867, 1886, 1892, 1912 и 1913-1914 годах. На этом нормативно-правовом документе Российской империи регламентировалась деятельность полиции и полицейских участков на территории Туркестана.

14. Победа Октябрьской революции в Узбекистане. Сборник документов. Т. 1. Ташкент, 1963. – С. 578.
15. Победа Советской власти в Средней Азии и Казахстане. Ташкент, 1967. – С. 411.
16. Подготовка и проведение Великой Октябрьской социалистической революции в Узбекистане. Сборник документов. Ташкент, 1947. - С. 89.
17. Советская милиция: история и современность (1917-1987 гг.). -М. 1987. – С.764.
18. Франц Янович Цируль - латыш по национальности, активный участник Октябрьской революции, до этого был начальником охраны города Ташкента.

БУНЁДИ МИЛИТСИЯИ ШУРАВИИ ТОЧИК ДАР ХУДУДИ ТОЧИКИСТОНИ ШИМОЛӢ (солҳои 1917-1924)

Дар мақолаи мазкур раванди бунёд ва таъсиси мақомоти милитсия дар солҳои аввали барпошавии соҳти Шуравӣ дар ҳудуди ноҳияҳои шимоли Тоҷикистон инъикос карда шуда, дар баробари он мушкилиҳои ҷойдоштаи он замон, набудани таҷоруби мушаххаси фаъолияти ҷунин сохторҳо, мутахассисони соҳа, шароити мушкили қору фаъолият ва ғайра ба таври фишурда баён карда шудааст.

Ҳамзамон, дар самти такмил ва тақомули фаъолият қорқарди оинномаҳо, низомномаҳо, дастурҳо, фармону қонунҳо ва дар маҷмӯъ низоми бавучудовариҳои санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ дар низоми мақомоти қорҳои дохилӣ дар доираи васеъ ҳам набошад пешниҳоди қонанда қардидааст.

Вожаҳои қалидӣ: политсия, милитсия, комиссариати қалқии қорҳои дохилӣ, Тоҷикистони Шимолӣ, таъсиси мақомотҳои нави милитсияи шуравӣ, санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии милитсия, қаракати босмаҷигарӣ, вазиғаю уҳдадорҳои милитсия, таъмини тартибот ва амнияти ақоли.

Маълумот дар қорай муаллифон: Назарзода Носир Қобир - доктори илми ҳуқуқ (12.00.01), сарқодими Шуъбаи Шарқи Наздиқ ва Миёнаи Институти омузиши қишварҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. Сувоға: 735025, Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33, тел.: +992.37 221.04.77. Почтаи электронӣ: nosir.nazarov@List.ru

Давлатзода Саидмуртазо - адъюнқти Академияи ВҚД Қумҳурии Тоҷикистон, Сувоға: 734024, Қумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, қўч. Мақонгулова 3., подполқовники милитсия.

Назарзода Фаридун - оператори қалони Раёсати қорҳои дохилии ВҚД, майори милитсия. Сувоға: 734042, Душанбе, қўч. Айни 1, тел. +992.372.22.20.69.

ФОРМИРОВАНИЕ ТАДЖИКСКОЙ СОВЕТСКОЙ МИЛИЦИИ НА ТЕРРИТОРИИ СЕВЕРНОГО ТАДЖИКИСТАНА (1917-1924 гг.)

В данной статье кратко освещается процесс становления и создания органов милиции в первые годы установления советского строя на территории Северных районов Таджикистана, одновременно показывается трудности тех дней, отсутствие конкретного опыта деятельности данных структур, нехватка специалистов отрасли, сложные условия жизнедеятельности этих органов и других вопросов времени.

В тоже время к вниманию читателей представляется, хотя неполностью, но конкретная деятельность по направлению разработки уставов, инструкций, положений и в целом нормативно-правовых актов входящих в системе органов внутренних дел.

Ключевые слова: полиция, милиция, народный комиссариат внутренних дел, северный Таджикистан, создание органов новой советской милиции, нормативно-

правовые акты милиции, басмаческая движения, задачи милиции, охрана порядка и покой населения.

Сведение об авторах: Назарзода Носир Чобир-доктор юридических наук (12.00.01), главный научный сотрудник Отдела Ближнего и Среднего Востока Института изучения проблем стран Азии и Европы Академии Наук Республики Таджикистан. Адрес: 735025, г. Душанбе, пр. Рудаки, д. 33, тел.: +992.37 221.04.77. E-mail: nosir.nazarov@List.ru

Давлатзода Саидмуртазо – адъюнкт Академии МВД РТ, Адрес: 734024, Республика Таджикистан, город Душанбе, ул. Мاستонгулова 3., подполковник милиции.

Назарзода Фаридун – старший оперуполномоченный по ОВД ОУР УМВД г. Душанбе, майор милиции. Адрес: 734042, г. Душанбе, ул. Айни 1, тел. +992.372.22.20.69.

FORMATION OF THE TAJIK SOVIET POLICE ON THE TERRITORY OF NORTH TAJIKISTAN (1917-1924)

This article briefly highlights the process of formation and creation of police in the first years of the establishment of the Soviet system in the Northern regions of Tajikistan, at the same time shows the difficulties of those days, the lack of specific experience in the activities of these structures, the lack of industry experts, the difficult conditions of these bodies and other issues of the time.

At the same time, to the attention of readers it seems, although incomplete, but specific activity in the direction of the development of charters, instructions, provisions and, in general, regulatory legal acts included in the system of internal affairs bodies.

Keywords: police, police, People's Commissariat of Internal Affairs, northern Tajikistan, the creation of new Soviet police, regulatory acts of the police, Basmach movement, police tasks, policing and peace.

Information about the authors: Nazarzoda Nosir Chobir - Doctor of Law (12.00.01), Chief Researcher of the Department of the Near and Middle East of the Institute for the Study of Asian and European Countries of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan. Address: 735025, Dushanbe, Rudaki Ave., 33, tel.: (+992) 37 221.04.77. E-mail: nosir.nazarov@List.ru

Davlatzoda Saidmurtazo - Adjunct of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tatarstan, Address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, st. Mastongulova 3., police lieutenant colonel.

Nazarzoda Faridun - senior operative for the Department of Internal Affairs of the Department of Internal Affairs of the Department of the Ministry of Internal Affairs of Dushanbe, police major. Address: 734042, Dushanbe, st. Aini 1, tel. (+992) 372.22.20.69.

РӯШАНФИКРИИ ДИНӢ АЗ СИЁСАТГАРОӢ ТО СЕКУЛЯРИЗМ ДАР КИШВАРҲОИ ИСЛОМӢ

**Шерзот Абдуллозода,
номзади илмҳои фалсафа
ходими пешбари АМИТ**

Мо беҳтарин ва мусолимамомезтарин модели муносибати дину давлатро дар асоси принципҳои миллии дунявият бунёд кардем, ки «Сарқонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва Қонуни ҶТ «Дар бораи озодии вичдон ва иттиҳодияҳои динӣ» заминаи ҳуқуқии онро ташкил мекунад. Дар ин чода имрӯз муваффақиятҳои зиёде ба даст овардем ва ин роҳро то охир идома хоҳем дод. Ин маънии онро дорад, ки сайри тақомули ин низом идома дорад, мо ҳанӯз ба ниҳояти ин роҳ нарасидаем. Табиист, ки ба камоли матлуб расидани ин низом вақту шароиту фурсати бештаре металабад.

Бо вучуди ин мо демократитарин наъми муносибати байни дин ва давлатро дар минтақа дорем, ки тибқи он дар кишвари мо тамоми ҳуқуқ ва озодиҳои имону эътиқодии шаҳрвандон нисбат ба дин қомилан риоя мешавад ва дар муқоиса бо даврони шӯравӣ озодии диндорӣ қуллан фарқ дорад. Дар ин росто омӯхтани таҷрибаи кишварҳои исломӣ аз ҷумла он кишварҳое ки низоми сиёсии мабнӣ ба ҳокимияти диниро интихоб кардаанд ва донишмандони дидгоҳи рӯшанфикрони ин кишварҳо ва ормонҳои онҳо аз аҳамият ҳолӣ нест. Ҳикмати халқӣ мегӯяд «шунидан кай бувад монанди дидан» ё «овози духул шунидан аз дур хуш аст». Ин ду ҳикматро барои он овардам, ки онҳое ки аз дур ё аз нақлу ахбори ин ё он (махсусан ахбори барои оммаи расонаҳои муосири хориҷиро мешунаванд), ки масалан давлатҳои низоми динӣ дошта ин хелу он хеланд, гумон мекунанд, ки ҷанноти Адан он ҷост. Ҳол он ки дар ҳақ яке аз ҷунин низомҳо, ҳақ рушди иҷтимоӣ иқтисодии ҷавобгӯ ба сатҳи ҷаҳони мутамаддин ва озодиҳои ҳуқуқии инсонии сатҳи ҷомеаҳои демократӣ, дида намешавад.

Аз ин рӯ, дидгоҳи рӯшанфикрони динӣ аз олами ислом, аз ҷунин кишварҳои низоми динӣ дошта, ҳамон дидгоҳҳоест, ки на аз мушоҳидаи дур, балки дар натиҷаи дидану шунидану ва дар зиндагии худ санҷидани оқибатҳои режими низомҳо, таҷрибаҳои истинботи воқеӣ ва дар як вақт орзуи ормонҳои барбод рафтаи онҳост.

Рӯшанфикрии динӣ аз сиёсатгарӣ то секляризм дар кишварҳои исломӣ

Ибтидо мехоҳам як нигоҳе мухтасаре ба падидаи иҷтимоӣ бо номи рӯшанфикрии динӣ дар олами ислом ва таърифу шиносии он дошта бошем. Пеш аз ҳама мафҳуми рушанфикрӣ чист? Ҷунон ки маълум аст ин қабил мафҳумҳо таърифҳои зиёде доранд ва намешавад дар як мақола ҳамаи онҳоро фаро гирифт. Мо дар ин мақола мафҳуми рушанфикрӣ ҳамчун муродифи маорифпарварӣ дар забони тоҷикӣ ба қор гирифтаем ва қаблан як баррасии муфассале аз ин мафҳум зимни таҳқиқи маорифпарварӣ дар китоби худ бо номи «Маорифпарварӣ ва озодфикрӣ» ҳанӯз 27 (1994)-сол пеш доштем. Дар он ҷунин омадааст: «Файласуфи олмонӣ Имануил Кант ба саволи «Рӯшангарӣ (маорифпарварӣ) чист?», ки аз тарафи як рӯҳонии ҷавони рӯшангар ба номи Юхан Фридрих Золнер дар шумораи декабри соли 1783 «Моҳномаи Берлин» матраҳ шуда буд, нахустин бор ин мафҳумро дар фалсафаи ғарбӣ матраҳ ва таъриф намудааст. Тибқи таърифе, ки И.Кант ба рӯшангарӣ додааст он «бадар омадани инсон аз ҳолати кӯдакӣ (ноболиғӣ)... бо гуноҳи худ» [1. с.27] номида, ки ин ноболиғиро «беш аз ҳама дар умури

динӣ» [1, с.32] дар назар дошта аст. Ў инчунин таъкид мекунад, ки ноболиғӣ дар умури динӣ на танҳо аз ҳама зараровартар аст, балки аз ҳама нанговар аст.

Муҳимтарин шартӣ берун омадан аз ин ноболиғӣ ва барқарор гардидани рӯшангарӣ, доштани қобилияти истифода аз хиради хеш бидуни роҳнамоӣ аз тарафи дигарон аст [1, с.33]. Хулоса, шартӣ муҳимми рӯшанфикрӣ тибқи таърифи Кант доштани қобилияти истифода аз хиради худ, бидуни роҳнамоии дигарон аст. Кант шароити сиёсии лозима барои бунёди ҷомеаи рӯшанфикрро низ муайян кардааст ва он озодии шаҳрвандон дар истифода аз хирад дар умури динӣ – яъне озодии вичдон мебошад [2, с.540].

Аммо рӯшанфикрии динӣ имрӯзҳо таърифҳои дигар низ дорад, масалан муаллифи мақолаи «Рушанфикри динӣ аз исломгароӣ то секуляризм исломӣ» оғои Ризо Ҷаннат [3] муайян қадааст «ҷараёнест пӯё ва пурнишот, ки сад сол пеш оғоз шуда аст ва дар ташаккули он се масъаларо: пурсишҳои назарии замона, мушкилоти илмӣ... ва донишҳо ва маърифатҳои асрии мардум» - [4]-ро муассир медонад, ки чандон моҳияти ин мафҳумро накушодааст, магар он ки вай рӯшанфикри динии муосирро бо ҳаракати рӯшанфикрии ислоҳи динӣ як медонад.

Ба ҳар сурат, мо ҳамон дидгоҳи И. Кантро дар таърифи рӯшанфикрии динӣ асос гирифта, рӯшанфикрии диниро кӯшиши зиёиёни озодандеши динӣ дар роҳи берун омадан ва берун овардани оммаи диндор аз ҳамон «ноболиғӣ дар умури динӣ», бар асоси андеша ё тафаккури ақлониро таърифи ҷомеаи монетар мешуморем ва қабул дорем ва фақат ҳаминро афзудани ҳастем, ки ин таъриф аз дидгоҳи Куръон низ айни муддаои он аст, чунки Куръон, дармуқоиса бо дигар китобҳои муқаддаси динӣ тафаккуру андешаи ақлониро на танҳо қабул дорад, балки муқаррар ба он даъват мекунад. Инро гуфтани ҳастем, ки рӯшанфикрии динии муосир як навъ идомаи сатҳи болотари ҳаракати рушанфикрии динии охири асри XIX мебошад, ки дар маркази он низ андешаву амалҳои ақлонӣ марбут ба робитаи дину сиёсат қарор дорад. Тафовут фақат дар он аст, ки тамоюли муслиҳони динии охири асри XIX ба сӯи сиёсӣ сохтани дин буд, вале тамоюли рӯшанфикрии динии муосир ба сӯи аз сиёсат гурезонидани дин, ҳидояти он ба сӯи дунявият (секуляризм исломӣ) мебошад, ки воқеияти исботи амалии иштибоҳи аввалиён дар натиҷаи амалан бо сиёсат пайвастании дин мебошад.

Мақсади асосии ин мақола иборат аз он аст, ки нишон диҳем, ки моҳиятан дунявияте, ки дар кишвари мо пиёда шудааст натавонанд мутобик ба арзишҳои умумибашарӣ аст, балки аз дидгоҳи исломӣ низ машруъият (легитимность) дошта, бо дин ва ормонҳои исломӣ ҳеҷ зиддияте надорад ва он дар бисёр маврид айни ҳамон ормонҳоест, ки дар дигар кишварҳои исломӣ рӯшанфикрони динӣ ва навгароёни мазҳабӣ дар орзуи он мебошанд ва чунин ҷараёнро дар ин кишварҳо «дунёгароӣ (секуляризм)-и исломӣ» меноманд. Ин тақрибан ҳамон модели нави дунявиятест, ки дар кишвари мо, бо кӯшишҳо ва сиёсати хирадмандона ва пайгириҳои Пешвои Миллат, Асосгузори сулҳу ваҳдат, Президенти кишвар пиёда шудааст.

Ҳоло пеш аз гузашт ба асли матлаб, ибтидо мехоҳам дар бораи як баҳсе, ки дар доираҳои динӣ - фалсафии ҳудумон ва берун аз кишвар ҷой дорад, таваҷҷуҳи шуморо ҷалб кунам. Ин баҳс он аст, ки гӯё асосгузори давлати дунявӣ (секулор) Аврупо бошад. Аксаран оғози онро ба асри XVII, пас аз имзои сулҳи Вестфал (15 май - 24 октябри соли 1648) баъди ҷанги сисолаи байни кишварҳои аврупоӣ дар империяи муқаддаси Рум вобаста мебаранд. Ин қарордоди сулҳ ҳуқуқи пайравони мазҳаби катوليкию протестантиро баробар қард, заминҳои калисоро давлатӣ сохт, ба ҳокимият ва даҳлати сиёсии калисо ба умури давлатӣ хотима гузошта, истиқлолияти давлатро аз

калисо эълон кард. Ин воқеият баъд аз зиёда аз ҳазору дусад сол (аз асри 4 мелодӣ баъди дини расмии давлатӣ эълон шудани дини насронӣ аз тарафи император Константин, то асри XVII–и мелодӣ) барои Аврупо дуруст аст.

Аслан дунявият (секуляризм) принсипе аст, ки аз «Эъломияи ҳукуки башар» бар меояд. Агар инро қабул дорем пас бояд қабул кард, ки нахустсарчашмаи он - Ҳукуки башар дар Маншури қонуни Ҳамурап ва маншури ҳукуки башари Куруши Кабир асос дорад, ки ҳар ду дар як сарзамини таърихан ҳаммарз Бобел ва Эрони бостон дар Шарк зухур кардаанд. Гузашта аз ин дар олами ислом низ таърихан теократияи классикии ҳоким дар асрҳои миёнаи Аврупо вучуд надошта ва иддао ғавқ сидқ надорад. Чунки дар таърихи ислом навъи ҳукумат пас аз даргузашти Паёмбари он ҳеч гоҳ сирф динӣ-илоҳӣ (теократия) набуд. Чунки дар масҷиди Мадина, бар хилофи он ривояту ҳадисҳое, ки аҳли ташайюъ меоранд ва вилояти Алиро дорои сарчашмаи илоҳӣ медонанд, ё ҳеч набошад хости Паёмбар мешуморанд, мусалмонон ба Абӯбакр байъат карданд, яъне интихоби мардумӣ (дунявӣ) сурат гирифт. Ин аввалин интихоби дунявӣ (мардумӣ)-и раҳбари сиёсӣ буд, ки бар хилофи вучуди он дастур ва фармоиши асосгузори ин дин, ки барои пайравони он муқаддас буд, амалӣ шуд. Гузашта аз ин, пас аз даврони Ҳулафои Рошидин ба шаҳодати ҳамаи сарчашмаҳо, магар Муъовия ибни Абӯсуфиён ва писараш Язид ибни Муовия тарзи ҳокимияти шабеҳ ба шоҳаншоҳии Эронро дар хилофати Уммавиён пиёда накарданд ва Аббосиён онро идома надоданд? Ҳарчанд ҳулафо пешвоёни дин ба шумор мерафтанд, аммо асоси шаръиашон сулҷоя буд. Дар илми исломшиносӣ дар ин маврид байни ду равияи исломӣ: шиъаву суннӣ чунон ки медонем, баҳсҳои каломию фикҳӣ ва сиёсатшиносӣ зиёданд. Ин худ далели он аст, ки дунявият барои олами ислом сирф падидаи бегона нест. Ҳадди ақал унсурҳои дунявияти маъмурӣ, интихобию интисобӣ ва ҳатто меросияти низоми шоҳаншоҳӣ дар олами ислом вучуд доштанд. Ба чуз қонунгузорӣ, ки асосан бунёдшуда ба шарияту аҳкоми қуръонӣ буд.

Баррасии ин падидаро васеътар ва назари (концептуалӣ) дар навиштаҳои секуляристони исломӣ метавон пайдо кард. Аммо дар мавриди рӯшанфикрии муосир ва ҷараёни секуляриزمии исломӣ, бояд гуфт, ки дар ду садаи гузашта ва оғози садаи ҷорӣ ба тадриҷ дар олами ислом як тамоюли назариявии нави исломӣ бо номи «секулорализми исломӣ» ба истилоҳи мо «дунявияти исломӣ» зухур карда, алалхусус баъд аз мушоҳидаи зоеъот ва поймолшавии ҳаққу ҳуқуқҳои демократии мардум, ки Инқилоби Исломии Эрон ба бор овард, ғайб гардида аст.

Агар дар охири асри XIX намояндагони маъруфи ин ҳаракат: Аҳмади Дониши Бухорӣ, Алӣ Абдурозиқ ва Абдурахмон Кавокибии мисрӣ буданд ва дар охири асри XX ва ибтидои fchb XXI сафи онҳо афзуд ва афзуда истодааст. Имрӯзҳо маъруфтанин намояндагони он: Юсуфии Ашкурӣ, Абдулкарими Суруш, марҳум Маҳдии Бозаргон, Муҳаммад Мучтаҳид Шабистарӣ, Мустафо Малакиён аз Эрон ва Муҳаммад Обирди ал-Ҷобирӣ, Муҳаммад Саъид ал Ашмовӣ, Шокир Анноблусӣ ва Абду Филонлӣ Ансорӣ аз мамолики арабӣ ва Зиёуддин Сардар покистонӣ-британиёӣ, Иршад Манджи ва дигарон ҷонибдорӣ мекунанд. Ин гуруҳе ки ба майдон омадаанд ҷонибдорӣ аз дунявият (секулорализм)-ро мекунанд ва бо номи тарафдорони «секулорализми исломӣ» маъруфанд. Ногуфта намонад, ки баъзе аз ин шахсиятҳо чун Абдулкарими Суруш, Маҳдии Бозаргон, Муҳаммад Мучтаҳид Шабистарӣ дар ибтидо ҷонибдорони ҳукумати исломӣ ва ҳамсафони Оятуллоҳ Ҳумайнӣ, раҳбар ва асосгузори Инқилоби Исломии Эрон буданд ва Зиёуддин Сардар низ чунон, ки худ иброз дошта дар ҷавонӣ хангоми донишҷӯӣ аз ҷонибдорони ҳукумати исломӣ будааст.

Ин падидаи тозаи фикрӣ аз он падидаҳоест, ки дар расонаҳо ва матбуоти кишварҳои исломӣ солҳои охир, бисёр ба он таваҷҷуҳ мешавад. «Секуляризм исломӣ» ҳарчанд падидаи нав бошад ҳам, чунон ки гуфтем, заминаи нисбатан қадимтаре дар олами ислом дорад. Ин ҷараён ба тадриҷ аз як ҷузъи таълимоти ислоҳталабон (реформаторон)-и исломӣ ба яке аз ҷараёнҳои фикрии мӯътадил ва ба муҳимтарин назария ва дидгоҳи сиёсии рӯшанфикрӣ ва навгароии динӣ табдил гардидааст. Аз ҷумла яке аз муҳаққиқони ин ҷараён оқои Мансури Мираҳмадӣ, ки нисбат ба ин ҷараён назари интиқодӣ дорад, дар китоби «Секуляризм исломӣ: нақде бар дидгоҳи рӯшанфикрони мусалмон» ин ҷараёнро чунин арзёбӣ намуда: «Секуляризм исломӣ, ба вижа дар даҳаҳои ахир, ба унвони ҷараёни фикрии бадил ва нисбатан пурқудрат дар баробари дигар ҷараёнҳои фикрии исломӣ, аз ҷумла ислоҳталабии динӣ ва родикализи исломӣ зоҳир шуда ва ба тури аҳас дар маҳофили илмӣ ва рӯшанфикрии ҷаҳони ислом тарафдороне касб карда аст...» [4, с.122].

Аммо қазияи он ки ин ҷараёни навпо, чунон ки гуфтем, заминаи таърихии қадимтаре доро мебошад. Агар ҳатто мо нагӯем, ки ду калимаи калидии Қуръон, баъд аз Аллоҳ ва инсон, дунё ва охират аст, дар он ҳадди ақал ба ҳаёти дунявӣ низ таваҷҷуҳи хоса шудааст, ки худ баҳси ҷудоғонаест. Секуляристони исломӣ дунявиятро ба ислом бегона намедонанд. Дар воқеъ агар таҳқиқи ҷиддии илмие анҷом диҳем, хоҳем дид, ки олами ислом дар ин маврид низ, чун дар мавриди дигари фикрӣ ва давлатдорӣ воме, қарзе аз Ғарб надорад, балки Ғарб, ҷирахори ислом аст. Чи тавр мешавад, ки уламои мо ҳеҷ дод мезананд, ки Ғарб аз мо ин гирифт он гирифт, то ба ин рушду такомул расид ва дар ниҳоят мегӯянд: -секуляризм фаровардаи ғарбиҳо аст ва бо ислом ҳеҷ рабте надорад. Секуляристони номбурда вучуди секуляризм дар амалияи давлатдорӣ хилофати исломиро исбот кардаанд, вале банда мегӯям, ки натавонанд амалия, балки назарияи дунявият аз худ ислом аст.

Масалан, Шокир Ан-Ноблусӣ, бар хилофи муҳолифони секуляризм исломӣ аз уламои маъруфи ислом Рашид ал-Ганнушӣ ва Юсуф ал-Қарзовӣ, ки секуляристони исломиро ҳатто ба қуфр маҳкум мекунанд, ақида дорад, ки оғзи секуляризмро дар олами ислом ҳадди ақал аз замони хилофати Усмон ва Муъовия ибн Абӯсуфён бояд ҷустуҷу кард [5]. Гузашта аз ин мутафаккирони исломӣ аз асри XIX то имрӯз рӯйи масоили умдаи назариявии мавриди баҳси секуляристони исломӣ андеша ва таҳқиқ кардаанд. Аз ҷумла, ин матолибро Аҳмади Дониши Бухороӣ дар «Рисолаи таърихи манғития» ва таҳсилдидаи мадрасаи донишгоҳи Алазҳар, қозии маҳкамаи шаръии Миср Алӣ Абдуррозиқи (тав.1888) мисрӣ дар китобе бо номи «Ислом ва усули ҳукм» [6] баён карда буданд.

Ҳоло пеш аз баррасии орои баъзе аз мутафаккирони дар сатри боло номбурда, таваҷҷуҳи шуморо ба як масъалаи назариявӣ ҷалб карданам, то қаробати модели дунявияте, ки бо раҳбарии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон пиёда шуд бо ормонҳои дунёгароёни исломӣ рӯшантар гардад. Ин масъалаи шинохти моҳияти дину давлат, сиёсат ва ҳокимият бо додани як таърифи муҳтасаре аз ин вожаҳо аст.

Нахуст мафҳуми дин. Бояд гуфт, ки таърифҳо ба мафҳуми дин зиёданд, таърифҳо вобаста аз онанд, ки динро аз кадом абъоду ҷиҳоти он мавзӯи омӯзиш қарор медиҳем. Мо дар ин ҷо динро дар муқоиса бо давлат ва сиёсат гирифтаем ва онро бояд аз ҳамин бӯёд дар муқоиса бо он ду таъриф кунем. Дар ин росто дин яке аз ниҳодҳо ва рукҳои муҳими фарҳангии ҷомеа, навъе аз ҷаҳонбинию мафкураи оммавӣ мебошад, ки асосан бар пояи эътиқоду имон, ақл ва маросимҳои ибодатӣ устувор аст. Шуур, ҷаҳонбинию

мафкураи динӣ ҳар ҷуре набошад, чӣ нақлӣ ва чӣ ақлӣ ҳатман бар пояи имону эътиқод ва андешаву эҳсос ва фитрату вичдони озод аз ҳар гуна қайду банд қарор дорад. Яъне шуур, ҷаҳонбинӣ, эҳсосот ва мафкураро наметавон иҷборан ба касе таҳмил кард. Дар сурати иҷборан таҳмил кардан низ ҳеч гоҳ он мафкураву ҷаҳонбинӣ, он шуур, он эҳсос аз замиру сиришту фитрати инсон ҷушида, содикона, ҳолӣ аз кизбу риё, эътиқодмандона нахоҳанд буд. Ин аст, ки дар Қуръон бо равшанӣ ва сароҳат ба ин асл таъкид шудааст: «Ва лав шоа раббука лаомана ман фи ал-арзи куллуҳум ҷамиъан, А фа анта тукриху ан-носа ҳатто яқуну муъминина» [Юнус: 99] Тарҷума: «Ва агар Парвардигорат мехост, ҷамаи онон, ки дар рӯи заминанд, якҷо имон меоварданд. Оё ту мехоҳӣ мардум бо маҷбурӣ карда муъмин кунӣ.» Ё мефармояд «Ло икроҳа фӣ ад-дини қад табайяна ар-рушду минал ғайи» [Ал-Бақара: 256] Тарҷума: «Дар дин маҷбурият (зӯрӣ) ба қор бурдан раво нест. Ба дурустӣ ки роҳи рост [ҷамоно худ] аз гумроҳӣ ошқор шудааст» [6]. Ин аз мӯҳимтарин хусусиёти зотиву ҷавҳарӣ ва ҳадди томи таърифи дин аст. Ҳар мафкураю боварие, ки эътиқоду имони озод дар он набошад, дин нест.

Ҳоло давлат чист? Давлат-ниҳоди мабнӣ ба дастгоҳи муназзаме барои идораи ҷомеа мебошад, ки бар акси дин ба ду поя: яке қудрату қонун, ки бар асоси қорбурди ниҳодҳои низомию ҳуқуқӣ барои ҳокимият лозиманд ва дигаре суннатҳои фарҳангию динию ахлоқӣ, ки барои раҳбарӣ лозиманд устувор аст. Аз ин рӯ давлат дорои ду ҷиноҳ, ду рукн, ду бол аст: яке рукни ҳокимият аз тариқи қорбурди қудрат, дигаре рукни раҳбарӣ аз тариқи қорбурди суннатҳо. Ҳанӯз дар асри VI-и п.м. ҳакими чинӣ Конфутси гуфтааст, ки «Агар мардумро тавассути қонун идора ва тартиботро ба воситаи ҷазо мӯҳофизат кунӣ, мардум кӯшиш мекунанд (аз иҷрои қонун) саркашӣ кунанд ва шарм эҳсос намекунанд, агар мардумро ба воситаи нақӯқорӣ идора ва тартибот ба кӯмаки суннату маросим ҳифз карда шавад, мардум шармро эҳсос мекунанд ва ислоҳ мешаванд». Давлат танҳо дар сурати амалқарди муътадили ин ду ҷиноҳ-қанот вучуд дошта метавонад.

Давлат маҳсули давраи муъайяни рушду такомули ҷомеа мебошад, ки дар асари зарурати танзими муносибатҳои байни одамон, табақоту синфҳо, муҳофизати манофеъи мардум ва он сарзамине, ки дар он давлат бунёд шудааст аз душманони хориҷӣ ба вучуд меояд ва барои ин ҳокимият ба қудрат, қонун ва дастгоҳи низомӣ эҳтиёҷ дорад. Вале барои сарвари давлат ҳокимият ягона усули идораи давлат нест, дар қорбарӣ ҳокимият вазифаи муҳими давлатдор раҳбарӣ аст. Пас дар анҷоми вазифаи раҳбарӣ давлат наметавонад яке аз рукнҳои муҳими фарҳангии ҷомеа ва асоси ҷаҳонбинию мафкураи оммавӣ-яъне динро сарфи назар кунад. Ин аст, ки ҳар қадом давлате, ки мехоҳад бо тудай мардум сару қор дошта бошад, аз ҷумла давлати дунявӣ, аз дин қомилан ҷудо буда наметавонад.

Ниҳодҳои динӣ танҳо аз ҳокимияти сиёсӣ ҷудо буда метавонанд, яъне аз он вобастагӣ бо ниҳодҳои қудратӣ, ки ба онҳо динҳо моҳиятан ниёзе надоранд ва ин ҷудой ҷудои табии аст. Яъне дин ҳамчун падидаи иҷтимоии бунёди эътиқодӣ дошта, аввалан барои амалқарди худ ниёзе ба қорбурди қудрати ҳокимияти сиёсиро надорад ва ҷудо будан аз ҳокимият барои вай айни муддао ва қараву қамонати қоқию беолоишӣ, сидқиву самимӣ будани он аст.

Сониян, ташкилоту иттиҳодияҳои динӣ дар ҳар як дин зиёданд ва қасман ба ҳайати ҳокимияти давлатӣ шомил шудани ин ё он ташкилоти динӣ, сабаби эҷоди қорбарӣ ва беадолатӣ қардида, қорозигии ташкилоти дигар, динҳои дигар, табъизро ба вучуд меорад, ки ин аз назари ҳифзи ҳуқуқи башар созгор нест.

Сиёсат чист? Сиёсат - ин санъати ба даст овардани ҳокимият ва қудрати давлатӣ, ниғаждорӣ ва идоракунии он аз тариқи танзими кори ниҳоди давлатӣ бо така ба қудрату суннатҳост. Ин айни ҳамон таърифи ба сиёсат додаи Арасту мебошад, танҳо бо баёни фусулу аворизи бештари он. Албата таърифҳои дигаре ҳам ҳастанд. Вале дар моҳият муносибати ниҳодҳои сиёсӣ низ ба дин духура буда метавонад. Чунки таърихан динҳо ҳамеша яке аз воситаҳои идораи давлату мардум будаанд ва имрӯз низ аксари қувваҳои сиёсӣ аз ин восита рӯй наметобанд.

Агар ба таърихи қабул ва мондагор шудани дини ислом дар кишвари Осиёи Миёна - Мовароуннаҳр нигоҳ афканем, мебинем ки пас аз вуруди аъроб ба ин минтақа қариб 90 сол тул кашид, то дини ислом сидқан қабули мардуми ин минтақа гардад, дар тули ин ҳама муддат, чун омили қудрати бегона дар миён буд, ҳамеша саркашӣ ва диндорӣ зоҳирӣ, барои насупоридани «ҷизя» - молиёти сарикасӣ чой дошт. Ҳарчанд аъроб низ гаравидан ба исломро ҷузъи шартҳои асосии тобеъият нашуморида буданд. Танҳо пас аз сари кор омадани сарварону ҳокимони маҳаллӣ гароиши содиқона ба ислом ва хизмати беназир дар роҳи рушду нумӯ бахшидан ба илму фарҳанги исломиро мушоҳида мекунем.

Ҳамин тавр мо вақте ҷудоии иттиҳодияҳои динӣ аз давлат мегӯем, бояд ҷудоии онҳо аз рӯки ҳукумат (-органи олии тафвизию танфизӣ)-и давлатӣ, яъне рӯки ҳокимияти иҷроияи қонуну тартиботи давлатиро дар назар дошта бошем, на аз рӯки раҳбариро.

Ҳамчунин, дар мавриди машруъияти низоми давлатии дунявӣ аз дидгоҳи ислом мо бояд пеш аз ҳама масъалаи машруъияти корбурди дин ҳамчун воситаи ҳокимиятро баррасӣ намоем ва бубинем, ки ислом иҷозаи ҳокимият кардан тавассути дин, яъне корбурди қудратро аз номи дин додааст ё на. Ҳокимият дар дин ба маънии корбурди қудрат аст ё ба маънии роҳбарӣ?

Бо дарназардошти ин усули назариявӣ ҳоло дар зер меҳоҳем масъалаи машруъ будан ё набудани ҳокимият ва давлати дунявиро аз дидгоҳи ислом мавриди баррасӣ қарор диҳем.

Қуръонпажӯҳӣ дар ин маврид чӣ медиҳад? Дар сарчашмаҳои исломӣ, пеш аз ҳама Қуръони маҷид бидуни баҳс метавон гуфт, ки мафҳуми «давлат» ва «сиёсат» вучуд надорад. Дар тафсириҳо низ атрофи ин ду мафҳум баҳсе нашудааст ва дар феҳрасти мавзӯии онҳо ин мавзӯ чой надорад. Аҷиб ин аст, ки ин ду мафҳум дар аҳодиси аҳли суннат ва ҷамоат (Саҳеҳи Бухорӣ, Саҳеҳи Муслим ва Сунани Тирмизӣ) низ вучуд надорад. Мегӯянд ислом ҳеҷ масъалае аз масоили иҷтимоиро бе баёни аҳком боқӣ нагузоштааст. Дуруст аст, ки дар ин маҷмӯаҳои саҳеҳ аз аҳкоми таҳорат мисли таяммум ва фароизу суннатҳои намоз ва аҳкоми муомилоту ҳудуди маълум дар он замон, ҳар кадоме китобе дорад, аммо аз мафҳуми давлат ва сиёсат мушаххас баҳсе нашудааст. Дар таҳқиқоти сиёсатшиносии баъдӣ бо таъсири файласуфон, ки худ аз Арасту мутаассир шуда буданд ин мафҳум ба адабиётҳои исломӣ дохил шуда аст. Дар асарҳои навъи «аҳкоми султонӣ» баҳсҳо танҳо аз хилофат ва имомат аст. Дар осори динии исломӣ вучуд надоштани ин ду мафҳуми ёдшуда худ далели он аст, ки дар Қуръон ва сарчашмаҳои дигари исломӣ мушаххасан дар мавриди ҷигунагии таносуби дин бо давлат дастуре нест. Ин ба навбати худ далелат бар он мекунад, ки инсонҳо метавонанд дар ин маврид аз неъматҳои худодод ақлу хирад, тибқи усули адолат, истифода кунанд ва роҳи машруъро пайдо намоянд.

Яке аз муҳимтарин усули давлати дунявӣ бетарафӣ он ба масъалаи куфру имон, яъне озодии вичдон ва муносибати якхелаи давлат ба ҳамаи афроди ҷомеа, сарфи назар

аз чигунагии эътиқоду ҷаҳонбинӣ, мафкураву дини онҳост. Яъне таҳмил нашудани ҳеч навъе ё гунае аз дину боварӣ аз тарафи давлат ва во гузоштани он ба интихоби вичдони шаҳрванд аст. Дар ин маврид Аҳмади Дониш беҳтарин қиёсро овардааст, ки далолат ба усули давлати дунявӣ дорад. Ў мефармояд: «ҳамчунон ки Офаридгори субҳонаху кофиру муъминро рӯзӣ медиҳад ва фарқ намегузорад, подшоҳ низ [бойд] сиддику зиндик, олиму чоҳил ва орифу омми ҳамаро ба раҳмати хеш мустаъмал дорад» [7, с.152-153]. Ин ҷо ба равшанӣ ишора ба он шудааст, ки дар кулли қаламрави салтанати илоҳӣ ҳамон фармудаи Худованд дар ояти «Ло икроҳа фӣ ад-дин» рия шудааст ва Парвардигор сарфи назар аз ҷӣ боварӣ доштани бандагонаш ҳамаро ҷӣ кофиру ҷӣ муъмин ба раҳмати ҳудаш фаро гирифта, касеро дар ин асос дар ин ҳаёти дунё бенасиб накардааст. Ё шароитро чунин накардааст, ки ҳамаи бандагонаш маҷбур бошанд, ки ба як дину боварӣ дароянд, ҳол он ки чунин қудратро Худованд дорад ва дини мубин ва акмалуддинро низ муайян кардааст. Аҳмади Дониш ҳамчунин меафзояд, ки: «(Подшоҳ) ҳеч ҳукме ҷуз ба адолат нафармояд, ки салтанат ба куфр мучомаат дорад, аммо бо зулм не!».

Ва ҳамчунин меафзояд «(ки) султон ҳамчу боғбон аст дар мулки ҷаҳон. Ҷаҳондори Таоло боғи ҷаҳон (яъне кишварро хон- А.Ш.)-ро ба касе медиҳад, ки ҷаҳонро обод дорад. Ва куфру имон дар он шарт нест, балки шарт он бувад, ки боғбон марде донишманд бувад, то маслиҳати ободии боғро бидонад ва хасу хошоки музирру мухилли боғро барчинад» [7, с.169-170].

Чунон ки мебинед, Аҳмади Дониш умури сиёсиро аз умури мазҳабӣ ҷудо ва афзалтар ва адолатро гарави асосии боқои мулк ва ободии он мешуморад. Дар воқеъ Худованд дар Қуръон аз ҷумла фармуда: «Ё Довуд инно ҷаъалноқа халифатан фӣ ал-арзи фаҳкум билҳаққи ва ло таттабиъил-ҳаво» «Эй Довуд, ба ростӣ ки мо туро дар замин пошоҳ сохтем, пас дар байни мардум ба ростӣ ҳукм кун ва хоҳиши нафсро пайравӣ макун...» [Сод: 26].

Яъне дар ислом ҳаққи ҳокимият ва эъмоли қудрат танҳо дар инҳисори Худост. Ҳеч фарде аз афроди инсон ҳатто пайғамбарон ва хулафои онҳо ҳаққи алайҳи инсони дигар ҳокимият карданро надоранд. Итоат аз пайғамбарон низ маънии итоат аз қудрату ҳокимияти онҳо не, балки итоат ва пайравӣ аз роҳнамоии онҳо мебошад.

Дар ин маврид низ ахбору аҳодисе меоранд, ки маънии он ин аст, ки пайғамбар низ худро ҳоким бар мардум намедониста. Мувофиқи оятҳои қуръонӣ Худованд муқаррар таъкид варзида, ки пайғамбари ислом фавқи мардум-малак («ал-Анъом»: 50) нест, «ҳеч бачуз башар нест» («ал-Исроъ»: 93,94; «ал-Қаҳ»:110, «ал-Анбиё»: 3,7, «аз-Зумар»: 30; «ал-Фусилат»: 6), вакили касе ҳам нест (ал-«Анъом»: 66,107, «Юнус»:108, «ал-Исроъ»:154, «Фурқон»: 43 ва ғ). —«Қул иннамо ано башарун мислакум ювҳия илайя»- Бигӯ ҳамоно ман мисли шумо башарам /магар ин ки/ ваҳй ба ман расидааст («ал-Қаҳф»:110). Ин нукта низ дар Қуръон таъкид шудааст, ки Муҳаммад «ҷаббор»- ба маънии шахси ҳокимияти мутлақа дошта ҳам нест. «Ва мо анта алайҳим бичабборин...» («Қоф»: 46) Ин нукта дар ҳадис низ омадааст: «Ласту маликан ва ло ҷабборан ва иннамо ано ибну имраатин конат таъкулу ал-қадира би-Маккати- Ман соҳибмулк (пошоҳ) нестам ва золим ҳам, ҳамоно ман писари зане ҳастам, ки дар Макка гӯшти қоқ-хушкшуда мехӯрд» [9:123].

Халифаи сонӣ Умар чунин мефармояд: «Мардум! Ман подшоҳ нестам, ки шуморо бо мадади қувваи ҷабрия ва салтанат ба бандагии хеш дароварам, Ман фақат як тан аз мардумам, робитаи ман бо шумо ва дороиатон шабеҳи робитаи сарпарастии ятим бо ӯ ва амволаш мебошад» [9: ҳамон ҷо].

Чунон ки аз ин доктрина бармеояд раҳбарони сиёсӣ танҳо симати пешвоию роҳнамоии мардум ба «сироти мустақим» - роҳи рост ва назорат аз болои иҷрои қонуни илоҳӣ ва ҷилавгирии қонуншиканиро доранд, на бештар аз ин. Чунки ин иддао, яъне ҳокимият ба халқи Худо кардан ва қонунгузорӣ, даъвии шарик шудан ба Худо ва ба худ нисбат додани мақоми илоҳӣ, яъне амали ширк - бадтарин гуноҳ дар ислом аст.

Ҳамин тавр дар муқобили исломиёни сиёсӣ гурӯҳи секуляристони исломӣ ақида доранд, ки усули “ҳукумат” як падида ва маъқулаи урфӣ аст ва аз ҷиҳати мавзӯ аз ҳавзаи дин ва аҳкоми динӣ ва шаръӣ хорич аст ва аз оёти қуръонӣ низ ҳеч далелу бурҳоне қатеъонае барои зарурати ҳукумати динӣ ва лузуми таъсиси ҳукумат бар пояи дин дастрас намешавад. Яке аз маъруфтарин ҷонибдорони ин ақида чунонки ёд кардем, равшанфикр ва муслиҳи мисрӣ Алӣ Абдуррозик муаллифи китоби “Ал-ислом ва усулул-ҳукм” буд. Ин гурӯҳ қабул доранд, ки ҳокимият ва қудрати Худованд бар олам ва одам мутлақ ва бе қайду шарт ва бидуни маҳдудият аст ва аз ин рӯ дар сатҳи умум шомили ҳокимияти сиёсӣ низ мешавад, аммо оёти Қуръон дар бораи ҳокимияти илоҳӣ иртиботи ҳосе бо мафҳуми ҳокимияти сиёсӣ ё хилофат, ба маънои тадбири умури ҷомеаро надорад.

Гузашта аз ин, тибқи назари онҳо, исботи ҳокимияти мутлақи Худованд бар ҳастӣ, ба маънои инкори ҳокимияти сиёсии инсон бар инсон дар ҳавзаи тадбири қорҳои рӯзмарраи мардум нест. Чунки ҳокимияти одамӣ бархоста аз ирода ва қудрату ихтиёр ва интиҳоби ўст ва зиддияту ихтилофе бо ҳокимияти куллии Худованд бар ҷаҳон ва ҳатто инсон надорад. Юсуфи Ашқурӣ баробари баррасии нуқтаи назари ин ду гурӯҳ меафзояд: “Ғолибан тарафдорони ин назария дар шарҳу баёни андешаи худ мегӯянд: Худованд ҳаққи ҳокимиятро ба тамоми инсонҳо ба ҳайати ҷамъӣ вогузор кардааст. Дар воқеъ аз назари онон навъи одамӣ тибқи Қуръон [Қ. 6: 65; 35: 39] мақоми “хилофати илоҳӣ”-ро дорост ва инсон (яъне ҳама инсоният А.Ш.) ба сурати навъ “халифа”-и Худо аст ва чун дар амал имкони эъмоли омирияти сиёсӣ дар ҳавзаи тадбири умури ҷомеа вучуд надорад, мардумон ин ҳаққро ба ҳар кас, ки бихоҳанд вогузор мекунанд то ба “ваколат” масъулияти идораи ҷомеаро бар ўҳда бигирад” [9, с.950].

Ҳомиёни ин назария умуман “байъатро” асоси машруъияти ҳукумат ва давлат медонанд ва шӯро (истиғода аз ақли ҷамъӣ)-ро шеваи ҳукумат медонанд ва муътақиданд, ки ҳукумати пайғамбар ва хулафои рошидин ба хусус Имом Алӣ (р) низ чунин будааст. Аз назари ин гуруҳ истилоҳ ва мафҳуми чун “имомат” ва “вилоят” ҳаргиз ба маънои инкори ҳокимияти машрута ва қонунии одамӣ нест. Ба ибораи дигар имомат ва вилоят ба маънои пешвоӣ ва ҳокимияти сиёсӣ, аз он мардум аст, ки худованд ба одамизод вогузор карда ва одамӣ тибқи шароиту завобит ҳақ дорад ҳукумат кунад. Ба ҳар ҳол мувофиқи ин тафсир ҳокимият, вилоят ва имомати одамӣ бар худ муғоират бо ҳокимияти мутлақи илоҳӣ надорад.

Бояд гуфт, ки оғои Юсуфи Ашқурӣ чунин таъкид мекунад: “Ин ки пайғамбари ислом (с) (ва ё бархе пайғамбарони пешин) заъомат ва ҳукумат доштаанд, лузуман ба маънии якӣ будани “шаъни нубувват” ва “шаъни заъомат” нест ва ҳадди ақал аз оёти Қуръон ба сароҳат яке будани он ду истинбот намешавад.” Вонгоҳе фаразан заъомати сиёсии ҳазрати расул (с) поре аз нубуввати ў ва дар матни даъвати ў бошад, бо қадом ояти Қуръон ва ё илзоми мантиқӣ метавон натиҷа гирифт, ки то поёни таърих “дин” ва “давлат” яке аст ва қудрати сиёсӣ машруъияти худро аз дин мегирад. Аз ҳама муҳимтар, шакли ҳос аз ҳукумат дар Қуръон (ё сираи паёмбар) тавсия нашуда аст. Паёмбар ва хулафои мусалмон низ ҳар қадом тибқи урфи ҳар замон ва бо машварату салоҳандешӣ ба тадбири умури ҷомеа эҳтимом варзидаанд” [10].

Сипас ӯ он оёти қуръони ро , ки ҳамчун далел ба илоҳӣ будани ҳокимият меоранд мавриди баррасӣ қарор дода, чунин менигорад: “Агар оёти Қуръон дар боби “ҳукм”, “ҳоким” ва “ҳукумат”-ро мавриди таваҷҷуҳ қарор диҳем, метавон гуфт, ки “ҳукм” ва муштақоти он умуман ба маънои қазоват ва доварӣ дар умур ва ё ба таври хос умури ҳуқуқӣ аст (фил масал оёти 23,55,79 аз Оли Имрон; 60,105 аз Нисо; 113, 141, 213 аз Бақара; 23,47 аз Моида; 49,78 аз Сот; 69 аз Анъом). Ва дар ривоёти динӣ дар қуруни нахустини исломӣ, низ умдатан ҳукм ва ҳукумат ба маънои қазоват дар умури ахлоқӣ ва мунозиёти ҳуқуқӣ будааст. Албатта баъдҳо қазоват ба маънои омирияти сиёсӣ ва давлат низ таъвил шуд, ба гунае, ки акнун аз ҳукумат ва ҳокимият умуман ва ҳамон давлат ва қудрати сиёсӣ дар зехн бардошт мешавад, далели он низ равшан аст. Ҳукумат низ худ навъе қазоват ва доварӣ дар чомиа аст. Эҳтимолан бо зехнияти пасин будааст, ки аз вожаи ҳукумат ва ҳокимият дар Қуръон, он чо ки дар бораи Худо ва ё бархе аз пайғамбарон ва аз чумла паёмбари ислом ба кор рафтааст, давлат фаҳмида шудааст” [10, с.957-960].

Чаноби Ашқурӣ бо баёни ин матлаб, ки - “ҳукумат дар ҳарду маъно (-и дар боло зикр шуда-А.Ш.), дар бораи Худо ва паёмбари ислом (с) дуруст ва содиқ буда аст. Яъне вақте, ки гуфта мешавад “Инна ал-ҳукма илло лиллоҳи” (Анъом: 57) ва ё “Лаҳу ал-ҳукм” (Анъом: 62; Қиссас: 80) дар бораи зоти борӣ рост меояд. Дар бораи паёмбароне чун Сулаймон ва Довуд ва ҳазрати Муҳаммад (с) низ ҳамин гуна аст. Яъне ин пайғамбарон ҳам ба фасли ҳукумот эҳтимом доштанд ва ҳам омирияти сиёсӣ ва иҷтимоӣ мепардохтаанд”. - равшанӣ меадозад, “Шояд битавон гуфт далели ин чамъ шудани се падида (нубувват, қазоват ва заъомат) дар паёмбарони соҳибқудрат сабаб шудааст, ки гуруҳе чунин тасаввур кунанд, ки қудрати динӣ ва сиёсӣ ва қазой лузуман, бояд дар як фард чамъ шавад ва дин ва давлат яке шумурида шавад”. Ва зимнан савол мегузорад, ки “аммо замоне, ки нубувват мунтафӣ аст (дар кор нест) ва шахси набӣ дар миён нест, чигуна метавон гуфт, ки дин ва давлат яке аст ва раҳбари давлат намояндаи Худо ва ё паёмбар аст ва аз тарафи онон ҳукм меронад ва итоат аз он “воҷиби шаръӣ” ва нофармонӣ аз он “маъсияти шаръӣ” аст?” ва меафзояд: “Ҳатто агар ба далоиле (аз чумлаи илзоми ҳукумат ба иҷрои аҳкоми қатъии шариат) давлат падид омада, дар миёни мусалмонро “ҳукумати динӣ” бидонем ва ҳатто фақоҳат ва иҷтиҳодро яке аз шароити ҳоким бишморем (ки бисёре аз соҳибназарони шиъа ва суннӣ чунин шарте кардаанд), боз қатъан дар асри ғайбати паёмбар ва ё имоми маъсум, ин давлаи машруъият ва мақбулияти сиёсии худро аз чомеа ва миллат ва мардум мегирад ва лочарам маданӣ аст ва наметавон онро мутародиф бо ҳукумати Худо ва расул донист” [10, с.960].

Чунон ки аз ин баррасӣ бар меояд Юсуфии Ашқурӣ чонибдорӣ аз чудо будани дин ва давлат ва маданӣ ё дунявӣ будани давлат дар замони пас аз пайғамбар ва ғайбати имом мекунад. Ин як нигоҳе буд ба баррасиҳо ва бардоштҳо аз назари қуръонӣ ҳокимият назди ду гурӯҳ аз пайравони ислом буд.

Хулоса, ин баррасӣ ва он ки қаблан ишора кардем чунин назарияро хеле пештар Алӣ Абдуррозиқи масрӣ низ дар китоби “Ислом ва усулил-ҳукм” баён карда, дар ин баҳс пеш аз хама ду мафҳум “хилофат” ва “ҳукумат”-ро мавриди баррасӣ қарор медиҳад ва дар ҳар ду маврид низ ба хулосае меояд, ки “хилофат ва ҳукумат рабте ба аркони дин ва усули шариат надоранд”, вале ин ба он маънӣ нест, ки “мусалмонон барои иҷрои шариати исломӣ ба эҷоди ҳечгуна низоми сиёсӣ ва иқтисодӣ ниёзе надоранд. балки манзураш ин аст, ки ислом, дасти мусалмононро дар таъйини

чигунагии ин низом боз гузошта ва ба онон озодии баҳс ва назар дар ин бораро додааст» [11, с.190].

Ҳоло барои амиқтар ва воқеитар шинохтани муносибати дин ва давлат дар раванди таърихӣ исломи баробари баррасии ташреҳӣ ва тафсирии мафҳуми ҳукумат ва хилофат дар Қуръон як баррасии куллии системаи воқеии ислом ҳамчун дин ва тарзи зиндагӣ низ лозим аст.

Ислом ҳақмеҳвар ва адолатмадор аст. Дар ин маврид рӯшанфикри исломии эронӣ Абдулкарими Сурӯш нигоҳи ҷолибе дорад. Ӯ дар ҷавоби суоли «Ҳукумати ояндагон динист ё секулор аст?» Фармуда: «термини динӣ ва ғайри динӣ бароямон аҳмияте надорад. Он чӣ барои мо муҳим аст машруъияти ҳукумат аст, ки ва машруъияти ҳукумат ҳам аз адолат меояд, ҳамин ва бас. Ин кофӣ нест, ки бигӯем ҳукумати мо динӣ аст вале адолат наварзем, ин кофӣ нест, ки бигӯем ҳукумати мо шиъӣ аст лизо машруъ аст. Ҳукумат чи ба ном шиъӣ ва чи ба ном суннӣ бошад, ва чи ба ҳар номи дигаре бошад, агар одил набошад, машруъ нест, Ҳеч яке аз ин номҳо, яъне динӣ будан ё динӣ набудан] ба он машруъият намеоварад мо ба дунболи адолат ҳастем ва бояд бошем, Худованд ҳам ҳаминро хоста аст, Паёмбари Худо ҳам ҳаминро хоста» [12].

Воқеан, барои таърифи мусбӣ ё муҷиба додан ба моҳияти давлат аз дидгоҳи ислом низ, динӣ будан ё набудани он асос нест, чун омадааст, ки «салтанат ба куфр мучомаат дорад, аммо бо зулм не – ал-мулку ябқо бил-куфр ва ло ябқо биз-зулм». Аз ин рӯ агар асоси дини ислом бар пояи озодӣ ва адолат устувор бошад ва асоси давлат низ таъмини озодӣ ва адолат бошад байни ин ду ҳеч ихтилофе нест.

Воқеан, давлати дунявӣ моҳиятан ҳамон таҳаққуқи ваҳдат дар айни касрат аст, озодии дин ва озодии вичдони инсон дар амал аст. Озодии вичдони инсон, доштани имкони аз рӯи тақозои вичдони худ баргузидани дину эътиқод ва мафкура мебошад. Озодии дин, дар таъбири хеле фушурда, озодӣ аз имкони ба хизматгори сиёсат (ё ягон қувваи дохилӣ ё хориҷии дигар) табдилёфтани аст. Ин масъалаи масъалаи амнияти дин низ ҳаст. Чун давлат муваззаф аст дар баробари амнияти миллӣ амнияти диниро, ки гавари амнияти миллӣ низ мебошад, дифоъ кунад, динро ба маҷрои худноогоҳи зиндагӣ ҳавола набояд кард. Динро нагузорад, ки бо хурофот ва равишҳои ифротию родикалӣ олула шавад.

Ба муҳаққиқон маълум аст, ки баъд аз Ҳулафои Рошидин ислом ба хизматгори сиёсат табдил шуда буд. Ин ҳам маълум аст, ки сабаби сиёсӣ шудани андешаи исломӣ, уламо ва рӯшанфикрони исломӣ дар 150 соли охир пеш аз ҳама аксуламал ба мустамликадорӣ ва режимҳои истеъморӣ ва зарурати муборизаи миллию озодихоҳӣ буд. Вале пас аз барҳамхӯрдани ситемаи мустамликадорӣ низ, дар олами ислом ҳанӯз ҳам аз равиши сиёсисозии ислом қувваҳои сиёсии дохилӣ ва хориҷӣ даст накашидаанд. Оё ин ба манфиати ислом аст ё бар зарари он?

Дар ин маврид ақидаҳо мухталифанд, вале на танҳо имрӯз балки дар ибтидои асри XX, дар ҳамон даврае, ки истеъморю мустамликадорӣ кишварҳои исломиро дар асорати худ кашида буд, аз байни уламои ислом шахсиятҳои буданд, ки барои ҳифзи ислом аз олоиш бо сиёсат, моҳияти сиёсӣ доштани исломро рад мекарданд. Аз ҷумлаи ҷунонки гуфта шуд, яке аз ҷунин шахсиятҳои барҷаста таҳсилдидаи мадрасаву донишгоҳи Алазҳар, таҷаддудхоҳ, қозии маҳкамаи шаръии Миср Алӣ Абдуррозиқ буд, ки ин ҷо ба дидгоҳи вайро васеътар баррасӣ мекунем. Ҷунки тавачҷӯх ва таҳқиқ дар он ростое, ки Алӣ Абдуррозиқ дар он рӯзгор иқдом карда буд, имрӯз низ мубрамияти худро гум накардааст, балки мубрамтар шудааст, ҳадди ақал барои радди иддаои он аҳзоб, ки орзӯи ҳаёлии аз нав пиёда кардани хилофати исломиро мекунанд.

Китоби маъруфи худ «Ислом ва усули ҳукм» [13] Алӣ Абдуррозик, ки маҳсули таҳқиқоти солҳои қозигиаш буда, дар Мисри он рӯзгор шӯру ғавғое бар по шуда буд. Ин китоб бо шарҳи маъноӣ вожаи хилофат оғоз гардида, пас аз баёни он дар урфи мусалмонон ва ақидаи аҳли суннат ба таҳқиқи ин мавзӯ дар сарчашмаҳои ислом мепардозад. Ҷ дунболи пайдо кардан ҷавоби ин пурсиши асосӣ дар бораи хилофат аст, ки оё насби халифа воҷиб аст ё на? Ба назари Абдуррозик дар ҳуди Қуръон аз сураи «Фотиҳа» гирифта то сураи «Ан-нос» ҳеч ояте дар боби зарурати хилофат ба маъноӣ дастгоҳи сиёсии ҳосе, ки дар таърихи ислом маъруф аст наметавон ёфт. Ин дар ҳоле, ки Худованд дар Қуръон фармудааст: «Дар ин китоб аз ҳеч чиз фурӯгузор накардем» [Қ. Анъом: 38] Ба ақидаи ӯ ҳамин сукути Қуръон худ қавитарин бурҳон аст, ки хилофат аслу асосе дар шариат надорад. Ба ақидаи ӯ оёте, ки ағлаб аҳли суннат дар таъйиди шаръӣ будани хилофат ёд мекунад [Қ. Нисо: 59 ва 83] робитае ба хилофат надорад. Ҷ дар мавриди аҳодис низ ҳамчунин ақида дорад. Як далели дигар барои зарурати хилофат, ки боқӣ мемонад иҷмоъ аст. Абдуррозик барои он ки беасосии даъвии иҷмоъро собит кунад аз таърихи ислом шоҳид меоварад ва мегӯяд, ки иҷмоъ ҳоҳ ба маъноӣ иҷмои саҳоба ва тобеъини Паёмбар бошад ё иҷмои уламои муслимин ва ё оммаи муслимин, ҳечгоҳ ба таври саҳеҳ дар таърихи исломӣ рӯй надода аст. Агар аз давраи хулафои рошидин ва яке ду халифаи дигар бигзарем, хилофат ҳамеша бар қаҳр ва ғалаба ва зӯрӣ ва ирӯб ва ситам устувор буда аст ва иллоти ақабмондагии илми сиёсат ва нодиру камёб будани навиштаҳо ва рисолаҳои сиёсиро дар байни мусалмонон дар ҳамин амр бояд ҷуст. Ҷам ба ҳамин сабаб буд, ки хилофат ҷуз ҷангу хунрезӣ ва зиёнҳои иҷтимоӣ бисёр натиҷаи дигаре барои мусалмонон ба бор наовард. Ҷ ҳамчунин он муборизаҳои беамон бо аҳли байти Паёмбар (с) ва ғ-ро дар таъйиди ин гуфтаи худ меорад. Ва бо тавачҷуҳ ба гузаштаи таърихи хилофат гуфтааст, ки агар иҷмое ҳам дар таъйини хулафо воқеъ шуда, иҷмои сукутӣ буда аст, дар он ҳол, ба ақидаи Абдуррозик, он аз ҳукми шаръӣ ва ҳуҷҷати динӣ наметавон истинтоҷ кард.

Аммо, агар ҳатто на Қуръон, на ҳадис ва на иҷмоъ ҳеч як ба зарурати хилофат ҳукм накарда бошанд ҳам, дар бораи амали ҳуди Паёмбар чӣ бояд гуфт, ки Ҷ барои тартиби ғазавот ва гироварии садақот ва закот ва идора ва ислоҳи аҳволи муслимин дастгоҳе бунёд кард, ки ҳарчанд расман ҳукумати исломӣ номида намешуд, лекин ҳамон чизе буд, ки дар замонҳои баъд ҳукумат ном гирифт?

Абдуррозик дар посухи ба ин пурсиш мегӯяд, ки ҳисоби хилофатро аз ҳисоби ҳукумат бояд ҷудо кард. Ҷукумат амре ҳаст, ки ислом барои ниғаҳдошти маслиҳат ва гардиши корҳои мусулмонон аз он гурезе надошта аст. Абдуррозик мегӯяд, ки Қуръон маҳз вучуби ҳукуматро на хилофатро ошкоро эълон кардааст ва барои таъйиди ин гуфтаи худ оятҳо аз Қуръон (Қ. Сураи Зухраф: 32, Мойида: 47-48,) меорад, вале нуктаи муҳим он аст, ки дар аҳкоми қуръонӣ ва шариат дар бораи ҷигунагии шаклу созмони ҳукумат чизе гуфта нашудааст. Яъне дар бораи подшоҳӣ будан ё салтанатӣ будан ё ҷумҳурӣ ё истибдодӣ ё машрута будани онро шореъ муайян накардааст. Гузашта аз ин Абдуррозик иқдоми Паёмбарро дар раҳбарии ғазавот ва насби кузот ва гирдоварии садақот ва ҷизя ва ғаноим ҳамагӣ корҳое буда аст, аз ҷумлаи корҳои дунявӣ мусалмонон, аз шууни раҳбарӣ буда, дар доираи рисолату даъват, на ҳокимият дар ислом аст.

Абдуррозик таъкид кардааст, ки агар Худованд мехост, ки Паёмбар, гузашта аз раҳбарии динӣ, раҳбарии сиёсии мусалмононро низ дошта бошад, дар Қуръон он ҳама оят дар таъкиди ин маънӣ намеомад, ки Паёмбар танҳо вазифаи роҳнамоӣ ва андарзгӯӣ

мардумонро дорад ва вакилу соҳиби ихтиёри онон нест. Ў дар таъйиди ин матлаб оятҳоеро меорад, ки ба равшанӣ далолат ба ин маънӣ мекунад. Аз ҷумла: \Қ.Анъом: 66; \يونس\ Юнус: 108; \Шӯро: 48; \Ғошия 21-24.

Натиҷае, ки Абдурозиқ аз ин таҳқиқ ба даст меорад он аст, ки ҳукумат низ чун хилофат ҷузъи аркони дин нест, мусулмонон метавонанд дар бораи усули он ба ҳар гуна, ки салоҳ медонанд баҳс кунанд ва тасмим бигиранд ва вобаста ба шароит ва авзои ҳар аср усули кӯҳнаро канор бигзоранд. Пас изҳори шакку тардид ва муҳолифат аз ҷониби мусалмонон дар бораи навъи ҳукумати худ набояд далел бар қуфр ва иртидои онон гирифта шавад.

Дунявияти сиёсӣ бе дунявияти фалсафию мафкуравӣ

Баъзе аз муҳаққиқони ҳудамонӣ ҷонибдори дунявият - секуляризми холис мебошанд ва ҳеҷ гуна ҷойгоҳе барои дин дар умури иҷтимоӣ - сиёсӣ ва давлатӣ қоил нестанд. Яъне аз ҷаҳонбинӣ гирифта, то сиёсату ҳуқуқ, маросимҳо, ахлоқ, одоб, тарзи зиндагӣ бояд десакрализатсия шавад, ҳуллаву сатри қудсият аз ҷомеа бардошта шавад ва ҳама умури дунявӣ бояд аз дин ғосила гирад. Онҳо дар таърих низ ҳамаро ба як ранг мебинанд, вучуди ҳеҷгуна унсури дунявишавии тадриҷии ҳаёти иҷтимоӣ-сиёсиро қабул надоранд. Баъзе ифротӣни ин равиш ҳатто бузургдошту таҳқиқи илмӣ аз мавқеи фалсафаи дин ва диншиносии осори гузаштагони миллатро бо тағмаи «теологизатсияи илм» қаламдод мекунад. Дар воқеъ секуляризми холисро, ки дар он комилан дин аз қулли соҳот ва умури зиндагии фардию иҷтимоӣ дур андохта шуда бошад дар ҳеҷ давраи таърихӣ, ҳатто дар Аврупои муосир низ, ба ҷуз даврони ҳокимияти коммунистҳо, пайдо карда наметавонем.

Мушкил дар он аст, ки ин гурӯҳи собиқ атеистони мо, бо инкори вучуди заминаи назариявии секуляризм ва амалияи ҷузъии он, ки мавқеъгирии секуляристони исломӣ ҷиҳати машрӯъ сохтани дунявият дар ислом мебошад, хоста ё нахоста ба осиеби душманони секуляризм об мерезанд ва аз камоли ҷаҳл раванди ташаккулу такомули волотарин ормони сиёсию иҷтимоии инсоният, низоми дунявии демократиро мушкил мекунад.

Ҳоло агар муҳимтарин нуқоти назари секуляризми исломиро, бар акси собиқ атеистони мо, ташхис карданӣ бошем, он иборат аз мавриди зерин аст:

1. Онҳо секуляризмро ба секуляризми сиёсӣ ва секуляризми фалсафӣ тақсим намуда, ҷонибдори секуляризми сиёсӣ мебошанд ва секуляризми фалсафиро носозгор бо олами ислом медонанд. Хулоса, хусусияти муҳими секуляризми исломӣ дар он аст, ки дар баробари қабули марҷаъияти дин дар фаҳми арзишҳои динии иҷтимоӣ-маънавию ахлоқӣ; марҷаъияти динро дар танзими умури зиндагии сиёсиро нафӣ, яъне инкор мекунад. Яъне давлати дунявӣ (секулярӣ), ки дар ҷомеаи исломӣ бояд пиёда шавад, бояд қобиди қабул – марҷаъият доштани диниро дар умур-корҳои арзишӣ ахлоқӣ қабул доранд вале марҷаъияти динро дар умури сиёсиро қабул надоранд, инкор мекунад. Ин назари секуляристони исломист.

Давлат танҳо аз лиҳози ҳимояти ҳуқуқи инсон, ҳамаи шаҳрвандони худ ба ҳеҷ ниҳоди динӣ, бо ҷудо кардани иттиҳодияҳои динӣ аз ҳокимияти давлатӣ, яъне қудрат имкони қорбурди қудрати давлатиро барои амалисозии манофеъи худ иҷоза намедихад. Ҳадафи асосии давлати дунявие, ки ҳадафи динситезӣ надорад, вале дар қори идораи давлат бо меъёрҳои қуфру имон амал намекунад, ба гуфти Аҳмади Дониш қуфру имон дар он шарт нест, танҳо шарт ҳифзи адолат, ҳаққу ҳуқуқи баробари шаҳрвандон аст, ниҳодҳои динӣ аз давлат, танҳо расман аз лиҳози ҳуқуқӣ ҷудоянд.

2. Дувумин бардошт аз баррасии дидгоҳи равияи секуляристони исломӣ он аст, ки воқеан дар кишвари мо ҳамон модели давлати дунявӣ, ки марчаъияти арзишмеҳварии динро қабул дорад, пиёда шудааст. Бурҳон барои исботи ин қазия тамоми иқдомҳо ва баёнияҳои раҳбари давлат шуда метавонад.

Ҳанӯз 8 сентябри соли 1996 дар маҷлиси ботантана бахшида ба рӯзи истиқлолият Пешвои миллат, Асосгузори сулҳу ваҳдат, Президенти кишвар гуфта буд: «Мо ба дини мубини ислом, чун ба як сарчашмаи покизаи маънавӣ, рӯҳонӣ ва ахлоқӣ эҳтиром мегузорем. Воқеан, гузаштагони бузурги миллати мо, мисли Имом Бухорӣ, Имом Муҳаммад Ғазолӣ, Ҷалолуддини Балхӣ, Баҳоваддини Нақшбанд, Начмиддини Кубро, Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ, Мавлоно Яъқуби Чархӣ ва даҳҳо шахсиятҳои мӯътабар дар ривочу густариши дини мубини ислом, рушду нумӯи маънавиёти поки исломӣ саҳми бебаҳо гирифтаанд. Ба ибораи дигар, ислом рукни муҳими ҷаҳонбинӣ, маънавиёт ва ахлоқи ҷомеаи мост» [14, с.55].

Воқеан ислом, чун ҳар дини дигар, арзишмеҳвар аст, яъне маънавиёт ва ахлоқиёт муҳимтарин рукни ислом буда, дар баробари ақоид ва аҳком қарор дорад. Сиёсат метавонад танҳо як ҷузъи хеле ночизи аҳком бошад. Масалан, дар китобҳои фикҳӣ ва аҳкоми шариат аҳкоми имомат ва султони аз ҳама охир ва ҷузъи хеле хурди онҳо мебошад. Дар ҳеч маврид ислом сиёсатмеҳварӣ, яъне касби ҳокимият ва қудрати сиёсиро дар мадди аввал нагузошта аст.

Хулоса. Сарвари давлат бо ибрази он ки «ислом рукни муҳими ҷаҳонбинӣ, маънавиёт ва ахлоқи ҷомеаи мост», ҳатто то андозае он нуктаи муҳиме, ки мавриди ҳароси рӯшанфикрони секулари динии ислом аст, яъне вучуди ҳадафи пиёда кардани секуляризими фалсафиро низ хунсо ва беасар мекунад. Тамоми 30 соли даврони истиқлолият ба равшанӣ шаҳодат медиҳад, ки байни давлат ва дин дар кишвари мо ягон ҷудоие нест, балки сарвари давлати мо аз минбарҳои баланди байналмиллаӣ ҳамчун ҳомии ислом ва арзишҳои исломӣ ва ҷудо кардани ҳисоби радикализми динӣ ва падидаҳои вобаста ба он аз исломи асил баромад карда меояд.

Дар мавриди дурустии қазияи зикршуда, оид ба ҷудоии иттиҳодияҳои динӣ аз рукни ҳокимияти давлатӣ, на аз рукни раҳбарӣ он шуда метавонад, ки секуляристони исломӣ аз Алӣ Абдурозиқ то Абдулкарими Суруш ва Мучтаҳид Шабустарӣ ҳама мегӯянд, ки паёмбарон масъули ташкили ҳукумати динӣ ва ба даст гирифтани қудрат набуданд. Дар сарчашмаҳои исломӣ далоиле ба равшанӣ нест, ки далолат бар ҳокимияти Паёмбар кунад, балки баръакс оёте, ки вазифаи Паёмбарро танҳо вазифаи роҳнамоӣ ва андарзгӯии мардум доништа зиёданд. Абдурозиқ таъкид кардааст, ки агар Худованд мехост, ки Паёмбар, гузашта аз раҳбарии динӣ, раҳбарии сиёсии мусалмононро низ дошта бошад, дар Қуръон он ҳама оят дар таъкиди ин маънӣ намеомад, ки Паёмбар танҳо вазифаи роҳнамоӣ ва андарзгӯии мардумонро дорад ва вакилу соҳиби ихтиёри онон нест. Ӯ дар таъйиди ин матлаб оятҳои меорад, ки ба равшанӣ далолат ба ин маънӣ мекунад. Аз ҷумла: Юнус: 108-109; Шӯро: 48-49; Ғошия 21-22; Қ. Анъом: 67-70;

«Қул ё айюҳон-носу қад ҷоакуммул-ҳаққу миррабикум фа манихтадо фаиннамо яхтадо линафсиҳи фаман залла фаиннамо язиллу алайҳо ва мо ано ғалайкум би вакилин» [Юнус; \109-108:يونس].

Тарҷума: Бигӯ: «Эй мардум, ба дурустӣ ки аз Парвардигоратон ба шумо ҳақ омадааст; пас ҳар ки роҳ ёфт, ҷуз ин нест, ки барои худ роҳ ёфт; ва ҳар ки гумроҳ шуд, ҷуз ин нест, ки ба зиёни худ гумроҳ мешавад; ва ман ба шумо ниғаҳбон нестам».

Ё «Наҳну аъламу би мо яқулуна ва мо анта алайҳим бичабборин...» Тарҷума: Мо медонем он чиро ки мегӯянд ва ту ба онҳо маҷбурқунанда нестӣ...» («Қоф»: 45).

Дар андешаи рӯшанфикрони мусулмон аз ҷумла Муҳаммад Мучтаҳид Шабустарӣ, ислом бо секуляризм пайванди хос пайдо мекунад. Ислом ба унвони як дин, зотан ғайри сиёсӣ аст. Ғайри сиёсӣ будани дини ислом, ба мафҳуми адами таъйини навъи хосе аз ҳукумат аст. Ё худ ислом [танҳо] арзишҳои сиёсии хосе, ба вижа «адолат»-ро мавриди таъкид қарор додааст. Аммо ин ба мафҳуми таъкид ба навъи хос аз ҳукумат нест. Бино бар ин, ислом баёнғари машрӯбияти ҳукумати хосе нест.

Адабиёт

1. Кант И. Соч. т.6. – с.27.
2. Философский энциклопедический словарь. М.: 1983. –с.540.
3. مجله بين المللی ترانسندننت فيلوسوفى (دوره ۲۰، شماره ۳۱، دسامبر ۲۰۱۹) (در لندن منتشر شد)
4. منصور میراحمدی. سکولاریسم اسلامی. نشر پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی 1387 ص.122.
5. <http://www.almuslih.org/index.php?>
6. علي عبدالرازق الاسلام واصول الحكم. مطبعه مصر، القاهرة (1344-1925)
7. Дар тафсириҳои муфассирони маъруф: «Табарсӣ», «Маҷмаъул-баён», «Тафсири намуна» дар мавриди асбоби танзили ин оят омадааст, ки марде аз аҳли Мадина ба номи «Абӯхусайн» ду писар дошт, бозаргонони масеҳӣ ҳангоми ба Мадина ворид кардани коло он ду ро ба ойини масеҳӣ даъват кардан ва онҳо саҳт зери таъсири ин дин қарор гирифта буданд. Абӯхусайн аз рӯйдод саҳт нороҳат буд ва ба Паёмбар (с) хабар дод ва аз ӯ хост, ки онҳоро ба мазҳаби худ баргардонад ва савол кард: «Оё метавонӣ ононро ба иҷбор ба мазҳаби хеш баргардонӣ?» Ин буд, ки ояи фавқ нозил шуд «Дар гароиш ба мазҳаб зӯрӣ короям нест!»
8. Аҳмади Дониш. «Рисола ё мухтасаре...» к. 2. - С.152-153, 169.
9. Иқтибосҳо аз Ҷалолуддин Форсӣ. Инқилоби тақомулии ислом. Техрон: Маркази интишороти илмӣ ва фарҳангӣ. С.123
10. Донишномаи қуръонӣ ва қуръонпаҷӯхӣ» ба кушиши Баҳоуддин Хуррамшоҳӣ. Техрон: Дӯстон ва Ноҳид. 1377. Ҷ.1. -С. 950.
11. Ҳамид Иноят. Сауре дар андешаи сиёсии араб. Интиш. «Амир Кабир».Техрон 1370. С.190.
12. [www.dr.sorush.com|Persian|p-INT](http://www.dr.sorush.com/Persian/p-INT)
13. علي عبدالرازق الاسلام واصول الحكم. مطبعه مصر، القاهرة (1344-1925)
14. Эмомалӣ Раҳмон. Дар бораи дин. Душанбе 2006. саҳ.55

РӯШАНФИКРИИ ДИНИ АЗ СИЁСАТГАРОӢ ТО СЕКУЛЯРИЗМ ДАР КИШВАРҲОИ ИСЛОМӢ

Дар ин мақола моҳияти низоми дунявӣ (секулор), ки дар кишвари мо пиёда шудааст дар муқоиса бо низомҳои сиёсии дунявӣ ва динии дигар ва дидгоҳҳои ҳаракати рӯшанфикрии «секуларизми исломӣ» мавриди омӯзиши муқоисавӣ қарор гирифтааст.

Муаллиф бо таъкид ба мутобиқати модели низоми дунявияти дар кишвари мо пиёда шуда, бо арзишҳои миллӣ ва умумибашарӣ, кӯшидааст, ки созгориҳои онро бо таълимоти орзӯю ормонҳои рушанфикронӣ «секулор» нишон диҳад.

Зимнан бояд гуфт, ки ин мақола ва навиштаҷою мақолоти дигари ӯ, оид ба афқору орои маъруфтгарин секуляристонии исломӣ аз кишварҳои исломӣ чун: Эрон, Покистон ва мамӯлики араб аввали таҳқиқоти илмӣ на танҳо дар ин ҷумҳурӣ балки дар тамоми ҷумҳуриҳои пасошӯравӣ мебошад, ки ба муррафии ин падида бахшида шуда аст.

Тибқи ин баррасӣ ҷунон ки «секуларизми исломӣ» меҳоханд, дар кишвари мо танҳо секуларизми сиёсӣ пиёда шудааст, на секуляризм фалсафии фарҳангӣ. Ин модели секуляризм ҳамон ормону хостаи рӯшанфикрони ҷабҳаи «секуляризм исломӣ» исломӣ аст.

Калидвожаҳо: секуляризм, рӯшанфикрӣ, дунявият, исломӣ, секуляризми исломӣ, дин ва сиёсат, секуляризми сиёсӣ, секуляризми фалсафӣ.

Маълумот дар бораи муаллиф: Шерзот Абдуллозода (Абдуллоев), номзади илмҳои фалсафа, ходими пешбари Институти фалсафа, сиёсатшинос ва ҳуқуқи АМИТ. Суроға: 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33. ш. Душанбе, н. Сино, х. 26. Тел.: 919 62 91 07, E-mail: abdulloev.sherzod@yandex.ru

РЕЛИГИОЗНОЕ ПРОСВЕТИТЕЛЬСТВО В ИСЛАМСКОМ МИРЕ ОТ ПОЛИТИЗАЦИИ ДО СЕКУЛЯРИЗАЦИИ

В статье сравнивается сущность светской системы, внедренной в нашей стране, с другими светскими и религиозными политическими системами и взглядами интеллектуального движения «Исламский секуляризм».

Подчеркивая совместимость модели светского строя в нашей стране с национальными и общечеловеческими ценностями, автор попытался показать ее совместимость с доктринами, мечтами и устремлениями «светских» просветителей.

Следует отметить, что эта статья и другие его работы, посвященные взглядам наиболее выдающихся исламских секуляристов из исламских стран, таких как Иран, Пакистан и арабский мир, являются первым научным исследованием не только в этой стране, но и во всех постсоветских республиках.

Согласно этому обзору, в соответствии «исламского секуляризма», в нашей стране практикуется только политический секуляризм, а не философский и культурный секуляризм. Упомянутая модель исламского секуляризма является идеей интеллектуалов фронта «исламского секуляризма».

Сведения об авторе: Шерзот Абдуллозода (Абдуллоев), кандидат философских наук, ведущий сотрудник Института философии, политолог и юриспруденция НИАТ. Адрес: 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки 33. Душанбе, п. Сино, д. 26. Тел.: 919 62 91 07, E-mail: abdulloev.sherzod@yandex.ru

RELIGIOUS ENLIGHTENMENT IN THE ISLAMIC WORLD FROM POLITICIZATION TO SECULARIZATION

The article compares the essence of the secular system, implemented in our country, with other secular and religious political systems and views of the intellectual movement "Islamic secularism".

Emphasizing the compatibility of the model of the secular system in our country with national and universal values, the author tried to show its compatibility with the doctrines, dreams and aspirations of "secular" enlighteners.

It should be noted that this article and his other works on the views of the most prominent Islamic secularists from Islamic countries such as Iran, Pakistan and the Arab world are the first scientific research not only in this country, but also in all post-Soviet republics.

According to this review, according to "Islamic secularism", only political secularism is practiced in our country, not philosophical and cultural secularism. The mentioned model of Islamic secularism is the idea of the intellectuals of the front of "Islamic secularism".

Information about the author: Sherzot Abdullozoda (Abdulloev), candidate of philosophical sciences, leading worker of the Institute of Philosophy, political scientist and law of the NIAT. Address: 734025, Dushanbe, Rudaki avenue 33. Dushanbe, area Sino, h. 26. Tel.: 919 62 91 07, E-mail: abdulloev.sherzod@yandex.ru

ПЕШВОИ МИЛЛАТ - ҲОМИИ ИСТИҚЛОЛИЯТИ ДАВЛАТИИ ТОЧИКИСТОН

Хочаев Ҳикматулло Ҳимматович,
ходими илмии
Институти омӯзиши масъалаҳои
давлатҳои Осӣ ва Аврупои АМИТ

Мардуми кишварамон нисбат ба Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам, Эмомалӣ Раҳмон маҳбубияти бепоён дорад. Ин гуна муносибати самимона, пеш аз ҳама, натиҷаи хизматҳои начибӣ анҷомдодаи Сарвари давлат дар ростои истиқрори сулҳу ваҳдат, таҳкими истиқлолият ва давлатдорӣ миллӣ, ободкорӣ ва беҳтарсозии зиндагии мардум мебошад. Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон аз рӯзҳои аввали оғоз намудани сарвари худ ба масъалаи ҳифзи истиқлолияти давлатӣ ва таҳкими давлатдорӣ миллӣ тавачҷуҳи хоса зоҳир намудааст. Ин аст, ки дар баромаду суҳанронӣ ва асарҳои сиёсии хеш дар мавриди арзиши сиёсӣ миллии истиқлолияти давлатӣ доимо ишора менамоянд. Чунончи дар китоби “Уфқҳои истиқлол” Президенти мамлакат ибраз медоранд, ки «Дар айни замон Истиқлолияти давлатӣ ба мардуми Ҷумҳурии Тоҷикистон имкон дод, ки мактаби давлатдорӣ миллии худро рушд дода, модели муосирро озодона интиҳоб намояд. Маҳз дар ҳамин давра заминаҳои устувори сиёсӣ ва ҳуқуқии сохти нав, яъне давлати демократии дунявӣ ҳуқуқбунёд гузошта шуд» [10, с.15].

Эмомалӣ Раҳмон дар замоне (моҳи ноябри соли 1992) раҳбарии Тоҷикистонро ба уҳда гирифтанд, ки дар кишвар сохти конститусионӣ комилан барҳам хурда, ҷанги дохилӣ ҷараён дошт, ҳазорон нафар кушта ва гуреза шуда буданд, иқтисоду саноат нобуд гардида, сохтор ва дастгоҳи давлатӣ фалаҷ шуда буд. Яъне, Тоҷикистон ҳамчун давлат дар вартаи нобудшавӣ қарор дошт ва дар ҷомеа нобоварию ихтилоф ҷойи ваҳдату ҳамдигарфаҳмиро гирифта буд. Ҳамин тавр, вазифаи Раҳбари ҷавони нав интиҳобшуда дар охири соли 1992 нигоҳ доштани Тоҷикистон аз нобудшавӣ ва муҳимтар аз ҳама гирифтани пеши роҳи хунрезӣ буд. Муаллифони Шарифзода А. ва Фаттоев С. дуруст қайд кардаанд, ки «Маҳз бо заҳмату талошҳои пайгириҳои Эмомалӣ Раҳмон Тоҷикистон дар интиҳои асри XX аз фоҷиаи миллӣ раҳой ёфта, истиқлолияти давлатии худро таҳким бахшид ва миллати тоҷик баъди аз ҳазорсола дар роҳи эҳёи давлатдорӣ миллӣ ба дастовардҳои бузурги таърихӣ ноил гардид ва имрӯз ба сӯйи ояндаи нек устуворона қадам мегузорад» [9, с.10].

Дар давоми солҳои 1990 то 1992 мардуми кишвар алақай Эмомалӣ Раҳмонро, ки вакили парлумон буданд, ҳамчун сиёсатмадори дилсӯз, шучоъ ва дорои афкори созанда шинохта буданд. Аз ин рӯ, мардум бо ҷашми умед ба ӯ менигаристанд ва интизор доштанд, ки ин фарзонафарзанди миллат Ватанро аз бадбахтиҳо начот медиҳад. Албатта Сарвари давлат ин умеду орзуи мардумро амалӣ карданд ва Тоҷикистон аз гирдоби бало начот ёфт.

Дар яке аз аввалин суҳанронҳои худ Эмомалӣ Раҳмон ба мардуми кишвар муроҷиат карда, гуфта буданд, ки «Ман ба шумо сулҳ меорам» ва таъкид карда буданд, ки барои ба Ватан баргардондани тамоми ҳамватанон кӯшиш мекунанд. Сарвари давлат ба ваъдаи худ ҷавонмардона вафо карданд, яъне сулҳ оварданд ва ҳамаи

тоҷикистониҳоро, ки ба сифати муҳочирони иҷборӣ дар кишварҳои хориҷӣ, хусусан дар Афғонистон қарор доштанд, ба Ватан баргардонданд.

Дар соли ниҳоят душвори 1993-юм бо вучуди мавҷудияти монеаҳои зиёд пеши роҳи хунрезихо гирифта шуд, Раҳбари кишвар тавонистанд, ки муҳочирони иҷбориро баргардонда, амният ва зиндагии осудаи онҳоро таъмин намоянд. Донишманди тоҷик Х. Холиқназар дар бораи хизматҳои Пешвои миллат, андешаронӣ намуда, ибраз медорад, ки «дар ин роҳи басо душвор шучоату часорати нотакрор доштани Эмомалӣ Раҳмон фаросати азими мардумпарваронааш, ватанпарастӣ ва миллатдӯстиаш боиси он гардид, ки ӯ чони хешро ба гарав монда, барои таъмини ваҳдат ва барқарорӣ сулҳ дар Тоҷикистон сафарҳои пурхатар намуд ва сулҳу ваҳдатро дар кишвар барқарор намуд» [7, с.5]. Ҳамзамон, сохти конституционӣ, фаъолияти сохторҳои давлатӣ ва корхонаву муассисаҳо барқарор гардид, артиши миллӣ ва дигар ниҳодҳои зарурии давлатдорӣ ташкил дода шуданд.

Эмомалӣ Раҳмон Тоҷикистонро дар СММ муаррифӣ карданд ва кишварамон ба сифати давлати мустақил мавқеи арзандаи худро дар арсаи байналхалқӣ ишғол намуд. Аммо пеш аз ҳама зехни Савари давлатро он замон иҷрои вазифаҳои муҳимтарин: таъмини ваҳдату амнияти мардум, фароҳам овардани оромиши иҷтимоӣ, ҳалли масоили иқтисодӣ ва суботи сиёсӣ банд карда буд. Албатта дар натиҷаи кушишу ғайрат ва шучоати нотакрори Сарвари давлат ин вазифаҳои аввалиндарача ба иҷро расиданд. Ҳамин буд, ки дар соли 1994 мардуми кишвар тавассути раёйпурсии умумихалқӣ Эмомалӣ Раҳмонро Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон интихоб намуданд. Ҳамзамон, Конститутсияи давлати навбунёди мо қабул гардид. Ба сифати Президенти кишвар интихоб гардидани Эмомалӣ Раҳмон дар соли 1994, ин интихоби роҳи тараққии демократӣ, дунявӣ, озодию ободӣ ва сулҳу созандагӣ буд. Раёйи мардум ва интихоби мазкур бо гузаштани солҳо дурустии худро нишон дод. Фазаи озодию мардумсолорӣ, ҳуқуқбунёдию дунявият ва тараққиписандӣ дар кишварамон устувор гардид ва ин роҳи муваффақ то имрӯз Тоҷикистонро ҳамсафар аст.

Ба шарофати сиёсати хирадмандонаи Сарвари давлат дар як муддати кӯтоҳи таърихӣ вазъи ақидатӣ, сиёсӣ, мафкуравӣ ва фарҳангӣ дар Тоҷикистон ислоҳ гардида, чунин ҳолат имкон дод, ки решаҳои ҷангу низоъҳои дохилӣ барканда шаванд ва фазаи муътадили корию созандагӣ дар пойтахт ва манотиқи дигари кишвар ҳукмфармо гардад. Муҳимтар аз ҳама дар натиҷаи ҷаҳду талошҳои ҷонфидоёнаи Сарвари давлат ва азму иродаи қавии мардуми кишвар ҷанги дохилӣ, ки дар натиҷаи он бештар аз 150 ҳазор нафар ҳамватанонамон ҳалок шуда буданд, хотима дода шуд. Дар Тоҷикистон сулҳу субот ва оромӣ ваҳдати миллӣ ҳукмфармо гардид. «Сазовор гардидани Президенти кишварамон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба мақоми арзандаи Пешвои миллат як амри таърихист, ки он барои хизматҳои бузурги ӯ ба миллат мебошад. Агар хизматҳои Эмомалӣ Раҳмонро бо шучоату истеъдоди сарвариаш зам намоем, пеш аз ҳама, қобилияти баланд ва касбияти сиёсии ӯ ҳамчун Пешвои сиёсӣ пеши назар меоянд, ки ин боиси дастгирӣ ва эҳтирому ифтихор аст» [3, с.330].

Чуръат, часорат, масъулият, донишу хирад ва инсондӯстии Эмомалӣ Раҳмон имкон дод, ки ӯ мардумро дар атрофи сиёсати созандаи худ муттаҳид созад ва дар муқобили душманону бадхоҳон манфиатҳои миллии давлати ҷавони Тоҷикистонро ҳифз намояд.

Саъю талошҳои фаровони Эмомалӣ Раҳмон дар он замони ҳассос натиҷа оварданд ва Тоҷикистон ба марҳилаи сулҳу субот, ваҳдати миллӣ ва рушду пешрафт расид. Бояд таъкид кард, ки марҳилаи барқарории сулҳ ва созиши миллӣ дар таърихи муосир ҳодисаи фаромушнаванданда маҳсуб меёбад. Дар ин марҳила нақши Сарвари давлат бузургу нотақрор аст. Маҳз кушишҳои мудавоми Эмомалӣ Раҳмон ва матонату ватандӯстии ӯ буд, ки ба сулҳу ваҳдати миллӣ расидем ва Тоҷикистон аз вартаи нобудшавӣ начот ёфт.

Ба андешаи файласуфи тоҷик Р.Ҷ. Ҳайдаров, «...таҳкими истиқлолияти давлатии тоҷикон бевосита ба ташаккули институти президентӣ вобастагии амиқ дорад. Зеро, маҳз ба шарофати сиёсати сулҳҷӯна ва созаграву бунёдкоронаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бӯҳрони шадиди солҳои аввали истиқлолият бартараф гардид. Хусусиятҳои фавқуллодаи сарварӣ ба пешвои муаззами миллат имкон доданд, ки чунин як низоми сиёсӣ дар Тоҷикистон ташкил гардад, ки он дар давраи ҷаҳонишавии босуръат ба тамоми хатару таҳдидҳои дохилӣ ва берунӣ муқовимат карда тавонанд» [8, с.38].

Бешубҳа, мактаби сулҳоварию созандагии Эмомалӣ Раҳмон ва таҷрибаи сулҳи тоҷикон нодиру нотақрор буда, шоистаи омӯзиш ва истифодаи ҷаҳониён мебошад. Дар ҷаҳони муосир ҷангу низоъҳои зиёде мавҷуданд, ки мутаассифона ҳал карданашон муяссар намегардад. Бо тавачҷуҳ ба ин, таҷрибаи сулҳу ваҳдати миллии Эмомалӣ Раҳмон барои минтақа ва ҷаҳон дар ҳалли муноқишоту низоъҳо дар ҳар шакле омӯзанда аст. Танҳо як иқдоми ҳадафмандона ва пайгиронаи Сарвари давлат, ки тамомияти арзӣ ва ризоияту ҳамдигарфаҳмии миллиро тавассути сулҳу ваҳдат таъмин намудаанд, басанда аст, то номашон дар таърих бо ҳарфҳои заррин абадан сабт гардад.

Имрӯз хеле осону роҳат дар бораи раванди музокироти сулҳи тоҷикон ва мушкilotи ба он марбут ҳарф мезанем, аммо набояд аз хотир фаромуш кард, ки ибтидои солҳои навадومي садаи бистум вазъи номусоиди амниятию сиёсӣ ва иҷтимоӣ мардуми кишвар ва ҷомеаи тоҷикиро ба гирдоби ноумедию дилсардӣ гирифтгор карда буд. Ин аст, ки ҳар кас дар он вазъи харобу валангор масъулият ва рисолати раҳбариро бар уҳда намегирифт. Файласуфи тоҷик Назар Муъмин хеле ба маврид ибраз мебарорад, ки «Имрӯз миллати тоҷик барҳақ бо Эмомалӣ Раҳмон, ки Пешвои миллати тоҷикони ҷаҳон ва Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аст, ифтихор мекунад. Ӯро халқ ҳачун бунёдгузори сулҳу субот ва ваҳдату сарҷамъии миллати тоҷик, начотбахши давлатдорӣ миллии тоҷикон ва сарвари тавоно мепазирад. Сарвари кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон услуби нави миллии идоракунии давлатиро такмил дода, дар меҳвари он модели нави давлатдорӣ миллии тоҷиконро бунёд намуданд» [2].

Ба дараҷаи Пешвои миллӣ сабзидану расидан донишу хирад, маҳорат, таҷриба ва ҷуръату масъулияти фавқуллодаро тақозо менамояд. Раҳонидани Тоҷикистон аз вартаи ҷанги шаҳрвандӣ, аз нобудию завол, хунсо кардани нақшаҳои шуми душманон, барқарор кардани хоҷагии халқи ҷумҳурӣ, ки дар ҳоли варшикастагӣ ва нобудӣ қарор дошт, сохтани давлати миллӣ ва соири иқдомоте, ки Эмомалӣ Раҳмон тӯли раҳбарӣ анҷом додааст, симати Пешвои миллатро ба ӯ ато фармудааст.

Имрӯз низ сиёсати давлатӣ, ки таҳти раҳбарии Пешвои миллат ҷараён дорад, муваффақ ва созанда буда, пеш аз ҳама ба беҳбудии зиндагии мардум ва ҳифзи мановфеи миллӣ равона гардидааст. Бунёди НБО Роғун ва дигар иншооти энергетикӣ саноатӣ, роҳҳои нақбҳои сатҳи байналмилалӣ аз дастовардҳои ин сиёсат мебошанд.

Яке аз самтҳои муҳимтарини муваффақияти сиёсии Президенти мамлакат аз ироаи Паёмҳои солони ва самтдиҳии сиёсати давлатӣ дар ҳалли мушкилиҳои ҷомеа мебошад. Паёмҳои солони Пешвои миллат воқеан ҳам қутбнамои рушди ояндаи давлат ва кафили оромии озоиштиагии ҷомеа мебошад. Дар ин бора сиёсатшиноси тоҷик Сӯҳроб Шарифов иброз намуда буд, ки “дар воқеъ бояд таҷрибаи назорат ва гузориш дар мавриди иҷрои нуктаҳои паёми раисҷумҳур дар Тоҷикистон рӯи даст гирифта шавад. Зеро, дар воқеъ агар ниҳодҳои зирабт ба сурати дуруст ин паёмҳоро иҷро мекарданд, хеле аз мушкилот ҳал шуда буд” [1]. Бо боварии комил гуфтан мумкин аст, ки дар таҳкими давлатдорӣ миллӣ ва истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон Паёмҳои ҳамасолаи Пешвои миллат саҳми арзанда гузоштаанд.

Ҳамеша бо мардум будан, аз инсонияту шарофат ҳарф задан, аз илтифоту самимият дар ҳар замоне кор гирифтани, ба дилу дидаи мардум наздик будан, ба ятимону дармондагон дастӣ кумак дароз кардан, аз аҳволи бепарасторон бархурдор будан, авлавияти сиёсати давлатиро ба самти маориф ва фарҳанг додан, амният ва манофеи миллиро сарғаҳи кори давлатӣ доништан Эмомалӣ Раҳмонро дар байни аҳоли соҳибмақом ва пурҳатиром гардонидаст. Сарвари давлат новобаста аз масруфиятҳо ҳамеша бо мардуми манотиқи гуногуни Тоҷикистон мулоқот мекунанд, аз ҷараёни зиндагии аҳоли бархурдор мегарданд, бо халқ қарину ҳамнафас ҳастанд. Зеро аз миёни мардум баромадаанд ва рисолати худро қабл аз ҳама хидмат ба мардум ва амниятро озоиштиагии ҷомеа меҳисобанд.

Муҳаққиқи ватанӣ Х.Қ. Сафарализода дар мавриди симои сиёсӣ миллии Пешвои миллат суҳанҳои арзишманд баён намуда, воқеияти сиёсии давлатдорӣ миллиро ба иродаи қавии Президенти мамлакат вобаста доништааст, ки ин масъалаи бебаҳс аст. Ба қавли ӯ, «барои ба даст овардани ваҳдати миллӣ ва таҳкими истиқлолияти давлатӣ Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон саҳми арзанда гузоштаанд. Агар дастоварду пешравиҳои солҳои охир ба шарофати истиқлолияти давлатӣ ба даст оварда шуда бошанд, дар амал татбиқ гардидани ободонию созандагӣ ба иродаи қавии Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бастагӣ дорад. Зеро иродаи қавии Пешвои миллат, қавлу амал, дасту дили пок, маҳбубият ва ташаббуси ҷонфидой ба Ватану миллат гувоҳи он аст, ки андешаҳои муттаҳидсозии ӯ барои пешрафти мамлакат ва тоҷикистониён аҳамияти хоса дорад» [4, с.272].

Аз ҳама муҳимтар, оромиш, субот ва амният, ки дар Тоҷикистон ҳукмфармоӣ, далели дурустию хирадмандона будани сиёсати Пешвои миллат мебошад. Маҳз ба шарофати ин сиёсат мо фазои оромӣ зиндагии обод дорем ва кишварамон дар ҳоли рушд кардан мебошад. Олими дигаре иброз мекунанд, ки: «Дар таърихи давлатдорӣ тоҷикон Эмомалӣ Раҳмон аз зумраи шахсиятҳоест, ки на танҳо дар ташаккул ва таҳаввули таърихи навини миллати тоҷик ҳастии имрӯзу фардои Тоҷикистон, давлатдорӣ ва ҳуқуқи муосири кишвари соҳибхитиярамон, балки барои эҳё намудани падидаҳои неку писандида ва арзишҳои волои фарҳанги ниёгонамон хизматҳои барҷаста кардааст» [6, с.421].

Маъмулан, ҳар замон, ки мардум ва ҷомеаро хатарҳои гуногун таҳдид мекунанд, шахсияти варзидае рӯи кор меояд, ки миёни омма аз маҳбубияти вижа бархурдор буда, бо донишу хирад, маҳорату таҷрибаи сиёсӣ ҷомеаро дунболи худ бурда, кишварро наҷот медиҳад. Эмомалӣ Раҳмон айнан чунин шахсият ҳастанд ва ҳамчун Пешвои миллӣ мардумро дар атрофи худ муттаҳид сохта, дар масири ҳифзу тараққи кишвар

муваффақ гардидаанд. Гузашта аз ин, «бо даҳолати бадҳоҳони миллат ва мудохилаи хориҷӣ ба амал омадани бетартибҳои сиёсӣ воқеияти сиёсӣ мебошад ва онро дар ҳар як марҳилаи таърихӣ ва дар ҳар давраи замон мушоҳида намудан мумкин аст. Имрӯзҳо низ чунин даҳолати хориҷиро дар кишварҳои гуногуни олам дар мисоли ташкил намудани инқилобҳои ранга, тазоҳуроти оммавӣ, ба амал баровардани табaddулотӣ давлатӣ, анҷом додани ҷангҳои иттилоотӣ психологӣ ва ғайраҳо дидан мумкин аст. Аз ин рӯ, бо даҳолати хориҷӣ ба сари сокинони кишвар таҳмил гардидани ҷанги шаҳрвандӣ воқеияти бебаҳс аст» [5, с.305].

Аз ин лиҳоз, дар марҳилаи кунунии созандагии кишвар мардуми Тоҷикистон ба Пешвои миллат - Эмомалӣ Раҳмон садоқати бепоян дорад ва таҳти раҳбарии ӯ дар фазои сулҳу амният, ваҳдату ягонагии миллии барои рушду пешрафти Ватанамон талош меварзад.

Адабиёт

1. Имсол раисҷумҳур ба порлумон чӣ паём хоҳад дод? [манбаи электронӣ]. –URL: <https://www.ozodi.org/a/24542451.html>(санаи мурочиат: 16.01.2021)
2. Назар М. Истиклоли давлатӣ аз муқаддасоти миллии аст! [манбаи электронӣ]. – URL: <https://ifppanrt.tj/tj/2020-02-19-04-44-26/2020-02-18-16-21-39/item/954-isti-loli-davlat-mu-addasoti-mill-ast.html> (санаи мурочиат: 16.01.2021)
3. Мухаммад А.Н. Политология: учебник / А.Н. Мухаммад, М.У. Хидирзода, Х.К. Сафарализода. –Душанбе: Паёми ошно, 2018. – 426 с.
4. Сафарализода Х.К. Независимость - условия существования государства и устойчивая защита общества // Образование и наука в XXI веке: современные тенденции и перспективы развития: материалы международной научно-практической конференции (г.Душанбе, 26-29 октября 2018 г.). -Душанбе, 2018. -С. 268-273. (на тадж. языке)
5. Сафарализода Х.К. Отражение возрождения национальной государственности, укрепления государственной независимости и перспективы развития Таджикистана в книге «Горизонты независимости» // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2020. –№10. –С. 303-308.
6. Холиқзода А. Бунёдгузори давлати миллии // Ваҳдат ва раванди гуфтугӯи тамаддунҳо. –Душанбе: Адиб, 2015. –С. 421-435.
7. Худобердӣ Х. Ваҳдат – кафолати ҳастии миллат. Маҷмӯаи мақола ва матни суҳанрониҳои солҳои 2010-2015. –Душанбе: Эр-граф, 2015. – 260 с.
8. Ҳайдаров Р.Ҷ. Тоҷикистон дар масири таҳкими истиқлоли давлатӣ: ҷанбаи иҷтимоӣ-сиёсӣ. Монография. – Душанбе: Шоҳин, 2020. – 108 с.
9. Шарифзода А., Фаттоев С. Эмомалӣ Раҳмон поягузори сулҳ ва ваҳдати миллии (Сиёсати дохилӣ ва хориҷии Президенти Тоҷикистон дар солҳои 1996-1999). Китоби дуюм. –Душанбе: Ирфон, 2011. –372 с.
10. Эмомалӣ Раҳмон. Уфуқҳои истиқлол. –Душанбе: Ганҷ-нашриёт, 2018. – 436 с.

ПЕШВОИ МИЛЛАТ - ҲОМИИ ИСТИҚЛОЛИЯТИ ДАВЛАТИИ ТОҶИКИСТОН

Дар шароити зуҳури таҳдидҳои нави ҷаҳонӣ ва рушди бемайлони технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ ҳифзи истиқлолияти давлатӣ ва таҳкими давлатдорӣ

миллӣ аз ҳарвақта дида муҳимият ва зарурияти бештар пайдо менамояд. Чунин тамоюлот ба кишварҳои тозаистиқлол бори дигар аз пайдоиши мушкилиҳо ва монеаҳо дар самти амалишавии манфиатҳои миллӣ дарак медиҳанд. Аз ин рӯ, дар рушди минбаъдаи давлатдорӣ миллии тоҷикон ва таъмини амнияти миллии кишвар истифодаи таҷрибаи давлатдорӣ ва сиёсати хирадмандонаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аҳамияти стратегӣ доранд.

Зеро миллати тоҷик шоҳиди он аст, ки Президенти кишвар чи гуна дар солҳои вазнини ҷанги шаҳрвандӣ давлатдорӣ миллиро аз вартаи нестшавӣ ва миллатро аз парокандашавӣ начот дод. Аз ин рӯ, месазад хизматҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар эҳёи давлатдорӣ миллии Тоҷикистон таҳлил таҳқиқ гардида, дар самти таъмини рушди ояндаи кишвар ва бахусус барои мубориза бо таҳдиду хатарҳои навин мавриди истифода қарор дода шаванд. Дар мақолаи мазкур муаллиф бо дарназардошти воқеиятҳои сиёсии замони муосир сиёсати оқилона ва хирадмандонаи Президенти кишварро дар таъмини суботи сиёсӣ ва амнияти миллӣ нишон додааст.

Калидвожаҳо: Пешвои миллат, истиқлолияти давлатӣ, рушди Тоҷикистон, суботи сиёсӣ, сарвари давлат, Эмомалӣ Раҳмон.

Маълумот дар бораи муаллиф: Хоҷаев Ҳикматулло Ҳимматович – ходими илмии шӯбаи ИДМ Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осие ва Аврупои АМИТ. Суроға: 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33. Тел.: 501 02 24 04. E-mail: hikmat0505@bk.ru

ЛИДЕР НАЦИИ – ЗАЩИТНИК ГОСУДАРСТВЕННОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ ТАДЖИКИСТАНА

В условиях появления новых угроз современного мира и неуклонного развития информационно-коммуникационных технологий защита государственной независимости и укрепление национальной государственности становятся как никогда важными и необходимыми. Подобные тенденции в новых независимых странах еще раз указывают на возникновение трудностей и препятствий на пути реализации национальных интересов.

Поэтому использование опыта государства и мудрой политики Основателя мира и национального единства - Лидера нации Эмомали Рахмона имеет стратегическое значение в дальнейшем развитии таджикской национальной государственности и в обеспечении национальной безопасности. Потому что граждане Таджикистана являются свидетелем того, как Президент страны в тяжелые годы гражданской войны спас национальную государственность от исчезновения, а нацию - от распада. Поэтому заслуги Президента Республики Таджикистан в возрождении национальной государственности Таджикистана должны быть проанализированы и использованы для обеспечения будущего развития страны и, в частности, для борьбы с новыми угрозами и вызовами современности. В данной статье с учетом политических реалий современности автор показывает мудрую и рациональную политику Президента страны в обеспечении политической стабильности и национальной безопасности.

Ключевые слова: лидер нации, государственная независимость, развитие Таджикистана, политическая стабильность, глава государства, Эмомали Рахмон.

Информация об авторе: Ходжаев Хикматулло Химматович - научный сотрудник отдела СНГ Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ. Адрес: 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки 33. Тел.: 501 02 24 04. E-mail: hikmat0505@bk.ru

LEADER OF THE NATION - DEFENDER OF STATE INDEPENDENCE OF TAJIKISTAN

In the face of the emergence of new threats to the modern world and the steady development of information and communication technologies, the protection of state independence and the strengthening of national statehood are becoming more important and necessary than ever. Similar trends in the newly independent countries once again point to the emergence of difficulties and obstacles to the realization of national interests. Therefore, the use of the experience of the state and the wise policy of the Founder of Peace and National Unity - Leader of the Nation Emomali Rahmon is of strategic importance in the further development of the Tajik national statehood and in ensuring national security.

Because the citizens of Tajikistan are witnessing how the President of the country during the difficult years of the civil war saved the national statehood from disappearance, and the nation from collapse. Therefore, the merits of the President of the Republic of Tajikistan in the revival of the national statehood of Tajikistan should be analyzed and used to ensure the future development of the country and, in particular, to combat new threats and challenges of our time. In this article, taking into account the political realities of our time, the author shows the wise and rational policy of the President of the country in ensuring political stability and national security.

Key words: leader of the nation, state independence, development of Tajikistan, political stability, head of state, Emomali Rahmon.

Information about the author: Khodzhaev Khikmatullo Himmatovich - Researcher of the CIS Department of the Institute for the Study of Asian and European Countries, NAST. Address: 734025, s. Dushanbe, Rudaki Avenue 33. Tel.: 501 02 24 04. E-mail: hikmat0505@bk.ru

ИНЪИКОСИ ВАЪБИЯТИ ИҚТИСОДИВУ ТИҶОРАТИИ НАСАФ ДАР «ТАЪРИХИ ХУМОЮН»- И ГУЛШАНИ

Юсуфи Шодипур, н.и.т.,
дотсенти Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Кешруд яке аз минтақаҳои муҳимму мутараққии Осиеи Миёна ба ҳисоб меравад. Воқеан доир ба ташаккул ва тақомули муносибатҳои иқтисодиву тиҷоратӣ дар Кешруд дар маъҳазу сарчашмаҳои таърихӣ ва адабиёти илмиву адабӣ маводу бурҳонҳои муфиду судмандро пайдо кардан мумкин аст. Аз ин хотир, тибқи ахбори сарчашмаҳои хаттии маҳаллӣ пиромуни рушду тақомули муносибатҳои иқтисодиву тиҷоратӣ дар Кешруд маълумоти муфиду судбахш ироа кардан ба мақсад мувофиқ аст.

Дар маъҳазҳои таърихӣ дар бораи Насаф – Қаршӣ маводу санадҳои ҷолибу судбахш зикр ёфтаанд. Мутафаккири номии форсу тоҷик Шамсуддинбеки Сомӣ дар «Қомус–ул-аълум» қайд кардааст, ки «Қаршӣ шаҳрест дар тавобеи Бухорои Шариф, дуҷум, шаҳрест баъд аз Бухоро мин-ҳайси-л-фавоқеҳи ва мин ҳайси-т-тиҷоратӣ ва-з-зираотӣ (аз ҷиҳати мевачот ва аз ҷиҳати тиҷорат ва зироат) бисёр маъмур аст» (8, с.87).

Дар воҳаи сарсабзу хуррами Кешруд шаҳри бостонии Насаф (Қаршӣ) мавзӯи дошта, масоҳаташ баробари хонии Бухоро мебошад. Ин шаҳр дар ҷаҳорсуи шохроҳи азими байни Кобулу Ҳирот ва Ҳиндустону Эрон қарор гирифта буд. Ин шаҳр чун калиди боъътимоде ба хонигарии Бухоро хизмат мекард ва бесабаб нест, ки ҳар гуна гирехҳо маҳз тавассути он кушуда мешуданд (3, с.93).

Дар фасли ҷаҳоруми «Таърихи ҳумоюн»-и Гулшанӣ доир ба вилояти Қаршӣ, ки он дар гузашта Нахшаб ва шаҳри Насаф ном бурда шудааст, маълумоти пураарзиш оварда шудааст. Ба истилоҳи Муҳаммад Содикхоҷаи Бухорӣ, мутахаллис ба Гулшанӣ, «иёлати Қаршӣ, ки он дар кутуби салаф шаҳри Нахшаб ва шаҳри Насаф низ мехонанд», яъне аз шаҳрҳои номдор ва тараққикардаи аморати Бухоро ба шумор меравад.

Шаҳри Қаршӣ дар қисмати ҷанубу шарқии Бухоро ҷойгир буда, масофаи байни ин шаҳрҳо 150 км-ро ташкил медоданд. Ба истилоҳи Гулшанӣ, шаҳри мазкур шаҳрест азим ва биноест қадим. Шаҳри Насаф дар қадим бисёр азиму фароҳ буда, девори қалъаи он хеле васеъ будааст. Дар ҳақиқат ҳам, ин шаҳри шуқуфон ва мутараққӣ буда, роҳҳои сангфарши фароҳу васеъ доштааст (8, с.87-88). Инчунин ҳисори он дорои ҷаҳор дарвоза будааст: Тутақ, Бозор, Раста ва Хандақ. Дар даруни шаҳри мазкур 5 ҳазор хонавор сукно доштанд. Дар таърихномаҳо оид ба гирду атрофи шаҳри Қаршӣ низ маводу санадҳо мавҷуданд, ки бағоят ҷолибу судманд мебошанд. Бино бар ахбори Гулшанӣ, гирду атрофи шаҳри мазкур муҳот ба қалъаву сури маҳкаму матин аст. Инчунин атрофу акнофи он бағоят обод буда, раставу бозори он тамоман дар хориҷи шаҳр ҷойгир аст (8, с.88-89). Умуман аҳолии вилояти Қаршӣ 100 ҳазор хонавор ва Ҳузур 435 ҳазор хонавор, яъне, 1 милёну 300 ҳазор нафар (8, с.164), шаҳри Қаршӣ бошад, 25 ҳазор хонавор (75 ҳазор нафар)–ро (8, с.88) ташкил медоданд.

Дар Қаршӣ ва гирду атрофи он кишоварзӣ, аз ҷумла гандум, ҷав, тамоку ва ғайра ривочу равнақ дошта, маҳсулоти он бештар ба бозор бароварда мешуданд. Маҳз дар водии Кешруд (Қашқадарё) дар ривочу равнақи кишоварзӣ шароити мусоид мавҷуд будааст. Ин андешаро ахбори матолиби ҷуғрофию таърихӣ тасдиқ месозанд. Чунончӣ, рӯзҳои офтобии даштҳои Қаршӣ дар ҷаҳон машҳур буда, он бештар манфиатовару

судбахш будааст. Дар як сол дар ин чо 5 ҳазор соат рӯзҳои офтобӣ ба ҳисоб гирифта шуда, он аз рӯзҳои офтобии Мирзочӯл, ки дар наздикии Тошканд воқеъ аст, 1,5 ҳазор соат зиёд мебошад (3, с.175). Маҳз офтоби фаровон ва заминҳои ҳосилхези ин минтақа таваҷҷӯҳи заминдорону соҳибкорон ва сармоядорони на танҳо дохилӣ, балки чӣ русу чӣ хориҷиро бештар ба худ ҷалб карда буданд. Дар ин чо ба кишти бисёр намудҳои зироат, хусусан расонидани пахтаи гаронбаҳои маҳиннах, ки офтобро беҳад дӯст медошт, имконияти мувофиқу фаровон мавҷуд буд. Маҳз дар офтоби сӯзони Қаршӣ ангури дар тамоми Шарқ машҳури шерободӣ ва анҷири зарди хуштамъи қаршигӣ ба дараҷаи баланд нашъунамо мекарданд (3, с.176).

Аз рӯи ахбори Е. Мейендорф, дар обёрӣ намудани заминҳо ва боғу роғи гирди атрофи Қаршӣ аз оби дарёи Қашқо истифода мебарданд. Ин марзи пурфайз, дар ҳақиқат ҳам, аз ҳар ҷиҳат серҳосил буда, аз ин чо ба Бухоро биринҷ, пахта, меваҳо ва амсоли он бурда мешуданд (15, с.86). Муҳаммад Содикхочаи Гулшанӣ, доир ба кишоварзӣ дар аморати Бухоро, аз ҷумла иёлати Кешруд, нарху навои маҳсулоти он сухан ронда, қайд кардааст, ки кадом сола, ки зироати Насаф ҳосили баланд меод, дар он сол нархи ғалла дар Бухоро дастрас ва арзон мегашт. Ба истилоҳи комили Гулшанӣ, «дар кадом санае, ки зироати Насаф хуб шавад, дар он сол нархи ғалла дар Бухоро арзон мегардид ва дар сурати акси ҳол, нархи он қимат мешуд. Шаҳри мазкур ба ҳукми бордони Бухоро аст. Истилоҳи Насаф низ маънои бордон аст, лиҳоз онро Насаф номидаанд: - Қаршӣ бордони Бухоро аст (8, с.90).

Солисан Гулшанӣ доир ба ривочу равнақи баъзе соҳаҳои кишоварзӣ дар Кешруд истинод намуда, тазаккур медиҳад, ки дар иёлати Қаршӣ, аз парвариши ангур ва инчунин кишти тамоку ҳосили баланд рӯёнида шуда, маҳсулоти ин соҳаҳо характери содиротӣ доштанд. Аз рӯи маълумоти Гулшанӣ, дар “мазореи арозии он (Қаршӣ) зироати тамоку ва хашхошу гандум ва ҷаву анвои ангур мавҷуд аст ва мазореи он дар ниҳояти дараҷа ҳосилхез аст. Инчунин тичорати ғаллот ва ҳубоботи он дар ниҳояти дараҷа маъруфу машҳур аст. Бо вучуди анвои ғаллот ва ҳубобот дар ин чо бисёр кишт ва заръ мешавад, тамоми ғаллоти ҳисорот дар ин чо ҳамлу нақл мегардад...” (8, с.89). Ҷуноне маъхазҳои таърихӣ гувоҳӣ медиҳанд, ки маҳсулоти гуногуни кишоварзӣ, ҳунармандӣ ва монанди он аз ғӯшаҳои гуногуни қаламрави аморати Бухоро ба ин чо ворид гардида, сониян, ба дигар ноҳияву минтақа ва кишварҳо ҳамлу нақл мешуданд. Ба ибораи Гулшанӣ, аслан «зироати тамокуи он бағоят фаровон аст. Ҳар сол чандин нафар аз тучқори мардуми Хева ба ин чо омада, аз ин чо миқдори 2 (ду) ҳазор шутур тамоку ба Хоразм ҳамлу нақл менамуданд» (8, с.90). Аз ахбори муаллиф бармеояд, ки «ҳар сол миқдори 10 (дах) ҳазор шутур мавзиви обҷӯши он ба вилояти Самарқанд ҳамлу мешуд» (8, с.90). Бар замми он, аллоҷаву ҳалвиёти он (анвои ширшинҳо) бештар дар Бухоро масраф мешуданд ва гилему соири пашминаи он бештар дар Бухорои Шариф масраф мегардиданд (8, с.90).

Ҳосатан кишоварзӣ на танҳо дар иёлати Қаршӣ, балки дар дигар мавзёҳо низ нашъунамо мекарданд. Масалан, ноҳияи Косон дар самти ғарбии вилояти Қаршӣ воқеъ буда, масофаи байни онҳо 3 фарсах аст. Ин шаҳр дар сари роғи Бухоро ҷойгир аст. Аз рӯи ахбори Гулшанӣ, “боғу басотини он (Косон) аз ҳадди таъриф берун аст. Ашқори (дарахти) бодом дар ин чо ниҳоят фаровон аст. Бодоми масрафи Бухоро тамоман аз ин чо бурда мешавад. Хуллас, боғоти вилояти Косон бағоят бисёр аст, ангуру мавзиви вилояти мазкур адилу назир надорад, бағоят шахддор аст. Растаи бозори он равнақдор

буда, зироати ин чо дар ниҳояти дараҷа бешумор аст, умуман лалмии он бисёр аст. Аз ҳайси хушҳавоӣ беҳтару хубтари қасаботи Қаршӣ аст” (8, с.91).

Қаршӣ ё Нахшаб аз ҷиҳати ҳаҷм ва масоҳат тарҳи фароҳу бузургеро соҳиб буда, дар шафати шаҳрҳои калони тичоратӣ мавзё дошт. Як қисми корвонҳое, ки аз Ҳирот, Кобул ва Ҳинд меомаданд, дар Қаршӣ таваққуф намуда, дам мегирифтанд ва аз он чо ба ҷониби Самарқанд тавассути Бухоро ҳаракат мекарданд (11, с.91). Шаҳри Қаршӣ чун маркази тичоратӣ хизмат намуда, дар рушди робитаҳои савдоӣ аҳамияти муҳим дошт. Аз рӯи маълумоти Е. Мейен-дорф, дар Қаршӣ пӯсти савор ва рӯбоҳ, пӯсти қароқӯлӣ, ки аз қисми ҷануби Бухоро дастрас мешуданд, пасон дар пойтахти он ба фурӯш мерафтанд. Аз Қаршӣ бисёр меваҳои хушк, пахта, маснуоти пахтагин, тамоку ва камтар абрешим ба маркази аморат интиқол ёфта, мубодила мешуданд (15, с.91). Ба қавли Гулшанӣ, мардуми он ҳама тучқор ва соҳиби сарват ва маҳорат мебошанд.

Зикри он нуктаи муҳим ҷои аст, ки дар байни шаҳру ноҳияҳои аморати Бухоро робитаи зичи нақлиётӣ, омадурафти доимӣ, додугирифти савдоӣ, муомилоти молиқу пулӣ, робитаҳои васеи тичоратӣ ва ғайра ҷараён доштанд. Хусусан Ҳузур яке аз шаҳрҳои калонтарини аморати Бухоро ба шумор рафта, он дорои арк – қалъаи мустаҳкам буда, мавқеи қўлайро соҳиб мегардад. Ба тариқе ишора рафт, ки Ҳузур дар масири роҳи гузаргоҳӣ - ба ғарб, ба ҷониби Қаршӣ ва ба шарқ – ба ҷониби Шаҳрисабзу Самарқанд ва ҷануб бошад, ба ҷониби Танги Ҳарам – Дарбанд – Шеробод ва минбаъд Афғонистон қарор гирифта буд.

Дар солҳои 70 – уми асри XIX муҳаққиқи тоинқилобии рус Л.Ф. Костенко дар хусуси роҳи хушкгарди Ҳузур – Қаршӣ ва хатсайрҳои дигар шаҳрҳо маълумот додааст, ки бағоят ҷолибу муҳим мебошанд. Аз рӯи ахбори ин муаллиф, масофаи хати роҳи байни Қаршӣ ва Ҳузур ҳамагӣ 40 чакримро ташкил меод, ки он тавассути Қаршӣ – деҳаи Қахта – кўпрук (7 чакрим), Янги-кент (15 чакрим) то шаҳри Ҳузур (18 чакрим) амалӣ мегашт (9, с.111). Инчунин Қаршӣ тавассути хатсайри алоҳида бо Ҳузур, Деҳқонобод, Шеробод, Тирмиз ва Афғонистон пайваст мегашт. Масалан, тўли хатсайри Ҳузур – Шеробод 78 чакрим буда, тавассути Танги Ҳарам (ҳоло Деҳқонобод), Чашмаи Ҳофизон, Оқрабат, Дарбанд, Сайроб то Шеробод ва минбаъд то Тирмиз ва ғайра мерасид (11, с.120-121).

Дар солҳои 70 асри XIX яке аз марказҳои муҳими тичоратӣ, пас аз шаҳри Бухоро, шаҳри Қаршӣ ба ҳисоб мерафт, ки он аз рӯи аҳамияти муҳими савдоӣ, шаҳри Тошкандро хотирнишон мекард. Дар натиҷа, ин шаҳр ба маркази асосии хариду фурӯши ғалладона, пашм, намад, ресмон, халтаҳо, доқа ва монанди он табдил меёбад (11, с.91). Ҷуноне маълумоти маъхазҳо шаҳодат медиҳанд, ки миқдори бештари маҳсулоти ғалладона аз мавзёҳои мухталиф ба Қаршӣ ворид гардида, сипас, аз ин чо тавассути корвонҳо паиҳам ва бетанаффус ба Бухоро фиристода мешуданд. Аз қаламрави аморат, аз ҷумла ноҳияҳои Бухорои шарқӣ аз ҳама бештар маҳсулоти гуногуни кишоварзӣ, чорводорӣ, хунармандӣ ва амсоли он ба бордони аморати Бухоро – шаҳри Қаршӣ интиқол меёфтанд.

Муҳаққиқи тоинқилобии рус Г. Арандаренко ин матлабро воқеъбинона таъкид намудааст, ки бештар балҷувонӣ маҳсулоти ғаллагии худро, ба мисли гандум, ҷав, зағир ва монанди онро ба Қаршӣ, тавассути шаҳрҳои Душанбе, Ҳисор, Миршодӣ, Дарбанд ва Ҳузур ба мубодила мебароварданд (1, с.431). Муҳаққиқи тоинқилобии рус И.И. Гайер низ ин ақидаро тақвият дода, бо боварӣ қайд намудааст, ки «Қаршӣ дар хонии Бухоро чун анбори муҳими ғалладона маҳсуб меёфт, дар баробари дорои

захираҳои бои табиӣ будан, инчунин, ин шаҳр ҳамчун калиди боигариҳои табиӣ водии Ҳисор хизмат мекард, хуллас, тамоми маҳсулоти истеҳсолии аҳолии маҳаллии кишварро тавассути Қаршӣ интиқол медиҳанд» (6, с.125).

Бунёди хатҳои роҳи оҳан дар Осиёи Миёна ба афзудани кишти зироатҳои техникӣ, хусусан пахта, зағир ва амсоли он мусоидат намуд. Ба ғайр аз он, маҳз дар ин давра талабот ба ғалла боз ҳам зиёдтар мегардад. Аз рӯи маълумоти И. Гайер, « аз Дехнав, Кӯлоб, Ҳисор ва дигар бекиҳо садҳо ҳазор пуд тухми зағир ва қисман ғалладона, хусусан равған ба шаҳри Бухоро интиқол меёфтанд. Дар шаҳри Қаршӣ, ки дар як хиёбони фарох асосан заводҳои пахтатозакунӣ чойгир шудаанд, онҳо зағири аз кӯҳистон ба ин ҷо воридшударо коркард мекарданд» (6, с.112). Ин ақидаро тақвият дода, сарҳадбони рус Д.Н. Логофет шаҳодат медиҳад, ки аз бекиҳои Бухорои шарқӣ намудҳои гуногуни зироатҳои техникӣ, аз ҷумла пахта, кунҷит, тухми зағир ва ғайра бештар ба Бухоро содир мегаштанд (10, с.86). Бино бар ахбори академик В.В. Бартолд, ба заводҳои равғанкашии Қаршӣ, аз бекиҳои Дехнав, Ҳисор, Балҷувон, Кӯлоб ва монанди он зироатҳои гуногуни техникӣ, аз ҷумла даҳҳо ҳазор пуд зағир интиқол дода мешуданд (2, с.427).

Дар Кешруд соҳаҳои гуногуни касибӣ ва ҳунармандӣ ривочу равнақ ёфта буданд. Ба қавли Гулшанӣ, дар ин ҷо (Қаршӣ) ханчару шамшеру корд ва соири аслиха ва офтобаи ҳалдор ва қоқма (шероза), авонии нуҳосия (зарфҳои мисин) ва дигар масолеҳи маъмулӣ бештар истеҳсол гардида, ба фурӯш бароварда мешуданд. Ҳатто бисёр соҳаҳои маснуоти касибӣ ва ҳунармандӣ дорои сифати баланд буда, харидорони зиёд доштанд. Ба қавли Гулшанӣ, бисёр намудҳои маснуоти ҳунармандӣ, хусусан алоча, мавиз ва ҳавлиёти он (анвои шириниҳо) ҳамчун армуғон аз Ховар то Бохтар бурда мешуданд ва онҳо машҳури хосу ом ва писандидаи аном буданд (8, с.88-89).

Ахбори маъхазҳо далолат мекунанд, ки хариду фурӯши масолеҳи пашмӣ ва гилемӣ аз камоли шӯҳрат мустағнӣ аз тавсиф аст. Нигоранда пиромуни равнақи ҳунармандӣ ва касибӣ дар Қаршӣ ва дигар ноҳияҳои он низ хабар дода, чунин тазаккур медиҳад, ки «аҳолии Қамшӣ бо санъати пашминабофӣ иштиғол намуда, аз ин мамар касби маош менамоянд. Аксари онҳо ғалла доранд. Ҳар қадар ашёи пашмина ва хусусан, гилемча, миқдоре, ки аз вилояти Қаршӣ ба соири вилоёт ҳамлу ниқл мешаванд, ҳамаи онҳо дар ин ҷо бо ҳам мерасанд (8, с.92).

Дар Кешруд, аз ҷумла Қаршӣ ва дигар ноҳияҳо муомилоти молию пулӣ ва иртиботи тичоратӣ ривочу равнақ ёфта буданд. Дар сарчашмаҳои хаттӣ, хусусан «Таърихи ҳумоюн»-и Гулшанӣ пиромуни муносибатҳои савдой, фаъолияти тоҷирону сиҳибкорон ахбори ҷолиб мавҷуданд. Ба қавли комили Гулшанӣ, сокинони Қаршӣ ва гирду атрофи он ҳама тучҷор ва соҳиби сарвату боигарӣ мебошанд» (8, с.89).

Маркази муомилоти савдоии ноҳияҳои кӯҳистони аморати Бухоро, шаҳри Қаршӣ буда, ҳамчун охирин такягоҳи мавзеи бозорӣ дар байни Бухорои марказӣ ва Бухорои шарқӣ ба шумор мерафт. Аз рӯи шаҳодати муҳаққиқи тоинкилобии рус Н.А. Маев, дар солҳои 80 асри XIX, ин шаҳр (яъне, Қаршӣ) тағйироти азимеро аз сар гузаронида, доираи бозори он боз ҳам васеъу густурда мегардад. Дар ин ҷо бештар на танҳо «точикон, ўзбекҳо ва фарзандони биёбонҳо-туркманҳо бо қулоҳи бадҳайбати сиёҳи баррағӣ», балки ҳатто тоҷиконро аз Русия, Афғонистон, Ҳиндустон ва дигар кишварҳои дурдаст вохӯрдан мумкин аст (12, с.110).

Дар шаҳрҳои Кешруд, аз ҷумла Қаршӣ муассисаҳои тичоратӣ, ба монанди бозорҳо, мағозаву дӯконҳо, корвонсаройҳо, чойхонаву ҳаммомҳо ва амсоли он зиёд

буданд, ки онҳо ба хусни шахр шукӯҳи шахомат мебахшиданд. Аз рӯи ахбори осори таърихиву адабӣ, шахри Қаршӣ аз бозорҳо, кӯчаҳои қачу килеб ва ғайра саршор будааст. Дар воқеъ, растаҳои савдо ва дӯконҳои хурди косибӣ баққолӣ қатори маҳсули дарозеро ташкил медоданд. Инчунин дар ин ҷо дӯконҳои сермоли тоҷикони Ҳиндустон, Эрон, Афғонистон ва савдогарони бонуфузи маҳаллӣ низ ба назар мерасиданд (3, с.94).

Ба ғайр аз он, дар Қаршӣ бозори чорвофурӯшӣ мавҷуд буда, дар он аз гӯшаву канор ва ноҳияву шахрҳо ва вилоятҳои аморати Бухоро ва кишвари Туркистон соҳибкорону тоҷирон ташриф оварда, намудҳои гуногуни чорворо меҳариданд. Ба тариқе ҳамзамонону муосирон шаҳодат медиҳанд, ки «бозори мол яке аз мавзӯҳои сертаҷаммули Қаршӣ ба ҳисоб мерафт ва он дар қаламрави аморати Бухоро назир надошт. Ҳатто дар ин ҷо одамони ҷинояткори хатарнокро низ ба қатл мерасониданд» (3, с.95). Аз рӯи маълумоти манбаҳои таърихӣ, аз Афғонистон тавассути бунгоҳҳои (гузаргоҳ) сарҳадӣ чорвои зиёде, аз қабилҳои гӯсфандон ба Ургут (Самарқанд) ва Хузор (Бухоро) ба воситаи шоҳроҳи корвонгарди Кӯлоб – Ҳисор – Қаршӣ бурда мешуданд. Ба ғайр аз он, тавассути бунгоҳи Каркӣ, чорвои гуногун, аз ҷумла гӯсфанд ва амсоли онро ба шахрҳои Қаршӣ ва Бухоро ворид мекарданд (11, с.114). Чуноне профессор О. Боқиев иттило додааст, ки саршумори зиёди гӯсфандони кӯлобӣ ва дигар намудҳои чорворо дар бозорҳои Хӯқанд, Бухоро, Қаршӣ, Хузор ва дигар шахрҳо ба таври васеъ фурӯхта мешуданд (5, с.142).

Дар Қаршӣ, инчунин бозори асп мавҷуд буда, он яке аз мавзӯҳои асосии хариду фурӯши асп ба ҳисоб мерафт. Бино бар ахбори адабиёти илмиву адабӣ, дар бозори асп Қаршӣ харидорони сершумор омада, аз ин ҷо асп меҳариданд. Зеро аспҳои ин водӣ ва музофот бо маҳорату ҳислатҳои наҷибашон бисёр сайёҳону меҳмонони рус ва аврупоиро ба ваҷд овардааст. Ҳатто бозаргону тоҷирони афғон бо завқу шавқи хоса, аспҳои ин ҷоро бо номи аспҳои «туркӣ», «тоҷикӣ» ва «эронӣ» харида, ба Ҳиндустон мебарданд ва аз ин мубодила фоидаи калон ба даст мебароварданд (16, с.347).

Дар гирду атрофи Қаршӣ, ба монанди Қамшӣ, Косон ва ғайра низ бозорҳо амал намуда, дар ривочу равнақи муомилоти молию пулӣ ва иртиботи тиҷоратӣ нақши муассир магузоштанд. Аз рӯи ахбори Муҳаммад Содикҷоҷаи Бухороӣ, «бозори Қамшӣ бағоят обод аст. Корвонсаройҳои мутааддид дорад, ҳар ҳафта ба бозори он тақрибан як лак (як ҳазор) тиккаи пашмина байъу ширеъ мешавад, ба мисли қолину гилем ва амсоли он» (8, с.93).

Шаҳри Қаршӣ бо масолеҳи қаннодии худ шуҳрат пайдо карда буд. Онҳоро дар кӯчаву хиёбонҳо, мағозаву дӯконҳо, чойхонаҳои сершумор, ширкатхонаҳо ва монанди он мефурӯхтанд. Дар назди ҷунин чойҳои фароғатӣ бачаҳои сияҳабрӯи хушлибос ва дар дасту пойҳояшон зангӯладорро дидан мумкин буд, ки бо овози нафиси худ мизочону раҳгузаронро ба ин ҷо даъват менамуданд (3, с.95).

Шаҳри Қаршӣ ҳамчун маркази асосии иртиботиву тиҷоратии қисмати кӯҳистони аморати Бухоро маҳсуб меёфт ва чун охири мавзеи бозории миёни байни ноҳияҳои марказӣ ва қисмати ҷанубу шарқии аморат (Бухорои шарқӣ) мавқеи муҳим ва нақши бузург мебозид. «Ин шахр, - аз рӯи шаҳодати Н.А. Маев, - дар солҳои 80 асри XIX, на танҳо аз ҷиҳати мавқеъ ва доираи бозорӣ, ба маънои васеъ тағйир ёфта, дигаргун гашт», балки ба ин ҷо ҳар сол, «тоҷикон,... ўзбекҳо ва писарони ҷавони даштҳо – туркманҳо бо қулоҳи (телпаки) сиёҳи пӯсти баррапӯш ва ҳатто тоҷирони Русияи дурдаст, Афғонистон, Ҳиндустон ва дигар кишварҳоро бештар дидан мумкин буд (12,

с.110). Муҳаққиқи тоинкилобии рус И. Гайер низ аҳамияти муҳими тичоратӣ доштани шаҳри Қарширо таъкид намуда, зикр кардааст, ки «шаҳри Қаршӣ чун калиди бойигариҳои табиӣ водии Ҳисор маҳсуб ёфта, тамоми маҳсули меҳнати мардуми заҳматкаши он, танҳо тавассути Қаршӣ сурат мегирифанд, интиқол дода мешуданд (6, с.125). Ин шаҳр, на танҳо маркази интиқоли молҳои савдоии русӣ ба шаҳрҳои марказии аморат, балки шаҳрҳои дурдасти кӯҳистони Бухорои шарқӣ низ ба шумор мерафт. Бесабаб нест, ки муҳаққиқи таъриху фарҳанги бекиҳои Бухорои шарқӣ, профессор Ҳ. Пирумшоев таъкид намудааст, аз ин ҷо аксари молҳои истеҳсолии русӣ ба воситаи Дарбанд ва Бойсун, вале дар мавсими тобистон бошад, аз Самарқанд тавассути ағбаи Мура интиқол дода мешуданд (14, с.167).

Чуноне аз маълумоти манбаъҳои таърихӣ ба назар мерасанд, ки шаҳри Қаршӣ шабакаи иртиботии даҳ хатсайри савдоӣ буда, дар ривочу равнақи муносибатҳои тичоратӣ мавқеи муҳим ва нақши бузург мегузашт. Тазаккури он ҷолибу рӯзмарра аст, ки дар баробари Қаршӣ, инчунин Хузур ҳамчун шаҳри калидӣ ба пойтахти аморат ва Қаршӣ хизмат мекард. Бино бар шаҳодати сарчашмаҳои таърихӣ, Хузур аз калонтарин мавзеи тичоратӣ маҳсуб ёфта, ба ин ҷо, аз Бухорои шарқӣ, қабл аз ҳама, водии Ҳисор ва амсоли он молу манови сермасриф ва чорвои сершумореро оварда, мефурӯхтанд (14, с.167).

Дар Қаршӣ корхонаҳои истеҳсоли ва саноатӣ қомат афрохта, ба истеҳсоли маҳсулоти ниёзи мардум машғул мешуданд. Аз рӯи маълумоти Е. Березиков, дар Қаршӣ якчанд корхонаҳои равшанкашӣ мавҷуд буданд, ки онҳо аз кунҷит ва пунба равшан тайёр мекарданд. Аммо Қаршӣ, қабл аз ҳама, бо равшани зағири доругиаш шӯҳрат ёфта буд.

Онро бо усули маҳаллӣ, аз донаи зағиру кунҷит, тарбуз, харбузза ва инчунин аз мағзи зардолу, бодом ва кӯккултон кашида, тайёр мекарданд. Ёдрас кардан вочиб аст, ки равшани зағир маҳлули хурмоиранги часпак мебошад, ки бӯи гуворо дорад. Ин равшан масолеҳи дармонбахшу фоидаовар буда, аз он хӯрокҳои беҳтарин ва болазат низ омода мекарданд. Чунончи, занҳои Қаршӣ, онро баҳри тароват ба рӯи худ мемолиданд ва дар хонаводаҳои доро аз он палавҳои хоса мепухтанд. Инчунин ин маҳсулот, дар бозорҳои беруна, талабгоруни харидорони худро пайдо карда, тез ба савдо мерафт. Ин матлабро таъкид намуда, Е. Березиков барҳақ қайд кардааст, ки «ин маҳсулот ағлаб ҷиҳати тичорат ба Ҳиндустон ва Афғонистон интиқол мешуд» (3, с.94).

Аз гузоришу муқоиса ва таҳлилу ҷамъбасти санаду бурҳонҳои баррасишуда ба чунин хулоса расидан душвор нест, ки дар Кешруд, аз ҷумла шаҳри Насаф – Қаршӣ ва дигар шаҳрҳо муомилоти моливу пулӣ ва муносибатҳои тичоратӣ ба дараҷаи баланд ривочу равнақ ёфта, ба пешрафту такомули ҳаёти иқтисодиву тичоратӣ ва иҷтимоиву фарҳангӣ шароити мусоидро таъмин намуд.

Пайнавишт

1. Арандаренко Г.А. Досуги в Туркестане. - Спб., 1889. – 666 с.
2. Бартолд В.В. История культурной жизни Туркестана // Соч. – Т. 2. – Ч. 1. – М.: Наука, 1963. – С. 169–433.
3. Березиков Е. Бекигари Қаршӣ // Березиков Е. Бухорои Сурх: Роман. – Душанбе: Адиб, 1988. – С. 93–101.
4. Бобохонов М. Таърихи тоҷикони ҷаҳон. - Душанбе: Ирфон, 2002. - 368 с.
5. Боқиев О. Социально-экономическое положение Таджикистана в дореволюционной русской историографии. – Душанбе: Ирфон, 1976. – 152 с.

6. Гайер И.И. Путеводитель по Туркестану. – Изд. 1. – Ташкент, 1901. – 255 с.
7. Гулшанӣ М.С. Таърихи ҳумоюн /Ба чоп тайёркунанда, мурағиб ва муаллифи сарсухан Ҷ. Назриев. – Душанбе, 2006. –168 с.
8. Искандаров Б.И. Из истории проникновения капиталистических отношений в экономику дореволюционного Таджикистана. –Душанбе: Дониш, 1976. –144 с.
9. Костенко А. Ф. Туркестанский край: Опыт военно –статистического обозрения ТВО. – Спб., 1880. –Т. 1 –3. -302, 257, 452 сс.
10. Логофет Д.Н. Страна бесправия: Бухарское ханство и его современное состояние. – Спб., 1909. –240 с.
11. Логофет Д.Н. Бухарское ханство под русским протекторатом. – Спб., 1911. – Т.1-2. -340, 357 сс.
12. Маев Н.А. Географический очерк Гиссарского края и Кулябского бекства //ИРГО – Т. 12. – Вип. 4. – Спб., 1876. – С. 349 – 363.
13. Мейендорф Е. К. Путешествие из Оренбурга в Бухару / Предисл. Н. А. Халфина. – М.: Наука, 1975. – 180 с.
14. Пирумшоев Х. Социально-экономическая, общественно-политическая и культурная жизнь Восточной Бухары// Таджикистан в трудах дореволюционных русских исследователей (вторая половина XIX-начало XX в.). -Душанбе: Дониш, 1990. – С. 111-183-.
15. Ҳомид Д. Водии Кешруд ва шаҳру деҳаҳои он //Маърифати омӯзгор. -2008. -№4. - С. 54-60.
16. Шодипур Ю. Музофоти Хузур дар «Таърихи ҳумоюн» - Гулшанӣ //Ҳамрози ҷавонон. – 2008. - № 6. –С. 21 –22.

ИНЪИКОСИ ВАЪБИЯТИ ИҚТИСОДИВУ ТИҶОРАТИИ НАСАФ ДАР «ТАЪРИХИ ҲУМОҶОН» - И ГУЛШАНИ

Дар мақола дар асоси маълумоти маъхазу сарчашмаҳои хаттӣ, хусусан «Таърихи ҳумоюн»-и Гулшанӣ ва инчунин матолиби васеи таърихӣ роҳу усулҳои ташаккул ва тақомули муносибатҳои иқтисодиву тиҷоратиро дар музофоти Кешруд, аз ҷумла Насаф мавриди гузориш ва таҳқиқ қарор дода шудааст. Дар он муаллиф ба ҳулосае омадааст, ки дар ин минтақа муносибатҳои молиқу пулӣ ташаккул ёфта, дар рушду тақвияти муносибатҳои иқтисодиву тиҷоратӣ нақши муассир гузоштад.

Калидвожаҳо: иқтисод, тиҷорат, Насаф, сарчашмаи таърихӣ, “Таърихи ҳумоюн”, соҳибкор, тоҷир, савдои дохилӣ, тиҷорати берунӣ, робитаҳои тиҷоратӣ.

Маълумот дар бораи муаллиф: Юсуфи Шодипур – Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, номзади илмҳои таърих, дотсенти кафедраи таърихи халқи тоҷик, Нишонӣ: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17. Тел. 901112401, E-mail: Shodipur1954@mail.ru.

ОТРАЖЕНИЕ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ НЕСЕФА В «ТАРИХИ ҲУМАҶОН» ГУЛШАНИ

В статье на основе убедительных сведений письменных источников, в том числе «Тарихи ҳумаюн» Гулшани и ряд других исторических материалов конкретно и всесторонне исследуется меоды и путей формирования и развития торгово-экономическое положение долины Кешруда, в особенности Несефа. Автор приходит к заключению, что в регионе формирующихся товарно-денежных обращений играли важную роль в становление и развитие торгово-экономических отношений в Бухарском эмирате конца XIX и начале XX вв.

Ключевые слова: экономика, торговля, Насаф, исторический источник, “Тариhi хумаюн», коммерсант, торговец, внутренняя торговля, внешняя торговля, торговая связь.

Сведения об авторе: Юсуфи Шодипур, Таджикский национальный университет, кандидат исторический наук, доцент кафедры истории таджикского народа, адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки, 17. Тел. 901112401, E-mail: Shodipur1954@mail.ru.

REFLECTION OF THE TRADE AND ECONOMIC POSITION OF NESSEF IN “TARIHI QUMAYUN” GULSHANI

Based on convincing evidence from written sources, including "Tarihi Qumayun" by Gulshani and a number of other historical materials, the methods and ways of forming and developing the trade and economic situation of the Keshrud Valley, especially Nessef, are specifically and comprehensively explored. The author comes to the conclusion that in the region of the emerging commodity-money circulation played an important role in the formation and development of trade and economic relations in the Bukhara Emirate in the late 19th and early 20th centuries.

Key words: Economy, Trade, Nasaf, Historical source, “Tarihi Qumayun”, businessman, merchant, domestic trade, foreign trade, trade communication.

Information about the author: Yusufi Shodipur - Tajik National University, dotsent of historics. Address :734025, Republic of Tajikistan, Dushaanbe, Rudaki Avenue 17. Telefon: 901112401, e-mail: Shodipur1954@mail.ru.

**ТАЪСИРИ ТЕРРОРИЗМ ВА ЭКСТРЕМИЗМ ДАР ДАВЛАТҲОИ ШАРҚИ МИЁНА
ВА НАЗДИК ВА ХАТАРИ ОН БА АМНИЯТИ ДАВЛАТИИ ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН**

**Нуров Ҳофиз Пирмахмадович,
ходими хурди илмии
Шуъбаи Шарқи Миёна ва Наздики
Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои
Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон
Абдуллоев Муҳсиiddин Махмадрачабович,
магистранти курси якуми
Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои
Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон**

Ба ҳамагон маълум аст, ки дар ибтидои асри XXI ифротгарой ва терроризм ба яке аз чиддитарин зухуроти таҳдидовар ва хатарноки ҷаҳонӣ табдил ёфтаанд. Аз ин лиҳоз, имрӯз тадбирҳои муҳими ҷомеаи башари дар мубориза бар зидди ҳизбу ҳаракатҳои террористӣ, ифротӣ ва пешгирии густариши ғайриқонунии онҳо равона гардидаанд. Яке аз масъалаҳои ҷиддии замони муосир, ки хатари минтақавию байналмилалиро ба бор овардааст, суръатёбии раванди радикализм (тундгарой), ифротгарой ва даҳшатафканӣ (терроризм) ба ҳисоб меравад ва амалан дар ҳамаи қитъаҳои ҷаҳон тамоюли паҳншавиро дорад. Аксаран ин амалҳо зерини ниқоби шиорҳо ва арзишҳои динии бевосита сурат мегиранд. Ноамнӣ ва бесуботии Ҳовари Миёна боиси ташвиш ва нигарониҳои зиёди кишварҳои минтақа, аз ҷумла Осиёи Миёна гардидааст.

Аслан Шарқи Наздик ҳанӯз аз давраи оғоз гардидани ҷанги сард минтақаи бархурди манфиатҳои ИМА ва ИҶШС ба ҳисоб мерафт ва ҳатто аз ҳаритаи сиёсии ҷаҳон нест шудани ИҶШС ин минтаққа ба театри муқобилияти сиёсӣ-идеологӣ ИМА ва ИҶШС табдил ёфта буд. Шарқи Наздик яке аз минтақаҳои муҳимми геополитикӣ буда, он аз канали Суэтс ва гулӯгоҳи Босфор то ҳаличи Форсро дар бар мегирад. Имрӯзҳо Шарқи Наздик ифодакунандаи иқтисодӣ-и муосирӣ ҷаҳон ва низоми муносибатҳои байналмилалӣ мебошад.

Шарқи Наздик минтақаи бисёр ҳам ноороми ҷаҳонӣ буда, дар он ҷо вақтҳои охир хунрезии бераҳмона рӯй медиҳад, ки барои бехатарии низоми байналмилалӣ хатари ҷиддӣ дорад. Аксарияти бархӯрду зиддиятҳои баамаломандаи ин минтаққа хусусияти дохилӣ дорад. Лекин аксар вақт ин бархӯрду зиддиятҳо ба гирдоби худ давлатҳои ҳамсояро низ мекашад. Дар ин минтақа имрӯзҳо боз дигар қувваҳо, яъне гурӯҳҳои ғайриҳукумати ба монанди Ал-қоида, ДИИШ ва дигар гурӯҳҳои террористӣ ғайриқонулият мекунанд, ки гоҳ бар зидди ҳукумати қонунӣ ва гоҳ бар зидди мардуми осоишта бераҳмона мубориза мебаранд. Аз рӯи ақидаи баъзе коршиносон ин гурӯҳҳои террористӣ ба манфиати давлатҳои абарқудрат мубориза мебаранд ва ин гурӯҳҳо бевосита аз ҷониби ҳамон давлатҳои абарқудрат маблағгузориву дастгирӣ мегарданд.

Омилҳои гуногуноро метавон зикр намуд, ки ҷавонон таҳти таъсири ҷунун ҳизбу ҳаракатҳо қарор мегиранд. Сатҳи пасти таълиму тарбия дар оила ва надоштани маърифати қонунӣ ва инчунин, мушкilotи иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, сатҳи бекорӣ сабабгори асосии ҷалб шудани ҷавонон ба ин ҳизбу ҳаракатҳои ифротгаро гардидааст.

Яке аз роҳҳои асосии ҷалб намудани ҷавонон ба ин ҳизбу ҳаракатҳои ифротӣ, асосан, муҳочирати меҳнатӣ ва инчунин ташвиқот аз тариқи шабакаҳои иҷтимоӣ мебошад. Чунин раванд омили бавучудоварандаи нооромӣ ва бесуботии ҷомеа хоҳад шуд, зеро бахшо ва муборизаҳои идеологӣ ва ғоявӣ дар майдони шабакаҳои иттилоотӣ бо тамоми шиддат ҷараён доранд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон баъд аз касби Истиқлолияти давлатӣ аз соли 1992 то соли 1997 тамоми даҳшати ҷанги дохилро бо нишонаҳои терроризмаш аз сар гузаронид. Таҷрибаи ҷанги шаҳрвандӣ дар бисёр кишварҳои ҷаҳон нишон медиҳад, ки ихтилофоти дохилӣ заминаи мусоидро барои зуҳури террористону созмонҳои террористӣ ба вуҷуд меоварад [1, с.6].

Қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон мафҳуми терроризмро чунин шарҳ додааст. Терроризм - яъне зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи он нисбати шахсони воқеӣ, маҷбур кардан ё таҳдиди истифодаи он нисбати шахсони ҳуқуқӣ, ҳамчунин нобуд сохтан (зарар расонидан) ё таҳдиди нобуд сохтан (зарар расонидан) ба амвол ё дигар объектҳои моддӣ шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ки боиси хавфи ҳалокати одамон, расонидани зарари басо ҷиддӣ ба амвол ё ба миён омадани оқибатҳои барои ҷамъият хавфнок, ки бо мақсади ҳалалдор сохтани амнияти ҷамъиятӣ, тарсонидани аҳоли ё расонидани таъсир ҷиҳати аз ҷониби мақомоти ҳокимият қабул намудани қарори барои террористон мақбул ё қаноатбахш намудани манфиатҳои ғайриҳуқуқии амволӣ ва (ё) дигар манфиати онҳо, инчунин таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ бо мақсади суст кардани соҳти Конститусионӣ ё амнияти давлат, ҳамчунин бо мақсади қатъ гардидани фаолияти давлатӣ ё дигар фаъолияти сиёсӣ ё содир намудани чунин кирдор бинобар интиқом барои чунин фаолият, инчунин сӯиқасд ба ҳаёт, расонидани зарари ҷисмонӣ ба ходими давлатӣ ё ҷамъиятӣ ё намояндаи ҳокимият, вобаста бо фаъолияти давлатӣ ё ҷамъиятии онҳо, бо мақсади ноором сохтани вазъият ё расонидани таъсир ҷиҳати қабули қарор аз тарафи мақомоти давлатӣ ё монъе шудан ба фаъолияти сиёсӣ ё ҷамъиятӣ, инчунин ҳамла ба намояндаи давлати хориҷӣ ё корманди ташкилоти байналмилалӣ таҳти Ҳимояи байналмилалӣ қарордошта ё аз ҷониби оилаи бо ӯ истиқоматкунанда, инчунин ба биноҳои хизматӣ ё истиқоматӣ ё воситаи нақлиёти ашхосе, ки таҳти Ҳимояи байналмилалӣ қарор доранд, агар ин ҳаракатҳо бо мақсади барангехтани ҷанг ё мураккаб сохтани муносибатҳои байналмилалӣ содир шуда бошанд, мебошад [2, с.].

Мубориза бар зидди терроризм яке аз вазифаҳои афзалиятноки давлат буда, вазифаҳои худро дар ин соҳа тавассути мақомоти ҳокимияти қонунгузорӣ, иҷроия ва судӣ амали менамояд.

Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар яке аз Паёмҳои худ ба масъалаи мазкур таваҷҷуҳ намуда, таъкид карданд, ки барои аз байн бурдани ин хатари умумӣ кишварҳои олам алайҳи он бояд дар фазои ҳамдигарфаҳмӣ ва муттаҳидӣ муборизаи беамон баранд: «Мубориза бо терроризм ва экстремизм фароҳам овардани фазои боварӣ, эҳтиром ба манфиатҳои ҳамдигар ва муттаҳид шудани ҳамаи кишварҳои дунёро дар пешорӯи ин хатари умумӣ тақозо менамояд. Истифодаи «сиёсати дугона» нисбат ба терроризм ва экстремизм самаранокии кӯшишҳои ҷомеаи ҷаҳониро дар муборизаи муштарак бо ин зуҳурот ҷиддан коҳиш дода, баръакс, муҳолифатҳои навро байни эътилофҳои ҳарбиву сиёсӣ эҷод мекунад ва авзои ҷаҳонро боз ҳам ноором месозад» [3].

Соли 1816 олими рус Татишев Н.Н. аввалин маротиба мафҳуми «терроризм»-ро ҳамчун «низомии хавфноки идоравӣ ва амалҳои даҳшатовар» шарҳ додааст. Дар охири

асри XIX аз чониби олимони ду мафҳум - «террор» ва «терроризм» муайян карда шуда, аммо дар кушодани ин ду мафҳум ду мафҳуми гуногуни алоҳидаро маънидод намудаанд, яъне:

1. «Террор» - ҳамчун низоми сиёсии тарсонидани аҳоли бо мақсади нигоҳ доштани ҳизб ё ин ки ҳукумат ва баҳри расидан ба мақсадҳои гуногун анҷом дода мешавад;

2. «Терроризм» - даҳшат, тарсонидан, тарсонидани аҳоли бо иҷрои ҳукмҳои қатл, одамкушӣ, ки сарҳади мафҳумро васеътар намудааст.

Экстремизм аз вожаи фаронсавии «extremisme» ва латинии «extremus» гирифта шуда, маънои луғавиаш ифротгароӣ, тундравӣ, фикру андешаҳо ва амалҳои тундравона, аз ҳад гузаштан, аз андоза гузаштанро дорад. Экстремист шахсест, ки дар фаъолияти худ чонибдори амалҳои якравию тундравӣ аст. Ин амалу зухурот метавонад, дар тамоми соҳаҳои фаъолияти инсон – дар дин, сиёсат, идеология, илм ва ҳатто дар варзиш низ ба миён ояд. Мушкилоти экстремизм (ифротгароӣ) ва терроризм имрӯз аксари ҷомеаи ҷаҳониро фаро гирифта, ба хатари бузурги сайёра табдил ёфтааст ва имрӯз ҳамагон барои бартараф кардани ин вабои аср мубориза мебаранд.

Аз ҷумла Тоҷикистон дар ин ҷода ҳамеша ҷаҳол аст. Қайд кардан ба маврид аст, ки дар кишвари мо низ ин хатарҳои ифротгароӣ ва тундгароиро ҳамчун мушкилоти асри навин мешиносанд ва оид ба ин хатарҳо доимо тавассути воситаҳои ахбори омма (ВАО) мардумро аз рафти ин равандҳо ҳушдор менамоянд. Зеро тибқи он тамоми мушкилотҳои, ки дар ҷомеа мавҷуд аст, барои ифротгаро шудани ҳар як фарде, ки дониши кофии динию дунявӣ ва мақсади асосии шомил шуданро дар ин гурӯҳҳо надорад, мусоидат хоҳад кард. Аз ин рӯ коршиносон бар ин назаранд, ки муборизаи ҳар яки мо бар зидди ингуна равандҳои номатлуб бояд ба таври мунтазам ва доимӣ тавассути корҳои фаҳмондадиҳию пешгирии тавассути воситаҳои ахбори омма (ВАО) сурат гирад.

Дар асри XX, терроризм ба сатҳи давлатӣ гузаронида шуд, ки ин қаблан набуд. Давлати террористӣ шаҳрвандони худро бо қонуншиканӣ дар дохили кишвар мачбур карда, онҳоро водор сохт, ки нотавонӣ ва сустии худро доимо эҳсос кунанд. Онҳо рафтори худро берун аз ҳудуди сарҳад тағйир надоданд. намунаи таърихии он Олмони фашистӣ мебошад [4, с.18].

Дар солҳои 1970-1990 асри XX терроризми байналмилалӣ вусъат ёфтааст, ки моҳиятан мақсадҳои зиддиинсонӣ дорад. Даҳшат афкандан ва тарсонидан дар тури асрҳо ба сифати воситаи муборизаи сиёсии неруҳои гуногуни иртиқоӣ вучуд доштанд. Терроризм бештар дар ҳолатҳои гузариши ҷамъиятию сиёсии ҷомеа ва давлат рух медиҳад. Доираи кирдорҳои террористӣ васеъ гардида, роҳу воситаҳои амалигардонии онҳо низ нав шудааст. Даҳшати терроризм имрӯз ҷаҳони муосирро ба ларза оварда, амнияти инсониятро таҳти хатар гузоштааст.

Терроризм – ин воситаи амалӣ гардонидани нақшаҳои доимамалкунандаи ин гурӯҳҳои ифротгаро буда, бештари хисоротро ба иншоотҳо, корхонаҳои маъмури, иншоотҳои истиқоматӣ, беморхонаҳо марказҳои савдо ва ғайраҳо мерасонад. Мақсади асосии гурӯҳҳои террористӣ ин тарсонидан, сохтани муҳити тарс, ваҳм дар байни мардум мебошад, ки ҳаёти одамонро зери хатар гузоштан аст. Аз рӯи баъзе маълумотҳо имрӯз дар ҷаҳон наздикии 500 созмони пинҳонкори террористӣ амал мекунад. Аз соли 1968 то 1980 аз тарафи онҳо 6700 амали террористӣ анҷом дода шудааст, ки дар натиҷа 3668 нафар кушта ва 7474 захмӣ шудаанд. Дар солҳои охир дар Шарқи Наздик созмонҳои «Ҳамос», «Ҳизбуллоҳ», созмони террористии «Сикхи» дар Ҳиндустон,

гурӯхҳои мафиози маводи мухаддир дар Колумбия, ки аз шеваҳои террористӣ истифода мекунанд, бештар дар маркази тавачҷуҳ ҳастанд [5, с.214].

Имрӯз аз рӯи таҳлили муҳаққиқон ба ҷаҳони терроризм ҳамасола зиёда аз 5 то 20 млрд. доллар дохил мегардад. Баъзе гурӯҳи созмонҳои дохилию хориҷӣ ва шаҳрвандони алоҳида ноогоҳии мардумро аз арзишҳои умуминсонии ислом истифода карда, таблиғоти ифротиро ба роҳ монда, экстремизму радикализми диниро талқин мекунанд. Бояд қайд намуд, ки масъалаи терроризм ва экстремизм (ифротгарӣ) имрӯз ба мушкилоти умумибашарӣ табдил ёфта, инкишофи муътадили давлатҳо ва амнияти мардумро халалдор месозад. Ба таври доимӣ масъалаи мазкур дар СММ мавриди омӯзиш ва муҳокима қарор мегирад. Кумитаи махсуси мубориза бар зидди терроризми байналмилалӣ аз соли 1972 фаъолият мекунад, ки ҳамоҳангсозии фаъолияти мақомоти кишварҳои гуногунро бар уҳда дорад.

Тибқи маълумотҳои оморӣ дар ҷаҳон имрӯз 100 ташкилоти террористии бузурге фаъолият доранд, ки бо якдигар дар ҳамкорӣ ва робитаи доимӣ қарор доранд. Дар маҷмӯъ агар созмону гурӯҳҳои хурдро ҳам ба назар бигирем, теъдоди онҳо ҳудуди 5000–ро ташкил медиҳад. Аз ҷумла, созмонҳои террористии «Ал-Қоида», «Ҳаракати исломии Ўзбекистон», «Ихвон -ал- муслимин» (Бародарони мусулмон), «Лашкари Тайиба» (Лашкари пок), «Чунбиши толибон», «Созмони озодибарҳи Туркистони шарқӣ», «Ҷамоати таблиғ», «Гурӯҳи исломӣ» (Ҷамоати исломии Покистон), «Ҳизбу – т – таҳрир», «Салафия», «ХАМОС» (Фаластин), «Бригадаҳои сурх» (Италия), «Гурӯҳи лимин» (Покистон), «Боқухарам» ва ғайраҳо. Нерӯҳои ҳарбӣ ва захираҳои молиявии созмонҳои террористӣ, аз қабилӣ «Давлати исломӣ» босуръат афзоиш ёфта, онҳо имрӯзҳо имкони муқовимат намудан бо кишварҳои абарқудрат ва ҳатто паймонҳои ҳарбӣ - сиёсии онҳоро пайдо карда истодаанд.

Яке аз омилҳои пурқудратшавии ташкилотҳои террористӣ муттаҳидшавӣ ва аз навтақсимшавии созмонҳои террористӣ, ҳадаф интиҳоб кардани кишварҳои ҷангзадаи аз захираҳои табиӣ бой, истифодаи моҳиронаи идеологияҳои динӣ ва албатта бозихҳои калони геополитикӣ маҳсуб меёбад. Яке аз далелҳои асосии экстремизми исломӣ ин вазъи иқтисодию иҷтимоии давлатҳои араб мебошад. Экстремизми исломӣ – роҳи радикалии таҳкурсии ислом ба ҳисоб рафта, роҳи зӯрварии муборизаи сиёсӣ мебошад. Экстремизми исломӣ баъд аз солҳои 1980-ум авҷ гирифта, якҷанд ташкилотҳои исломӣ дар давлатҳои Алҷазоир, Эфиопия, Сомалӣ, Сурия, Миср, Арабистони Саудӣ, Фаластин, Уганда, Покистон, Босния ва Филиппин ба вучуд омаданд.

Соли 1989 аз тарафи Усома бен Ладен ташкилоти исломии «Ал-Қоида» ташкил ёфт. Дар баробари ин соли 1998 аз тарафи ӯ «Фронти байналмилалӣ исломӣ» ташкил кард, ки якҷанд гурӯҳҳои радикалҳои исломиро, ба монанди «Ал-исломия», «Муҳоҷирон», «Ал-ҷиҳод», «Ҳаракат-ул- ансор» муттаҳид кард, ки онҳо дар Покистон, Афғонистон ҳамчун гурӯҳҳои экстремистӣ ва террористӣ амал мекарданд. Инчунин аз тарафи ин ташкилотҳои экстремистӣ тайёр намудани мутахассисони ҳарбӣ, яъне «ҳарбиёни ҷиҳод» махсус лагерҳои ҳарбӣ дар худудҳои Афғонистон, Покистон ва Судон ба вучуд омаданд.

Дар Ҳиндустон Фронти озодихоҳии Чамма ва Кашмир, дар Покистон 15 гурӯҳи муттаҳид бо сардори Амонуллоҳон, дар Филиппин ташкилоти экстремистӣ бо номи «Абу Сайф», ки характери исломӣ доранд, амал мекунад. Ин ташкилотҳо ба руйхати гурӯҳҳои терроризми байналмилалӣ дохил карда шудаанд. Дар охири асри ХХ мафҳуми нави ислом – мутахассис - террорист ба вучуд омад, ки ин ба шахсияти яке аз

миллиардерҳои Арабистони Сауди Усама бен Ладен рост меояд. Якчанд ташкилотҳои исломӣ бо номи «Қиҳоди байналхалқӣ», «Бародарони мусулмон», Экстремистони исломӣ дар Яман, Алҷазоир, Кашмир, Босния, Иордания, Косово, Чеченистон, Ўзбекистон, ва ҳаракати Толибон дар Афғонистон аз ӯ ёри моддӣ мегирифтанд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳуқуқу озодиҳои инсон, асосҳои соҳти конституционӣ, таъмини ягонагии кишвар ташкилотҳои байналмилалӣ хусусияти экстремистидошта, ба монанди «Ал-қоида», «Туркистони шарқи», «Туркистон», «Толибон», «Бародарони мусулмон», «Лашкари тайиба», «Ҷамъияти исломи Покистон», «Таблиғ», «Созмони Таблиғӣ» хатар таҳдид мекунад. Ҳоло мо шоҳиди он ҳастем, ки аз дасти ин гуна роҳгумкардаҳо бисёре аз мамлакатҳои дунё, ба монанди Сурия, Ироқ, Фаластин, Судон, Яман, Афғонистон, макони гурӯҳи террористон гардида, ҷомеаро ба хароба табдил додаанд. Масалан, Ҷумҳурии Ироқ як давлати ноамн, гирифтори тарқишҳои макони гурӯҳҳои террористӣ гардидааст, аммо аз яроқи қатли оми он дароқе нест. Дар айни замон кишвари Ироқ се пора гаштааст. Дар шимолу шарқ гурӯҳи террористии ДИИШ хилофати худро бунёд карданд. Минтақаҳои курдншин талоши истиклолиятро доранд. Пораи дигари минтақа зери назорати артиши ҳукумати Ироқ қарор дорад.

Дар айни замон, миёни давлатҳои абарқудрати ҷаҳон рақобате ба вучуд омадааст, ки кӯшиш барои соҳиб шудан ба нуфуз ба ин ё он минтақаи олам, захираву сарватҳои табиӣ, энергетикӣ, ба даст овардани мавқеи афзалиятноки стратегӣ, ҳарбӣ ва ғайра торафт шиддат мегирад. Дар аксари мавридҳо онҳо кӯшиш ба харҷ медиҳанд, ки миёни ду динҳои бузурги ҷаҳонӣ – ислом ва масеҳият душманӣ ва зиддият барангезанд. Чи тавре, ки дар боло зикр намудем, ислом ва пайравони онро ҳамчун ҷангҷӯю тачовузор, ифротгар, бадкину ситезачӯ муаррифӣ намуда, фарҳангу тамаддун, дин ва дигар арзишҳои Ғарбро таърифу тавсиф ва намунаи ибрат мешуморанд ва онро ба гардани дигарон бо зӯрӣ бор кардан мехоҳанд. Яке аз омилҳои тезу тунд шудани муносибати баъзе кишварҳои мусулмонӣ бо давлатҳои Ғарб маҳз ҳамин сиёсати дурӯягӣ ва мунофиқона аст, ки он боиси пайдо шудан ва густариши муҳолифат байни пайравони дини ислом ва масеҳият, тамаддуни Шарқу Ғарб ва, дар айни замон, тавлиди ҷараёнҳои тундрав (экстремистӣ) дар дину мазҳабҳои ҳам Ғарб ва ҳам Шарқ аст. Шаклҳои зиёди экстремизм ба монанди: сиёсӣ, миллатгарой, динӣ, наврасон ва ҷавонон, экологӣ, зиддиҷаҳонишавӣ, маънавӣ ва ғайра муайян карда шудаанд.

Яке аз омилҳои ба гурӯҳҳои террористӣ ва ифротгарой шомил шудани ҷавонон дар давраи муосир ин тавассути шабакаи интернет ба рӯҳияи онҳо таъсир расонидани ин гурӯҳҳо мебошад. Аз рӯйи амалҳои гурӯҳҳои террористӣ дар ҷаҳон маълум мегардад, ки маҳз экстремизм ҳамчун зуҳуроти сиёсӣ дар ҳолатҳои гуногун ба вучуд омада метавонад. Пеш аз ҳама бо таъсири қувваҳои гуногун бо мақсади иғвоангезӣ ва нооромии ҷомеа, рақобати сиёсӣ ва иқтисодӣ дар доираи минтақа ва ҷаҳон ва бо ҳадафи сармоя ба даст овардан рӯйи қор оварда мешаванд. Сармоягузори пайдо шудаанд, ки барои расидан ба ҳадафҳои супоришгарони худ маблағҳои зиёдеро дарег намедонанд ва албатта бурди онҳо дар шакли ба даст овардани манфиатҳо ва ноором сохтани ин ё он минтақа мебошад. Яъне аз вазъи геосиёсӣ ва геоиқтисодӣ истифода бурда, кишварҳое, ки таракқӣ карда истодаанд, монети рушди онҳо мешаванд. Бояд гуфт, ки имрӯзҳо ба сифати объекти таъсиррасонӣ ва ҷалб кардани ҷомеа ба гурӯҳҳои террористӣ на фақат роҳи дину мазҳаб ва ё идеология, балки бештар фетишизм, яъне пулпарастӣ ва пулро дӯст доштан ба ҳисоб меравад.

Ҳамин аст, ки бо ҳалномаи Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 апрели соли 2001 ҷаъолияти «Ҳизб-ул-тахрир» ғайриқонунӣ амалкунанда эътироф карда шуда, дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ карда шудааст. Инчунин бо ҳалномаи Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 марти соли 2006 ташкилотҳои зерин террористӣ ва экстремистӣ доништа шуда, ҷаъолияти онҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ карда шудааст:

Ал-Қоида; Ҳаракати Туркистони шарқӣ; Ҳизби Исломии Туркистон (собик Ҳаракати исломии Ўзбекистон); Ҳаракати Толибон; Бародарони мусулмон (Ихвон-ул-муслимин); Лашкари Тойиба; Давлати исломии Ироку Шом (ДИИШ); Ҷамъияти Исломии Покистон; Ҷамъияти таблиғ; Ташкилоти динӣ - миссионерии Созмони таблиғот.

Ғайр аз ин, бо ҳалномаи Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 сентябри соли 2015 ҷаъолияти «Ҳизби Наҳзати Исломи» дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ карда шуда, он ҳамчун ташкилоти террористӣ ва экстремистӣ доништа шудааст [6].

Аз ин рӯ, ҳар шахрвандон Ҷумҳурии Тоҷикистон, махсусан ҷавонон бояд барои амнияти кишвар ҳамеша хушёр бошанд. Барои пешгирӣ ва бартараф намудани экстремизму терроризм усулу воситаҳои ошкору ниҳонро бояд оқилона истифода кард. Аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуҷҷати бисёр муҳим - «Стратегияи мубориза бо ифротгароӣ ва тундгароӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2020» қабул карда шуд. Яъне, ин ҳадаф як мушкилоти маҷмӯӣ буда, сабабҳои он ҳам омилҳои иқтисодӣ ва ҳам омилҳои ғайрииқтисодӣ, яъне иҷтимоӣ, фарҳангӣ, ба паст будани саводи диниву дунявӣ мебошанд. Солҳои охир масъалаи мубориза зидди терроризм дар сиёсати ҷаҳонӣ рӯзмарра гаштааст. Терроризмро ҳамчун таҳдиди руирут ва хатарнок ба давлатҳои муосир аксари сиёсатмадорон эътироф менамоянд. Аз таҳдиди терроризм ҳеч давлат худро эмин дошта наметавонад. Аз ин хотир, ҳамаи давлатҳои ҷаҳонро мебошад дар мубориза бар зидди терроризм якҷоя ҷаъолият намояд. Барои баъзе кишварҳои дунё терроризм воситаи асосии стратегияи байналмилалӣ ва олоти амалӣ гардонии манфиатҳои сиёсӣ ба ҳисоб меравад ва барои пешгирӣ намудани чунин амалҳои экстремизм ва терроризм усулу воситаҳои ошкорою пинҳониро оқилона бояд истифода бурд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки нафарони дар ин роҳ гумроҳшуда дар муҳорибаҳои мусаллаҳона дар кишварҳои Ироқ ва Сурия иштирок доранд, муҳочирони меҳнатие мебошанд, ки аз ҳудуди дигар давлатҳо бо роҳи фиреб ба кишварҳои ҷангзада афтодаанд. Ин ҷавононе ҳастанд ки саводи динӣ надоранд, дур аз ватану волидон бо шунидани вазъҳои имом хатибони ифротӣ ба доми фиреб афтодаанд. Барои пешгирӣ намудани чунин раванди номатлуб бояд дастаҷамона ҷаъолият намуда, ҷавононро дар рӯҳияи ватандустӣ, ҳувияти миллӣ ва донишомузӣ тарбия намоем. Зеро, имрӯз воситаҳои таъсиррасонии ташкилотҳои террористӣ ба мафкураи ҷавонону наврасон хеле таъсир расонида истодаанд. Ҷавонони мо дар ҳар ҷое, ки бошанд, бояд ҳисси баланди миллӣ дошта, бо Ватан, миллат, давлати соҳибистиклоли худ ва забону фарҳанги миллии хеш ифтихор намоянд ва барои ҳимояи онҳо ҳамеша омода ва хушёру зирак бошанд.

Адабиёт

1. Амирулло Асаджлло, Терроризму ифротгароӣ ва хатари он ба ҷамъият. <http://www.khatlon-ruznoma.tj/1162-terrorizmu-ifrotgor-va-hatari-on-ba-amiyat.html>.

2. Маджидзода Джурахон Зоир. Противодействие терроризму и экстремизму. Душанбе 2016. – С.251.
3. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон, соли 2017. <http://mmk.tj/legislation/> (санаи муроҷиат: 20.12.2020)
4. Ҳамдамова М. Фаъолияти ташкилотҳои ифротии террористию экстеримистӣ ва бои аср. <http://www.shahriston.tj/>
5. Худобердӣ Холикназар. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мубориза бар зидди терроризм ва ифротгароии динӣ дар давраи Истиқлолияти давлатӣ. Душанбе 2018. – С.214.
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди терроризм» аз 16 ноябри соли 1999, №845.

Сайтҳои интернетӣ

1. <http://www.khatlon-ruznoma.tj/1162-terrorizmu-ifrotgor-va-hatari-on-ba-amiyat.html>.
2. <http://mmk.tj/legislation/>
3. . <http://www.shahriston.tj/>

ТАЪСИРИ ТЕРРОРИЗМ ВА ЭКСТРЕМИЗМ ДАР ДАВЛАТҲОИ ШАРҚИ МИЁНА ВА НАЗДИК ВА ХАТАРИ ОН БА АМНИЯТИ ДАВЛАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Мақолаи мазкур ба масъалаҳои терроризм ва экстремизм дар давлатҳои Шарқи Наздик ва Миёна бахшида шудааст. Дар мақолаи мазкур муаллиф хатари терроризм ва экстремизмро ба амнияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додааст. Ноамнӣ ва бесуботии Ховари Миёна боиси ташвиш ва нигарониҳои зиёди кишварҳои минтақа, аз ҷумла Осиёи Марказӣ гардидааст.

Дахшати терроризм имрӯз ҷаҳони муосирро ба ларза оварда, амнияти инсониятро таҳти хатар гузоштааст. Терроризм – ин воситаи амалӣ гардонидани нақшаҳои доимамалкунандаи ин гурӯҳҳои ифротгаро буда, бештари хисоротро ба иншоотҳо, корхонаҳои маъмурӣ, иншоотҳои истиқоматӣ, беморхонаҳо марказҳои савдо ва ғайраҳо мерасонад.

Калидвожаҳо: терроризм, экстремизм, амният, амнияти давлатӣ, муҳочирати меҳнатӣ, нооромӣ, сиёсати давлатӣ, қонунгузорӣ, хизбҳои сиёсӣ.

Маълумот дар бораи муаллиф: Нуров Ҳофиз Пирмаҳмадович, ходими хурди илмии Шуъбаи Шарқи Миёна ва Наздики Институти омӯзиши масъалаҳои кишварҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 33, Тел.: (+992) 000 33 23 23. E-mail: nkhofiz@mail.ru.

Абдуллоев Муҳсидин Маҳмадраҷабович, Магистранти курси якуми Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 33. Тел.: (+992) 901-51-15-00, E-mail: abdullomuhsin@gmail.com.

ВЛИЯНИЕ ТЕРРОРИЗМА И ЭКСТРЕМИЗМА НА БЛИЖНЕМ И СРЕДНЕМ ВОСТОКЕ И ЕГО ОПАСНОСТЬ ДЛЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Статья посвящена терроризму и экстремизму на Ближнем Востоке. В данной статье автор анализирует угрозу терроризма и экстремизма государственной безопасности Республики Таджикистан. Отсутствие безопасности и нестабильность на Ближнем Востоке вызывает серьезную озабоченность в странах региона, включая Центральную Азию.

Ужасы терроризма сегодня потрясли современный мир и поставили под угрозу безопасность человека. Терроризм является средством реализации текущих планов этих экстремистских группировок, нанося наибольший ущерб зданиям, административным предприятиям, жилым домам, больницам, торговым центрам и так далее.

Ключевые слова: терроризм, экстремизм, безопасность, государственная безопасность, трудовая миграция, нестабильность, государственная политика, законодательства, политические парты.

Сведения об авторах: Нуров Хафиз Пирмахмадович, младший научный сотрудник Отдела Среднего и Ближнего Востока, Института изучения проблем стран Азии и Европы НАН Таджикистана, 734025, Таджикистан. Душанбе, п. Рудаки 33, Тел.: (+992) 000 33 23 23. E-mail: nkhofiz@mail.ru.

Абдуллоев Мухсиддин Махмадражабович, магистрант первого курса, Института изучения проблем стран Азии и Европы НАН Таджикистана, 734025, Таджикистан. Душанбе, п. Рудаки 33. Тел.: (+992) 901-51-15-00, E-mail: abdullomuhsin@gmail.com.

TERRORISM AND EXTREMISM IN THE MIDDLE EAST AND ITS DANGER TO THE STATE SECURITY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

This article focuses on terrorism and extremism in the Middle East. In this article, the author analyzes the threat of terrorism and extremism to the state security of the Republic of Tajikistan. Insecurity and instability in the Middle East is a major concern in the countries of the region, including Central Asia.

The horrors of terrorism today have shaken the modern world and endangered human security. Terrorism is a means of carrying out the ongoing plans of these extremist groups, causing most of the damage to buildings, administrative enterprises, residential buildings, hospitals, shopping malls and so on.

Keywords: Terrorism, extremism, security, state security, labor migration, instability, state policy, legislation, political parties.

Information about the authors: Nurov Hafiz Pirmakhmadovich, Junior Researcher, Department of the Middle and Near East, Institute for the Study of Asian and European Countries, National Academy of Sciences of Tajikistan, 734025, Tajikistan. Dushanbe, st. Rudaki 33, Tel.: (+992) 000 33 23 23. E-mail: nkhofiz@mail.ru.

Abdulloev Mukhsiddin Mahmadrajabovich, first-year master's student of the Institute for the Study of Asian and European Countries of the National Academy of Sciences of Tajikistan, 734025, Tajikistan. Dushanbe, st. Rudaki 33. Тел.: (+992) 901-51-15-00, E-mail: abdullomuhsin@gmail.com.

МАФҲУМИ НИЗОЪ ВА ТАСНИФОТИ ОН ДАР ИЛМИ МУОСИР

Давлатова Фарида Гулмаҳмадовна,
магистри курси 2-и
Институти Осиё ва Аврупои
Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Низоъ падидаи ниҳоят мураккаби табиӣ ва иҷтимоист. Табиист, ки ин бахши илм аз навъ, зернавъ, намуд, зернамудҳо ва шаклҳои ниҳоят зиёди низоъ ташаккул ва таҳаввул ёфтаанд, ки ин шинохт ва ҳатто навъбандии низоъро ниҳоят мушкил менамояд.

Низоъ ё худ конфликт (аз лот. *conflictus* - бархурд) - раванди табиест, ки дар он ду ҷониб (ё ду гурӯҳ) ва гурӯҳҳои мабдаъҳо барои таъмини манфиатҳо ва ниёзҳои ҳаёти ва аслии худ ва чилвагарӣ аз дастёбии рақиб (ё рақибон)-и худ ба ҳадафу манфиатҳои возеҳ ва мушаххас (ва ё ҳадди ақал, тағйири мавқеъ ва назари рақиб) дар бархӯрди давомдор қарор доранд. Ин бархӯрд хислатан огоҳона ва ҳадафмандона аст. Аз ин лиҳоз низоъ аслан ва асосан хоси ҷомеаи инсонист [3, с.47].

Дар илми равншиносӣ зери мафҳуми низоъ “набудани ризоят байни ҷонибҳо (метавон байни шахсони алоҳида ва ё гурӯҳи одамон)” маънидод мешавад. Илме, ки бо омӯзиши низоъҳо машғул аст, низоъшиносӣ мебошад. Низоъшиносӣ ҳамчун илми мустақил дар нимаҳои асри XX ба вучуд омадааст [6, с.10].

Аз ҳама тасаввуроти бармаҳал оиди низоъҳо ду ҳазору панҷсад сол пеш ва ё аз он ҳам барвақттар пайдо шудааст. Онҳо бо мафҳумҳои мубориза, муборизаҳои умумии асосҳои муқобил, рақобати байни одамон, ҷанг, зуроварӣ ва ғайра алоқаманд буданд.

Дар Чини Қадим мутафаккирон тамоми манбаъҳои рушду таракқиёти ҳастиро дар таомули сарчашмаҳои мутақобила медиданд. Онҳо натиҷаҳои рақобати инсонҳоро ҳангоми қонё нагардидани манфиатҳояшон таҳлил намуда, аксар меъёрҳои ахлоқиро тартиб доданд, ки ҳангоми ҳаллу ҷасли низоъҳо аҳамияти ҳудро гум намекунанд. Аз файлосуфони чинӣ метавон мафҳумҳои ба монанди “ақидаҳои муқобил”, “муборизаҳои инсонҳо байни ҳамдигар”, “дар баҳс метавон ҳақиқатро дарёфт ва бурд кард”, “аз ғоида бояд аксарият ва аз бадбахтӣ бояд ақаллиятро ихтиёр кард” ва ғайраро дарёфт. Дар фалсафаи Чин инсон ҳамчун як мавҷуди низоӣ (ҷанҷолӣ) дорои табиати бад ва нек тасвир ёфтааст [5, с.27-28].

Ҳамчунин дар фалсафаи атиқай Юнони Қадим, ҷаҳони эллинистӣ ва римӣ метавон аксар мулоҳизаҳо, ки зимни он муборизаҳои мутақобиларо ҳамчун сарчашмаи рушд, меъёрҳои ахлоқии рафтори одамон, ҷанг - бади бузург дар замин донистаанд, пайдо намуд. Масалан, Гераклит (544-483 то м.) чунин меҳисобад, ки ҷанг падар ва шоҳи ҳама аст ва он як гурӯҳро ҳамчун ҳудоҳо ва як гурӯҳи дигарро ҳамчун инсонҳо ҷудо намудааст. Бояд қайд кард, ки мубориза умумӣ ҳисобида мешавад ҷӣ он хосияти ҷудоихоҳӣ дошта бошад, ва ҷӣ аз рӯи ҷудоихоҳӣ ва зарурат ба миён омада бошад. Муҳолафат ба ҳам наздик мекунад, ихтилоф бошад ҳамоҳангиро ба вучуд меорад ва ҳардуи ин дар доираи ҷудоихоҳӣ ба амал меояд. Ба ақидаи Гераклит мубориза, ҷудоихоҳӣ – ҳолати аз рӯи низоъ ба амал омадае мебошад, ки аз рӯи функцияи объективии худ ҳамчун сарчашмаи тавлид ва рушди ҳама чиз хизмат мекунад.

Низоъҳои байни инсонҳо, муборизаҳо, фитнаву адоват ва ҷанг ҳамчун як падидаи босуръат ва манфӣ ҳамеша дар таърихи инсоният вучуд дошт. Аксарияти

донишмандон, мутафаккирон ва сиёсатмадорон аз қадим то имрӯз, ҷанбаҳои гуногуни таъсири мутақобилаи иҷтимоии низоҳоро аз рӯй таҷрибаҳои ҷомеа дар ҳаллу фасли низоҳо таҳқиқ намудаанд. Таҳқиқи муборизаҳои муноқашавӣ дар ин миён дар доираи фалсафа, таърих, ҳуқуқшиносӣ, фаъолиятҳои низомӣ, ҷомеашиносӣ, равоншиносӣ ва дигар илмҳо ба вучуд омад.

Низоҳо бесабаб ба амал намеоянд. Низоҳиноси тоҷик Имомов Ш. дар мақолаи худ зеро унвони “Таснифи низоҳ: навъ, сатҳ ва ҳаракати он” сабабҳои сар задани низоҳоро чунин баён намудааст: “Низоҳ зодаи омил ва сабабҳои ниҳоят зиёдест, ки дар бофтаи ҷомеа нуҳуфтаанд, хусусияти хосро доро мебошанд, робита ва таъсири гуногун бо ҳамдигар доранд, мақоми ниҳоят муҳимро дар байни онҳо “манфиат” ишғол менамояд” [3, с.60].

Шури оддӣ аксар вақт низоҳоро як қизи манфӣ ва вайронкунанда меҳисобад. Дар асл низоҳо метавонанд ҳам нақши манфӣ ва ҳам нақши мусбат дошта бошанд. Оқибатҳои манфии низоҳо инҳоянд:

- боиси бетартибӣ ва харобӣ мегарданд;
- ба рушди зӯрварӣ мусоидат мекунад;
- ба зарари моддӣ ва маънавӣ бурда мерасонад;
- ба ҳаёт ва саломатии одамон таҳдид мекунад, ки ин боиси ҳалокати онҳо мешавад.

Оқибатҳои мусбати низоҳо инҳоянд:

- онҳо диққатро ба масъала ҷалб намуда, маҷбур мекунад, ки аз вазъияти ба амал омада роҳи ҳал ҷӯем;
- имкон медиҳанд, то манфиатҳои худ ва манфиатҳои тарафи муқобилро эътироф кунем;
- барои ба даст овардани иттилооти мавҷуда доир ба таносуби қудрати субъектони рақобаткунанда мусоидат мекунад;
- ба муттаҳидсозии ҷомеа, таҳкими ваҳдати миллӣ ва истифодаи захираҳои дохилӣ мусоидат мекунад;
- муайян мекунад, ки дӯст ва иттифоқчӣ ва кӣ душман аст.

Дар асоси навъбандӣ дар умум низоҳо ба ду гурӯҳи бузург – низоҳи дохилинизомӣ ва низоҳи берунинизомӣ ҷудо мешаванд. Низоҳи дохилинизомӣ низоми сохторҳо, рукнҳо ва нерӯҳои низом мебошад; низоҳи берунинизомӣ бошад, низоҳи байнинизомҳо ва ё байни низом ва фазои берунии он мебошад. Ҷамъамон, бояд дар назар дошт, ки шаклгирии ҳуди ҷомеа ва сохторҳои асоситарини он раванди тӯлонӣ, ниҳоят мураккаб ва печида будааст, ки сабабгори ташаккули навъҳои бузурги таърихии ҷомеа – қаблазтаърихӣ (ибтидоӣ), суннатӣ ва муосир гардид. Барои ҳар кадом аз ин навъҳои ҷомеа навъҳои таърихан ташаккулёфтаи низоҳ хос аст, ки намудҳо ва шаклҳои зиёд доранд. Вале маъмулан, шинохти низоҳҳои қаблазтаърихӣ (ибтидоӣ) ҳанӯз дар марҳилаи оғозӣ қарор дорад; низоҳҳои суннатӣ мавриди омӯзиши ҷиддитар ва амиқтар буданд, харчанд таҳқиқи ҳамҷониба ва мушаххаси онҳо кори оянда аст. Дар мавриди навъи муосири низоҳ (ё низоҳ дар сохтори ҷомеаи муосир) таҳқиқоти зиёд мавҷуд аст, ки сохтор, мазмун ва амалқарди онро бозгӯ мекунад.

Ҷомеаи муосир дорои маҷмӯи анбӯҳи рақобат, зиддият ва низоҳҳои гуногун аст. Онҳо сохтор ва мазмуни ниҳоят мураккаб доранд ва типологияшон мушкил аст. Дар типологияҳои пешниҳодӣ, ки машҳуртарини онҳо типологияҳои Р. Дарендорф, И. Дойч

ва дигарон мебошад, асос меъёрҳои мухталиф мебошанд. Аксаран, ду меъёр асоснок гардидааст:

- а) хислат, мазмун ва амалкарди мабдаъҳо ва шарикдорони низоъ;
- б) соҳа ва фазои зухур, ташаккул ва амали низоъ [3, с.49].

Дар баъзе асарҳо кӯшиши омезиши ин меъёрҳо сураат гирифтааст. Масалан, муаллифон А.Я. Антсупов ва А.И. Шипилов типологияи зеринро асоснок ва пешниҳод кардаанд. Тамоми низоъҳо ба ду навъи бузург (низоъҳо бо иштироки инсон ва низоъҳои хоси ҳайвонот) тақсим гардидаанд: низоъҳо бо ширкати инсон ба ду навъ: а) иҷтимоӣ ва б) дохилифардӣ тақсимбандӣ шудаанд. Навъи “Низоъҳои иҷтимоӣ” ба 6 зернамуди асосӣ шомил мебошад, ки аз назари муаллифон инҳоянд:

1. Низоъи байнифардӣ ё байнишахсӣ (низоъҳо, ки амалан натиҷаи бархӯрди ду фард мебошанд);
2. Низоъи намуди “шахсият-гурӯҳ” (низоъе, ки дар он шахсияти алоҳида дар муқобили гурӯҳ қарор дорад);
3. Низоъи гурӯҳҳои хурди иҷтимоӣ (низоъе, ки дар дохили гурӯҳҳои хурди одамон зоҳир мешавад);
4. Низоъи гурӯҳҳои миёнаи иҷтимоӣ (низоъ дар коллективҳо, муассисаҳо, халқҳои хоси сиёсӣ ва иҷтимоӣ, кланҳо ва ғайра);
5. Низоъи гурӯҳҳои бузурги иҷтимоӣ;
6. Низоъи байналмилалӣ [1, с.140].

Табиист, ки зернамудҳо (ё аслан намудҳо)-и зикршуда дар ҷомеаи муосир сохтори печида ва мураккаб доранд: онҳо шаклҳои асосӣ, ғайриасосӣ ва чузъиро фаро мегиранд. Масалан, низоъи байналмилалӣ зернамудҳои зиёде дорад, аз қабили:

- а) Низоъи байни ду давлат (низоъи байнидавлатӣ);
- б) Низоъи байни давлати алоҳида ва гурӯҳи давлатҳо;
- в. Низоъи байни гурӯҳҳои давлатҳо;
- г) Низоъи байни эътилофҳо (коалитсияҳо)-и давлатҳо;
- д) Низоъи минтақавӣ (субрегионалӣ, макрорегионалӣ);
- ж) Низоъи байниминтақавӣ;
- з) Низоъи байникутбӣ-байнинизомӣ (биполярий) ва ғайра.

Дар асоси баррасии хоси назарии таҳаввулотӣ бузурги охири асри XX муҳаққиқи амриқой Самуел Хантингтон фарорасии давраи нав-даврони “Бархӯрди тамаддунҳо” ва “низоъи тамаддунҳо”-ро эълон дошт: “Низоъи ояндаи байни тамаддунҳо-фазои ҷамъбасти тадриҷии низоъҳои глобалӣ дар ҷаҳони муосир хоҳад буд” [8, с.20].

Дар баъзе таҳқиқоти навини низоъшиносӣ ва масоили байналмилалӣ намуди хос ва навзухури низоъи байналмилалӣ-низои глобалӣ асоснок карда мешавад. Ба ақидаи баъзе аз муаллифон, навъи мазкур хатари ҷиддӣ барои ҳастии башар аст.

Шаклҳои таърихӣ низҳои байналмилалӣ низ зиёданд. Маъмултарини онҳо низоъҳои марзӣ, низоъҳои сиёсӣ, низоъҳои дипломатӣ, низоъҳои ҳарбӣ, “низоъбозӣ”, низои мусаллаҳона эътироф шудаанд. Ин шаклҳо дар давраҳои гуногуни таърих дорои хусусиятҳои хос буданд. Амалкарди онҳо бахусус, дар охири асри XX ва оғози асри XXI ниҳоят рангин, мураккаб ва тағйирпазир аст.

Дар назария ва амалияи илмҳои муосир ду мафҳум – “чанг” ва “низои мусаллаҳона”-ро аз ҳам фарқ мекунанд. Профессор ва низоъшиноси Донишгоҳи Брюссел Давид Эрик дар маҷмӯи лексияҳои худ зери унвони “Меъёрҳои ҳуқуқии низоъҳои мусаллаҳона” мафҳуми чангро чунин шарҳ додааст: “Чанг ин муҳорибаи

начандон шадидро мегӯянд, ки давомнокии начандон дароз дошта, ба воситаи нерӯҳои чангӣ ба роҳ монда мешавад ва миёни гурӯҳҳои теъдодашон муайян, иборат аз афроди силоҳбадаст ва мушаххас, ки зерин иттиҳоди як фармондеҳ қарор доранд, сурат мегирад.” [2, с.88].

Дар ҳуқуқи байналхалқӣ чангро ҳамчун муборизаи байни ду давлат ё ду гурӯҳи давлатҳо эътироф мекунанд. Пас низоъи мусаллаҳона ҳамчун байни давлатҳо ва гурӯҳҳои дохилии ин давлатҳо ба монанди шӯриши исёнгарона, чанги шахрвандӣ шуда метавонад, на ҳамчун чанг. Мафҳуми низоъи мусаллаҳона нисбат ба мафҳуми чанг васеътар аст. Низоъи мусаллаҳона он замон руҳ медиҳад, ки давлат ба сари қудрат меояд ё ҳангоме, ки муноқашаи мусаллаҳонаи давомдор байни нерӯҳои ҳукумати ва гурӯҳҳои мусаллаҳонаи муташаккилонаи дохилии як давлат ба амал меояд.

Мафҳуми “низӯ” бо мафҳуми “буҳрон” наздик аст, ки баъзан онҳоро айният медиҳанд ва баъзан аз ҳам ҷудо мекунанд. Низӯшиносии рус М.М. Лебедева дар ин масъала чунин ибрози андеша кардааст: “Аксаран буҳрон дар натиҷаи амалҳои низӯӣ ба вучуд меояд. Тараққиёти ногаҳонӣ ва босуръатонаи ҳодиса, пешгӯӣ накардани он ва идораи бад ба ҳолати буҳронӣ бурда мерасонад” [4, с.16].

Аммо вазъият метавонад ба самти муқобил вусъат ёбад, яъне на аз низӯ ба буҳрон, балки аз буҳрон ба низӯ. Мисол буҳрони Украина, ки ҳамчун “буҳрони ҳокимият” соли 2013 шурӯъ шуд, баъдан ба низӯҳои ҳарбӣ дар қисмати ҷануби шарқии кишварҳо бурда расонид.

Вобаста ба мавзӯ, қувваҳои ҳуқуқрон, манфиатҳо ва ҳадафҳои иштирокчиён бошад, низӯҳои мусаллаҳона ба таври зайл таснифбандӣ карда мешаванд:

- низӯҳои ҳудудӣ ё сарҳадӣ, ки асоси онро ихтилофоти фарогир ташкил дода, ба он озод кардан ё васеъ кардани ҳудуди худ, забти ҳудуди бегона ё мубориза барои минтақаҳои баҳсталаб мансуб аст. Ба монанди минтақаи Қарабоғи Кӯҳӣ, ки миёни Арманистон ва Озарбойҷон ба вуқӯъ омад, мисоли ин навъи низӯ шуда метавонад.

- низӯҳои мазҳабӣ, ки он байни тарафдорон ва муҳолифони як равияи мазҳаби муайян ё дар доираи ҳаракатҳои динӣ ба миён меояд. Ба монанди чангҳои динии масеҳӣ дар Аврупо дар асрҳои XVI-XVIII, низӯҳои байни равияҳои суннӣ ва шиъаҳо дар Ховари Миёна ва ғайра мисоли ин навъи низӯ шуда метавонанд.

- низӯҳои ҳислати ҷудоихоҳӣ (фрагментатсия) дошта, ки барои ҷудо кардан ё мустақил шудани ягон қисмати давлат ба вуқӯъ меояд. Як қатор давлатҳои ки дар асри XX ташкил шуданд, маҳз дар натиҷаи ҳаракатҳои ҷудоихоҳӣ ба вучуд омадаанд. Ҳамчун мисол, вилояти Донбас, ки дар Украина воқеъ аст, меҳодад ки аз ҳудуди Украина ҷудо шуда, истиқлолияти худро ба даст орад

- низӯҳои, ки бо сабаби заволи ёфтани давлатҳои бузурги сермиллат ба амал меояд ва дар бисёр ҳолат сарҳадҳо бо назардошти минтақаи истиқоматӣ, гурӯҳи этникӣ, ҷомеаҳои фарҳангӣ ва мазҳабӣ давлатҳои ҷудогона ба амал меояд [7, с.6].

- низӯҳои байнимиллатӣ, ки бо хусусияти бераҳмӣ фарқ мекунанд. Чунин низӯҳо рӯ меояд, ки хуввияти миллии қабилаҳо ва қавмҳои, ки қаблан қудрати мустамликавӣ доштанд, ташаккул наёфтаанд. Мисол ин ҳолатро дар минтақаҳои Саҳрои Африқо мушоҳида кардан мумкин.

- низӯҳо дар асоси мубориза барои ноил шудан ба қудрат. Дар чунин низӯҳо гурӯҳҳои шӯришчиён бо фаҳмиши идеологӣ барои сарнагун соختани низоми қоимбуда (масалан, аз ҷониби қувваҳои чап муттаҳид кардани қувваҳои буржуазӣ) ё бар зидди ҳокимони фасодкор ва бесамар мубориза мебаранд;

- низоъҳо байни давлатҳо ва гурӯҳҳои террористӣ, ки ҳам дар дохили давлат ва ҳам дар сохторҳои фаромиллӣ фаъолият мекунад. Масалан, гурӯҳи террористӣ ба ном “Давлати Исломӣ” кӯшиш мекунад, ки на танҳо дар дохили Сурия ва Ироқ, балки берун аз он ҳам хилофати худро таъсис диҳад;

- низоъ байни давлатҳо бо сохторҳо ва арзишҳои гуногуни иттилоотӣ. Пас аз хотимаи Ҷанги Сард авҷи чунин низоъҳо барои кишварҳои Ғарб хос гашт, ки бо кӯмаки “империализми демократӣ” мехостанд режими ба онҳо номатлубро (Ироқ, Либия, Сурия ва ғайра) сарнагун созанд.

Роҳҳои ҳалли низоъҳои мусаллаҳона. Воситаҳои бештар маъмули ҳалли низоъҳои мусаллаҳона гуфтушунид ва миёнравӣ маҳсуб гардида, он аз сатҳи байнифардӣ, то сатҳи байналмилалӣ истифода бурдан аз манфиат ҳолӣ нахоҳад монд.

Хулоса, низоъҳо як қисми ҷудонопазирӣ ҳастии инсон дар ҷомеа ва таъсири мутақобилаи он бо дигар инсонҳо ба шумор меравад. Садсолаи гузашта, ки фарогири ихтилофоти шадиди байналхалқӣ буд, муҳаққиқонро водор намуд, ки диққати худро ба ин масъала бештар равона кунанд. Омӯзиш ва таҳқиқи амиқи низоъҳо ба ҳаллу баррасӣ ва пешгирии онҳо мусоидат мекунад. Низоъҳо дар баробари оқибатҳои манфӣ оқибатҳои мусбӣ низ доранд. Аз ин ҷост, ки муҳаққиқони ин соҳа гуфтаанд: ҷомеа бидуни низоъ ҷомеаи мурда аст.

Адабиёт

1. Анцупов А.Я. Конфликтология: учебник для вузов Москва. ЮНИТИ, 1999. - С. 23
2. Давид Э. Принципы права вооруженных конфликтов: курс лекций юридического факультета открытого Брюссельского университета. М. Межд. комитет Красного Креста. 2000. – С. 88.
3. Имомов Шарофиддин, Таснифи низоъ: навъ, сатҳ ва ҳаракати он // Муқаддимаи низоъшиносӣ. Китоби дарсӣ барои мактабҳои олий. Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе: “Эр-граф”, 2006. 272 с. – С. 46-74
4. Лебедева М.М. Политическое урегулирование конфликтов – Москва, 1999. -161 с.
5. Лукин Ю.Ф. Конфликтология: управление конфликтами – Москва, Академический Проект, 2007. - 798 с.
6. Нахратова Е. А. Переговоры как способ урегулирования международных противоречий – Екатеринбург, 2018. - 105 с.
7. Никитин А.И. Международные конфликты: вмешательство, миротворчество, урегулирование Учебник. - М.: Издательство «Аспект Пресс», 2017. - С.10-75.
8. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций // Политические исследования, 1996, № 1. 38 с.
9. Энциклопедияи Миллии Тоҷик (ҷилди 3). - Душанбе, 2014. –676 с..

Сомонаҳои интернетӣ

10. Николай Баранов, Международные конфликты и пути их разрешения
<https://nicbar.ru/politology/study/55-kurs-sovremennaya-vneshnepoliticheskaya-strategiya-rossii-i-mezhdunarodnye-konflikty/578-lektsiya-8-mezhdunarodnye-konflikty-i-puti-ikh-razresheniya>.

МАҲҶУМИ НИЗОЪ ВА ТАСНИФОТИ ОН ДАР ИЛМИ МУОСИР

Низоъ падидаи ниҳоят мураккаби иҷтимоист. Ин баҳши илм аз навъ, зернавъ, намуд, зернамудҳо ва шаклҳои ниҳоят зиёди низоъ ташаккул ва таҳаввул ёфтаанд, ки ин шиноخت ва ҳатто навъбандии низоъро ниҳоят мушкул менамояд. Садсолаи гузашта, ки фарогири ихтилофоти шадиди байналхалқӣ буд, муҳаққиқонро водор намуд, ки

диққати худро ба масъалаи омӯзиши низоъҳо равона созанд. Омӯзиши ва таҳқиқи низоъҳо ҳамчун илми мустақил аз асрҳои ХХ то ин ҳаҷаб идома дорад.

Дар мақола оид ба мафҳуми низоъ, пайдоиш, тасниф, омил ва натиҷаи он аз нигоҳи муҳаққиқон баррасӣ шуда, бо мисолҳо равшан баён шудааст. Ҳамчунин миёни мафҳумҳои "низоъ", "чанг" ва "буҳрони сиёсӣ", ки аксаран онҳоро ба ҳам шабоҳат медиҳанд, фарқиат гузошта шудааст.

Калидвожаҳо: низоъ, мубориза, чанг, таснифи низоъ, буҳрони сиёсӣ, низоъҳои мусаллаҳона, мафҳуми низоъ, омилу

Дар бораи муаллиф: Давлатова Фарида Гулмаҳмадова, магистри курси 2, Институти омӯзиши масъалаҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. Суроға: 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33. ш. Душанбе, н. Шохмансур, к. Хоруғ № 181. Тел.: 919-34-38-94; Email: farzonaiemomali97@mail.ru.

ПОНЯТИЕ КОНФЛИКТА И ЕГО КЛАССИФИКАЦИЯ В СОВРЕМЕННОЙ НАУКЕ

Конфликт - чрезвычайно сложное социальное явление. Эта отрасль науки формируется и эволюционируется из широкого диапазона видов, подвидов, и форм конфликтов, что очень затрудняет выявление и даже классификацию конфликтов. Прошлое столетие, который был насыщен международным противоречиям, внушал исследователей обратить свое внимание на изучение конфликтов. Исследование конфликтов как самостоятельная наука ведутся с двадцатого века.

В статье рассматривается понятие конфликта, его происхождение и классификация, факторы и последствия с точки зрения исследователей. Также приводится различие между терминами «конфликт», «война» и «политический кризис», которые часто смешивают.

Ключевые слова: конфликт, борьба, война, классификация конфликтов, кризис, вооруженный конфликт, понятие конфликта, фактор, исследование.

Сведения об авторе: Давлатова Фарида Гулмаҳмадова, магистрантка 2 курса Института изучения проблем стран Азии и Европы Национальной академии наук Таджикистана. Адрес: 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки 33. г. Душанбе, р. Шохмансур, ул. Хоруг, № 181. Тел: 919-34-38-94; Email: farzonaiemomali97@mail.ru.

THE CONCEPT OF CONFLICT AND ITS CLASSIFICATION IN MODERN SCIENCE

Conflict is an extremely complex social phenomenon. This branch of science is formed and evolves from a wide range of types, subspecies, and forms of conflicts, which makes it very difficult to identify and even classify conflicts. The past century, which was full of international contradictions, inspired researchers to turn their attention to the study of conflicts. The study of conflicts as an independent science has been conducted since the twentieth century.

The article discusses the concept of conflict, its origin and classification, factors and consequences from the point of view of researchers. It also distinguishes between the terms "conflict", "war" and "political crisis", which are often confused.

Key words: conflict, struggle, war, classification of conflicts, crisis, armed conflict, concept of conflict, factor, research.

About the author: Davlatova Farida Gulmakhmadovna, 2nd year student of the Institute for the Study of Problems of Asian and European Countries of the National Academy of Sciences of Tajikistan. Address: 734025, s. Dushanbe, Rudaki Avenue 33. Dushanbe, Shokhmansur district, Khorog street, № 181. Tel: 919343894; Email: farzonaiemomali97@mail.ru

ВОСИТАҲОИ АХБОРИ ОММА - ВАСИЛАИ ТАТБИҚИ СИЁСАТ

**Саидова Саёҳат,
магистранти соли дуюми
Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои
Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон**

Дар раванди муносибатҳои сиёсии ҷомеаи воситаҳои ахбори омма (ВАО), ки яке аз институтҳои сиёсии ҷомеаи муосир ба шумор меравад, нақши барҷаста дорад. Зеро инкишофи шуури ҷамъиятро бе иштироки фаъолони онҳо тасаввур кардан ғайри имкон аст. Аз худ намудан ва таҳлилу тарғиби фаъолияти сохторҳои ҷомеа фақат тавассути онҳо имконпазир мебошад. Ҷанбаи дигари созандагии воситаҳои ахбори омма дар он ифода меёбад, ки соҳаҳои гуногуни ҷомеаро ба ҳам оварда, онҳоро дар арсаи байналмилалӣ муаррифӣ менамояд. Инчунин имконияти фаровон дорад, ки дар самти ташаккули шахсиятҳои комилу созандаи ҷомеа нақши муҳим бозида, ҳамзамон ҳар як фардро алоҳида дар рӯҳияи ватандӯстӣ, посдорӣ асолатҳои милли ва меҳнатпарварӣ тарбия намояд.

Табиист, ки ҳар кишваре барои ҳузур ва нақшофарӣ дар сахнаи ҷаҳонӣ ниёз ба заминаҳои ҳуқуқие, ки ҳам манфиатҳои миллиро дар тамоми асрҳо ҳимоят кунанд ва ҳам бо меъёрҳои байналмилалӣ мутобиқат дошта бошанд. Ин аст, ки бо ҳидоят ва роҳбарии хирадмандонаи Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон заминаҳои ҳуқуқии робитаҳои хориҷӣ мувофиқ бо талаботи замон ва ниёзҳои Тоҷикистон ба вучуд омада, бо мурури замон мукамал гардиданд [5].

Эътироф бояд кард, ки дар ҳама марҳилаҳои инкишофи ҷомеа нақш ва мақоми воситаҳои ахбори омма чун имрӯз бузург ва ҳалкунанда ба назар намерасид. Ин раванд бо ворид гардидани техника ва технологияи навтарин, амалӣ шудани принципҳои демократӣ дар ҳаёти рӯзмарра дучанд афзуда истодааст. Пешрафти давлат ба воситаҳои ахбори омма робитаи ногузастанӣ дошта, нақшу мақоми он дар ояндаи наздик бештар эҳсос хоҳад гардид. Пӯшида нест, ки имрӯз иттилоот, ахбор ва ё маълумот дар муайян намудани равандҳои ҷомеаи муосир нақши муассир доранд. Бояд ёдовар шуд, ки инсоният ба иттилоот аз қадимулайём ниёз дошт, вале он чун имрӯз фарогири тамоми ҷаҳони фаъолияти сиёсӣ ва маърифати ҷомеа набуд, объекти асосии он маҳдуд ва муҳтасар ба назар мерасид [8, с.71].

Қобили зикр аст, ки яке аз заминаҳои асосии бунёди сиёсатро таъмини алоқаю муошират ташкил медиҳад. Шаклҳои гуногуни бевоситаи алоқаю муошират дар байни барандагони мухталифи ҳокимият, байни давлат ва шахрвандон ва байни унсурҳои гуногуни ҳаёти сиёсӣ ҳастии сиёсатро таъмин месозанд.

Дар зери мафҳуми «воситаҳои ахбори умум» унсурҳои гуногуни гузориши ахбор фаҳмида мешаванд. Матбуот, радио, телевизион, кино, сабти овоз, сабти сурат, маълумотномаҳои умумӣ ва ғ. ба сифати ҷузъҳои таркибии воситаҳои ахбори умум доништа мешаванд.

Даҳсолаҳои охир дар инкишофи воситаҳои ахбори умум такони пурзур ба амал омад. Он ҳам бошад, ба суръати баланди инкишофи илму техника ва технологияи истифодаи онҳо вобаста аст. Махсусан, мавриди истифодаи васеъ қарор гирифтани воситаҳои инфиродии алоқа ва наشري иттилоот, системаҳои электронии

коммуникатсионӣ, радио ва телевизиони кабелӣ, алокаи кайҳонӣ тавассути радифҳои маснуи замин ва мушакҳои гуногун дар рушди воситаҳои ахбори умум қадамҳои баҳодуруна гузошанд. Новобаста аз сатҳи инкишофи воситаҳои мухталифи ахбори умум то ҳоло нақши барҷаста дар интишори ахборот ба матбуот, радио ва телевизион мансуб аст [3,-03.07.2012 №7].

Дар марҳалаи қонунии инкишофи ҷомеа ҳеҷ кишвареро бе иштироки воситаҳои ахбори умум тасаввур кардан мумкин нест. Тамоми олами мутамаддин воситаҳои гуногуни ахбори умумро дар сатҳи зарурӣ истифода менамояд. Инкор намудан ва истифода накардан аз воситаҳои ахбори умум маънои аз шохроҳи инкишоф берун гаштан ва ақибмониро дорад. Аммо, то ба сатҳи ҳозираи инкишоф расидан воситаҳои ахбор низ роҳи дуру дарозро сипарӣ намудаанд. Умуман, дар ҷомеаи сиёсӣ сатҳи инкишофи воситаҳои ахбори умум низ аз талаботи системаи сиёсии ҷомеа ва унсурҳои асосии он бармеоянд. Зарурати системаи сиёсӣ ба унсурҳо ва омилҳои дигари инкишофи ҷамъиятӣ аз вазифаҳои, ки дар назди он истодаанд, бармеоянд.

Инкишофи босуръати воситаҳои ахбори умум дар замон ба давраи пешрафти илмию техникӣ ва истифодаи технологияи пешқадам дар истеҳсолот рост меояд. То он замон воситаҳои гуногун содаи ахбор истифода мешуданд. Вақте ки воситаҳои коммуникатсионӣ маҳдуд буданд, дар ҳаёти сиёсӣ аз хизмати хаткашон, хабарчиҳо васеъ истифода мебуданд. Онҳо хабархоро ба таври хаттӣ ё шифохӣ ба одамон мерасониданд. Махсусан, тарзу воситаҳои паҳн намудани хабарҳои расмию давлатӣ - фармонҳои сарварони давлат, мактубу фармоишоти амалдорони давлатӣ, тавассути кироат ва тарғиби хабарчиҳо ба диққати аҳли ҷомеа расонида мешуданд [6, с.71].

Маврид ба зикр аст, ки инкишофи бевосита ва васеи воситаҳои ахбори умум ба асрҳои XIX ва XX тааллуқ дорад. Дар ин давра алоқаҳои телефонӣ пайдо шуд. Радио ва телевизион мавриди истифодаи ҳамагон қарор гирифтанд. Ҳодисаҳои мазкур як навъ табаддулот дар сиёсат ва ҳаёти ҷомеа ба шумор мерафтанд. Онҳо тарзи ҳаёти одамонро тағйир доданд. Дар фаҳм ва ҳаёлоташон дигаргуниҳои кулӣ ба амал овард. Сатҳи нави тафаккури мантиқӣ ва тафаккури сиёсӣ ташаккул ёфт. Одамон ба олами сиёсат нигоҳи тоза андухтанро омӯхтанд.

Дар ҷомеаи муосир, ки бештар ҷомеаи иттилоотӣ номида мешавад, нақши дониш ва ахборот барҷаста намоён аст. Зеро, барои идораи раванду ҳодисаҳо дар бораи онҳо ҳар чӣ маълумоти бештар пайдо намудан корро осон ва самаранок мегардонад. Ахбори дурусту саривақтӣ оҳиста - оҳиста воситаҳои дигари идора, пеш аз ҳама маҷбураҷамой, истифодаи зурӣ ва ҳатто тавассути пул ва таъсири он ҳал намудани масъалаҳоро маҳдуд мегардонад. Донишҳо ва ахбороти гуногун ба одамон, баррандагони корҳои идораи ҷомеа, асосан тавассути воситаҳои ахбороти умум дастрас мегарданд.

Афкори ҷамъиятӣ воситаҳои ахбори умумро баъзан ҳамчун шоҳаи ҷоруми ҳокимият баррасӣ менамояд. Гарчанде ки чунин баҳогузорӣ заминаи воқеӣ надорад, вале омилҳои чунин муносибатро пайдо намудан мумкин аст. Сабаб он аст, ки дар воқеияти ҷамъиятӣ воситаҳои ахбори умум нақши муассире пайдо намудаанд. Ҳам сиёсатмадорону амалдорони давлатӣ, маъмурон ва ҳам одамони оддӣ таъсири пурзури ВАО - ро дар ҳаёти ҷамъиятӣ ва инфиродӣ ба пуррагӣ эътироф менамоянд. Андеша дар бораи он ки касе, ки телевизионро назорат менамояд, тамоми мамлакатро назорат мекунад, асоси қавӣ дорад. Вобаста ба сатҳи баланди таъсиррасонии ВАО ба ҳаёти одамон баъзе муҳаққиқон мекушанд, ки воситаҳои

ахбори умумро дар қатори шоҳаҳои дигари ҳокимияти давлатӣ ҷой диҳанд. Он эътирофи баланд гаштани таъсири ВАО дар ҷомеа ва дар афкори умум мавқеи мустаҳкам пайдо намуданро собит месозад [2, с.9].

Аз солҳои 50-уми асри XX дар тамоми мамлакатҳои мутамаддини олам радио мавқеашро ба телевизион иваз намуд. Яъне «Эраи телевизион» оғоз ёфт. Дар сиёсати кабир телевизионро ҳамчун воситаи асосии тарғибу ташвиқ ва амалисозии ҳадафҳо ва мақсадҳои барномавӣ истифода менамуданд [4, с.79].

Дар солҳои баъдина дар раванди сиёси телевизион нақши пешбарӣ воситаҳои ахбори умумро соҳиб гардид. Тадричан баҳсҳои пеш аз интихоботии телевизионии неруҳои гуногуни сиёси дар аксари мамлакатҳои мутамаддин эътироф ва эътибор пайдо менамоянд.

Дар воқеъ, дар олами муосир телевизион яке аз шаклҳои пешбару асосии воситаҳои коммуникатсионӣ гаштааст. Он имконияти бештари таъсиррасонӣ, дар зер тасарруфи хеш нигоҳ доштани доираи васеи одамон, гуруҳҳои иҷтимоӣ, умумиятҳои хурду бузурги иҷтимоӣ сиёси ва ҷамъиятиро дорад. Дар бисёр ҳолатҳо масъала аз он вобаста мегардад, ки телевизион ё воситаҳои ахбори умум дар дасти кист ва барои кӣ хизмат мерасонанд.

Мақом ва нақши ахбори умумро дар ҳаёти сиёсии ҷомеа якранг маънидод намудан номумкин аст. Зарур аст, ки вазифаҳои асосии онро мавриди омӯзиш қарор диҳем. Тавассути дарки амиқи вазифаҳо мақом ва нақши воситаҳои ахбори умум ва умуман, воситаҳои коммуникатсионӣ муайян мегарданд. Ҳанӯз Г.Лассуэлл вазифаҳои асосии воситаҳои ахбори умумро ба чор гуруҳ тақсим намуда буд: гирд овардан ва паҳн иттилоот; ҷудо намудан ва тафсири ахбор; ташаккули афкори умум; паҳн намудани маданият [1, с. 307-313].

Дар шароити нави инкишофи таърихӣ, бо дарназардошти хусусиятҳои раванди сиёсии кишварҳои мутамаддини олам вазифаҳои воситаҳои ахбори умумро ба таври зерин тавсиф намудан мумкин аст:

- вазифаҳои иттилоотӣ, ки дар мавриди дарёфти ахбор ва паҳн намудани он оид ба масъалаҳои муҳими ҳаёти давлатӣ, ҷомеа ва шахсони алоҳида воқеӣ мегарданд. Дар ин маврид, табиист, ки иттилоот ҳам барои шаҳрвандон, ҳам барои мақомоти расмӣ давлатӣ ва ҳам созмонҳои ғайриҳукуматӣ аҳамияти муҳим дорад. Хабару иттилооти гуногуни воситаҳои ахбори умум фақат як навъ паҳн ахбор ё гузаронидани он набуда, дар радифи он тавсифи объективона, ҳолисона, исботкорона ва баҳогузори одилона ҳамроҳ мегардад [7].

ВАО дар фаъолияти хеш ба афкори ҷамъиятӣ ва низоми ҳуқуқию сиёси така менамоянд. Дар мавридҳои зиёд тафтишҳо ва ҳулосабарориҳои журналист боиси ташаккули комиссияҳои бонуфузи давлатию ҷамъиятӣ, қабули қарори сиёси, оғози парвандаҳои ҷиноятӣ ва ғ. мегарданд.

- муттаҳиднамоии субъектҳои сиёсат. ВАО ба одамони гуногун ва неруҳои мухталифи сиёси имконият медиҳанд, ки ба таври кушодаю умумӣ ибрази андеша намоянд, ҳаммаслақон пайдо созанд, дар атрофи мақсади умумӣ муттаҳид гашта, манфиатҳои худро ҳимоя кунанд.

- вазифаи сафарбарнамоӣ. ВАО тавассути фаъолияти худ одамонро ба суи амалҳо мекашанд, вориди сиёсат мегардонанд. Ё худ метавонанд дар зер таъсири ВАО одамон муташаккилона дар амалиёти сиёси ва фаъолияти сиёси ширкат надошта бошанд.

Воситаҳои ахбори умум имкониятҳои зиёди таъсиррасонӣ ба ақлу ҳуши одамонро доранд ва метавонанд тарзи рафтори онҳоро тағйир диҳанд.

Фаъолияти ВАО аз макон, замон ва хусусиятҳои муносибатҳои ҷамъиятӣ вобастаанд. Яъне, дар ҷомеаи демократӣ имкониятҳои васеи амали ВАО вучуд доранд. ВАО қисми таркибии амали демократия, асосҳои арзишии он ба ҳисоб меравад. Дар ҷомеаи демократӣ ба таври озод таъсис ёфтани ва озодона амал намудани ВАО ба таври воқеӣ зоҳир гаштани озодии сухан аст, ки бе вай ҳама гуна озодиҳои сиёсии шахсият дар амал ҳечанд. Озодии ВАО бояд ба сатҳи инкишофи ҷомеа мувофиқ бошад, аз ҷомеа ва шаҳрвандон ҷудо нагардад. Дар акси ҳол ВАО ба воситаи таъсиррасонии сиёсии муассисону роҳбарони он табдил ёфта, одамон имконияти озодона изҳори ақида карданро аз даст медиҳанд. Воситаҳои ахбори умум барои фаъолият дар назди ҷомеа масъуланд.

ВАО вориди зиддиятҳо ва муқовиматҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва хусусӣ мегарданд, онҳоро дар интишороти ва иттилооти хеш дарҷ менамоянд. Ба андозаи афзундани иқтисодии иқтисодӣ ва таъсири иҷтимоию фарҳангӣ ВАО озодии нисбиро аз тарафи давлат ва ширкатҳои калонтарин соҳиб мегарданд [2, с.9].

ВАО, ки дар ташаккул ва инкишофи афкори ҷамъиятӣ нақши асосӣ доранд, тавассути афкори ҷамъиятӣ дар маҳдуд намудани ҳокимият ва амалҳои мушаххаси доираҳои сиёсӣ саҳм мегиранд. Онҳо дар бисёр ҳолатҳо баҳсу мунозираҳои расмиро оғоз мекунанд ва масъалаҳои муҳими рӯзро мавриди баррасӣ қарор медиҳанд. Даҳсолаҳои охир дар самти инкишофи воситаҳои ахбори омма такони ҷиддӣ ба амал омад. Ин омил ба суръати баландии инкишофи илму техника ва технология вобаста аст. Махсусан мавриди истифодаи васеъ қарор гирифтани воситаҳои инфиродии алоқа ва наشري иттилоот, системаҳои электронии коммуникатсионӣ, радио ва телевизиони кабелӣ, алоқои кайҳонӣ тавассути радиҳои маснуии замин ва мушакҳои гуногун дар фаъолияти воситаҳои ахбори омма марҳилаи сифатан навро оғоз бахшиданд [7].

Ҳулоса, воситаҳои ахбори омма дар низомии сиёсии ҷомеа, муносибатҳои сиёсӣ ва маърифатнокии одамон нақши муҳим мекунанд. Эътироф бояд кард, ки сарфи назар аз сатҳи инкишофи воситаҳои гуногуни ахбори омма то ҳоло нақши барҷастаро дар интишори ахбор радио ва телевизион мекунанд. Дар низомии сиёсии ҷомеаи муосир, ки бештар ҷомеаи иттилоотӣ ном бурда мешавад, нақши иттилоот хеле барҷаста гаштааст, зеро барои идораи раванду падидаҳои гуногун гирифтани маълумоти мушаххас барои иқдоми дуруст замина фароҳам меорад. Иттилоии дурусти саривақтӣ воситаҳои дигари идоранамоиро барои амалӣ намудани мақсадҳои муғризона пешгирӣ намуда, баҳри ҳалли масъалаҳои доғи рӯз заминаи мусоид фароҳам меоварад. Дар давлатҳои пешрафтаи дунё ин масъаларо барвақт дарк намудаанд ва барои рушди нумӯи воситаҳои ахбори омма барномаҳои мукаммали давлатӣ роҳандозӣ гардида истодааст.

Пешниҳодҳо:

Имрӯзҳо фазои ВАО-и моро иттилооти хориҷа пахш кардааст, барои ҳимоя кардани фазои иттилоотӣ бояд 70% маводу барномаҳои рӯзноманигорон эҷодӣ бошанд. Мутаассифона, мо аз маводи ғайр истифода бурда, дар номи худ пахш мекунем, ки чунин тарзи бархӯрд ба васоити ахбори оммаи мо таъсири бад мерасонад. Мо бояд зехни эҷодиямонро қавӣ гардонем.

Хуб мешавад, ки барои пеш рафтани ВАО-и Тоҷикистон рӯзноманигорони мо бештар ба дигар давлатҳо ё ҳади ақал ба кишварҳои Осиёи Марказӣ сафар намуда, барномаҳои ҷолиб омода созанд.

Пештар ҳар нафаре, ки ягон маводашро ба ин ё он газетаву журналҳо барои чоп меод, ҳақи қалам мегирифт. Ҳоло бошад, баръакс, пул месупоранд, ки маводашон чоп шавад. Хуб мешавад, ки тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи иттилоот мисли солҳои пешин барои ҳар як эҷодкор, ки мақола менависад, ҳаққи қалам чудо карда шавад.

Адабиёт

1. Балувев Д.Г., Каминченко Д.И. Политическая роль «новых» СМИ в ливийском конфликте // Вестн. Нижегород. ун-та им. Н.И. Лобачевского. 2012. № 2-1. С. 307—313. URL: <http://elibrary.ru/item.asp?id=17674839> (дата обращения: 18.11.2015)
2. Засурский Я.Н. Средства массовой информации как фактор процессов общественной трансформации на рубеже тысячелетий. // Журналистское образование в XXI веке: кого, кому и как учить журналистике: сб. материалов междунар. учебно-методической конф. –Екатеринбург, 2000. –С.9.
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи иттилоот” (аз 03.07.2012 с.)
4. Лебедева М.М. Мировая политика: тенденции развития // Полис. Полит. исслед. 2009. №. 4. С. 79. URL: <http://elibrary.ru/item.asp?id=12990124> (дата обращения: 01.12.2015).
5. Мирзоев Ҳ. “Инъикоси ҳадафҳои рушди устувор дар ташаббусҳои байналмилалӣ Тоҷикистон” // сомонӣ расмӣ Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон// <https://www.osiyoavrupo.tj/index.php/mavodhoi-ilm/maqolaho/item/667-in-ikosi-adaf-oi-rushdi-ustuvor-dar-tashabbus-oi-bajnalmlalii-to-ikiston>. Панҷшанбе 25 апрели 2019
6. Муқим Ҷ. Сиёсат ва ҷанги иттилоотӣ / Ҷовид Муқим. – Душанбе: Деваштич, 2006.- 71 с.
7. Нақши воситаҳои ахбори омма дар сиёсат - Садои мардум sadoimardum.tj > farang

ВОСИТАҲОИ АХБОРИ ОММА - ВАСИЛАИ ТАТБИҚИ СИЁСАТ

Мақола ба омӯзиш ва таҳқиқи воситаҳои ахбори омма ҳамчун василаи татбиқи сиёсат бахшида шудааст. Тӯли даҳсолаҳои охир дар инкишофи воситаҳои ахбори умум такони пурзӯр ба амал омад, ки ин омил ба суръати баланди инкишофи илму техника ва технологияи истифодаи онҳо вобаста аст. Дар раванди муносибатҳои сиёсии ҷомеаи воситаҳои ахбори омма (ВАО), ки яке аз институтҳои сиёсии ҷомеаи муосир ба шумор меравад, нақши барҷаста дорад. Зеро инкишофи шуури ҷамъиятро бе иштироки фаъолонии онҳо тасаввур кардан ғайриимкон аст. Қайд гардидааст, ки аз худ намудан ва таҳлилу тарғиби фаъолияти сохторҳои ҷомеа фақат тавассути онҳо имконпазир мебошад. Дар мақола тавачҷуҳи асосӣ ба омӯзиши таъсири воситаҳои ахбори омма ба раванди сиёсат равона карда шуда, инчунин вазифа ва самтҳои ВАО ҳамчун василаи татбиқкунандаи сиёсат мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Калидвожаҳо: ВАО, сиёсат, давлат, ҳуқуқӣ, демократия, байналмилалӣ, комуникатсионӣ, радио, телевизион, омилҳо, ҷомеа, манфиат, иттилоот.

Маълумот дар бораи муаллиф: Саидова Саёҳат магистранти соли дуюми Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. Суроға: Тоҷикистон, 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33. E-mail: sayohatsaidova04@gmail.com рақами телефон: (+992) 919-78-65-73.

СМИ КАК ИНСТРУМЕНТ РЕАЛИЗАЦИЯ ПОЛИТИКИ

Статья посвящена исследованию СМИ как инструмент реализации политики. За последние десятилетия в развитии средств массовой информации был достигнут мощный импульс, что связано с быстрым развитием науки и технологий. Средства массовой информации, являющиеся одним из политических институтов современного общества, играют важную роль в процессе политических отношений общества. Потому что без их активного участия развитие общественного сознания не представляется возможным. Автор отмечает, что только через СМИ можно ассимилировать, анализировать и продвигать деятельность социальных структур. В статье особое внимание уделяется изучению влияния средств массовой информации на политический процесс, а также рассмотрены задачи и направления СМИ как инструмент реализации политики.

Ключевые слова: СМИ, политика, государство, законный, демократия, международный, коммуникация, радио, телевидение, факторы, общество, интерес, информация.

Сведения об авторе: Саидова Саёхат магистрант второго курса Института изучения проблем стран Азии и Европы национальной Академии наук Таджикистана. Адрес: Таджикистан, 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки 33. E-mail: sayohatsaidova04@gmail.com Номер телефона: (+992) 919-78-65-73.

THE MEDIA AS A TOOL FOR POLICY IMPLEMENTATION

The article is devoted to the issues related to mass media as a tool for policy implementation. Over the past decades, a powerful impetus has been achieved in the development of the media, which is associated with the rapid development of science and technology. The media, which is one of the political institutions of modern society, play an important role in the process of political relations in society. Because without their active participation it is impossible to imagine the development of social consciousness. It was noted that only through them it is possible to assimilate, analyze and promote the activities of social structures. The article is also devoted to the influence of the media on the political process, the tasks and directions of the media as a tool for implementing policy.

Keywords: mass media, politics, state, lawful, democracy, international, communication, radio, television, factors, society, interest, information.

Information about the author: Saidova Sayohat – 2 Grade Master of the Institute of Asian and European studies, National Academy of Sciences of Tajikistan. Address: 33 Rudaki Ave., Dushanbe, 734025, Tajikistan. E-mail: sayohatsaidova04@gmail.com Phone number: (+992) 919786573.

ИҚТИСОДИЁТ

ШАРИКИИ ДАВЛАТ ВА БАХШИ ХУСУСӢ ДАР РУШДИ ИДОРАКУНИИ ИНФРАСОХТОРИ САНОАТИ ХӢРОКВОРӢ

Собиров Б.С.,

ходими илми

Институти иқтисодиёт ва демографияи

Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Инфрасохтори истеҳсолии саноати хӯрокворӣ, ҳамчун маҷмуаи бисёрсоҳаи саноатӣ технологӣ, бисёр навъҳои фаъолиятро, ки ба таъмини озуқаворӣ ҳаётан муҳими сокинони шаҳру деҳоти ҷумҳурӣ равона карда шудаанд, мусоидат мекунад. Ислоҳоти соҳаҳои инфрасохтори иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз вазифаҳои нисбатан муҳими рушди иҷтимоӣ иқтисодии кишвар мебошад. Бахши саноати хӯрокворӣ, эҳтидолан қитъаи аз ҳама муҳим ва мураккаби ислоҳот мебошад.

Рушди муносибатҳои бозорӣ дар инфрасохтори саноати хӯрокворӣ, ҷалби сармоя барои навсозиҳо, азнавсозии бунёди ва навсозии фондҳои асосӣ, ислоҳоти худидоракунии маҳаллӣ аз нав дида баромадани роҳкорҳо ва механизмҳои сиёсати давлатиро дар рушди инфрасохтори истеҳсолии саноати хӯрокворӣ талаб мекунад.

Вазифаи суръатбахши равандҳои навсозии фондҳои асосии инфрасохтори саноати хӯрокворӣ, воридсозии технологияҳои муосири истеҳсолӣ барои рушди сифатнокӣ ва босуботии хизматрасонӣ зимни иштироки нисбатан фаъолонаи ширкатҳои хусусӣ шароит ва механизмҳои ҳудокунии маблағҳои буҷавӣ ва сохтори системаи ҳамкориҳои ҳокимият ва ниҳодҳои худидоракунии маҳаллӣ ва субъектҳои хоҷагидориро тағйир додаанд. Масъалаи суръатбахши ислоҳот ин дар навбати аввал масъалаи ҷустуҷӯи субъекти таваҷҷуҳдошта ба гузариш бо қоидаҳои бозорӣ ва созмон додани шароитҳои мусоид барои татбиқи амалии манфиатҳои ин субъект зимни нигоҳдории танзим дар инфрасохтори саноати хӯрокворӣ, инчунин воридсозии муносибатҳои шартномавӣ ва тичоратикунони воқеии ин соҳа мебошад.

Дараҷаи баланди фарсудашавии фондҳои асосӣ барои сармоягузор маънои мавҷудияти имконияти ба даст овардани ғоидаи иқтисодӣ аз маблағгузорию дорад. Маҳз воқеан манфиатдор будани соҳибкорони калон ба ташаккулдиҳии ҷунин механизмҳо заминаҳоро барои маҳдудияти маъмурикунонӣ ва навсозиҳои воқеии бозорӣ созмон медиҳанд.

Воқеист, ки ислоҳот бояд дар асоси ҳамёрии ҳокимият ва сармояи хусусӣ бунёд ёбад, ки ҳамчун ҳаياتӣ ба мӯҳлати муайян ба соҳибкории хусусӣ додани вазифаҳои идоракунии системаҳои инфрасохтори саноати хӯрокворӣ ва хизматрасонӣ муайян карда мешавад. Модернизатсияи саноати мамлакат ва рушди шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ яке аз самтҳои эътирофшудаи афзалиятноки идоракунии системаи иқтисодӣ башумор меравад. Дар айни замон ба масъали таҳлили имкониятҳои истифодабарии шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ ҳамчун абзори мусоидат намудан ба модернизатсияи саноат аҳамияти лозима дода нашудааст. Ин шакли муносибатҳои дучониба ба ҳар ду тараф манфиатнок мебошад. Он худро ҳамчун яке аз механизмҳои самаранок зимни навсозӣ ва рушди инфрасохтори бахши саноати хӯрокворӣ дар шароити маҳдудияти молиявӣ нишон додааст. Ин ирода ва пайдарҳамиро аз ҷониби ҳокимият ва

сармоягузориҳои калони назарраси сохторҳои хусусӣ ба мӯҳлати тӯлонӣ талаб менамояд.

Соҳаи инфрасохтори саноати хӯрокворӣ аз рӯйи табиати худ, ин шарикӣ байни ҳокимияти маҳаллӣ ва баҳши хусусӣ (идоракунандаҳои ширкатҳо-операторҳо ва сармоягузoron) бо мақсади истифодабарии самаранок, сохтмони иншоотҳо ва системаҳо мебошад. Он ҷалб кардани корхонаҳои хусусиро ба маблағгузориҳои лоиҳаҳои сармоягузорӣ ифода менамояд, ки бозпардохти онҳо дар асоси даромадҳои аз истифодабарии иншоотҳои инфрасохторӣ ба даст омада, инчунин ҷалби дониш ва таҷрибаи идоракунии ин корхонаҳо барои идоракунии нисбатан самараноки системаи саноати хӯрокворӣ дар чараёни муддати тӯлонӣ дар назар дошта шудааст. Ҳамин тавр, мақсади асосии шаркии мазкур – хизматрасониҳои самаранок ва босифат, на ин ки танҳо маблағгузориҳои талаботҳои сармоягузориҳои баҳши инфрасохториҳои саноати хӯрокворӣ мебошад.

Талаботҳои бузурги сармоягузориҳои иншоотҳо ва хоҷагиҳои инфрасохторӣ ҳангоми маҳдуд будани имкониятҳои бучавӣ зарурати ҷалби маблағгузориҳо аз манбаъҳои ғайрибучавии хусусӣ ба миён меоранд. Барқарор кардани хароҷот ба ин маблағгузориҳо дар давоми вақти зиёд (зиёда аз 5 сол) бе зиёд баланд бардоштани тарифҳо ба хизматрасониҳои инфрасохторӣ зимни мавҷудияти меъёри бозориҳои ғайриҷамъӣ ба сармояи маблағгузоришуда ва риояи як қатор шартҳо, ба амал меояд:

- татбиқи лоиҳаҳои ғайриҷамъӣ сармоягузорӣ дар иншоотҳо;
- баланд бардоштани самаранокии хизматрасониҳои пешниҳодшаванда;
- ихтисршавии хароҷотҳои ғайриистехсолӣ.

Шаркии имконпазир бояд талаботҳои зеринро қонеъ кунонад:

- доштани усулҳои самаранокии идоракунии;
- ҳалли масъалаҳои муносири техникаӣ ва технологияи истеҳсолот, пешниҳоди хизматрасониҳои зарурӣ;
- ангежа ба сифати хизматрасониҳои истеъмолкунандагон;
- самтгирӣ ба кам кардани хароҷоти умумӣ барои лоиҳа дар тамоми мӯҳлати шартнома (маблағгузорӣ-сохтмон ё навсозӣ - истифодабарӣ);
- роҳкори сармоягузорӣ - навоариҳои бозистехсолкунӣ ба рушд ва навосии инфрасохтори саноати хӯрокворӣ. Лоиҳаҳои шаркии оид ба инфрасохтори истеҳсолии саноати хӯрокворӣ ҳамеша хатарҳои доранд, ки бо воқиҳои калони молиявӣ ба мӯҳлати зиёд зимни номуайянии хароҷот барои навсозӣ ва истифодабарии иншоотҳо, ҳолати воқеии онҳо – маҳсусан вобаста ба дурнамои ғайриҷамъӣ номуайян аст, робита дорад. Аз ин сабаб, механизмҳои шарикӣ бояд ба тақсироти мутаносиби хатарҳои ошкор гардида байни операторҳои маҳаллӣ ва хусусӣ асос ёбанд.

Навосӣ ва рушди инфрасохтори истеҳсолӣ дар асоси лоиҳаҳои аниқи сармоягузорӣ гузаронида мешавад: азнавосии шабакаҳои барқии соҳа; навосии шабакаҳои гармидиҳӣ; мучаҳҳазгардонии иншоотҳои истеҳсолӣ бо асбобҳои ба ҳисобгирии хароҷоти нуруи барқ. Татбиқи ин лоиҳаҳо барқарорсозӣ ва рушди инфрасохтори барқтаъминкунии иншоотро таъмин месозад, бозътимодии барқтаъминкунӣ ва қобилияти интиқолдиҳиро баланд мебардорад, талафот ва ақибмониро зимни истифодабарии шабакаҳои нуруи барқ паст мекунад; талафоти энергияи гармидиҳиро кам мекунад; хароҷоти истифодабариро зимни интиқоли гармӣ паст менамояд; гардиши байнитаъмириро ҳангоми хизматрасонӣ ба шабакаҳои қубурҳои гузаронанда меафзояд; ҳаҷми истеъмоли энергияро дар биноҳои истеҳсолӣ,

мансубияти суроғавии неруи барқи амалан истеъмол гардидаро дуруст муайян мекунад, ҳолати техникий шабакаҳои дохили иншоотро ба низом мебарорад ва ҳаҷми истифодабарии неруи барқро афзоиш медиҳад, чойҳои талафоти аз меъёр зиёди онро ошкор мекунад, пойгоҳи муътамади иттилоотиро оид ба талафоти воқеӣ барои ҳифзи тарифҳо созмон медиҳад.

Таҳия ва татбиқи барномаҳо оид ба паст кардани талафоти неруи барқ, ки тадбирҳои ташкилӣ ва техникий дарбар мегиранд, зарур мебошад. Дар давоми солҳои охир таҷрибаи истифодабарии ниҳоди шарикӣ давлатӣ-хусусӣ дар иқтисоди кишварҳои тараққиқунанда ва тараққиёфта, мисли Хитой, Россия, Ҳиндустон, ИМА, Фаронса ва ғ. васеъ мегардад. Шарикӣ давлат ва баҳши хусусӣ мувафаксиятҳои рушдро дар ҷаҳон, хусусан дар давлатҳои Аврупои ғарбӣ ва Британияи Кабир хеле назаррас ба даст овард. Бароҳмонии чунин фаъолият аз аввали солҳои навад ба ин тараф мувафаксиятҳо дар ҳаргуна ҳолат, ҳам дар ҳолатҳои мусоиди рушди бозор ва ҳам дар шароити номусоиди иҷтимоию иқтисодӣ, аз ҷумла дар ҳолати норасоии шадиди молиявӣ исбот намуданд [3, с.1].

Мувофиқи ин сиёсат, заминаи қонунгузорӣ ташаккул меёбад, лоиҳаҳои таҷрибавӣ татбиқ мегарданд, сатҳи огоҳии бахшҳои давлатӣ ва соҳибкорӣ дар бораи абзорҳои нави ҳамкорӣ баланд мегардад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин самт баъзе қонунҳо ва санадҳои дигари меъёрию ҳуқуқӣ қабул карда шудаанд, аз ҷумла Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи шарикӣ давлат ва баҳши хусусӣ аз 28-декабри соли 2012 №907, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи рақобат» аз 30-майи соли 2017, №1417, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хусусигардонии моликияти давлатӣ» аз 24-феврари соли 2017, №1402, ки асосҳои ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва ташкилии шарикӣ давлат ва баҳши хусусӣ, тартиби татбиқи лоиҳаҳои шарикӣ давлат ва баҳши хусусиро дар соҳаи инфрасохтор ва хизматрасониҳо муайян мекунад, инчунин ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои қонунии давлат ва баҳши хусусиро таъмин менамоянд [1, с.3].

Марҳилаи минбаъдаи рушди ниҳоди шарикӣ давлатӣ ва баҳши хусусӣ бояд воридшавии васеи механизмҳои он дар сатҳи давлатӣ гардад. Дар баробари ин, афзалиятҳо ва самти рушди шарикӣ дар субъектҳои ҷумҳурӣ бояд вобаста ба стратегияи давлатии рушди иҷтимою иқтисодии ҷумҳурӣ ва имкониятҳои ниҳодҳои ҳокимияти давлатӣ созмон дода шуда, такмил дода шаванд ва абзорҳои хусусии худро оид ба кор бо сармоягузoron, муайян гардонанд.

Бо ёрии қонунҳо бояд соҳаҳои иштироки корхонаҳо ё соҳибкорӣ дар шарикӣ давлатӣ-хусусӣ, ки ба онҳо таалуқ доранд: инфрасохтори нақлиётӣ, аз ҷумла роҳи оҳан, автомобилӣ, ҳавоӣ, обӣ, инчунин зеризаминӣ ва навъҳои дигари нақлиёти истифодаи умум, системаҳои хоҷагии коммуналӣ, аз ҷумла иншоотҳои обгузаронӣ, гармигузаронӣ, таъмини газӣ ва энергиятаъминкунӣ, обинтиқолдиҳӣ, тозакунии обҳои чорӣ, коркард ва бекоркунии (гурондани) партовҳои маишӣ, инчунин иншоотҳои таъминоти фаъолиятнокӣ ва беҳдошти худуди иншоот, иншоотҳои энергиятаъминкунӣ (аз ҷумла системаҳои энергиядиҳанда, инчунин системаҳои интиқолдиҳӣ ва тақсими энергия), алоқаи ҳаракаткунанда ва муқимӣ ва телекоммуникатсия ва иншоотҳои дигари инфрасохторӣ муайян карда шаванд.

Мушкилоти дигари мавриди таваҷҷуҳ самаранокии пасти механизмҳои идоракунии ва ҳамроҳангсозии фаъолият оид ба рушди ҳамёрии давлатӣ-хусусӣ дар сатҳи минтақавӣ дар корхонаҳои истеҳсолии инфрасохтори саноати хӯрокворӣ мебошад. Ба ҳокимиятҳои минтақавӣ мутамарказ кардани талошҳо барои таҳияи сиёсати

минтақавии сармоягузорӣ, ки ба талаботҳои муосири сармоягузoron ҷавобгу ҳастанд ва иқтидори иқтисодии худ минтақаҳоро ба ҳисоб мегиранд, зарур мебошад.

Дар баробари масъалаҳои умумии ташаккулёбии сиёсати самараноки минтақавии сармоягузорӣ, яке аз шаклҳои ҳамоҳангсозии ҳамёрии давлатӣ ва бахши хусусӣ дар сатҳи минтақавӣ ташкилдиҳии шуроҳои коршиносӣ - машваратӣ оид ба рушди механизмҳои шарикӣ давлатӣ ва бахши хусусӣ буда метавонад.

Боз як мушкилоти дигар сабти ҳуқуқии моликияти давлатӣ мебошад. Он на ҳамеша ба таври бояду шояд аз ҷиҳати ҳуқуқӣ расмӣ қунонида мешавад, ба ин ё он иншооти инфрасохтор муайян нашудааст, ки зарурати маблағгузории пешакӣ дар гузаронидани корҳо оид ба расмиқунонии санадҳои зарурӣ ҳануз то оғози лоиҳа дар ҷаҳорҷубаи шарикӣ давлатӣ ва бахши хусусӣ мебошад. Ғайр аз ин мавҷуд набудани нақшаҳои генералии шаҳрҳо, схемаҳои рушди инфрасохтори муҳандисӣ, санадҳои комили шаҳрсозӣ ҳамчунин сохтмонро ба ақиб мепартоянд, ба аз як навъ ба навъи дигар гузаронидани заминҳо монеа эҷод мекунанд.

Норасоӣ дар системаи суғурта, танзими нархҳо, масъалаҳои танзими техникӣ монеаҳои иловагиро барои истифодаи васеътари ҳамёрии мазкур ба миён меоранд.

Ҳангоми татбиқи лоиҳаҳо сармоягузoron бо номутобиқати меъёрҳои давлатӣ бо талаботи муосир, аз нав дидабароии мунтазами тарифҳои амалкунанда аз ҷониби ниҳодҳои ҳокимияти давлатӣ, дучор мегарданд.

Чи тавре ки таҷриба нишон медиҳад, солҳои охир дар самти рушди механизмҳои шарикӣ давлатӣ ва бахши хусусӣ тағйиротҳои мусбӣ назаррас ба амал омадаанд. Ин шакли ҳамкорӣ абзори воқеии сиёсати иқтисодӣ мегардад. ташаккулёбии фаъоли заминаи меъёрию ҳуқуқӣ ҳам дар сатҳи давлатӣ ва ҳам минтақавӣ, механизмҳои нав пайдо мегарданд, ки ба татбиқи лоиҳаҳои калонтарин мусоидат мекунанд. Ҳар сол самаранокии ин абзорҳо афзоиш меёбанд, ки натиҷаи инхтисосмандии афзояндаи иҷрокунандагон дар ҷойҳо мебошад ва бо изҳороти сармоягузорони ватанӣ ва хориҷӣ тасдиқ мегардад.

Дар дурнамои миёнамӯҳлат ниҳодҳои ҳокимияти иҷроияи субъектҳо бояд ба технологияҳои нави идорақунии рушд гузаранд, дар идорақунии арзиши дохилӣ бо ба ҳисобгирии афзалиятҳои рақобатпазирӣ ва иқтидори иқтисодӣ дар корхонаҳо инфрасохтори истехсолии саноати хӯрокворӣ, ки интиҳоби стратегияи интиҳоби минбаъдаи абзорҳои татбиқи онро муайян мекунанд. Дар баробари ин, яке аз усулҳои калидии татбиқи сиёсати сармоягузорӣ шарикӣ давлатӣ-хусусӣ хоҳад буд.

Аломати асосии шарикӣ давлатӣ-хусусӣ дар иштироки тарафҳо дар занҷири кооперативӣ оид ба созмон додани нархи илова кардашуда, ки дар он ҳар як шарик барои татбиқи вазифаҳои уҳдадор мегардад, ки онҳоро бо самаранокии баланд ҳал карда метавонад. Дар шароити камбуди имконияти давлат барои рушди инфрасохтори бозори кишоварзӣ озуқаворӣ, нақши баланди инфрасохтор дар баланд бардоштани рақобатпазирӣ маҳсулоти кишоварзӣ, ашёи хом ва озуқаворӣ масъалаи фаъолияти якҷояи давлат ва сохторҳои хусусӣ дар ин самт аҳамияти махсус мегирад. Таҳқиқотҳо нишон додаанд, ки рушди инфрасохтори саноати хӯрокворӣ ва бозори кишоварзӣ озуқаворӣ метавонад дар ҷаҳорҷубаи қонунгузории амалкунанда ба даст ояд, аммо бо роҳи созмон додани сохтори нави ниҳодӣ. Чунин сохтор дар назар дорад: созмон додани ташкилоти тичоратӣ, ки дар он иштирокчиёни шарикӣ даромадҳо, хатар ва хароҷотҳоро тибқи ҳиссаҳои таалуқ дошташон мутаносибан тақсим мекунанд. Масъалаи марказии татбиқи шарикӣ давлатӣ-хусусӣ барои иштирокдорон тақсимот

ва бартарафсозии хатарҳо мебошад. Дар баробари ин, хатарҳои муҳити иқтисодиро ҷудо кардан мумкин аст, ки камтар кардани онҳо вазифаи давлат ва шарикӣ давлатӣ аст ва хатари шарикӣ хусусӣ, ки хатари маблағгузорию лоиҳавӣ мебошад.

Хатарҳои соҳибқорӣ шарикӣ хусусӣ, ки натиҷаи арзёбии нодурусти арзиш ва манфиатнокии лоиҳа дар марҳилаи озмун ва корҳои сохтмонӣ-монтажкунӣ, зарфияти бозор ва талаботи қобили пардохт, хатари сармоягузор, онҳо метавонанд аз ҳисоби амалҳои коркарди лоиҳаҳо, ташкили қори шартномавӣ бо контрагентҳо, суғуртақунонӣ, ташкили интихоби лоиҳаҳо, дуруст карда шаванд.

Хатарҳои муҳити иқтисодӣ асосан бояд бартараф карда шаванд ё аз ҳисоби танзими қонунгузорӣ ва аниқ муайян кардани уҳдадорӣҳо ва ҷавобгарии шарикӣ давлатӣ паст карда шаванд.

Хатарҳои ҷамъиятӣ низ мавҷуданд, ки ба таъсири эҳтимолии манфии иншоотҳои бунёдшаванда ба муҳити атроф, сатҳи бехатарии техникӣ, ихтисоршавии шумораи ҷойҳои қорӣ дар натиҷаи афзоиши радикалии ҳосилнокии меҳнат баъд аз навсозии иншоот ва ғ., вобаста мебошанд. Чунин хатарҳо дар байни давлат ва сармоягузорию хусусӣ тақсим кардан лозим аст, дар баробари ин, бар уҳдаи давлат вазифаҳои қор бо аҳоли, дастгирии шуғли алтернативӣ ва ғайра вогузор гардида метавонанд. Қори нисбатан мураккаб ва масъулиятноки шарикон дар баҳши паст кардани хатарҳо, ки ба ҳар яки онҳо таъсири маҷмӯӣ мерасонанд, ба монанди хатарҳои маблағгузорӣ ва ҳолати инфрасохтори истеҳсолии саноати хӯрокворӣ мебошад, ки аз бо ҳисобҳои ҷузъии пешмаблағгузорию ташакулёбӣ ва таъмини татбиқи тадбирҳо оид ба рушди муназзами қисматҳои гуногуни занҷираи технологӣ, аз ҷумла онҳое ки шахсан иншоотҳои татбиқи шарикӣ давлатию хусусӣ намебошанд.

Масъалаи идорақунии хатарҳо – яке аз муҳимтаринҳост. Он аз давлат ташаққулдиҳии механизми мувофиқи ташкилиро талаб мекунад, ки бояд тағйирёбандагии омилҳои берунаро ба ҳисоб гирад ва шароитҳои мусоидро барои татбиқи лоиҳаҳои шарикӣ давлатӣ-хусусӣ таъмин намояд.

Миқёси вазифаҳои рушди инфрасохтори бозори ватании кишоварзӣю озукаворӣ ба назар гирифта, бо мақсади ҷалби васеи сармояҳои хусусӣ ва инкишофи шарикӣ давлат ва соҳибқорӣю хусусӣ созмон додани маркази рушди шарикӣ давлатӣ-хусусӣ дар соҳаи инфрасохтори бозори кишоварзӣю озукаворӣ, мувофиқи мақсад ҳисобида мешавад. Он бояд бо ниҳодҳои ҳокимияти давлатӣ ва минтақавӣ ва ниҳодҳои худидорӣ дар масъалаҳои интихоби иншоотҳои афзалиятноки инфрасохтор, мувофиқгардонии лоиҳаҳои рушди онҳо ва инфрасохтори истифодаи умум ҳамқорӣ намояд, пешниҳодҳо оид ба иштироки давлат дар татбиқи лоиҳаҳои аниқ ва ғ. омода намояд.

. Бо назардошти он ки рушди инфрасохтори бозори саноати хӯрокворӣ ва бозори озукаворӣ ба сафи аввал вазифаи бехтарсозии дастёбии иштирокдорони бозорро ба хизматрасониҳо пешбарӣ мекунад, ба сифати меъёрҳои интихоб на нишондиҳандаҳои молиявии тавсифдиҳандаи иштироки зарурии давлат дар шарикӣ, балки нишондиҳандаи дастрас будан, сифат ва тарифҳои хизматрасониҳо бояд афзалиятнок бошанд.

Дар ин самт барои дастгирии соҳибқорони ватанӣ аз тарафи Муассисаи давлатии “Фонди дастгирии соҳибқорӣю назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон” то 15-сентябри соли 2019 ба 91 субъекти соҳибқорӣю, ки бо қоркард ва истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ

ва нӯшокиҳо машғуланд ба миқдори 85469,0 ҳазор сомонӣ, ки нисбат ба маблағҳои умумии ҷудошудаи массисаи мазкур 33,16% -ро ташкил медиҳад қарзҳои имтиёзнок ҷудо карда шудааст, инчунин барои нигоҳдории сабзавот дар сардхонаҳо ба ду субъекти соҳибкорӣ ба маблағи 30693,0 ё 11,91% аз маблағҳои ҷудошудаи умумӣ равона гардидаанд [2, с.2].

Рушди шарикӣ давлату бахши хусусӣ дар инфрасохтори истеҳсолии саноати хӯрокворӣ ва КАС танҳо зимни созмон дода шудани муҳити ниҳодии мувофиқ имконпазир мебошад ва дар навбати аввал, бо ташаккул додани заминаи мувофиқи қонунгузорӣ ба роҳ монда мешавад.

Дар шароити идома ёфтани кофтукови усулҳои самараноки фаъолияти иқтисодӣ ҷумҳурӣ нақши таҳқиқотҳои марбут бо таҳлили муҳити ниҳодӣ ва таъсири он ба субъектҳои хоҷагидорӣ, ҳамчун омили асосгузори болоравии самаранокии фаъолияти онҳо дар инфрасохтори истеҳсолии саноати хӯрокворӣ, боло меравад [4, с.48].

Зарурати коркарди асосҳои созмон додани шароитҳои ниҳодии таъминкунандаи баромади саноати хӯрокворӣ ба траекторияи рушди дарозмуддати иқтисодӣ боиси ба миён омадани зарурати таҳқиқи муҳити ниҳодии он мегардад .

Агар дар мавқеи равиши ниҳодӣ истода бошем, он гоҳ рушди саноати хӯроквориро дар ҷанбаи фаъолияти мутлақи тамоми омилҳо, ки ин ё он хел инкишофи онро муайян мекунанд ва ба траекторияи ин рушд таъсир мерасонанд, таҳлил кардан даркор аст. Дар байни онҳо омилҳои табиӣ-ҷуғрофӣ, иқтисодӣ-сохторӣ, бозистеҳсолкунӣ-захиравӣ, иҷтимоӣ-демографӣ, сиёсӣ-иқтисодӣ, истеҳсолӣ-технологӣ, экологӣ ва ташкилӣ-идоракунии ҳастанд, зеро таҳлили комили илмӣ рушди инфрасохтори саноати хӯрокворӣ ва муҳити ниҳодии онро танҳо дар асоси ба ҳисобгирии тамоми ин омилҳо, ки ҳар кадоми онҳо таъсири худро ба фаъолияти соҳаи хӯрокворӣ доранд, доир кардан мумкин аст.

Барои рушди минбаъдаи саноати хӯрокворӣ, воридшавии ниҳоди шарикӣ давлатию хусусӣ ва тадбиқи васеи механизмҳои он дар соҳа аз самтҳои афзалиятноки сиёсати давлатӣ қарор бигирад. Дар баробари ин, афзалиятҳо ва самти рушди шарикӣ дар субъектҳои соҳаи саноати хӯрокворӣ бояд вобаста ба стратегияҳои давлатии рушди иҷтимоӣ иқтисодии мамлакат ба роҳ монда шуда, имкониятҳои ниҳодҳои ҳокимияти давлатиро оид ба ҷалби сармоягузориҳои ниҳоди шарикӣ давлатӣ ва бахши хусусӣ такмил диҳанд.

Адабиёт

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ аз 28-декабри соли 2012 № 907.

2. Маълумоти Муассисаи давлатии “Фонди дастгирии соҳибкории назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ” барои соли 2019.

3. Никитаева А.Ю. Государственно-частное партнерство в инновационном развитии промышленной сферы: направления и механизмы реализации на региональном уровне «Инновации региона» 34 (313)-2013, С. 9,15.

4. Садриддинов С., Собиров Б.С. «Проведения экономической политики эффективного развития пищевой промышленности Республики Таджикистан» Доклады НАНТ, серия гуманитарных наук № 1, -2020, С. 46-52.

ШАРИКИИ ДАВЛАТ ВА БАХШИ ХУСУСӢ ДАР РУШДИ ИДОРАКУНИИ ИНФРАСОХТОРИ САНОАТИ ХӢРОКВОРӢ

Дар мақола масъалаҳои омӯхтан ва татбиқи шарикии давлатию бахши хусусӣ дар идоракунии саноати хӯрокворӣ баррасӣ шуда, инчунин шароити самаранокии татбиқ ва фаъолияти ҷунин шарикӣ дар иқтисодиёт ва саноати хӯрокворӣ пешниҳод карда мешавад, ки баррасии муфассалро талаб мекунад. Шарикии давлат ва бахши хусусӣ, ки ба афзоиши самаранокии идоракунии давлатӣ ва васеъ гардидани имкониятҳои молиявӣ барои таъмини навсозии иқтисодиёт мусоидат мекунад, шакли умедбахши ҳамкориҳои иқтисодии байни давлат ва тичорат мебошад. Инчунин рушди шарикии давлат ва бахши хусусӣ ҷалби сармоя барои навсозӣ, азнавсозии бунёди ва навсозии фондҳои асосӣ, ислоҳоти худидоракунии маҳаллиро дар рушди инфрасохтори истеҳсолии саноати хӯрокворӣ тақозо менамояд.

Калидвожаҳо: саноати коркарди хӯрокворӣ, кишоварзӣ, инфрасохтори саноатӣ, инноватсия, шарикии давлат ва бахши хусусӣ, навсозии саноат, технологияҳои нав, моликият, иқтисоди бозорӣ.

Маълумот дар бораи муаллиф: Собиров Бостон Садриддинович, ходими калони илмии Институти иқтисодиёт ва демографияи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. 734025, ш. Душанбе, куч. Айнӣ №44, шаҳри Ваҳдат. Маҳаллаи “Суфиён”, тел: (+992) 905881007. E-mail: Sobirboston1975@mail.ru

ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОЕ ПАРТНЕРСТВО В УПРАВЛЕНИИ ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

В статье рассмотрены вопросы изучения и внедрения государственно-частное партнерство в управления отраслей пищевой промышленности, а также предложена условия эффективности внедрения и функционирования такого партнерства в экономике, что требует подробного их рассмотрения. Государственно-частное партнерство, способствующее росту результативности государственного управления и расширению финансовых возможностей обеспечения модернизации экономики, является наиболее перспективной формой экономического взаимодействия государства и бизнеса. Также развитие государственно-частного партнерства предусматривает привлечения капитала для модернизации, фундаментальной реконструкции и обновления основных фондов, реформы местного самоуправления в развитии инфраструктуры производства пищевой промышленности.

Ключевые слова: пищевая промышленность, сельское хозяйство, производственной инфраструктура, инновация, государственно-частное партнерство, модернизация промышленности, новые технологий, собственность, рыночная экономика.

Информация об авторе: Собиров Бостон Садриддинович, старший научный сотрудник Института экономики и демографии Национальной академии наук Таджикистана. 734025, г. Душанбе, кучи. Айнӣ №44, город Ваҳдат. Микрорайон "Садиен", тел: (+992) 905881007. E-mail: Sobirboston1975@mail.ru.

**PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE MANAGEMENT OF THE PRODUCTION
INFRASTRUCTURE OF THE FOOD INDUSTRY**

The article discusses of studying and implementing public-private partnerships in the management of the food industry, and also suggests the conditions for the effectiveness of the implementation and functioning of such a partnership in the economy, which requires their detailed consideration. The public-private partnership promoting growth of productivity of the government and expansion of financial possibilities of maintenance of modernization of economy, is the most perspective form of economic interaction of the state and business. Also, the development of public-private partnerships provides for raising capital for modernization, fundamental reconstruction and renewal of fixed assets, reform of local government in the development of infrastructure for the production of the food industry.

Keywords: food industry, agriculture, industrial infrastructure, innovation, public-private partnerships, industry modernization, new technologies, property, market economy.

Information about the author: Sobirov Boston Sadriiddinovich, Senior Researcher at the Institute of Economics and Demography of the National Academy of Sciences of Tajikistan. 734025, Dushanbe, kuchi. Aini No. 44, Vahdat city. Sadien microdistrict, tel: (+992) 905881007. E-mail: Sobirboston1975@mail.ru.

МАСЪАЛАҲОИ МАРКЕТИНГИ ФАЪОЛИЯТИ ИННОВАТСИОНӢ

**Рауфова Р.Р.,
ходими илмӣ**

**Маркази илмӣ тадқиқоти инноватсионии
Технологияҳои инноватсионии АМИТ**

Дар шароити муосир дар заминаи амалисозии сиёсати рушди индустриалию инноватсионӣ нақши инноватсия дар иқтисодиёт босуръат меафзояд. Фаъолияти инноватсионӣ бояд дар ҳама гуна корхонаҳои истеҳсолӣ ва баҳши хизматрасонӣ роҳандозӣ гардад. Ин чунин маъно дорад, ки бидуни ворид намудани технологияҳои муосир, афзоиш додани гуногунии номгӯи молҳо (ассортименти маҳсулот) ва баланд бардоштани сифати маҳсулот, корхона ё ширкат наметавонад рақобатпазирии маҳсулоти худро дар бозор афзоиш диҳад. Ғайр аз он, барои нигоҳ доштани рақобатпазирӣ, зарур аст, ки навоарӣ на ҳамчун як чорабинии якҷақта, балки як раванди доимӣ қабул гардад.

Дар робита ба пайдоиши бисёр анвоҳи инноватсионӣ ва фаъолиятҳои инноватсионӣ дар соҳаҳои истеҳсолӣ ва хизматрасонӣ, зарур аст, ки сиёсати чорикунӣ маркетинг дар ҳар як корхона оқилона ва масъулиятнок гузаронида шавад. Бидуни роҳандозии ингуна фаъолият, рушди соҳаҳо ва иқтисодиёти миллиро дар сатҳи кишварҳои пешрафтаи дунё ба монанди Хитой, ШМА, Ҷопон, давлатҳои Аврупо ва Россия баровардан ғайриимкон аст. Дар ин ҷо мо баъзе хусусиятҳои маркетинги технологияҳои инноватсиониро мавриди баррасӣ хоҳем кард.

Ногуфта намонад, ки ҳоло ҳамаи кишварҳое, ки сатҳи баланди рушди иқтисодӣ ва саноатро доранд, ба маҳсулоти инноватсионӣ соҳаи худ диққати бештар медиҳанд, зеро ба тӯфайли ингуна фаъолият онҳо метавонанд вазъиятҳои иқтисодии бӯхрониро дар бисёр ҳолат паси сар кунанд ва дар корхонаи худ заминаи кавии рақобатпазирӣ эҷод созанд. Барои рушди корхонаҳои саноатӣ ва дар маҷмӯъ рушди иқтисодиёти кишвар, бояд маҳсулоти инноватсионӣ дар раванди истеҳсолоти бахшҳои хизматрасонӣ фаъолона ҷорӣ карда шавад ва татбиқи онҳо сиёсати махсуси маркетингро талаб мекунад, ки ҳоло меҳоҳем, ки ин ҷо ба таври муфассал шарҳ диҳем.

Барои татбиқи бомувафакати маҳсулоти инноватсионӣ ё хизматрасониҳои инноватсионӣ дар ҳама гуна бозор, на танҳо бевосита ба фаъолияти инноватсионӣ машғул шудан лозим аст, балки дар таҳия ва татбиқи стратегияи маркетингии корхона низ таҳқиқот гузаронидан зарур аст. Навоварии маркетингӣ ба тақсмоти зудтари маҳсулот, ҳангоми бастабандии гуногун мусоидат мекунад ва дар навбати худ афзоиши муҳлати нигоҳдорӣ таъмин мекунад ва метавонад массаи онро зиёд кунад.

Бешубҳа, дар ҳар як ташкилоти хеле рушдёфта ва рақобатпазир як шӯъбае мавҷуд аст, ки дар он роҳбарон сиёсати идоракунӣ маркетингии худро таҳия ва таҳлил мекунанд. Барои фаҳмидани ин мушкилот ва сарфаҳм рафтан ба ин раванд пеш аз ҳама, мо бояд фаҳмем, ки маҳсулоти инноватсионӣ чист? Маҳсулоти инноватсионӣ натиҷаи фаъолиятҳои инноватсионӣ, ки барои фуруш пешбинӣ шудаанд, маҳсулоте мебошанд, ки тағироти технологияи дараҷаҳои гуногунро гузаштаанд. Таркиби он мутаносибан аз рӯи намудҳои навоариҳои технологӣ муайян карда мешавад [1, с.188].

Ҳамин тариқ, маҳсулоти инноватсионӣ ҳама гуна маҳсулоте мебошанд, ки қаблан ба ягон бозори мол ва хизматрасонӣ ворид карда нашудаанд ё ҳама гуна маҳсулоти

қаблан маълум, ки ягон такмиро гузаштаанд ё бо истифодаи баъзе қарорҳои нави технологӣ, ки ба сифати ин маҳсулот таъсири мусбӣ расонидаанд, истехсол шудаанд. Инноватсия инчунин усули нав ё хеле тағйирёфтаи истехсоли чизе ё моле ҳисобида мешавад. Албатта, корхонаҳои ҳастанд, ки навоариҳои ин равандро истифода мебаранд. Аксар вақт, ин ба маҳсулоте дахл дорад, ки дар бозор дар корхона истехсол шудаанд. Ин категорияи инноватсия маҳсулотро дар бар мегирад, ки дар асоси таҷрибаи пешқадами корхонаҳои дигари саноатӣ асос ёфтаанд ва ҳангоми истифодаи усулҳои нав ё такмилёфтаи истехсолӣ, ки қаблан дар амалияи истехсоли дигар кишварҳо ё корхонаҳо татбиқ шуда буданд. Ин усулро мубодилаи таҷрибаи технологӣ номидан мумкин аст [2, с.276].

Инноватсияи маркетингӣ усулҳои нави маркетингро ба роҳ меонад. Бо ин намуди инноватсия тағйирдиҳӣ дар дизайн ва банду бастаи маҳсулоти саноатӣ, гардишу ҷойгиркунии он, усулҳои нархгузорӣ ба молу хизматрасониҳо тааллуқ дорад.

Назарияҳои муосири маркетинг пеш аз ҳама ба механизми инноватсионӣ нигаронида шудаанд, аз ин рӯ калиди қобилиятнокӣ ва фаъолияти бомуваффақияти корхона дар иқтисоди бозорӣ фалсафаи идоракунии нав буда, зарурати таҳлил ва роҳнамоӣ ба талаботи бозор, талаботи истеъмолкунандагонро таъкид мекунад, аз он ҷумла: - муайян кардани бозори эҳтиёҷот, ки ба ҳадафҳои созмон мувофиқанд ва бо назардошти захираҳои мавҷудаи моддӣ, технологӣ ва ғайра қонеъ карда мешаванд;

- таҳияи маҳсулот ё хидмате, ки барои қонеъ кардани дархостҳои истеъмолкунандаи муайяншуда пешбинӣ шудааст;

- таҳия ва татбиқи нақшаи марбут ба таҳвили мол ба истеъмолкунандагон;

- таҳлили натиҷаҳо ва ворид намудани ислоҳот барои ноил шудан ба ҳадафҳо.

Маркетинги навоариҳо ба афзоиши фаъоли потенциали маркетингии минтақаҳо мусоидат мекунад, зеро он унсури муҳими механизми ташкилию иқтисодии минтақавӣ мебошад [3, с.79].

Сиёсати маркетинг дар соҳаи инноватсия ҳамкориҳои зич ва самарабахши байни ҷузъҳои зерини раванди инноватсионӣ дар ташкилоти савдо мебошад: молҳо (коллексияҳои нав); технологияҳо (масалан, коркарди матоъҳои нав); маводҳо (масалан, хариди чинҳои ҷудошуда). Назарияҳои муосири маркетинг пеш аз ҳама ба механизмҳои нархгузорӣ, балки ба механизми инноватсионӣ нигаронида шудаанд, аз ин рӯ калиди қобилиятнокӣ ва фаъолияти бомуваффақияти корхона дар иқтисоди бозорӣ тарзҳои идоракунии навбуда, эҳтиёҷотро таъкид мекунад.

Ғайр аз он, хусусиятҳои хоси маркетинги инноватсионӣ пешниҳод карда мешаванд:

якум, маркетинги инноватсионӣ, бар хилофи маркетинги муқаррарӣ, бояд ба татбиқи самарабахши инноватсия равона карда шавад.

Дуюм, маркетинги инноватсионӣ усули махсуси нармафзорро истифода мебарад, ки барои банақшагири ва муносибати махсуси систематикӣ барои татбиқи самарабахши маҳсулоти инноватсионӣ пешбинӣ шудааст.

Сеюм, ин намуди махсуси маркетинг бояд бозори идоракунии инноватсиониро омӯзад ва роҳҳои тамос бо бозорҳои дигарро ҷустуҷӯ кунад ва ба мақсадҳои худ таъсир расонад.

Чорум, маркетинги технологияҳои инноватсионӣ пеш аз ҳама амалҳои фаъоли фурушандагон ва харидоронро дар бозор барои фуруши ин маҳсулоти инноватсионӣ пешбинӣ менамояд.

Ҳама намуди маълумоти муфид, ки дар натиҷаи ин таҳқиқотҳо ба даст оварда шудаанд, бояд дар ниҳоят самаранокии усулҳои шинос ва намудҳои банақшагириро баланд бардоранд.

Роҳандозии маҳсулоти инноватсионӣ дар бозор ва таъмини он, ки аз тамоми марҳилаҳои давраи инноватсионӣ мегузарад, дастгирии доимӣ ва босифати иттилоотию таҳлилиро талаб мекунад [4, с.176].

Ҳамин тариқ, бо ин роҳ суръати рушди корхона дар маҷмӯъ афзоиш меёбад. Ҳадафи ҳамаи ин банақшагирии оянда бо таҳлили ҳама натиҷаҳои имконпазири рушди ин қисмати бозор мебошад, ки бояд ҳангоми таҳлили ҳамагуна хавфҳои молиявии марбут ба истеҳсоли маҳсулоти инноватсионӣ ба назар гирифта шавад. Ҳангоми таҳлили хусусиятҳои маркетингии дар боло зикршудаи маҳсулоти инноватсионӣ, шумо метавонед ҳама тағйиротро дар вазъи бозор пешгӯӣ кунед, маҳз: пайдоиши фурӯшандаи нави маҳсулоти инноватсионӣ, ки аналоги маҳсулоти инноватсионии шумо; ворид шудан ба қисмати бозори корхонаҳои нав; баромадан аз бозори корхонаҳои рақобатпазир дар сегменти шумо; якҷоя кардани корхонаҳои рақобаткунанда барои тақвият додани соҳмон ё ба таври муассир ворид кардани маҳсулоти инноватсионӣ дар бозор; пайдоиши муштариёни нави маҳсулоти инноватсионии шумо. Ин пешгӯиҳо барои роҳбарони ҳар як соҳмон барои арзёбии тамоми хатарҳои марбут ба истеҳсол, фурӯш ва таблиғи маҳсулоти инноватсионӣ заруранд.

Дар фаъолияти маркетингӣ нуқтаи калидиро қонеъ кардани ниёзҳои истеъмолкунандагон дар натиҷаи истеҳсоли маҳсулоти бозор, ки ба эҳтиёҷоти бозори мақсаднок нигаронида шудааст мебошад, ки ин раванд дар амал тавассути ҷустуҷӯ ва таҳқиқоти мақсаднок ба даст оварда мешавад. Дар раванди идоракунии рушди инноватсионии корхона, маркетинг нақши маҳсус дорад. Таҳлили ҳамаи ин масъалаҳои муҳим ҳадафи мутахассисони маркетинг, мушовирон ва коршиносон оид ба масъалаҳои инноватсия мебошад, ки дар ин сегменти бозор таҳқиқоти ҳамаҷониба мегузаронанд. Маълумот дар бораи таҷрибаи маҳсулоти мушаххаси инноватсионии корхонаҳои хориҷиро бояд бодикқат омӯхт, зеро маҳсулноки ва самарабахшии стратегияи интихобшудаи корхона, ки ба истеҳсол ва татбиқи маҳсулоти инноватсионӣ нигаронида шудааст, бевосита аз сифати ин таҳқиқотҳо, омузиши таҷрибаҳо ва салоҳиятноки дар ин самт вобаста аст.

Баҳснопазир аст, ки асоси инноватсияро талаботи бозор ташкил медиҳад, ки қонеъгардонии он ба ширкат имкон медиҳад, ки бо хавфи ҳадди ақал навоарӣ эҷод кунад [5, с.53].

Мутахассисони идоракунандаи равандҳои чорикунии маркетинг ва имкониятҳои ояндаи ҳам фурӯшандагон ва ҳам харидорон низ ба ин масъала вобастагӣ доранд. Мутаносибан, маркетинги ҳудудӣ функсияҳои ҳудро васеъ мекунад, яъне дар баробари вазифаҳои таҳқиқоти маркетингӣ, банақшагири, пешбурди фурӯш ва тақсимот, вазифаи ҳамкорӣ бо харидоронро низ дар бар мегирад.

Мавзӯи навоарӣ ва маркетинг мустақиман бо ҳам хеле алоқаманданд. Дар иқтисоди ҷаҳонӣ, ин думавзӯъ ҳамеша ба ҳам наздиканд, зеро фаъолияти маркетинг ҳамчун зарурати фурӯши ҳамагуна маҳсулот, хусусан маҳсулоти инноватсионӣ мебошад. Маълум аст, ки муваффақияти баландтарин ба истеҳсолкунандагоне дода мешавад, ки тамоми марҳилаҳои таҳқиқоти стандартии маркетингро иҷро мекунанд, хусусиятҳои маркетинги инноватсиониро ба назар мегиранд ва ҳама марҳилаҳои маркетинг ва инноватсияро пайваста иҷро мекунанд. Ин маҷмӯи воситаҳо, усулҳо ва

амалҳо, ки раванди банақшагирии маркетинг, ҳуҷҷат бизнес-нақшаи татбиқи инноватсия мебошанд, ки мутобиқи он фаъолияти инноватсионии корхона баъдтар ташкил карда мешаванд.

Адабиёт

1. Антипов Д.В. Устойчивого Развития Организации. Вектор науки Тольяттинского государственного университета. 2010, № 4. – С. 186-189.
2. Карцева Н. С., Анисимова Ю.А. Разработка Модели Оценочных Показателей. Определение конкурентных преимуществ товарных рынков. В сборнике: Актуальные проблемы интеграции экономических интересов России и Украины. Международная заочная научно-практическая конференция: сборник научных трудов. 2014. – С. 273-278.
3. Куликова Е.С., Маркетинг инновации в системе территориального маркетинга, Аграрный вестник Урала №6 (136), 2015. – С. 77-83.
4. Нагорный Е.И. Маркетинговое тестирование продуктовых инноваций промышленных предприятий, Вестник Витебского государственного технологического университета -2013 -№24. – С. 176-187.
5. Никулина О.В., Маркетинг инновационного развития предприятия Стратегия развития 10 (67) -2010. – С. 50-57.

БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲОИ МАРКЕТИНГИ ФАЪОЛИЯТИ ИННОВАТСИОНӢ

Дар ин мақола масъалаҳои бароҳмондани маркетинги фаъолияти инноватсионӣ дар соҳаҳои истеҳсолӣ, савдо ва хизматрасониро мавриди баррасӣ қарор дода шуда, дар ин ҷо муаллиф нақши махсуси маркетинг дар раванди идоракунии рушди инноватсионии корхонаҳо ва баъзе хусусиятҳои маркетинги технологияҳои инноватсиониро низ нишон додааст, ҳамчунин масъалаҳои назарияи муосири маркетинг пеш аз ҳама такмили механизми инноватсионӣ, ғайр аз он, хусусиятҳои ҳоси маркетинги инноватсионӣ пешниҳод карда шуда, мавриди омузиш қарор гирифта ва таҳлилу таҳқиқ гардидаанд. Инчунин, дар робита ба пайдоиши бисёр маҳсулоти инноватсионӣ ва фаъолиятҳои инноватсионӣ дар соҳаҳои истеҳсолӣ, коркард ва бахшҳои хизматрасонӣ тавсияҳои муфид дода шудааст.

Калидвожа: индустриалӣ - инноватсионӣ, раванди идоракунии, инноватсияи маркетингӣ, рақобатпазирӣ, маҳсулоти инноватсионӣ, фаъолиятҳои инноватсионӣ, маҳсулоти саноатӣ, фаъолияти фурӯшандагон ва харидорон.

Маълумот дар бораи муаллиф: Рауфова Р.Р., ходими илмии Маркази илмии тадқиқоти инноватсионии технологияҳои инноватсионии АМИТ. Нишонӣ: ш. Душанбе к. Айнӣ 299/3, 734025. Тел.: (+992) 900 04 00 29. 93 773 1974

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСИ МАРКЕТИНГА ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье рассматриваются вопросы маркетинга инновационной деятельности в производстве, торговле и сфере услуг, где автор показывает особую роль маркетинга в процессе управления инновационным развитием предприятий и некоторые особенности маркетинга инновационных технологий, а также вопросы современной теории. Параллельно рассмотрены процессы совершенствования механизма маркетинга, кроме того, представлены, изучены и проанализированы особенности инновационного маркетинга. Также в связи с появлением множества инновационных продуктов и инновационной деятельности в сфере производства, переработки и обслуживания были даны полезные рекомендации.

Ключевые слова: индустриально-инновационный, процесс управления, маркетинговые инновации, конкурентоспособность, инновационная продукция, инновационная деятельность, промышленная продукция, деятельность продавца и покупателя.

Об авторе: Рауфова Р.Р., научный сотрудник научного Центра инновационных технологий Национальная Академия наук Таджикистана. г. Душанбе, ул. Айни 299/3, 734025, Тел.: (+992) 900 04 00 29.

SOME QUESTIONS OF MARKETING INNOVATION

This article discusses the issues of marketing marketing of innovative activities in manufacturing, trade and services, where the author shows the special role of marketing in the management of innovative development of enterprises and some features of marketing of innovative technologies, as well as issues of modern marketing theory. First of all, the improvement of the innovation mechanism, in addition, the specific features of innovative marketing are presented, studied and analyzed. Also in connection with the emergence of many innovative products and innovative activities in the field of production, processing and services, useful recommendations were given.

Keywords: industrial-innovative, management process, marketing innovation, competitiveness, innovative products, innovative activities, industrial products, seller and buyer activities.

About the author: Raufova R.R., Scientific worker of the scientific Center for innovative technologies of National Academy of sciences of Tajikistan. s. Душанбе st. Айни 299/3, 734025. Phone: 900 04 00 29.

ЗАБОН, АДАБИЁТ ВА ФАРҲАНГ

**АНДЕША ВА МАФҲУМИ ҶОМЕАИ ШАҲРВАНДӢ ДАР АФКОРИ ИҶТИМОИИ
МАВЛОНО РУМӢ**

Каримов Ш.Т.
доктори илмҳои сиёсӣ,
сарҳодими илмии шуъбаи Аврупо ва Амрикои
Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои
Осиё ва Аврупои АМИТ

Мавзӯи ташаккул ва тақомули ҷомеаи шаҳрвандӣ дар давоми садсолаҳои зиёд мавриди таваҷҷуҳ ва омӯзиши муттафаккирони Аврупо будааст. Донишмандони мо низ, аз қабилҳои Абӯнасири Форобӣ, Абӯалии Сино, Низомии Ганҷавӣ, Хоча Насараддини Тӯсӣ, Абдурраҳмони Ҷомӣ, Аҳмади Дониш ва дигарон аз ин падидаи иҷтимоӣ бо номҳои «мадинаи фозила», «утопиё» /*ормоншаҳр*/, «шаҳри офтобӣ», «атлантиси ҷадид», «шаҳри зебӣ», «мадинаи одила», «шаҳри некӣ», «фаромӯшхона» ва ғайра ёд овардаанд. Ҳаким Фирдавӣ аввалин бор тасвири шаҳри ормонхоро бо номи Сиёвушгард ба риштаи назм кашид, ки онро метавон намунаи барҷастае дар раванди ташаккули андешаи иҷтимоии озодипарастии мардуми эронинаҷод номид. Осори гаронбаҳои Мавлоно Румӣ [6] низ дар ҳамин замина намунаи хуби андеша ва афкори озодихонаи мардуми тоҷик ба шумор меравад, ки агар амиқтар назар афканем, бисёр андешаву афкори ҷолиберо созгор бо рӯкҳои усулӣ ва арзишҳои аслии ҷомеаи шаҳрвандӣ ва ниҳодҳои он дармеёбем.

Мадинаи фозила ё ормоншаҳре, ки саромадони илму адаби Шарқ бунёдашро орзу намудаанд, ҷоест, ки дар он барои бошандагонаш беҳрӯзӣ ва саодати комил таъмин буда, онҳо озоданд, ҳама бо ҳам баробаранд, тамоми корхояшонро бо маслиҳату машварат ҳаллу фасл менамоянд ва ғ. Агар дуруст мулоҳиза шавад, метавон дид, ки дар он ҷомеаи камоли матлуб хусусиятҳои аслии ва зотии ҷомеаи шаҳрвандии муосир ба назар мерасад. Ва ин худ далели мӯътамади он аст, ки ҷомеаи шаҳрвандӣ ҳамчун падидаи ҷамъиятӣ на шарқӣ асту на ғарбӣ, балки умумиинсонист [5, с.2-3]. Дар ҳамин қарина, барои Мавлоно Румӣ низ «озодӣ ва эҳсосоти инсон, пеш аз ҳама озодии ботинии он, ... муҳимтарин омили ҳаёт буд» [1, с.6]:

*На шарқиям, на ғарбиям, на барриям, на баҳриям,
На аркони табииям, на аз афлоки гардонам.*

Осори классикони адабиёти форсии тоҷикӣ саросар фарогири таърихи андешаи иҷтимоӣ ва озодипарастии мардуми мост [2]. Муборизаи ҷовидонии байни некиву бадӣ дар анъанаи қиссанигории ниёгонамон, ки ҳазорсолаҳо вучуд доштааст, равшан ба назар мерасад. Достонҳои қаҳрамонии бахшида ба муборизаи зидди Заҳҳоки морон, корномаҳои шоён ва ибратбахши Гаршосп, Барзу, Исфандёр, Рустами Достон, Сиёвуши ҷавонпахлавон ва ғайра намунаи барҷастаи қиссаҳои қаҳрамонист, ки дар худ рӯҳи озодипарастӣ ва матонату шучоати ниёгонамонро таҷассум кардаанд. Ин қиссаҳои қаҳрамонӣ ва молломол аз андешаи озодпарастӣ ҳам дар осори замони паҳлавӣ («Бундаҳишн», «Денкард», «Меноги хирад» ва ғайра) ва баъд аз он, махсусан дар «Шоҳнома»-и безаволи Ҳаким Фирдавӣ ва дигар осори адабиёти форсии тоҷикӣ ба

шевахои гуногун тасвир ёфтаанд. Ин андеша ва мафхумҳо дар санъати ҳунари ва рассомии давраҳои қадим низ инъикос карда шуд. Масалан, дар харобаҳои Панҷакенти бостонӣ тасвири сахнаи задухӯрди Рустам бо девҳо, силсилаи наққошиҳои бахшида ба муборизаи шоҳони замон зидди қувваҳои аҳриманӣ ва сахнаҳои муборизаи Кова ва шоҳзода Фаридун зидди Заҳҳок дар Истаравшан дар кофтуковҳои бостоншиносон ба даст омадаанд. Дар санъати кулолгарии давраи сосониҳо ва сомониҳо низ ифодаи ин мафхумҳо ба чашм мерасад [4, с.359-362]. Мавҷудияти фалсафаи Авесто ва таълимоти Маздак, дар ҳамин замина тасвири муборизаи некӣ бар зидди бадӣ ва инъикоси васеи он дар осори адабӣ ва тасвири наққошии гузашта гувоҳи равшани андеша ва ормонҳои озодихоҳӣ ва адолати иҷтимоии ниёгонамон дар гузаштаҳои дур будааст, ки бо гузашти солҳо аз шакли ибтидоӣ ва чандон номукаммали худ дар давраҳои баъд як шакли мукамал ва мушаххаси ифодаи ормонҳо ва андешаи иҷтимоиро ба худ касб кардааст. Онро метавон ҳамчун замина ва унсурҳои ибтидоии ташаккул ва тақомули андешаи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар раванди таърихии афкори иҷтимоии мардуми тоҷик баррасӣ кард.

Агар Хоча Ҳофиз, масалан, ҳамеша дар ҷустуҷӯи «инсонии комил» буд, Мавлоно Румӣ мақом ва арзиши инсоният (инсонии нек будан)-ро болотар ва муқаддамтар аз ҳама чизи дигар доништааст:

*Ҳазорсола роҳ аст то мусулмонӣ,
Ҳазор соли дигар то ба ҳадди инсонӣ.*

Албатта, мафхум ва моҳияти иҷтимоии ҷомеаи шаҳрвандӣ ба маънӣ ва мақоми имрӯзааш худ маҳсули гузаштаи начандон дур аст. Ин мафхум аз ормон ба як воқеият аввал дар Амрико ва баъдтар дар кишварҳои аврупоӣ мубаддал гашт. Ин раванд баъд аз шикасти Иттиҳоди Шӯравӣ ва аз байн рафтани низоми сиёсии кишварҳои сотсиалистӣ дар охири солҳои 80-уми садаи XX ривочи тозае ба худ касб кард. Тоҷикистон ҳамчун кишвари соҳибистиқлол ҳанӯз дар оғози марҳалаи демократикунонии ҷомеа ва сарғаҳи роҳи дурударози ташаккули давлати воқеан демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дунявӣ қарор дорад. Дар тӯли солҳои истиқлолият мо тавонистем бо интиҳоби роҳи усулан нави пешрафти кишварамон, ки ба арзишҳои ҷомеаи ҷаҳонӣ таъҷиб мекунад, таҳкурсии асосии ташаккули ҷомеаи шаҳрвандиро гузорем. Аз тарафи дигар, воқеиятҳои сиёсӣ иҷтимоӣ ва иқтисодии замони нав, тағйироти куллие, ки дар асари раванди умуминсонии ҷаҳонгарой ба бор омадаанд, дар низоми сиёсии давлатҳо ба таври умум ва дар шеваи давлатдорӣ онҳо аз он ҷумла бетаъсир намондааст. Мафҳуми давлатдорӣ хуб мазмун ва моҳияти навро ба худ касб кард. Зарурате ба миён омад, ки шеваи нави давлатдорӣ хатман ба ҳамкориҳои иҷтимоӣ асос ёфта бошад, то тавонад хостаҳои мардумро бештар бароварда созад, иштироки бевоситаи шаҳрвандонро дар ҳалли мушкилиҳои мавҷуда таъмин намояд, боварӣ ва эътимоди мардумро ба давлат ва сохторҳои мухталифи давлатӣ афзояд. Чунин ҳамкориҳои иҷтимоӣ ва чунин тарзи солими давлатдорӣ бидуни иштироки бевоситаи сохторҳои гуногуни ҷомеаи шаҳрвандӣ ғайриимкон гардид. Маҳз бо иштироки васеи онҳо метавон муҳимтарин усулҳои демократия, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва давлатдорӣ хубро дар амал татбиқ кард, сулҳу суботи саросарӣ, ҳамдигарфаҳмӣ, таҳаммулпазирӣ ва, ба ҳамин васила, рушду инкишофи устувори ҷомеаро таъмин намуд:

Паркандагӣ аз нифоқ хезад,

Пирӯзӣ аз иттифоқ хезад.

Чомеа ҳамеша дар инкишоф аст, аммо на ҳамеша дуруст ва натиҷабархш. Яке аз сабабҳои чунин ҳолати номатлуб, аз назари муҳаққиқон, нодуруст муайян сохтани афзалиятҳо ва самтҳои аввалиндараҷаи инкишоф аст. Аз тарафи дигар, бидуни таъмини иштироки ҷаҳол ва алоқамандонаи тӯдаҳои васеи мардум аз тариқи сохторҳои мухталифи маҳаллӣ ҳалли муваффақонаи ин масъала ғайриимкон хоҳад буд. Аз ин рӯ, *машварат ва машваратҳои ҷамъиятӣ*, масалан, ҳамчун яке аз роҳҳои ба ҳам овардани чомеа ва давлату муассисаҳои марбута пешниҳод мешавад [8]. Тибқи ин бархӯрд бояд мардум дар сатҳҳои мухталиф – аз маҳаллӣ то миллӣ – бояд ҳар сари чанд вақт барои машварату маслиҳат (*машваратҳои миллӣ*) ҷамъ оянд, то фазои зисти худро арзёбӣ кунанд, оид ба тарафҳои мусбату манфии он табодули назар намоянд, самтҳои афзалиятноки ҷаҳолиятро барои беҳбудии ҳолати мавҷуда муайян созанд, нақшаи корро таҳия ва онро дастаҷамъона дар амал татбиқ намоянд. Ин бошад, дар навбати худ, стратегия ва барномаи мушаххаси амали ҳукуматҳо ва иродаи хастанопазирӣ шаҳрвандонро дар бобати иштироки ҷаҳолонашон тақозо менамояд [3, с.3-8]. Ба қавли Мавлавии бузург,

Ақлҳоро ақлҳо ёрӣ диҳад,

Машварат идроку ҳушёрӣ диҳад.

Чунин ба назар мерасад, ки андешаи шаҳри ормонӣ, саодати ҳамешагии инсонҳои баробарҳуқуқ ва эҷоди як чомеаи адолатпарвар барои гузаштагони мо бегона набудааст. Ба қавли шоири паштузабони афғон Хушхалхони Хатак, «Як соли давлатдорӣ одилона баробар аст ба чил соли ибодат» [7, с.4]. Барои расидан ба ин мақсад ҳалқи мо як роҳи «бузург ва тӯлонӣ»-и ташаккули андешаи иҷтимоӣ ва раванди инкишофи онро тай кардааст [4]. Фарҳанги исломӣ ба ташаккул ва инкишофи он такони бештар бахшид. Дар қаринаи ислом ва фарҳанги исломӣ мафҳуми инсон ва инсоният, адолати иҷтимоӣ ва андешаи озодипарастӣ моҳият ва арзиши бештареро ба худ касб кард, ки дар осори бебаҳои Мавлоно Румӣ низ ба таври равшан инъикоси худро ёфтааст.

Адабиёт

1. Асрори олами ишқ // Ҷалолитдини Румӣ. Девони қабир. Ҷилди аввал. Душанбе, «Адиб». – С.6.
2. Брагинский И.С. Иранское литературное наследие. Москва: Наука, 1984.
3. Каримов Ш. Ақлҳоро ақлҳо ёрӣ диҳад // Мухити зисти демократия. Душанбе, 2015. – С.3-8.
4. Негматов Н. Таджикский феномен: история и теория. Душанбе, 1997. – С. 359-362.
5. Сатторзода А. Як ду сухан ба ҷойи сарсухан // Каримов Ш. Чомеаи шаҳрвандӣ. Душанбе, 2008. – С.2-3.
6. Ҷалолитдини Румӣ. Девони қабир иборат аз ду ҷилд. Душанбе, «Адиб», 1992/1993.
7. Ashraf Ghani. A Ten-Year Framework for Afghanistan. Washington, DC. April 2009. – p.4.
8. The Ecology of Democracy. Finding Ways to Have a Stronger Hand in Shaping Our Future. By David Mathews, 2014.

АНДЕША ВА МАФҲУМИ ЧОМЕАИ ШАҲРВАНДӢ ДАР АҲКОРИ ИҶТИМОИИ МАВЛОНО РУМӢ

Мақолаи мазкур ба мавзӯи ҷанбаҳои пайдоиш ва рушди ғоя ва мафҳуми ҷомеаи шаҳрвандӣ дар заминаи андеша ва тафаккури иҷтимоии мардуми тоҷик бахшида шудааст. Албатта, мафҳум ва моҳияти иҷтимоии ҷомеаи шаҳрвандӣ ба маънӣ ва мақоми имрӯзааш худ маҳсули гузаштаи начандон дур аст. Ин мафҳум аз ормон ба як воқеият аввал дар Амрико ва баъдтар дар кишварҳои аврупоӣ мубаддал гашт. Муаллиф ба ин фикр аст, ки андеша ва мафҳуми ҷомеаи шаҳрвандӣ, саодати ҳамешагии инсонҳои баробархуқ ва эҷоди як ҷомеаи адолатпарвар барои гузаштагони мо бегона набудааст. Барои расидан ба ин мақсад халқи мо як роҳи «бузург ва тӯлонӣ»-и ташаккули андешаи иҷтимоӣ ва раванди инкишофи онро тай кардааст. Фарҳанги исломӣ ба ташаккул ва инкишофи он такони бештар бахшид. Дар қаринаи ислом ва фарҳанги исломӣ мафҳуми инсон ва инсоният, адолати иҷтимоӣ ва андешаи озодипарастӣ моҳият ва арзиши бештареро ба худ касб кард, ки дар осори бебаҳои Мавлоно Румӣ низ ба таври равшан инъикоси худро ёфтааст.

Калидвожаҳо: Мавлоно Руми, адабиёт, назм, машварат, рушд, шаҳрванд, андешаи озодипарастӣ, озодӣ, ҷомеаи шаҳрвандӣ, фарҳанги исломӣ.

Маълумот дар бораи муаллиф: Ш.Т. Каримов – доктори илмҳои сиёсӣ, сарҳодими илмӣ шӯъбаи Аврупо ва Амрикои Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Суроға: 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33. Тел.: (+992) 93 570 17 80, E-mail: shamskarimov14@gmail.com.

ИДЕЯ И ПОНЯТИЕ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В КОНТЕКСТЕ СОЦИОЛОГИЧЕСКОЙ МЫСЛИ МЕВЛЯНА РУМИ

Данная статья посвящена аспектам зарождения и развития идеи и концепции гражданского общества в контексте социального мышления таджикского народа. Конечно, концепция и социальная сущность гражданского общества в его нынешнем значении и статусе - это продукт недавнего прошлого. Это представление стало реальностью в Соединенных Штатах, а затем и в Европе. Автор считает, что идея и концепция гражданского общества, вечного счастья равноправных людей и создания справедливого общества не чужды нашим предкам. Для достижения этой цели наши люди прошли долгий путь к формированию общественной мысли и ее развитию. Исламская культура дала новый импульс дальнейшему развитию этого мышления. В контексте ислама и исламской культуры концепция человека и человечности, социальной справедливости и идеи свободы приобрели большее значение и ценность, что ярко отражено и в бесценных произведениях Мевляна Руми.

Ключевые слова: Мевляна Руми, литература, поэзия, совещание, общество, гражданин, свобода, свободомыслие, гражданское общество, исламская культура.

Сведения об авторе: Ш.Т. Каримов – доктор политических наук, главный научный сотрудник отдела стран Европы и Америки Института изучения вопросов стран Азии и Европы НАНТ. Адрес: 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки 33. Тел.: (+992) 93 570 17 80; E-Mail: shamskarimov14@gmail.com.

**THE IDEA AND CONCEPT OF CIVIL SOCIETY IN THE CONTEXT OF
SOCIOLOGICAL THOUGHTS OF MEVLANA RUMI**

This article is devoted to the aspects of the emergence and development of the idea and concept of civil society in the context of the sociological thought of the Tajik people. Of course, the concept and social essence of civil society in its current meaning and status is a product of the recent past. This idea first became a reality in the United States and later in Europe. The author believes that the idea and concept of civil society, the eternal happiness of equal people, and the creation of a just society are not alien to our ancestors. To achieve this goal, our people have come a long way to the formation of social thought and its development. Islamic culture has given a new impetus to the further development of this thinking. In the context of Islam and Islamic culture, the concept of man and humanity, social justice, and the idea of freedom have acquired greater significance and value, which is clearly reflected in the priceless works of Mevlana Rumi.

Keywords: Mevlana Rumi, literature, poetry, deliberation, development, society, freedom, citizen, freedom of speech, civil society, Islamic culture.

Information about author: Karimov Sh.T. - Doctor of Political Sciences, Chief Researcher of the Department of Europe and America of the Institute for the Study of Asian and European Countries, National Academy of Sciences of Tajikistan. Address: 734025, s. Dushanbe, Rudaki Avenue 33. Tel.: (+992) 93 570 17 80; Email: shamskarimov14@gmail.com.

ЗАБОНИ АШЪОРИ АСАДУЛЛО ҲАБИБ

**Назира Ваҳобова,
ходими пешбари шуъбаи
Шарқи Миёна ва Наздики Институти
Осиё ва Аврупои АМИТ**

“Забон ин силоҳи адиб аст. Ин ҳамон навъе, ки яроқ дар дасти сарбоз мебошад”, гуфтааст нависандаи рус Максим Горкий (1868-1936). [6]. Олими шинохта Мирзо Муллоаҳмад рочеъ ба он, ки сухани адиб дар офарандаи асари бадеӣ чӣ нақше дорад, дар мисоли “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ, дар яке аз мақолаҳои бо номи “Сухан ва суханварӣ” хеле ҷолиб назари андеша намуда, ишора ба сухадони Фирдавсӣ намудааст [7, с.125]. Забон асари бадеӣ, хоҳ назм аст ва ё наср, бояд бо хусусиятҳои худ фарқ кунад ва бештар майл ба самте дошта бошад, ки гуфтори ғайриоддӣ буданаш эҳсос шавад. Яъне асари манзум ҳамон вақт зиёдтар чун мӯъҷиза шинохта мешавад, ки шоирона эҷод шуда бошад.

Маълум аст, ки хонанда, маъмулан, аз равоии хушсадоии асари назмӣ лаззат мебарад. Вале агар як зарра васеътар андеша кунем, пас диққати моро ҳатман мазмун ҳам ҷалб менамояд. Чун ин сифатҳоро дида қаноат ҳосил кардем, пас навбати дидани ҷи гуна ороиш ва ё гулпӯш шудани шеър меояд, зеро баёни мазмун бе ороишҳои бадеӣ аз як хабарӣ оддӣ, аз як матнӣ ягон хусусияти лаззатбахш надошта фарқ надорад. Ба забони асари бадеӣ, дар айни ҳол асарҳои манзум нигоҳ карда, дақиқтараш забони асари бадеиро бо тафсил таҳлил намуда, ба шахсияти адиб аз нуқтаи назари забондонӣ ва ҷи тавр онро моҳирона истифода бурдааст, то ин ки хонандаро дилгир накунад, баҳо дода метавонем.

Маҳал ва оилае, ки он ҷо адиб таваллуд шуда ба воя расидааст, мактабе, ки он ҷо адиб таҳсил кардааст, муҳите, ки хангоми қору фаъолият кардан адибро ихота кардааст ва ниҳоят вазъи сиёсӣ иқтисодӣ фарҳангии замони зистану эҷод кардан, ҳамаи ин бевосита ба дилу димоғи қаламкаш бетаъсир намеронад. Албатта, боз омилҳои дигаре низ ҳастанд, ки ба фаъолияти ҷамъиятиву адабии шоир ва забони офаридаҳои ӯ нақше мегузоранд.

Агар адиб огоҳона талош кунад ҳам аз ин чизи табиӣ худро тамоман ҳалос карда наметавонад. Хусну латофати забон, аз ҷумла забони асари бадеӣ ба пуррагӣ, бо ҳашамати ҷашмасу ҷолиб ва нақши таъсиргузор ҳамон вақт ифшо мегардад, ки ба воситаи ҳунармандона сухан гуфтан сурат гирифта бошад. Ҳар як забон нерӯи таъсирбахшу мафтункунандаи худро, маъмулан ба воситаи асарҳои бадеии арзишманди адибони барҷаста ошкор месозад. Ин албатта, дар ҳамон ҳолате, ки адиб аз нозукиву тобишҳои гуногуни забони барои истифода интихоб кардаш, чун шахси дар ин самт заҳматкашида ва устои сухан шуда боҳабар бошад ва хонандаи сухандону серталаби худро, ки довари асосӣ ҳамон аст, фаромӯш накарда, завқи ӯро зеро назар дошта бошад барои ӯро қаноатманд намудан пайвасти талош намояд.

Адабиётшиноси тоҷик шодровон Зоҳир Аҳрорӣ рочеъ ба ҳунари ғазалофарии яке аз шоирони номии асри VIII-и Эрон Саидахмади Ҳотиф сухан ронда, оид ба забони шево ва содаву пурлатофати ӯ чунин гуфтааст: “Гуфтугӯ ва фикру андешаҳои шоир дар ғазал зинда ва воқеӣ буда, бидуни ҳар гуна ороиш, тафсир ва шарҳи зиёдтӣ, печу ҳам

ва нишебу фарози хастакунанда ифода гардид, аз ибораориҳои зӯр ва зӯракӣ, васлаҳои бемавқеъ, хусусан мушкилписандиҳо ва ғарибхаёлиҳо озод мебошад” [4, с.312].

Албатта, шеър бе ороиши сеҳрнок шеърӣят ва назокати худро гум мекунад ва ба як навъ насри маъмулии бетобиш наздик шуда, аз хусусияти хеле муҳими худ - мафтунсозӣ бенасиб мегардад, вале, албатта, он чи “зӯр ва зӯракӣст”, тавре дар таъкиди Зоҳир Аҳрорӣ дидем, хусни шеъри хуб, ки писанд ояд, шуда наметавонад. Замоне, ки ободист, хушҳолист, оромист, шукуфонист, мардумро дорой афзуну муҳаббату дӯстдориро фазои хуб ҳукумфармоист, ҳамаи ин ба шоир ҳар рӯз тоза ба тоза илҳом мебахшад ва ба офаридани ашъори оӣ аз ғаму андӯҳ менамояд. Ва агар баракси ин мушоҳида шавад, гумон аст аз шоирон, хусусан аз шоирони ғамхори чома, садои холӣ аз ғаму андӯҳу дилсардӣ аз айём ба ғӯш расад.

Асадулло Ҳабиб, тавре ки маълум аст, асарҳояшро ба забони дарӣ эҷод кардааст. Забони дарӣ дар сарзамини Афғонистон яке аз ду забонҳои расмӣ ба шумор меравад. Назми дарӣ бо хушоҳангӣ ва ширинтабиатии худ фарқ мекунад ва дар вақти бо шавқу бо рағбат замзама кардан аҷаб ҳаловате мебахшад. Дар давоми асрҳои зиёд ба ин забон ҳазорҳо шоирон шеър гуфта, ҳазинаи назми дариро хеле ғанӣ гардониданд. Садҳо шоирони даризабони Афғонистон чи дар гузашта ва чи дар замони муосир беҳтарин асарҳо офарида, дар саросари Афғонистон ва берун аз он шухрат пайдо кардаанд. Дар асри ХХ Халиллуллоҳ Халилӣ (1913-1988), Муҳаммадиброҳим Халил (1896-1988), Сулаймон Лоик (1930-2020), Борик Шафӣ (тав.1932), Зиё Қоризода (1922-1989) барин адибони боистеъдод бо ашъори гаронбаҳои худ ба забони дарӣ ҳазинаи назми дариро дар Афғонистон ғанӣ гардондаанд.

Асадулло Ҳабиб ҳамчун шоири замони нав кӯшиш кардааст, ки шоири асри ҷадид буданаш дар навиштаҳояш маълум шавад, лекин аз ҷониби дигар эҳсос карда мешавад, ки вай ба анъанаҳои адабиёти классикии дарӣ пайвастагиро аз даст надодааст, анъанасе, ки ҳеҷ гоҳ лаззату назокату аҳамияташон беҷадр нахоҳад шуд. Мо мушоҳида мекунем, ки маъмулан шоирон, хусусан дар давраи аввали даст ба кори эҷодӣ задан ба шоирони маъруфи замони гузашта ва ё замони худ пайравӣ мекунанд ва кӯшиш менамоянд дар ягон шакле мисли онҳо шеърҳо эҷод намоянд. Ва пеш аз он, ки роҳу равиши худашонро дошта бошанд ҷодаи тақлидкориро тай мекунанд. Дар асоси он ашъори Асадулло Ҳабиб, ки дар дасти мост, мо гуфта наметавонем, ки ӯ аз ин мактаб гузаштааст ё на. Лекин ин далелро тасдиқ карда метавонем, ки вай аз нахустин шеърҳояш кӯшиш намудааст, мустақилбаён ва тозаандеш бошад, ҳар як мисраи ашъорашро сероб намояду хушк набошад:

Ин манам ин нақши фарёди ҳамӯш,
Чашм дар роҳи парешон хобҳо.
Тар кунад вайронаҳои синаам,
Ашкҳои равшани мохтобҳо [1,с.1]

Ҳамин навъ ашъор бо ҳамин навъ мазмунҳоро ороишҳо зиёдтар дар ашъори Асадулло Ҳабиб то Инқилоби Савр дида мешавад. Боз як мисол аз дигар шеъри шоир, ки дар соли 1977 зери унвони “Танҳо” иншо шудааст:

Дар ғуруби ташнаву хунини дашт,
Буттахореро парешон дидаӣ?
Мурғи танҳо мондаи бе сарпаноҳ,
Шомгоҳе зери борон дидаӣ? [1,с.33]

Вақте ки дар Афғонистон соли 1978 Инқилоби Савр пирӯз шуд, дар эҷодиёти Асадулло Ҳабиб мавзӯҳои нав ва дар ин мавзӯҳои нав калима ва ибораҳои пайдо ва истифода шуданд, ки пештар дар назми шоирони афгон дида намешуданд ва агар бошанд ҳам, серистеъмол набуданд. Профессор Худойназар Асозода маҳз ҳамин нуқтаро дар назар дошта ишора кардааст, ки “Мачмӯаи мазкур (“Хати сурх”-ро дар назар дорад. Н.В.) ду марҳилаи шеърофарии А. Ҳабибро дар бар кардааст. Марҳилаи аввал ашъоре, ки то ҳодисаи ҳафти савр суруда шудаанд ва марҳилаи дуюм шеърхоёанд, ки баъди ин ҳодиса рӯи чопро дидаанд” [3,с.146].

Ҳадаф ин ҷо таъкиди он чизест, ки болотар мо гуфтем. Аз оғози пирӯзии Инқилоби Савр, мо итминон дорем, ки то моли таърих шуданаш ва ҳатто то имрӯз он чи бо ин инқилоб дахл дорад, олами андешаронӣ ва асарофарии адиби пешқадамро ором нагузоштааст. Барои тасдиқи он, ки пас аз пирӯзии Инқилоби Савр як дигаргунӣ дар забони асарҳои Асадулло Ҳабиб дида мешавад, мо дар назар дорем захираи луғавии адибро, менигарем ба шеъри “Салом ба инқилоб”.

Асадулло Ҳабиб пас аз он, ки Инқилоби Савр бо ғояҳои инсондӯстиаш ба нестӣ бурда шуд, ҳамчун яке аз тарафдорони асили ин инқилоб дучори таақиб гашт ва аз таҳдиди ин хатар мисли Сулаймон Лоик (1930-2020) ва бисёр дигар чунин адибон ва шахсиятҳои ақидаҳои пешқадаму ҳомии мардуми бенаво буда, ноилоҷ тарки Афғонистон намуда, дар Олмон ва дигар давлатҳо паноҳгоҳ ҷустааст. Ва ҳамин дурафтадагӣ аз ватан ба фикру андешаҳои адиб бе таъсир намондаанд, инчунин ҳамин дурафтадагӣ боиси он шудааст, ки дар даҳсолаҳои охир шоир ҷӣ офаридааст ва дар кучо нашр шудааст, дастраси мо нест. Барои ҳамин мо аз шеърҳои ду мачмӯаи ашъори адиб, ки яке “Хати сурх” ва дигаре “Қандили моҳтоб” унвон гирифтаанд, истифода хоҳем бурд.

Тавре маълум аст, Асадулло Ҳабиб ҳам шоири бомаҳорат асту ҳам нависандаи боистеъдод ва ин ҳам мушоҳида мешавад, ки забони Асадулло Ҳабиби шоир аз забони Асадулло Ҳабиби нависанда каме фарқ дорад ва ҳоло шарҳ медиҳем, ки барои ҷӣ? Асадулло Ҳабиб ҳамчун нависанда бе таъя ба он, ки чиро аз усулу забони наслҳои пешини насрнависон гирифтааст, асарҳои мансури худро офаридааст ва аз тариқи ҳамин усули хоси худ зиёдтар адиби замони нав буданашро собит кардааст. Дар офаридани асарҳои манзум низ ин кӯшиш дида мешавад, вале Асадулло Ҳабиб чун намояндаи мардуме, ки таърихи назмофаринаш хеле ғанӣ ва кӯҳан аст, табиист, ки наметавонад аз усулу қолаби шеърофарии асрҳо шӯҳрати адаби Афғонистонро баланд бардошта, даст бикашад.

Барои ҳамин ҳам мо ашъори дар даст доштамонро ба ду гурӯҳ ҷудо намудем. Ба гурӯҳи якум ҳамон шеърхоёро шомил кардем, ки шартан ба усули назми классикӣ навишта шудаанд мегӯем. Ин ҷо зиёдтар ғазалҳои адиб мисол шуда метавонанд. Ба гурӯҳи дувум бошад ҳамон шеърхоёе, ки ҳам аз лиҳози услуб ва ҳам аз лиҳози сохтору мазмун онҳоро то андозае шеъри имрӯз мегӯем, дохил шудаанд. Яке аз ғазалҳои адиб аз гуруҳи якум, ки “Ғазали ток” ном дорад, аз назари мо бо усули ғазали классикӣ эҷод шудааст [2, с.69-70].

Дар мисоли “Ғазали ток” вақте чунин калимаву ибораҳо ба мисли мӯи парешон, наргиси кофар, ҳеч мусулмон нашудан, раҳи хумхона, ринди чафопеша ва мисли инҳоро мебинем, нигоҳи адиб ва самти баёни ӯро ҷониби ҳазинаи суханҳои дар ашъори классикони адабиёт бисёр ба қор рафта меёбем ва бояд моҳиронаву мафтункунанда истифода шуданашонро таъкид кунем. Лекин дар паҳлуи ин боз ин гуна калимаву

ибораҳоро ба мисли Мушкили ишқ ба як-ду қадаҳ осон нашавад, Ин гиреҳ боз ба сарпанчаву дандон нашавад, Ман надонам, ки чаро чом ғазалхон нашавад, Тӯтӣ аз мактаби тақлид сухандон нашавад, гарчанде то андозае ин низ ба услуби шеърғӯии классикӣ наздик бошад ҳам, оҳанги замони нав доштанашон пӯшида наместонад.

Замони Асадулло Ҳабиб замони ғӯшаи оромеро интиҳоб намуда, фақат аз зебоиву ишқу, сӯзу гудозу васлу ҳичрон наво гуфтан нест. Барои ҳамин ҳам шеъри имрӯзи Асадулло Ҳабибро ҳам дар пайвастагӣ бо шеъри классикӣ мебинему ҳам баёнғари замони нав, ки бо ташвишу парешониҳои худ фарқ мекунад. Ҳоло вазъияте, ки дар саросари Афғонистон чун нооромиву ҷангу тарқишу куштор барин хатарҳо ба чашм мерасаду поёнёбияшро тахмин ҳам кардан душвор менамояд, гумон аст ин ҳолат шоирони ин сарзаминро ором гузораду мавзӯҳои доғи вақтро як тараф монда, ба садои гулу булбул бештар ғӯш диҳанду бештар форигбол шуда иншо кунанд.

Лекин бояд гуфт, ки бо вучуди ҳамаи нооромӣҳо, талафоти моливу чонӣ, парешониву ноумедиҳо ва ояндаи номаълум, аҳли қалам сукут ихтиёр накардааст, зеро зиндагӣ ба ҳар рангу ҳар навъе, ки бошад, чараён дорад. Модоме, ки чараён дорад, пас олами хомӯшӣ нест. Ишқу муҳаббат, меҳрубониву бадбинӣ, шодиву андӯх, хайрхоҳиву ҷоҳилӣ ва орзуву умед қалби одамонро тарк накардааст, фақат дар пайвастагӣ бо иллатҳои мавҷуда табиати худро тағйир додааст.

Дар шеъри аввал, ки намунаи ғазал аст, шоир талоши онро накардааст, ки онро ба як мавзӯ бахшад. Талоши онро низ накардааст, ки ба он пероҳани сергул пӯшонад. Аз калимаву ибораҳои кам истеъмолшаванда низ канораҷӯӣ кардааст. Дар он ягон ишорае аз мушкилот ва ё ягон рӯйдоди замони нав дида намешавад, ҳатто дар поёни он ягон таърихе гузошта нашудааст, ки аз тариқи он даъво шавад, ки ин офарида маҳсули ҳамин давр мебошад. Ин гуна ғазал ягон паҳлӯи ғайриоддӣ надорад. Содагиву равонии забон бараъло намоён аст. Фақат як зарра ба андеша ин чиз мебарад, ки чаро ин ғазал номи “Ғазали ток”-ро гирифтааст. Агар ин ғазал номи маҳсус ҳам намедошт, аз он хусни мазмуну тарзи баён коҳиш намеёфт, зеро таваҷҷуҳро пеш аз ҳама ном ба худ ҷалб кунад ҳам мазмун дар ин озмун ғолиб меояд.

Акнун менигарем ба шеъре аз гурӯҳи дувум. Ин манзума низ ба худ ном дорад – “Марги қиссаҳо” ва ном доштанаширо асос ҳаст, зеро ба ҳар як навишта ном гузоштан ин ҳам ҳадафери дар назар дошта, ба ҳамон ҳадаф мавзӯро мувофиқ кардан аст. Вақте калимаи марг дида ё шунида мешавад, ҳеҷ гоҳ он эҳсоси хуширо қосид нест. Боз ин ҳам эҳсос мешавад, ки марг аслан ба чизи зинда, дақиқтараш, ба фавти чизи зинда алоқаманд аст. Дар ҳолати дигар нест шудан, аз байн рафтан ва поён ёфтани коре ё чизеро ифода мекунад. Ва табиист, ки забони ғӯянда ҳангоми аз марг сухан оғоз намудан оҳанги маҳзун дорад. Ин манзума аз ҳашт қисм иборат аст. Қисмҳо ду, се, чор, панҷ ва шаш мисраӣ мебошанд.

Асадулло Ҳабиб як лаҳза ҳам наметавонад вазъи мушкили кишвар ва мардуми дар вазъияти хеле душвор мондани Афғонистонро фаромӯш кунад. Шоҳини андешаҳои ӯ ба кадом самту ба кадом сатҳе, ки парвоз накунад, зери болашон харобиву нооромии ҳамин Афғонистон аст. Тозабайение, ки дар ин манзума дида мешавад, аллакай аз унвону аввалин мисраъҳо маълум мешаванд. Дар қисмати нахуст, ки панҷ мисраъро дар бар гирифтааст ба истиснои мисраи аввал “Мапурс аз ман”, ки мисли як гапи маъмулӣ садо медиҳад, чор мисраи дигар хусусияти тозабайёнӣ ва баробари ин сифати таъсиргузорӣ доранд:

Мапурс аз ман:

“Чаро бар дашнаи лабҳои занголудаду сардат,

Сиришки ханда хушкида?!

Чаро дар ҳафраи чашмат,

Нигоҳи гарм ҳамчун мурдаи дерина пӯсида!” [2,с.14-16]

Шоир ҳоли табоҳи худро дар ҳамин саволе, ки ба ӯ додаанд, хеле фишурда ва бе истифодаи рамз, ба таври маъмулӣ пурра баён кардааст. Агар бодикқат бошем, пас мебинем, ки дашнаи лабҳои занголудаду сард, хушкидани сиришки ханда, ҳафраи чашм ва мурдаи дерина пӯсида барин ибораҳо ҳамчун нишони забони хосе ба назар мерасанд. Ин гуна баёни шоир, ороста кардани шакли зохирии шеър набуда, кӯшиши он аст, ки таъсири маъноии шеър бештар гардад. Шоир баробари нигоҳи гармро ҳамчун мурдаи пӯсида гуфтан, хомӯшии хандаи худро ба санги хомӯши гур ташбеҳ додааст. Ба иллатҳои дар натиҷаи бо ҳам ночур будани қавмҳои Афғонистон бо дили пурсӯзу дард нигоҳ карда, ҳолати тоқатфарсои худро дар мисраҳои “Ман он фарёди гирёнам, Ман он гирёни ночурам” ба забон овардааст.

Баъзе хусусиятҳои чолиби забони ашъори Асадулло Ҳабибро қариб дар ҳамаи шеърҳои ӯ дида метавонем. Яке аз ҳамин гуна шеърҳо “Чашмҳо” ном дорад, ки 27 ҷаҳди соли 1343 (1965) иншо шудааст. Ҳадаф аз овардани соли эҷоди шеър ин аст, ки мо тавонем тахмин кунем, ки он вақт шоир чанд сол умр дошт ва Афғонистон чи гуна буд, яъне маҳз вазъи сиёсату иқтисодӣ дар ҷой ҳол чой дошт, зеро ин ду чиз ҳеч мумкин нест, ки ба андеша ва амали аҳли адабу санъат бетаъсир монад. Ба ин саволҳо ҷавоб гуфтан, албатта душвор нест, чунки на замони дур аст ва на далел норавшан. Асадулло Ҳабиб он вақт ҳамагӣ 24 сол умр дошт ва Афғонистон Афғонистони шоҳӣ буд. Дар Афғонистони шоҳӣ зиёиёни равшанфикр гирифтори ноумедӣ шуда, ҳамеша дар андешаи он буданд, ки чи тавр дар кишварашон ба мушкиливу ақибмонӣ хотима гузоштан мумкин бошад. Натиҷаи ин гуна андешаҳо боиси пайдо шудани чунин шеърҳо ба мисли “Чашмҳо” шудааст. Дар ин навъ шеърҳо ҷустуҷӯ ва истифодаи калима ва ибораҳои дида мешаванд, ки баёни матлабро зарбдор ва равшанибахш месозанд, тавре дар шеъри “Чашмҳо” мебинем [2, с.37-39].

Дар ин шеър китоби парешон, афсонаҳои ранҷи фаровон, рӯҳи парешон, шароби талх, бахти гурезон, сарду сияҳ чу сояи девор, хаставу гирён, абри сияҳ, девонавор дар пайи тӯфон аст ва тундбодӣ ҳодиса дар табиати худ, албатта, калимаҳои ғайриоддӣ наменамоянд ва онҳоро махсус ҷустан ҳолат нест. Аҳамияти хос доштани онҳо дар содагиву равониашон ифшо мешавад. Лекин дар ин шеър бори асосии маъниро маҳз онҳо бардоштаанд, ки шоир тавонистааст хуб ва бачо истифода намояд.

Барои ҳар як офарандаи калом бадеъ яке аз воситаҳои тақвият додани баён, яъне пурқувват кардани сухан, истифодаи калима ва ибораҳои мебошад, ки хусусияти пурмаъноӣ ва фасоҳат доранд. Адиб аз якҷанд муродифи ифодакунандаи ягон чиз, ҳолат, амал, эҳсос ва ғайра ҳамон муродиферо интихоб менамояд, ки зиёдтар ҷавобгӯи азму ҳадафаш бошад. Дар асарҳои мансур аз уҳдаи ин кор баромадан осонтар аст. Дар асарҳои манзум, ки ба худ талаботи хос доранд ва ниғаҳдорӣ вазни лозимбударо дар ҳар як мисраъ ҳатман тақозо менамоянд, аз муаллиф зиёдтар заҳмату маҳорат талаб карда мешавад.

Барои ифодаи мақсадҳои гуногун адибон ба тасвири зебӣ, чолокӣ, хушёрӣ, чашмони мафтункунанда ва нигоҳи маъсумонаи оху барин ҳайвони ҷангалӣ пардохта, бо ин васила ба суханҳои худ маънии қозибанок медиҳанду забони баёнро бо ороиши

хос дилписанд месозанд. Дар адабиёти шифоҳии мардум низ образи оху бо хислату намуди зоҳириаш бисёр ба назар мерасад. Асадулло Ҳабиб яке аз ғазалҳои худро “Охуи кӯҳӣ” номгузорӣ кардаасту дигарашро “Нигоҳи охувона” [2, с.41-42]

Душвор аст гуфтан, ки ибораи “нигоҳи охувона” сухани маъмулии серистеъмол аст. Зуд саволе пайдо мешавад, ки шоир зери мафҳуми нигоҳи охувона чиро изҳор мекардагӣ бошад? Эҳсоси зебоиро, маъюсиро, оромиро, хушҳолиро ва ё баракс эҳсоси тарсу парешониву ташвишро?

Ба ҳар навъ асари бадеӣ, агар номи чолиб гузошта шавад, ин аллакай нисфи бурди муаллиф шуда метавонад ва барои ба дили хонанда зуд роҳ ёфтани ва муддате дар он чо маскан гирифтани шеър муаллифи он, ин бешак воситаи хубест. Бо гузоштани номи мувофику чолиб ҳатто ҳанӯз ба худи шеър пурра шинос нашуда, аллакай муваффақ шудани шоирро пешгӯӣ кардан мумкин аст ва ҷавобгӯи ҳар табъ шудани шеър, аз эҳтимол дур нест. Лекин бояд ба эътибор нагирем он номҳое, ки танҳо барои бозоргир шудани ин ё он асар гузоштаанд, ки шояд ҷавобгӯи номи чолиби худ набошанд. Акнун менигарем, ки Асадулло Ҳабиб бо ин гуна унвон ба шеъраш то чи андоза муваффақ шуда бошад, албатта дар пайгирии забони ашъори адиб.

Вақте шоир дар ҷавоби як нигоҳи охувона “Фитод ларза ба дастам, парид май ба гулӯям” мегӯяд, нигоҳи охувона чӣ таъсире доштааст зуд ва равшан эҳсос мешавад. Ларзидани дастҳо ва паридани чизеро ба гулӯ худ дида ва ё аз касе шунида метавонем, вале истифодаи ин навъ ибораҳоро дар назм шояд аз Асадулло Ҳабиб касе пештар тачриба накарда бошад. Шоир бо ин нуқтаро гуфтан, аз нигоҳи охувона то чӣ андоза дасту по гум кардааст, онро мо февран пай мебарем ва бо баёни матлаби “Чу нест фаҳми ишорат сазост тири адӯям” боз ҳам мебинем, ки шоир ҳанӯз ҳам захмии тири нигоҳи охувона аст. Истифодаи “фаҳми ишорат” ва “тири адӯ” барин ибораҳоро бошад, ҳамчун ороиши забони ашъори адиб гуфтан ҷоиз аст. Ҳамин гуна ороиш барои боқувваттар сохтани “нигоҳи охувона” ба кор рафтаанд.

Дар мисраи дигар “Ки ман таронаи ношунандаи ҷӯям” низ талоши адибро барои ягон чизи наву асли гуфтан дида метавонем. Таронаи ношунандаи ҷӯӣ асли баромадааст ва сеҳрангез ҳам менамояд.

Мисраи “Намуд тори сапедӣ ба шои тираи мӯям” ҳам ишора ба он мекунад, ки Асадулло Ҳабиб метавонад боигарии забонро бо ҳунаре, ки хоси устодони сухан аст, истифода барад. Маълум аст, ки торҳои сафеди мӯй дар оғоз миёни торҳои сиёҳ яғог-ягон пайдо мешаванд ва онҳо хабари дар таърихи умр расидани як давраи дигарро гуфтанианд. Шоир барои ба ҳамин давр махсус тавачҷуҳ кардан аз тори мӯйи сафед ва шои тираи мӯй ёдовар шудааст. Вай ҳарчанд таъкид намудааст, ки инро чун натиҷаи подориву вафову сабури (албатта, сабурии хеле зиёд) бояд фаҳмид, вале танҳо бо ҳамин он чи адиб дар назар дорад поён намеёбад, яъне адиб ба хотири як матлаб хуро махдуд карданӣ нест. “Шои тираи мӯй” гуфтан ҳам матлаби хоси худро дорад, яъне нишон додани имконияти ташбеҳи мӯйи сиёҳ бо торикӣ.

Тавре маълум аст бисёр шоирон мӯйи сиёхро бо шаби тор ташбеҳ медиҳанд, албатта, маъмулан мӯйи сиёҳи дилбаронро, маъшуқаҳоро. Адиб дар мисоли тақдири худ ин ташбеҳро ба кор бурдааст, ки онро бечо ё кӯшиши беварор гуфта наметавонем, баракс хеле чолиб менамояд. Нисбати байти поёни низ ҳамин андешаро гуфтан мумкин аст:

Тамоми умр ғами синаҳои пора кашидам,
Ба сони сӯзани захмам, ба сони тори руфӯям [2, с.42].

Матлаъ ва мақтаи ғазал, ки ишора ба зикри пайвастагии маъноии ҳадафи ин ғазалро гуфтани муаллиф аст, мисоли сухани зеборо санчида гуфтани шоир мебошад. Дар мисраи охирин, ки адиб “аз инояти сад моҳтоб даст бишӯям” гуфтааст, ғарази шоирро аз иншои чунин ғазал дар чист равшантар месозад.

Дар хулоса метавон гуфт ки Асадулло Ҳабиб асарҳои манзуми худашро дар қолаби тоза бо як усули хоси худ эҷод кардааст, ки он бо ҳамон содагӣ ва самимияте, ки забонаш дорад зуд ошкор мешавад. Забони шоир худ ифодагари андешаҳои шоири замони нав аст, ки ба масоили имрӯзи ҷамъияти Афғонистон дар пайвастагӣ қарор гирифтааст.

Адабиёт

1. Асадулло Ҳабиб. Хати сурх, Кобул, 1362 (1984). -98 с.
2. Асадулло Ҳабиб. Қандили моҳтоб. Бургас (Булғория), 1389 (2010). -154 с.
3. Асозода Х. Адабиёти садаи XX-и форсии тоҷикӣ. Душанбе, 1996. -164 с.
4. Зоҳир Аҳрорӣ. Адабиёти Эрон дар қарни VIII. Душанбе, 2005. -312 с.
5. Горький М. Собр. Соч. В тридцати томах, 1949-1956, т.27. -592 с.
6. Горький М. Максим Горький цитаты (42 цытат). ru.citaty.net› avtory› maksim-gorkii.
7. Мирзо Муллоаҳмад. “Биё то чахонро ба бад наспарем”. Душанбе, 2011. -268 с.
8. Сатторов А. Афкори адабӣ ва эстетикӣ Абдурахмони Ҷомӣ. Душанбе, 1975. -106 с.
9. Солеҳов М. Арӯз ва омӯзиши он. Душанбе, 2016. -224 с.

ЗАБОНИ АШЪОРИ АСАДУЛЛО ҲАБИБ

Ҳар як асари бадеӣ, аз ҷумла асари манзум ҳамон вақт метавонад ба хонанда хуш ояду таъсири дилхоҳ расонад, ки ба забони ба ғӯш фораи иншои шуда саршор аз калимаву ибораҳои сеҳрангез бошад. Асадулло Ҳабиб дар замони пурӯшуби Афғонистон зиндагӣ ба сар мебарад. Чун ба забони асарҳои манзуми шоир менигарем ҳатман пай мебарем, ки вазъи кунунии Афғонистон ба ӯ таъсири зиёд расондааст. Осори назми адибро ба ду қисм ҷудо кардан мумкин аст. Ашъоре, ки бо усули классикӣ эҷод шудааст ва ашъоре, ки онро ҳамчун шеърӣ нав гуфтан мумкин аст. Дар ин мақола кӯшиш шудааст, ки дар ҳама гуна ашъори сурати классикӣ ва сурати шеърӣ нав дошта забони Асадулло Ҳабиб то чи андоза равану тозагӯӣ дорад. Вай аз воситаҳои тасвири бадеи кам истифода бурдааст, пас бо қадом восита забони навиштаҳои ороиши ҷолиб додааст? Дар ин мақола маҳз ҳамаи ҳадаф матраҳ шудааст.

Калидвожаҳо: Асадулло Ҳабиб, Афғонистон, адабиёт, шоир, забони дарӣ, забон, ороиш, шаб, ташбеҳ, ғазал, инқилоби Савр, марги қиссаҳо, хати сурх, мавзӯҳои нав.

Маълумот дар бораи муаллиф: Ваҳобова Назира Сатторовна, номзади илмҳои филологӣ, ходими пешбари шӯбаи Шарқи Миёна ва Наздики Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ. Суроға: 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33. ш. Душанбе, кӯчаи Лоик Шералӣ, 83. Тел. 901 11 47 00, E-mail: rajabov_h@yahoo.com.

ЯЗЫК ПОЭЗИИ АСАДУЛЛЫ ХАБИБА

Любое произведение искусства, в том числе поэтическое, способно понравиться читателю и произвести желаемый эффект, только тогда, когда оно написано приятным

языком, наполнено волшебными словами и фразами. Асадулла Хабиб живет в беспокойные времена Афганистана. Если мы посмотрим на язык стихов поэта, то увидим, что на него большое влияние оказала нынешняя политическая ситуация в его родной стране. Произведение поэта можно разделить на две части. Первое стихотворение, написанное в классическом стиле, и стихотворение, которое можно охарактеризовать как новый стих. В этой статье, на примере отдельных таких стихотворениях, мы попытались показать, чем богат язык поэта и какие особенности его стиль изложения. Он мало использовал средства художественного изображения. Тогда какие же средства он использовал, чтобы сделать язык своих произведений более привлекательным? Это и есть цель данной статьи.

Ключевые слова: Асадулло Хабиб, Афганистан, литература, поэт, язык дари, язык, украшение, ночь, сравнение, газель, Саурская революция, смерть сказаниям, красная линия, новые темы.

Информация об авторе: Вахобова Назира Сатторовна, кандидат филологических наук, ведущий научный сотрудник Отдела Среднего и Ближнего Востока Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ. Адрес: 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки 33. г. Душанбе, улица Лоик Шерали, 83. Тел.: 901 11 47 00, Эл. почта rajabov_h@yahoo.com.

THE LANGUAGE OF THE POETRY OF ASADULLAH HABIB

Any work of art, including poetry, is able to please the reader and produce the desired effect only when it is written in pleasant language, filled with magic words and phrases. Asadullah Habib lives in turbulent times in Afghanistan. If we look at the language of the poet's poems, we will see that he was greatly influenced by the current political situation in his native country. The poet's work can be divided into two parts. The first poem written in the classical style, and a poem that can be described as a new verse. In this article, using the example of individual such poems, we tried to show how rich the poet's language is and what features his style of presentation. He used little means of artistic representation. Then what means did he use to make the language of his works more attractive? This is the purpose of this article.

Key words: Asadullo Habib, Afghanistan, literature, poet, Dari language, language, decoration, night, comparison, gazelle, Saur revolution, death to legends, red line, new themes.

Information about the author: Vakhobova Nazira Sattorovna, candidate of philological sciences, leading Researcher, of the Department of the Middle and Near East, Institute for the Study of Asian and European Countries, NAST. Address: 734025, s. Dushanbe, Rudaki Avenue 33. Dushanbe, Loik Sherali street, 83. Tel. 901 11 47 00, mail rajabov_h@yahoo.com.

САҲМИ ТОЧИДДИН МАРДОНӢ ДАР ТАДҚИҚИ РАВОБИТИ АДАБИИ АРАБУ АЧАМ

Каримова Ш.Т.,
ходими илмӣ
Институти омӯзиши масъалаҳои
давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ

Адабиёти форсу тоҷик ва араб аз бонуфузтарин ва машхуртарин адабиёти дунё ба ҳисоб рафта, собикаи зиёди таърихӣ доранд. Махсусан дар асрҳои миёна робита ва ба ҳам таъсиррасонии забони тоҷикӣ-форсӣ ва забони арабӣ марҳилаи тӯлонии таърихи асримиёнагии Мовароуннаҳру Хуросонро фаро гирифта, қариб ҳамаи суҳанварони адабиёти классикии форсу тоҷик ашъору осори худро бо ду забон, яъне бо забони форсӣ ва арабӣ эҷод намудаанд.

Аммо дар ду қарни сукут (асрҳои VIII – IX) аз сабаби ҳукмрон будани забони арабӣ дар соҳаи илму адаб дар кишварҳои фавқуззикр шоирону нависандагон забони форсиро ба нудрат истифода мебарданд. Маҳз дар ҳамина қарнҳо як қатор шоирони форсинажоде пайдо шуданд, ки осори худро бо забони арабӣ таълиф намудаанд. Масалан, Исмоил ибни Ясор, Мусо Шаҳавот, Башшор ибни Бурд, Абӯнӯвос, ал-Хуреймӣ ва дигарон дар ин масир қарор доранд [5, с.21].

Ҳамчунин, якчанд шоирони эронӣ ба монанди Ҷазид ибни Муфарриғ, Абулӣанбағӣ Аббос ибни Тарҳон, Асвад ибни Абукарима ва дигарон дар асрҳои VIII – IX ашъорашонро бо ду забон, яъне бо арабӣ ва форсӣ эҷод намудаанд [5, с.22-23].

Дар асри X аз устод Абуабдуллоҳ Рӯдакӣ сар карда, дигар шоирон низ ба навиштани шеърҳои форсӣ шурӯъ намуданд, масалан, Муҳаммад ибни Васиф, Бассоми Курд, Муҳаммад ибни Мухаллад ва дигарон. Аммо барои баъзе шоирон амсоли Бадеъу-з-замон ал-Ҷамадонӣ, Абулфатҳ ал-Бустӣ ва якчанд шоирони дигар забони асосии таълиф арабӣ маҳсуб меёфт ва забони форсӣ дар мадди дувум меистод [5, с. 24 - 25].

Ин дузабонӣ замина шуд, ки равобити фарҳангиву адабиву сиёсии форсинажоду араб маҳз дар ин давра, яъне дар асрҳои миёна тараққӣ кунад. Бо паҳншавии дини мубини ислом таъсири Қуръону аҳодиси набавӣ дар шеъри форсӣ зухур намуд.

Барои арабшиносон ва пажӯҳишгарони ин соҳа возеҳ аст, ки якчанд муҳаққиқони тоҷик ва хориҷӣ дар масъалаи равобити адабии Арабу Аҷам тадқиқоти пурарзише намудаанд.

Дар мақолаи мазкур муаллиф қарор дод роҷеъ ба тадқиқотҳои яке аз пажӯҳишгарони номвари муосир, ки равобити адабии Арабу Аҷамро тадқиқот намуда, ҷанбаҳои норӯшани ин масоилро ошкор кардааст, маълумот диҳад.

Дар миёни ин муҳаққиқон метавон арабшиноси маъруфи Ҷумҳурии Тоҷикистон, профессор Тоҷиддин Мардонӣ, ки номашро на танҳо дар саросари кишвар, балки берун аз марз ҳам мешиносанд, ном бурд. Мавсуф соли 1986 рисолаи номзадӣ худро дар мавзӯи “Пайдоиш ва инкишофи анъанаи дузабонии арабӣ - тоҷикӣ дар назми асрҳои IX-X” дифоъ намудааст ва ин рисола соли 1993 дар шакли монография бо номи “Арабско- таджикское двуязычие в поэзии IX-X веков” аз ҷоп баромад. Инчунин, ин муҳаққиқи дақиқназар соли 2006 рисолаи докториашро таҳти унвони “Таъсири шеъри

арабӣ ба эҷодиёти шоирони форсу тоҷики асри XI-XII” дифоъ кард. Ба қарибӣ, яъне соли 2020, Академияи миллии илмҳои ҚТ монографияи нави устод Т. Мардониро бо забони русӣ таҳти унвони “Таъсири назми арабӣ ба эҷодиёти шоирони форсу тоҷики асрҳои XI-XII” (“Влияние арабской поэзии на творчество персидско - таджикских поэтов XI-XII веков”) аз ҷоп баровард, ки бешак, китоби мазкур дорои арзиши бузург мебошад. Устод Т. Мардонӣ дар ин монография осори арабизабони шоирони форсу тоҷик: Абуалӣ ибни Сино, Абдулвосии Ҷабалӣ, Умари Хайём, Ато ибни Яъқуб, Сайид Ҳасани Ғазнавӣ ва дигаронро ба риштаи таҳқиқ кашидааст.

Донишманди мазкур қабл аз он ки осори шоирони ғавқуззикрро таҳқику баррасӣ намояд, дар муқаддимаи рисолааш сараввал муҳаққиқонеро, ки роҷеъ ба адабиёти дузабонаи форсиву арабӣ тадқиқотҳои шоиста анҷом додаанд, яқояк баршуморидааст: Масалан, “ Г.Эте, дар “Таърихи адабиёти форсӣ” - и худ чунин иброз доштааст, ки қариб ҳамаи шоирони давраи Саффорӣён ва Сомонӣён дар ҳарду забон осори ҳудро эҷод мекарданд, яъне ҳам дар форсӣ ва ҳам дар арабӣ моҳир буданд.”- нигоштааст устод Мардонӣ [5. с.7].

Лозим ба таъкид аст, ки устод Т. Мардонӣ тадқиқоти олими эронӣ Забиҳуллоҳи Сафо “Таърихи адабиёт дар Ирон”- ро мавриди диққати хеш қарор додааст. З. Сафо дар ин китоб осори якҷанд шоирони форсизабонеро пажӯҳиш намудааст, ки баъзе аз шуарои араб ба эҷодиёти онон каму беш таъсир расонидаанд. Ҳамчунин, устод Т. Мардонӣ тадқиқоти А. Зарринқӯб, Э. Браун, Ян Рипкаро мисол овардааст, ки ин олимони низ дар риштаи адабиёти дузабона пажӯҳишоти назаррас намудаанд. “Яке аз тадқиқотҳои муҳиме, ки дар ин ҷода шудааст”- навиштааст, профессор Т. Мардонӣ - “роҷеъ ба зиндагинома ва осори сардафтари адабиёти классикии тоҷик Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ мебошад, ки муҳаққиқи эронӣ С. Нафисӣ анҷом додааст. Мақсади асосии олими мазкур аслан таҳқиқи таъсири адабиёти араб ба эҷодиёти форсизабонони давраи Рӯдакӣ набудааст, вале бо вучуди ин ӯ дар чандин манобеъ ба дузабона будани шоирони ҳамзабони Рӯдакӣ ишора намудааст” [5, с.7].

Зикри ин нукта низ бамаврид аст, ки муаллиф якҷанд олимони давраи шӯравӣ ба амсоли Е.Э. Бертелс, И.С. Брагинский, А.М. Мирзоев, М.Н. Усмонов ва дигаронро ном бурдааст, ки оид ба билингвизми шоирони форсизабону арабизабон тадқиқот бурдаанд.

Монографияи устод Т. Мардонӣ “ Влияние арабской поэзии на творчество персидско - таджикских поэтов XI-XII веков” аз муқаддима, ҷор боб ва хулоса иборат аст:

Боби аввал: “Таъсири шеърӣ арабӣ ба эҷодиёти Абуалӣ ибни Сино”.

Боби дуввум: “Носири Хусрав ва адабиёти арабизабон”.

Боби саввум: “Масъуди Саъди Салмон – шоири дузабона”.

Боби чаҳорум: “Умари Хайём ва дигар шоирони дузабона”.

Бобҳои аввалу дуюму сеюм аз се фасл иборат мебошанд, аммо боби чорум панҷ фаслро дар бар гирифтааст. Дар боби чаҳорум муҳаққиқ ба ғайр аз осори Умари Хайём осори дигар шоирони дузабона ба амсоли Ато ибни Яъқуб, Абдулвасӣ Ҷабалӣ, Сайид Ҳасани Ғазнавӣ, Заҳири Форёбӣ ва дигаронро низ таҳқику баррасӣ намудааст. Нуктаи ҷолиби тавачҷух ин аст, ки устод Т. Мардонӣ дар боби чоруми монография дар бобати Носири Хусрав мақолаҳои пурмуҳтаво навишта, як бозёфти аҷибе дар риштаи адабиётшиносӣ анҷом додааст. Ин муҳаққиқи пуркор байти машҳури Носири Хусрав “Он тирачашм шоири равшанбин” –ро, ки муҳаққиқони тоҷик ва аҷнабӣ ишора ба

Рӯдакӣ намудаанд, рад карда, далелҳои рӯшан овардааст, ки ин “шоири равшанбини тирачашм” устод Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ набуда, балки шоир ва файласуфи нобинои араб Абулалло ал – Мааррӣ (973-1058) мебошад.

“Чуноне, ки худи Носири Хусрав дар “Сафарнома”-аш менависад: “ ӯ аз Алеппо берун мешавад ва якчанд шахро убура карда, ба шаҳри Маъаррат ан –Нуъмон мерасад: “Як марди нобино раиси шахр буд, ки номи ӯ Абулалло ал-Мааррӣ буд...” [5, с.183].

Монографияи дигари устод Т. Мардонӣ “Арабско – таджикское двуязычие в поэзии IX – X вв” [4], ки соли 1993 дар шаҳри Душанбе чоп шудааст, чи тавре ки дар боло зикр карда шуд, рисолаи номзадии устод мебошад.

Китоби мазкур аз муқаддима, се боб ва хулоса иборат аст. Дар боби аввал сухан роҷеъ ба таърих ва пайдоиши дузабонии форсӣ –арабӣ меравад. Боби дуввум таҳти унвони “Дузабонӣ дар шеъри форсӣ – тоҷикӣ то асри X” мебошад, ки аз ду фасл иборат аст. Фасли аввал масоили марбут ба таъсири мутақобилаи забонҳо ва унсурҳои дузабонӣ дар ашъори шоирони эронинаждо дар бар гирифтааст. Муаллиф дар фасли дуввуми китоб эҷодиёти шоирони дузабонаи асри IX – ро дар меҳвари пажӯҳиш қарор додааст. Дар боби севвум “Дузабонӣ дар шеъри форсӣ – тоҷикӣ дар асри X”, масъалаҳои “Шеъри дузабонаии Эрони Ғарбӣ” ва “Шоирони дузабонаи Хуросон ва Мовароуннахр” инъикос ёфтаанд.

Устод Т. Мардонӣ дар китоби мазкур бештар роҷеъ ба дузабонӣ дар осори шоирони бузург ба амсоли Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абуалӣ Ибни Сино, Умари Хайём, Фаридуддини Аттор, Ҷалолуддини Румӣ, Саъдии Шерозӣ, Ҳофизи Шерозӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Ибни Йамин, Шаҳиди Балхӣ, Хусрави Сарахсӣ, Абулфазл ас-Суккари ал-Марвазӣ ва чандин шоирони дигар тадқиқот бурдааст. Бидуни тардид, ин китоб яке аз сарчашмаҳои муҳими илмӣ ба ҳисоб меравад ва олими пуркор устод Т. Мардонӣ чандин саҳифаҳои нави ноомӯхтаи адабиёти асрҳои миёнаи форсу тоҷикро барои шарқшиносону пажӯҳишгарон боз намудааст.

Дар ин замина мақолаи арабшиноси дигари номвари ҶТ, доктори илмҳои филологӣ, профессор Ғаффорова Умедахон дар маҷаллаи “Оинаи пажӯҳишгоҳ” бо номи “Корномаҳои пажӯҳишӣ дар ҷодаи пайвандҳои адабии арабу аҷам” чоп шудааст, ки ӯ дар ин мақола перомунӣ ҷаҳор рисолаи профессор Т. Мардонӣ таҳти унвонҳои «Носири Хусрав ва фарҳанги арабизабон», «Ашъори Ибни Сино дар забони арабӣ», «Масъуди Саъди Салмон» ва «Равобити адабии арабиву тоҷикӣ» маълумоти муфассал дода, мавзӯоти китобҳои зикршуда матраҳшударо мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додааст. Ҳамчунин, устод У. Ғаффорова ҷанбаҳои илмӣ ва арзиши адабии ин рисолаҳоро моҳирона нишон дода, дар мавриди хидматҳои устод Т. Мардонӣ дар таҳқиқи робитаҳои адабии Арабу Аҷам чунин навиштааст: “Мавзӯи баҳси равобити адабии Арабу Аҷам низ дар меҳвари таҳқиқоти олим қарор дорад. Муҳаққиқ ба ин масъала низ аз оғоз то имрӯз таваҷҷуҳ намуда, ба ин васила сайри таърихии таҳаввули равобити адабии ҳар ду қавмро ба муомилаи баррасиҳои илмии хеш кашидааст [1, с.205-210].

Зикр кардан бамаврид аст, ки устод У. Ғаффорова дар мақолаи хеш оид ба яке аз китобҳои устод Т. Мардонӣ бо номи “Арабско –таджикские литературные связи” История и современность; Душанбе-2006) чунин ибрози назар намудааст:

“Махсусан, китоби «Равобити адабии арабиву тоҷикӣ» аз чандин ҷиҳат қобили тааммул ва таваҷҷуҳи махсус аст. Вобаста ба муҳтавиёт ва усули танзими мақолаҳо дар асар онро метавон як навъ таърихчаи равобити адабии арабиву тоҷикӣ номзад кард.

Зеро масъалагузорӣ дар асар аз баҳси мақоми аъроб дар дарбори Сосониён оғоз гардида, то ба ашъори арабии шоирони муосир ва таъсири забон ва фарҳанги арабӣ дар осори адибони имрӯз мерасад” [1, с.205-210].

Дар ҳақиқат, китоби профессор Т. Мардонӣ “Равобити адабии арабиву тоҷикӣ” имрӯз барои арабшиносону муҳаққиқон яке аз китобҳои серхонандатарин махсуб меёбад. Муаллиф дар китоби мазкур ба таҳқиқи осори арабизабони шоирони классикии тоҷик ба амсоли Абуалӣ ибни Сино, Носири Хусрав, Шаҳидӣ Балхӣ, Заҳири Форёбӣ, Закариёи Қазвинӣ, Умари Хайём, Ҳофизӣ Шерозӣ, Амир Хусрави Дехлавӣ, тарҷумаи арабии осори Муҳаммад Иқболи Лоҳурӣ ва сардафтари адабиёти муосири тоҷик Садриддин Айни пардохтааст.

Ҷамчунин барои шарқшиносон ва хосса, омӯзандагони забони арабӣ дастрас шудани китоби пураарзиши устод Т. Мардонӣ “Саҳифаҳое аз равобити адабии Арабу Аҷам” низ падидаи саодатбахш мебошад. Зеро ин китоб маҷмӯаи мақолаҳои илмиро фаро гирифта, саҳифаҳои ҷадидеро аз таърихи равобити адабиву фарҳангии форсу тоҷик ва араб боз намудааст. Дар пешгуфтори китоб устод Аҳмад Хочизодаи Мадрушкатӣ чунин навиштааст: “Як қисми мақолаҳо ба тадқиқи мероси адибони арабизабони форсу тоҷик, шӯҳрати осори шуарои асрҳои миёнаи форсу тоҷик миёни арабҳо, муносибати бузургони илму адаб ба забон ва шеърӣ арабӣ ва ғайра бахшида шудааст. Қисми дигар лаҳзаҳое аз робитаҳои фарҳангии адабии тоҷику арабро дар замони муосир тасвир менамояд, симои ду олими ироншиноси арабро, ки дар омӯзиш ва таҳкими ин робитаҳо саҳми назаррасе гузоштаанд, нишон медиҳад” [7, с.1].

Бояд гуфт, ки устод Т. Мардонӣ дар китоби зикршуда роҷеъ ба адабиёти муосири тоҷик дар кишварҳои арабӣ, арабҳо дар осори устод Садриддин Айни ва Мирзо Турсунзода дар ҷаҳони араб, тадқиқи забони тоҷикӣ дар Ироқ, сабақҳои доктори адабиётшиноси ироқӣ Муҳаммад Алтунҷӣ ва олими ироншиноси араб аз Бейрут доктор Виктор Юсуф ал-Кик мақолаҳои арзишманд навишта, саҳми онҳоро дар таҳқиқи равобити адабии ду халқ – форсу тоҷик ва араб нишон додааст.

Китоби дигаре, ки устод Т. Мардонӣ таълиф намудааст, бахшида ба 140-солагии сардафтари адабиёти муосири тоҷик устод Садриддин Айни таҳти унвони “Ақвоми Шарқ дар осори Садриддин Айни” мебошад. Дар ин китоб сухан оид ба ошноии устод Айни бо забон ва фарҳанги арабҳо ва дигар халқҳои Ховарзамин меравад.

Ҷамзамон, профессор Ғаффорова У.А. перомуни ин масоил чунин нигоштааст: “Мулоҳизаҳои муҳаққиқ роҷеъ ба тарҷумаҳои осори устод Айни ба забони арабӣ, аз ҷумла тарҷумаи “Мухтасари тарҷумаи ҳоли ҳудам”, “Марги судхӯр” ва гунаи мӯҷазӣ “Ёддоштҳо” низ дорои аҳамияти муҳими илмӣ буда, аз тарғиб ва ривочи осори бунёдгузори адабиёти муосири тоҷик дар кишварҳои арабӣ барои мо паём мерасонанд. Ин ҷо низ дар баробари таҳқиқоти анҷомёфтаи судманд боз мо ба фаъолияти назаррас ва шоёни тарҷумонии устод Тоҷиддин Мардонӣ рӯ ба рӯ мешавем, ки мақолаи донишманди ироқӣ Ҷалолуддин Камолиддинро бо номи “Садриддин Айни” аз забони арабӣ тарҷума намудааст” [1, с.205-210].

Шарқшиноси маъруф, профессор Саидрахмон Сулаймонӣ низ дар ин маврид фикрҳои хешро иброз дошта ва дар пешгуфтори китоби зайл (Ақвоми Шарқ дар осори Садриддин Айни) чунин навиштааст: “Аз бозёфтҳои адабиётшиносии Т. Мардонӣ дар ин росто пайдо кардани айниятҳо ва мавзӯҳои муштарак дар адабиёти тоҷик ва пеш аз ҳама дар симои эҷодиёти устод Айни ва нависандагони машҳури араб Тоҳо Ҳусайн,

Халил Мутрон, Чамил Сидқӣ аз – Заҳовӣ, Маъруф ар – Русофӣ, Аҳмад Шавқӣ, Ҳофиз Иброҳим ва дигарон аст” [6, с.6-7].

Ҳамчунин, ба қалами устод Т. Мардонӣ китоби “Слово об Абуали Ибн Сина. Исследование и переводы» [8] мутааллиқ аст. Ин китоб аз ду қисм иборат аст: қисми аввал аз рисолаҳои Абуали ибн Сино иборат мебошад, ки Т. Мардонӣ онҳоро аз забони арабӣ ба забони русӣ тарҷума намудааст. Масалан: “Сводная книга или Арузиева мудрость о понятиях книги “Риторика”, “Сводная книга или Арузиева мудрость о понятиях книги “Поэтика”, “Трактат о политике”, “Трактат об этике” ва ғ. Қисми дуввум бошад, тадқиқотҳои муаллиф оид ба шеърҳои арабии Ибни Сино, фаъолият ва зиндагии Сино, Ибни Сино ва рисолаи ӯ дар бораи сиёсатро дар бар гирифтааст. Қобили қайд аст, устод Т. Мардонӣ мақолаҳои олимони Эрон ба амсоли Муҳаммадризо Шафеии Кадканӣ, Маҳдии Муҳаббатӣ, Заррини Воридӣ ва дигаронро, ки роҷеъ ба осори Ибни Сино мақолаҳои илмӣ навиштаанд, ба хатти кириллӣ баргардон намуда, як қатор мақолаҳои олимони арабро низ аз қабиле Абдурраҳмон Бадавӣ, Алиасғар Ҳикмат, Али Иброҳим Мансур, Муҳаммадқай ал –Қумӣ ва дигаронро аз забони арабӣ ба забони русӣ тарҷума намудааст.

Бояд таъкид кард, ки устод Т. Мардонӣ раиси Чамъияти дӯстии “Тоҷикистон - мамлакатҳои Араб” буда, сарҳодими илмӣ ва раиси баҳши арабшиносии Институти Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон ба шумор меравад. Ҳамчунин, устод Т. Мардонӣ аввалин муҳаққиқе мебошад, ки дар Тоҷикистон адабиёти арабизабони форсу тоҷикро таҳқиқ намуда, асосгузори мактаби адабиёти татбиқӣ – муқоисавии филологияи араб дар Тоҷикистон маҳсуб меёбад.

Зимнан, яке аз шогирдони беҳтарини устод Т. Мардонӣ номзади илмҳои филологӣ Субҳиддин Зиёев низ мақолае оид ба рӯзгор ва осори устод Т. Мардонӣ таълиф кардааст. Зиёев С.Н. мақолаҳои илмии устод Т.М.-ро яқояк баршуморида, дар мавриди тарҷумаҳои эшон дар мақолааш чунин нигоштааст: “Устод Т. Мардонӣ ҳамчунин як қатор асарҳои машҳури Абӯалӣ ибни Сино, Абӯбакри Розӣ, Ҳоҷа Юсуфи Ҳамадонӣ ва дигаронро аз арабӣ ба русӣ тарҷума ва чоп намуда, зиёда аз дусад панҷоҳ мақолаи илмӣ ба таъб расонидаанд” [2, с.1].

Ҳамчунин, боз як шогирди дигари устод Т.Мардонӣ доктор PhD Одинаев А. дар конференсе, ки санаи 25 - январи соли 2019 дар шаҳри Панҷакент таҳти унвони “Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ ва фалсафаи шеъри ӯ” баргузор гардид, дар байни хориҷиён ва арабҳо бо забони арабӣ баромад намуд ва оид ба фаъолияти илмии якчанд муҳаққиқони номвари тоҷик, ки осори одамушшуаро Абӯабдуллоҳи Рӯдакиро таҳқиқ намудаанд, маълумот дода, аз ҷумла дар бораи профессор Т.Мардонӣ чунин гуфт: “Устод Т.Мардонӣ осори гузаштагони форсу араб ва тоҷикро таҳқиқ намуда, дурдонаҳои гаронбаҳои ашъори эшонро муқоисаву баррасӣ намуда, баҳри интишори маънии бикри инсонпарварона ва гуманистонаи бузургони аҷаму араб нақши боризе гузоштааст” [12, с.1].

Суҳанро ба дарозо кашидан нашоёд, чун хидматҳои устод Т. Мардонӣ барои тарвиҷи арабшиносӣ ва хосса, тадқиқи равобити адабиву фарҳангии халқи форсу тоҷик ва арабизабон беҳисоб аст.

Хулоса, ҳаҷми мақола камӣ мекунад, ки ҳар як китоберо, ки ба қалами устод Т. Мардонӣ мансуб аст, таҳлилу баррасӣ намоем. Муаллифи мақола кӯшиш намуд, ки танҳо мавриди якчанд китоби эшон ибрози назар намояд. Зеро масъалаи тадқиқоту

фаъолияти илмии устод Т.Мардонӣ як рисолаи бузурги дигареро мемонад, ки бидуни тардид пажӯҳишгарон дар оянда онро хоҳанд навишт.

Пайнавишт

1. Ғаффорова У. А. “Корномаҳои пажӯҳишӣ дар чодаи пайвандҳои адабии арабу аҷам” /Оинаи Пажӯҳишгоҳ. Фаслномаи илмӣ-адабӣ. -Хучанд, 2019, с. 205-210.
2. Зиёев С.Н. Олими арабшиноси тоҷик. [www. Osiyoavrupo.tj](http://www.Osiyoavrupo.tj)
3. Мардонӣ Т. Н. Арабско – таджикские литературные связи. История и современность (сборник статей). – Душанбе: «Ирфон», 2006. – 400 стр.
4. Мардонов.Т.Н. Арабско – таджикское двуязычие в поэзии IX-X вв. - Душанбе: «Маориф», 1993 г. – 164 стр.
5. Мардонӣ Таджиддин Нуриддин. Влияние арабской поэзии на творчество персидско – таджикских поэтов XI-XII вв.- Душанбе: «Дониш», 2020 г. – 380 стр, стр. 7, 21, 22, 23, 24, 25, 183.
6. Мардонӣ Т. Н. Ақвоми Шарқ дар осори Садриддин Айни. Душанбе: Дониш. 2018. -110 с.
7. Мардонӣ Т.Н. Саҳифаҳое аз равобити адабии Арабу Аҷам. (Гузашта ва имрӯз). – Душанбе: «Ирфон», 2010. – 236 с.
8. Мардонӣ Т.Н. Слово об Абуали ибн Сина. Исследования и переводы – Душанбе: «Дониш», 2018 г, - 376 стр.
9. Одинаев А. “Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ ва фалсафаи шеърӣ”, www.osiyoavrupo.tj

САҲМИ ТОҶИДДИН МАРДОНӢ ДАР ТАДҚИҚИ РАВОБИТИ АДАБИИ АРАБУ АҶАМ

Мақолаи мазкур ба арабшиноси маъруфи Ҷумҳурии Тоҷикистон, устод Тоҷиддин Мардонӣ бахшида шудааст. Муаллифи мақола кӯшиш намудааст, роҷеъ ба якчанд китобҳои таълифнамудаи профессор Тоҷиддин Мардонӣ: “Арабско – таджикское двуязычие в поэзии IX-X веков”, “Влияние арабской поэзии на творчество персидско – таджикских поэтов XI – XII веков”, “Саҳифаҳое аз равобити адабии арабу аҷам”, “Ақвоми шарқ дар осори Садриддин Айни”, “Слово об Абуали ибн Сина. Исследование и переводы” маълумоти мухтасар диҳад. Ҳамчунин, дар мақола сухан оид ба нақши назарраси профессор Тоҷиддин Мардонӣ дар густариши таҳқиқи равобити адабии арабу тоҷик меравад. Ногуфта намонад, ки фикру мулоҳизаҳои якчанд пажӯҳишгарони маъруфи тоҷик устод Ғаффорова Умедабону, устод Саидрахмон Сулаймонӣ, Аҳмад Ҳочизодаи Мадрушкатӣ, Субҳиддин Зиёев ва дигарон роҷеъ ба якчанд китобҳои устод Тоҷиддин Мардонӣ мавриди диққат ва истифодаи муаллифи ин мақола шудааст.

Калидвожаҳо: арабшинос, устод Тоҷиддин Мардонӣ, робитаи адабӣ, дузабонӣ, муҳаққиқ, монография, шоирони форсинаҷод, забони арабӣ, тарҷума, илм, мақола, Шарқ, шоирони дузабона, арабшиносӣ, эҷодиёт.

Маълумот дар бораи муаллиф: Каримова Шохона Толибовна, ходими илмии Институти масъалаҳои омӯзиши Аврупою Осиёи АМИТ, 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33; тел: 918-77-88-77 e-mail: mehrofarin@list.ru

ВКЛАД ТАДЖИДДИНА МАРДОНИ В ИССЛЕДОВАНИИ ТАДЖИКСКО – АРАБСКОЙ ЛИТЕРАТУРНОЙ СВЯЗИ

Данная статья посвящена научной деятельности и произведениям известного арабиста Республики Таджикистан устода Таджиддина Мардони. Автор статьи попыталась дать краткую информацию о нескольких книгах профессора Таджиддина Мардони: “Арабско – таджикское двуязычие в поэзии IX-X веков”, “Влияние арабской поэзии на творчество персидско – таджикских поэтов XI – XII веков”, “Сахифаҳои аз равобити адабии арабу аҷам”, “Ақвоми шарқ дар осори Садриддин Айни”, “Слово об Абуали ибн Сина. Исследование и переводы”. В статье также обсуждается значительная роль профессора Таджиддина Мардони в развитии исследований арабо – таджикских литературных связей. Следует отметить, что автор статьи обратила внимание на взгляды ряда известных таджикских исследователей устода Гаффоровой Умедабону, устода Саидрахмона Сулеймони, Ахмада Ходжизода Машрукати, Субхиддина Зиёева и других на несколько книг устода Таджиддина Мардони.

Ключевые слова: арабист, устод Таджиддин Мардони, литературные взаимосвязи, двуязычие, монография, персидские поэты, арабский язык, перевод, наука, статья, Восток, двуязычные поэты, арабистика, творчество.

Сведения об авторе: Каримова Ш. Т. - научный сотрудник Института изучения проблем стран Азии и Европы Национальной Академии наук Таджикистан. 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки, 33 ; тел: 918-77-88-77 e-mail: mehrofarin@list.ru

CONTRIBUTION OF TOJIDDIN MARDONI TO THE STUDY OF TAJIK-ARABIC LITERATURE CONNECTIONS

This article is dedicated to the famous Arabist of the Republic of Tajikistan, Ustad Toj iddin Mardoni. The author of the article has tried to give a brief information. on several books written by Professor Toj iddin Mardoni: "Arabic - Tajik bilingualism in the poetry of the IX-X centuries", "Influence of Arabic poetry on the work of Persian-Taj ik poets of the XI-XII centuries of Arabic literature", “ Aqvomi sharq in the works of Sadriddin Aini ”, “ Slovo ob Abuali ibn Sina. Research and Translation ”. The article also discusses the significant role of Professor Toj iddin Mardoni in expanding the study of Arab-Taj ik literary relations. It should be noted that the views of several well-known Taj ik scholars Ustad Gafforova Umedabonu, Ustad Saidrahmon Sulaymoni, Ahmad Hoj izoda Madrushkati, Subhiddin Ziyoev and others on some books by Ustad Tojiddin Mardoni are the focus of the author.

Keywords: Arabic scholar, master Tojiddin Mardoni, literary relations, bilingualism, researcher, monograph, Persian poets, Arabic language, translation, science, article, Oriental, bilingual poets, Arabic studies, creation.

Information about the author: Karimova Shohona Tolibovna – scientific researcher of The institute for studying the issues of Europe and Asia in National Academy of Science in Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki avenue 33, tel: 918-77-88-77 e-mail: mehrofarin@list.ru

ТАҚРИЗ ВА КИТОБИЁТ

ЛИСТАЯ СТАРЫЕ ЖУРНАЛЫ...

Обзор некоторых выпусков «Журнала Института арабских рукописей» Лиги арабских стран

**Таджиддин Мардони,
доктор филологических наук
Республика Таджикистан**

На мусульманском Востоке, в особенности в арабском мире, существует великое множество государственных, муниципальных, общественных, вакфных, частных и прочих библиотек, больших и малых книжных собраний, в которых сконцентрировано огромное число рукописей средневековых сочинений по самым различным отраслям науки. Среди арабских стран, обладавших книжными богатствами, особое место и в древности и в средние века занимали Ирак, Сирия и Египет. Большое количество рукописного наследия арабов и неарабских народов вплоть до конца XIX века оставалось неизученным и даже незафиксированным в соответствующих справочниках, которыми могли бы воспользоваться ученые, в особенности арабисты. И до сей поры актуальны слова видного советского и русского арабиста А.Б. Халидова, который писал: «Синтез данных, ставших достоянием арабистики, нельзя видимо откладывать до того времени, когда будут выявлены и обследованы все рукописи, продвинуты другие частные исследования. Без целостного охвата всей арабской рукописной традиции и многопланового рассмотрения арабских рукописей не будут поняты существенные стороны средневековой культуры Арабского Востока и всего мусульманского мира» [11,9].

Уже во второй половине XIX столетия в книжных собраниях ряда стран Востока и Европы началось составление каталогов арабских рукописей, которое шло очень медленно из-за отсутствия специалистов и неразработанности принципов данного процесса. Весьма широко развернулась деятельность по составлению каталогов рукописей, исследованию отдельных произведений, критическое издание целой серии важнейших памятников в оригинале и переводах. Значительно возросло число печатных изданий, посвященных описанию рукописей, публикации и интерпретации текстов и т.д.

Одним из лучших обобщающих библиографических трудов на русском языке является «Библиография арабских рукописей», представляющая собой самый большой аннотированный указатель печатных каталогов и описаний арабских рукописей, хранящихся во всем мире до начала 90-х годов прошлого столетия [1].

В опубликованном А.Б. Халидовым кратком очерке истории арабской книжной культуры подчеркивается, что исключительная любовь к книге – одна из характернейших черт этой культуры, что, несмотря на переписку от руки, книги изготавливались в огромных количествах, совершенно невероятных для средневековой Европы, что даже специалисты не всегда отдают себе отчет в истинных масштабах рукописно – книжной продукции [12,215]. Для сравнения можно привести в пример, что крупнейшие библиотеки монастырей и городов Западной Европы насчитывали в XII

веке от нескольких десятков до 150-200 томов, а исключительно богатые, в некоторых городах-свыше 500 томов, тогда как в Багдаде, Дамаске, Каире, Кордове, Ширазе, Бухаре, Самарканде и других городах мусульманского Востока X-XIII вв 10 тысяч томов и более сочинений. К тому же и по содержанию книг библиотеки Востока были богаче и разнообразнее [11,9-10].

О многочисленности государственных и общественных библиотек, муниципальных, вакфных, частных и прочих книжных собраний и разнообразии их тематического содержания свидетельствуют каталоги рукописей арабских сочинений в собраниях библиотек тех или иных крупных столиц арабских стран. Одним из наиболее важных центров подобного рода является Институт арабских рукописей, учрежденный в Каире Лигой арабских государств специальным постановлением от 4 апреля 1946 года. Однако организационно Институт окончательно оформился и начал функционировать в соответствии с постановлением Лиги арабских стран от 23 января того же года, на основании которого был образован Высший совет Института. В обязанности данного высшего органа входило решение принципиальных вопросов деятельности Института, координация его деятельности со всеми научными и культурными учреждениями арабских стран, являвшихся членами Лиги. В состав Высшего совета тогда были избраны такие выдающиеся деятели науки и культуры как писатель и литературный критик Таха Хусейн, литературовед и лингвист Салах ад-дин ал-Мунаджжид, а также представители Ливана, Сирии, Египта, Ирака и Саудовской Аравии.

23-31 марта 1956 года на первом общем заседании Высшего совета Института были приняты основополагающие документы, определяющие статут Института, характер и направление его работы (внутренний устав, положение о материальных средствах, правила микрофильмирования, хранения, описания и издания рукописей). Согласно указанным утвержденным документам, создание Института арабских рукописей, являющегося «научным учреждением единой арабской нации, представляемой Лигой арабских государств», преследовало благородную патриотическую цель: учёт и сохранение неопределимых богатств научного и культурного наследия, созданного на арабском языке более чем за тысячелетний период.

С начала своего основания в 1946 году Институт не располагал собственными рукописями, зато со временем создал богатейший фонд микрофильмов рукописей из многих хранилищ мира, систематический каталог которых нерегулярно публикует.

С мая 1955 года Институт начал выпуск собственного печатного органа под названием «Журнал Института арабских рукописей» («Маджаллат Ма'хад ал-махтутат ал-арабия» - *Revue De L Institute Des Manuscrits Arabes*), а с 1970 года еще и информационный бюллетень [1,81]. Задачи Института, разумеется, определили и направления, сферу деятельности и программу журнала. Журнал должен был давать систематическую и достаточно полную информацию об открытии новых рукописей, о ведущихся работах по изучению и изданию сочинений арабских авторов, публиковать обзоры коллекций арабских рукописей весьма известных а также мало и совсем не известных рукописных хранилищ, в том числе и частных библиотек.

Таким образом, журнал и поныне помещает исследования преимущественно арабских ученых по общим и частным вопросам, касающимся документов, рукописей сочинений и их авторов. Важное значение уделяется разделу рецензий на выходящие издания и исследования, а также разделу информации, отражающему деятельность Института и его связи с учеными и научными учреждениями других стран как арабских,

так и неарабских. В конце раздела информации располагается аннотированный список изданных за предыдущий год в арабских странах и за их пределами рукописных памятников арабской литературы и приводятся сообщения о ведущихся над рукописями работах. В конце каждого тома журнала приводится алфавитный список всех упомянутых в данном томе сочинений и рукописей.

Первые сообщения на русском языке об организации, структуре, направлениях и характере деятельности Института арабских рукописей были опубликованы в двух номерах научного журнала «Советское востоковедение» известными советскими и русскими арабистами П.А. Грязневичем и А.Б. Халидовым [2;3]. А.Б. Халидов, кстати, дал также описание собрания рукописей в Народно-Демократической Республике Йемен [13], а вместе с И.Б. Михайловой осуществил обзор-рецензию на Каталог арабских рукописей библиотек Ливана [1, 181;8]. Других, более поздних сведений на русском языке о деятельности Института и изданных им каталогах, к сожалению, мне встречать не доводилось, или же мне они, быть может, остались недоступны.

В целях осуществления широкой программы своей деятельности Институт предпринимает конкретные шаги, заключающиеся в следующем: 1) создать генеральный каталог арабских рукописей на основе существующих каталогов или списков рукописей общественных и частных библиотек и книжных собраний; 2) изготовить микрофильмы рукописей всех сколько-нибудь ценных сочинений на арабском языке; 3) обеспечить свободный доступ к этим микрофильмам всех ученых; 4) организовать издание фототипическим способом наиболее ценных рукописей, имеющих доброкачественный и удобочитаемый текст; 5) наладить регулярный взаимный обмен информацией о наличии рукописей и работе над ними; 6) периодически давать информацию о напечатанных или печатающихся арабских сочинениях [3,171].

Программа действий Института арабских рукописей предусматривает направление своих сотрудников в научные командировки для обследования рукописных хранилищ стран Ближнего и Среднего Востока, Северной Африки, Индии, Юго-Восточной Азии и Западной Европы. Для выполнения этой задачи он привлекает также известных ученых и специалистов в области изучения арабских рукописей из других арабских и неарабских стран.

Так, в 70-ые годы прошлого столетия по направлению Института арабских рукописей в Душанбе прибыли его представители -доктор Исам Мухаммад аш-Шанти и доктор Абдулфаттах ал-Хульв, перед которыми была поставлена задача ознакомиться с арабскими рукописями, хранящимися в научных библиотеках Академии наук, в частности, в Институте востоковедения, Институте истории, Институте языка и литературы, Государственной публичной библиотеке имени Фирдоуси и других книжных собраниях Таджикистана. Результаты визита египетских ученых в Душанбе наверняка получили отражение в их письменном отчете руководству Института арабских рукописей, но был ли этот отчет напечатан в его «Маджалле», то есть печатном органе или информационном бюллетене, нам неизвестно.

Летом 2007 года по счастливой случайности ваш покорный слуга оказался включенным в группу, состоящую из сотрудников научных и культурных учреждений Таджикистана, приглашенных посетить Каир для прохождения учебного курса по линии Международного Египетского фонда научно-технического сотрудничества со странами СНГ при МИД Арабской Республики Египет. За короткий период пребывания в этой стране группа прослушала курс лекций по самым разнообразным научным дисциплинам и темам, посетила культурно – исторические

достопримечательности, побывала в музеях и библиотеках. Несколько лекций по проблемам кодикологии прочитал нам упомянутый выше доктор Исам Мухаммад аш-Шанти, приятной встрече с которым я был невероятно удивлён и рад. Действительно, справедливо гласит древняя таджикская пословица, что «Гора с горой не сходится, но человек с человеком обязательно сойдется».

Перед отъездом из Каира после окончания учебного курса доктор аш-Шанти подарил мне несколько выпусков «Журнала» Института арабских рукописей, изданных в разные годы. В связи с занятостью я все откладывал свое намерение сделать хотя бы вкратце обзор содержания находящихся в моем распоряжении номеров упомянутого журнала дабы ознакомить уважаемых читателей, в особенности специалистов-арабистов, со сферами деятельности Института арабских рукописей Лиги арабских стран и его достижениями в области сбора и изучения арабской рукописной продукции и представления ее широким научным кругам как в арабских, так и в иных странах.

Первые два из имеющихся у меня номеров «Журнала» Института арабских рукописей» [т. III часть 1 май 1955 г; т. III, часть 2, ноябрь 1956 г.], вышедшие вторым изданием в Каире в 1414/1993 году, как я уже говорил, были прорецензированы П.А. Грязневичем и А.Б. Халидовым (Советское востоковедение, 1958, №2, с.171-175; Советское востоковедение, 1958; №6.- с. 141-142). Первая часть третьего тома начинается довольно большой статьей видного иракского литературоведа д-ра Хусейна Али Махфуза «О ценных арабских рукописях в Иране», в которой выборочно приведены арабские сочинения, хранящиеся в книжных собраниях Тегерана, Табриза, Исфахана, Зинджана, Кума, Мешхеда и других крупных городов Ирана. Затем перечисляются приблизительно около сорока общественных, муниципальных и частных библиотек в каждом из этих городов. Кстати, свои идеи, суждения, предложения относительно сбора древних рукописей на арабском и фарси, обработки, изучения, содержания, микрофильмирования, хранения и издания для того, чтобы сделать их доступными будущим поколениям исследователей и читателей, Х.А. Махфуз подробно изложил в статье «Тахкик ал-махтутат ва китобат ат-та'рих» «Изучение рукописей и написание истории» [17]. Следует отметить и то, что многолетняя работа над древними арабскими и персидско-таджикскими рукописями выдвинула его в ряд виднейших ученых, посвятивших себя этой важному делу. Краткие сведения о библиотеках и списки рукописей д-р Х.А. Махфуз получил в Иране во время своей пятилетней командировки по заданию Института арабских рукописей в эту страну. Полагаю уместным отметить, что Х.А. Махфуз летом 1961 года побывал в Душанбе и примечательно, что за непродолжительное время пребывания он не просто ознакомился с достопримечательностями таджикской столицы и ее окрестностей, встретился с представителями таджикской науки и литературы. Но самое главное, что он, не теряя времени, собрал здесь значительный научный и литературный материал, который после обработки вылился в небольшую книгу под названием «Влияние арабского языка на таджикской язык» («Асар ал-луга ал- арабия фи-л-луга ат-таджикия»), выпущеную в двух частях в Багдаде Академией наук Иракской республики [14; 15]. Его прекрасное знание таджикского - фарси языка дало ему возможность подготовить и выпустить в свет такое фундаментальное исследование как «Мутанабби ва Са'ади. Источники мотивов Са'ади в арабской литературе» [16].

В рецензируемых П.А. Грязневичем А.Б. Халидовым двух номерах журналов Института арабских рукописей помещено множество материалов, представляющих для специалистов большой интерес, в частности, памятники персидско – таджикской

письменной культуры. Среди них сочинения Имама Мухаммада Исмаила ал-Бухари, Мухаммада ибн Джарира ат-Табари, Мухаммада ибн Муса ал-Хорезми, Абумахмуда ал-Худжанди, Ахмада ибн Мухаммада ал-Фаргани, Абурайхана ал-Беруни, Абуали ибни Сина, Абумансура ас-Са'алиби, Имадуддина ал-Исфахани, Абулхасана ал-Бахарзи, Абулкасима Махмуда аз-Замахшари, Насируддина ат-Туси, Абдуррахмана Джамии и многих других широко известных и мало знакомых представителей средневековой науки и культуры, оставивших нам свои творения на арабском языке.

Так, весьма часто встречаются среди них названия сочинений гениального таджикского ученого, философа, врачевателя и поэта Ибн Сины, многие из которых вошли в каталоги его произведений, составленные З. Сафа, Я. Махдави, Дж. Ш. Канавати и другими. Но в эти каталоги не вошли некоторые списки «Канона врачебной науки» Авиценны и комментарии к нему, упоминающиеся в книге Хакима Сайида Зиллу-р-рахман «Канон» Ибн Сины: его комментаторы и переводчики» [10] и, как указывается в «Журнале», разбросанные по разным общественным и частным книжным коллекциям.

Кстати, египетский литературовед – иранист д-р Йахья ал-Хаттаб опубликовал по рукописи Библиотеки Каирского университета небольшой арабский трактат известного персидско – таджикского ученого – энциклопедиста XIII века, последователя Ибн Сины, Насируддина ат-Туси, носящий название «Китаб адаб ал – мутаалимин» («Книга о правилах поведения учащихся»). Трактат имеет педагогический характер и содержит этико – дидактические назидания человеку, намеревающемуся заняться приобретением знаний. Тексту трактата предпослано краткое историко – литературное вступление. Трактат в переводе с арабского языка на русский, осуществленном автором настоящих строк, издан в научном востоковедческом журнале «Ираннаме» [9,55-72].

Немало примечательных сочинений на арабском языке названо и в другом, находящемся в моем распоряжении 24-ом номере «Журнала Института арабских рукописей» [6]. Как обычно, издание открывается рубрикой «Арабские рукописи в мире», которая начинается статьей Мухаммада Саида Насира ал-Вухейби «Арабские рукописи в салтанате Оман». Указом султана государства Оман Кабуса ибн Саида от 10 апреля 1976 года было учреждено Министерство национального наследия. Фонд рукописей и письменных памятников данного Министерства превратился в организацию, главным образом занимающуюся сбором рукописей, их классификацией и каталогизацией согласно современным методикам и в соответствии с научными отраслями, их изучением и изданием для облегчения специалистам процесса пользования ими. При этом Фонде министерство образовало Национальную библиотеку, где хранятся собранные рукописи, которые к тому времени уже насчитывала 2500 единиц хранения, в том числе списки Священного Корана, сборники хадисов, комментарии к Корану, сочинения по экзегетике и богословию, литературе, истории, медицине и таким точным наукам как астрономия, математика и прочие.

Осуществлялось также фотокопирование и микрофильмирование наиболее ценных рукописей по всему арабскому миру и за его пределами, например, в библиотеках Англии, Франции, Голландии и других стран. Одновременно все усилия были направлены на предоставление ученым всего мира возможности ознакомления и пользования всем тем научным и духовным наследием, которым обладала Национальная библиотека салтаната Оман [т. 24, ч.1, с. 3-24].

Все рукописи размещены по разделам: коранические науки и тафсир; хадис (пророческие предания), наука калама, основы экзегетики, богословие (фикх); арабское

языкознание и лексикография, история; микрофильмы некоторых сочинений отдельных деятелей Омана об истории этой страны; история морской науки и местных мореплавателей; астрономия, медицина и химия. Кстати, среди книг о медицине мы встречаем книги, о содержании и авторах которых ничего не сказано (Китаб фи-т-тиб ал-Омани (-Книга об оманской медицине), о других же можно догадаться (Китаб ал-Канун фи-т-тиб – (Книга «Канон врачебной науки») Конечно же, это – знаменитое произведение нашего великого соотечественника Абуали ибн Сина.

В этой же рубрике помещена статья сотрудника Отдела рукописей Публичной библиотеки города Сан’а - столицы Йеменской Республики - Абдуллаха Мухаммада ал-Хабаша о крупной частной книжной коллекции известного арабского ученого Мухаммада ибн Мухаммада ибн Исмаила ал-Мансура. К сожалению, эта статья ошибочно напечатана в номере «Журнала» дважды и страницы ее настолько перепутаны, что весьма трудно определить последовательность текста и отделить страницы одного текста от страниц другого, тем более что во второй текст вплетены страницы совершенно иного материала. Однако по проставленной автором статьи нумерации и заглавиям можно установить, что коллекция, действительно, была достаточно большой и потому автор обзора А.М. ал-Хабаша, отобрав, на его взгляд, наиболее значимые из рукописей, традиционно поделил их по отраслям наук своего времени.

В силу указанных обстоятельств следующая публикация «Журнала», подготовленная доктором Яхья ал-Джабури и посвященная жизни и творчеству видного мекканского поэта эпохи начала ислама Абдуллаха аз-Зиба’ра, оказалась обрубленной, то есть вступительная часть исследования и начало рассказа об эпохе, жизни и творчестве поэта выпали при издании. Но то, что осталось и приведено из стихов аз Зиба’ри, свидетельствует о его антимусульманских и прокурайшитских настроениях, ибо он радуется победам своих соплеменников в сражениях против мусульман или огорчается их поражениям, пишет едкие сатиры на поэтов – сторонников Пророка Мухаммада и на его сподвижников Хассана ибн Сабита, Ка’ба ибн Зухейра, Абубакра и др. Однако после победы ислама и перехода противников его в новую веру стихи поэтов враждующих сторон стали считаться непристойными и вышли из употребления, даже были запрещены праведными халифами, чтобы не оживлять противоречия между бывшими противниками, ставшими ныне единоверцами. По предположению Яхья ал-Джабури, поэт умер в годы правления халифа Умара ибн ал-Хаттаба приблизительно в 15-ом году хиджры [6, 49-98].

Затем согласно содержанию, должен следовать информационный материал в переводе с итальянского на арабский, выполненный Ибрахимом Абдуллахом Ибрахимом, о выходе в свет нового каталога арабских и восточных рукописей, осуществленный силами Национальной библиотеки в итальянском Турине. Парадоксально то, что в содержании 24-ого номера «Журнала Института арабских рукописей» название информационного материала и даже страницы его четко обозначены, но самого текста материала нет и в помине.

Некоторый порядок в последовательном расположении разделов в соответствии с оглавлением устанавливается со страницы 99, где начинается статья преподавателя медицинского факультета Алеппского университета в Сирии доктора Сулеймана Каттайя, называемая «Конфликт между двумя арабскими врачами: ал-Мухтаром ибн Бутланом и Али ибн Рываном». Суть их полемики по одному из медицинских вопросов, нашла отражение в пяти сохранившихся письмах, изданных филологическим

факультетом Египетского университета в 1937 году с комментариями востоковедов Иосифа Шахта и Макса Мейерхофа.

Один из этих врачей араб-христианин, логик Абулхасан ат-Табиб ал-Багдади (ум. 444/1052), более известный под прозвищем Ибн Бутлан, а другой – Абулхасан Али ибн Рывдан ибн Али ибн Джа'фар (ум.46/1067). Краткие биографические сведения о них приведены в трудах ал-Кифти и Ибн Абиусейби'а, которые полагают, что предмет спора, сводящегося к тому, что натура мяса цыпленка более горячая нежели мясо курицы, не заслуживает столь большого внимания и конфликта таких именитых медицинских светил [6, 99-115].

Литературная критика представлена отзывом египетского литературоведа Мухаммада Абдулгани Хасана на издание дивана стихов арабского поэта Аркалат ал-Кальби (486/1093 – 567/1172), предпринятого профессором Ахмадом ал-Джунди и выпущенного в Дамаске Сирийской Академией арабского языка. Жизнь поэта и его творчество были тесно связаны с именем прославленного мусульманского полководца, разгромившего в решающих сражениях армию крестоносцев, создателя государства Айюбидов султана Салахуддина ал-Айюби (у.м. 589/ 1198). Его мадхи посвящались преимущественно этому султану, что же касается других поэтических жанров и форм, то ему принадлежали касыды и газели, в которых отражались васфы, винная тематика, любовные мотивы, дидактические стихи, элегии и т. д. [6, 117-125].

В разделе информации сообщается об издании на немецком языке в начале 1977 года новой книги профессора кафедры восточных исследований Франкфуртского университета и главного редактора журнала немецких востоковедов «Ориенс» Рудольфа Зильхейма об арабских рукописях, хранящихся в большом количестве в библиотеках Западного Берлина.

Коротко освещается визит в Институт арабских рукописей одного из крупнейших ученых, автора многотомной истории арабской литературы Фуада Сезгина, работавшего в то время над подготовкой к печати на немецком языке шестого тома истории арабо-мусульманского научного и культурного наследия средних веков. В этот же период Институт посетил профессор Маджид Хаддури, ведущий сотрудник американского Университета Джона Хопкинса и заведующий Центром ближневосточных исследований этого Ун-та. Он являлся также председателем Общества Международного права имени Мухаммада ибн ал-Хасана аш-Шайбани (ум. 189 г.х./ 804 г.н.э.), организованного им специально для изучения научно – богословского и юридического наследия этого выдающегося арабского ученого. М. Хаддури родился в 1909 году в иракском городе Мосул, закончил в 1932 году Американский ун-т в Бейруте. Затем продолжил учебу в Чикагском ун-те, где защитил докторскую диссертацию по праву и политическим наукам в 1948 году. Вёл активную научную, преподавательскую и общественную работу в Багдаде, был приглашенным профессором в Индианском, Чикагском, Колумбийском и Гарвардском университетах, состоял членом ряда международных обществ, участвовал во многих международных научных форумах. Является автором целого ряда книг, монографий и статей на арабском и английском языках.

В гостях у Института побывал также Директор фонда арабских исследований Гарвардского ун-та США, член-корреспондент Египетской Академии арабского языка доктор Мухсин Махди, подготовивший к печати на основании имеющихся в Национальной парижской библиотеке рукописей полный вариант «Тысячи и одной ночи». Он же написал на английском языке книгу «Ибн Халдун», арабский перевод

которой взялась осуществить Каирская книжная палата. М. Махди подготовил большое исследование об известном арабском философе из Андалузии Абулвалиде ибн Рушде (Аверроэс), приуроченное к 800- летию со дня его смерти.

Гостями Института были многие видные ученые арабского мира, прибывшие в Каир для участия в работе очередной научной сессии Академии арабского языка АРЕ. В их числе был бывший председатель Госсовета Сирийской Арабской Республики, вице-президент Национальной Академии наук Аднан ал-Хаттаб, подготовивший, кстати, небольшую брошюру, посвященную памяти крупного арабского ученого – литературоведа Наджи Ма'руфа, в которой он подробно рассказал о его жизни, плодотворной научной деятельности и заслугах перед арабской нацией. Книга издана Сирийской Академией арабского языка в Дамаске в 1978 году. [6, 133-134] Одним из гостей, побывавших в Институте с целью налаживания конструктивного делового сотрудничества, был представитель Ун-та американского штата Юта доктор Азиз Суриал Атыйя, приступивший к осуществлению большого проекта издания Коптской энциклопедии, которая послужила бы дополнением к Исламской энциклопедии, выпущенной в свет в голландском Лейдене на многих языках мира, в том числе на арабском. К слову, перу А.С. Атыйя в ней принадлежит более тридцати статей. По его словам, Коптская энциклопедия призвана заполнить пробел, существующий в исламской истории и культуре из-за отсутствия главы о национальном арабо – христианском наследии. Проект, рассчитанный на пять лет, к тому времени уже вызвал живой интерес в научных кругах многих стран мира, представители которых изъявили желание участвовать в нем. А целый ряд крупнейших мировых издательств поспешили заключить контракты на публикацию этого издания [6,135-136].

О двустороннем научном сотрудничестве говорили также тогдашний директор Института арабских рукописей д-р Касим ал Хаттат и директор библиотеки Конгресса США д-р Майкл Олбан. Была достигнута договоренность о передаче библиотеке Конгресса 25 экземпляров информационного бюллетеня «Вестник арабского наследия» для распространения среди научных востоковедческих учреждений США. В ответ Институт надеялся получить каталоги арабских рукописей и каталоги микрофильмов арабских рукописей, хранящихся в библиотеке американского Конгресса [6,137].

Далее в разделе информации «Журнала» сообщается о посещении Института группой аспирантов теологического факультета Исламского ун-та имени короля Имама Мухаммада ибн Сауда в Эр-Рияде под руководством преподавателя этого факультета шейха Абдуррахмана Мухаммада ас-Садхана, а также группой студентов старших курсов Ун-та Нимджин из Голландии. Со всеми ними встречался и беседовал директор Института д-р Касим ал-Хаттат [6, 128-129].

В этом же разделе информации «Журнала Института арабских рукописей» публикуются новости об организации в Багдадском университете Центра возрождения арабского научного наследия со своим печатным органом-журналом «Арабское научное наследие», который будет освещать преимущественно проблемы научно – технического, медицинского, фармацевтического, строительного – архитектурного, химико – биологического, физико – математического, механического характера. Центр уже выпустил первый номер своего журнала [6, 137-138].

«Журнал» Института также уведомляет своих читателей о выходе в свет первого номера кувейтского издания «Мир мыслей», посвященного арабо – мусульманскому научно – культурному наследию в Испании, в особенности исламской архитектуре в

Андалузии, сообщает об организации Центра научных исследований исламской культуры в Королевстве Саудовская Аравия [6,139].

Союз сирийских писателей тоже планирует издание в Дамаске своего журнала под названием «Арабское наследие», где будут печататься художественные произведения писателей и поэтов средних веков и современной эпохи, литературоведческие изыскания и литературные памятники прошлого [6,140].

А в сирийском городе Халаб (Алеппо) в мае 1977 года уже вышел в свет первый номер журнала «История арабской науки», изданный Институтом изучения арабского научного наследия при Алеппском университете [6,141].

Научная общественность Палестины также намеревается образовать в своей столице-городе (Иерусалим) ал-Кудс – Центр исламских исследований. Помимо многообразных задач научного и учебного назначения Центр считает своей главной функцией сбор, хранение и исследование древних рукописей книг и документов [6,140-141].

Из материалов «Журнала Института арабских рукописей» видно, что Институт ведет действительно активную жизнь. Представители научных кругов из различных стран, а также международных организаций, приезжают со своими предложениями о сотрудничестве, установлении взаимовыгодных связей, обмене информацией, осуществлении совместных проектов и т. д. Институт часто организует межарабские и международные конференции, симпозиумы, круглые столы и семинары, посвященные проблемам арабских рукописей, собирает учебные курсы не только у себя в Каире, но и в других арабских странах. Так при содействии Института в 1975 году в Багдаде были организованы учебные курсы под девизом «Защита арабских рукописей и облегчение доступа к ним для свободного пользования». Там же было принято решение о созыве в 1976-1977 годах в столице Мавритании-Нуакшот - научной конференции специалистов для изучения состояния дел с арабскими рукописями в Африке, в частности, в Западной Африке [6,143].

Во исполнение принятого в Багдаде решения в ноябре 1977 года в столице Исламской Республики Мавритания – Нуакшот – прошла научная конференция, посвященная изучению состояния дел с арабскими рукописями в Западной Африке, в особенности в таких странах как Мавритания, Сенегал, Гана, Нигер, Нигерия, Мали и др. Конференция постановила, принять срочные меры по подготовке профессиональных кадров для работы с рукописями организации в указанных странах центров или институтов, финансируемых правительствами, для сбора, хранения и изучения арабских рукописей, ибо с каждым годом все больше возрастает опасность их утери в результате стихийных бедствий, природных катаклизмов, военных действий, вооруженных конфликтов, бездушного и безответственного отношения людей к этому духовному богатству [6,155-161]. Была даже предложена специальная смета расходов.

Сенегальский ученый Мустафа Инджай, работавший в исламском отделе Головного института Черной Африки (Университет Дакара), представил доклад, обзорающий небольшую часть сенегальских арабских рукописей, с сообщением данных об их авторах и содержании. По большей части это - произведения богословского характера, исторического и литературного содержания, изредка встречаются медицинские сочинения. Преимущественное большинство этих рукописей написаны на арабском литературном языке, но среди них встречается немало написанных на местных африканских языках, но арабским письмом [6,163-174].

Статья доктора Джона Ханвейка, профессора кафедры арабского языка в американском университете Каира и бывшего руководителя отдела истории в университете Ганы, называющаяся «Арабский язык и его проявления на западе Африки» [6, 175-190], информирует читателей о том, что арабский язык появился в этом регионе с приходом туда мусульманского вероучения, однако принесли его не боевые отряды арабских завоевателей, а торговцы и миссионеры, мелкие ремесленники и земледельцы. Как и в Иране и Средней Азии арабский язык не поглотил местные языки и не стал господствующим повсеместно среди коренных народов данного региона, в отличие от региона Северной и Центральной Африки, для большей части населения которой он стал родным языком. Основная масса жителей стран Западной Африки по сию пору продолжает говорить на своих родных языках и диалектах, но единственным письменным их языком, на котором они ведут переписку, делопроизводство, составляют официальные документы, регистрируют личные дела и т.д., является арабский. Конечно, впоследствии они перевели на арабский алфавит некоторые наиболее распространенные из местных языков, например языки фулани и хауса или хусия, приспособив их к арабской грамматике. Местные князьки и состоятельные люди нанимали к себе образованных мусульман для ведения деловых бумаг, официальной или личной переписки, обучения детей арабской грамоте и Корану. Поэтому в некоторых районах Западной Африки арабский язык стал официальным, например, в Судане, Чаде, Мали и других странах. Распространению арабского языка и исламского вероучения во многом способствовала возможность для африканцев, принявших ислам, совершать обряд хаджа (паломничества к мусульманским святыням в Мекке и Медине), проживать в крупных культурных центрах арабских стран с целью получения традиционного образования, ознакомления своих соплеменников с сочинениями арабских ученых.

Располагая весьма скудными материалами, д-р Джон Ханвейк все же смог извлечь из них немало полезных сведений об истории распространения арабского языка в странах Западной Африки, о его месте в судьбах народов её населяющих, о культуре, возникшей на его основе, о роли, которую он сыграл в развитии цивилизационных связей между арабским народом и народами африканского континента, в частности, народами Западной Африки, в приобщении их к арабо-мусульманской культуре. Он называет имена ряда появившихся здесь в разные периоды местных мусульманских богословов, знатоков Священного Корана и хадисов, комментаторов, священнослужителей, отправлявших религиозные обряды на арабском языке, историков, писавших по-арабски свои сочинения о родных краях, поэтов, слагавших арабские вирши и даже имевших целые поэтические диваны, ученых, создававших астрономические таблицы или медицинские трактаты на арабском языке и т.д. [6, 175-184].

В XIX столетии появились первые признаки антиколониальной борьбы, направленной против захватнических устремлений Великобритании, Франции и Германии в Африке, отразившиеся в исторических, литературных и прочих сочинениях представителей североафриканских и западноафриканских стран. Таким образом, д-р Джон Хейнвик отразил в своей статье наиболее важные и яркие факты и события социально – экономической и историко – литературной жизни стран Западной Африки, нашедшие отражение в немногочисленных письменных источниках на арабском языке, которые он нашел в рукописях. Ученый утверждает, что эти рукописи тысячами хранятся в библиотеках африканских городов и в частных собраниях любителей и

ценителей книжной продукции. Большая их часть до сих пор даже не каталогизирована и еще ждет своих исследователей [6, 185-187].

Далее Джон Хейнвик поместил в конце своей статьи перечень крупнейших библиотек и частных книжных коллекций, находящихся в регионах Северной и Западной Африки, в частности, в Египте, Тунисе Марокко, Мали, Сенегале, Нигере, Гане, Нигерии, Алжире, в библиотеках США, Англии, Франции, Германии, Голландии и других стран, в коих хранятся рукописи и архивные документы на арабском языке [6,188-190].

В связи с состоявшейся в Нуакшоте научной конференцией, посвященной обсуждению проблем арабских рукописей в Западной Африке, руководитель египетской делегации, заместитель министра культуры по делам Национальной библиотеки и национальных архивов доктор Фахим Мухаммад Шалтут опубликовал в «Журнале Института арабских рукописей» статью «Шанкит и его арабское лицо». «Шанкит» - название местности, расположенной на высоких холмах со множеством родников, к которым поднимались на водопой животные, означавшее на местном наречии «Лошадиный водопой» или «Конские родники». Название со временем распространилось на значительную часть территории Мавритании, которая выделилась в особую область, отличающуюся от прочих областей своей благоустроенностью, обжитостью, высоким по сравнению с другими районами страны уровнем образования населения, из среды которого вышло немало ученых и литераторов, прославивших родной край, внесших вклад в арабоязычную культуру, обогативших её своими научными, историческими и литературными произведениями в прозе и стихах.

Одним из мавританских авторов, написавших наиболее полную книгу о Шинките на арабском языке, был исследователь и путешественник, шейх Ахмад ибн ал-Амин аш-Шинкити (ум.1331/1913). Его сочинение «ал-Васит фи тараджим удаба Шинкит», охватывающее описание как города, так и одноименной области, содержит сведения о её природе, географических особенностях и границах, городах и деревнях, дорогах и колодцах, растениях и животных, образе жизни, общественном и хозяйственном укладе населения, его делении на сословия ученых, воинов, крестьян и ремесленников, обычаях и традициях каждого сословия, о войнах между различными группами населения и чужими племенами, о языках и диалектах жителей области, о ремеслах, судебной и медицинской системе, о здравоохранении и распространенных болезнях, о колдовстве и предрассудках, фольклоре, пословицах и поговорках. Шинкити и т.д [6,192].

Профессор Фахим Мухаммад Шалтут рассказывает в основном о двух крупных ученых, уроженцах Шинкити, судьбы которых были тесно связаны с Египтом. Первый – это теолог, ученый – лингвист и путешественник Мухаммад Махмуд ибн Ахмад ибн ат-Таламид ат-Таркази аш-Шинкити (ум. в 1322/1904 г. в возрасте более чем 90 лет). От него осталось несколько сочинений по языкознанию, толкованию «Ламият ал-араб» аш-Шантамари, «Китаб «ал-Агани», пояснения словарю к «ал-Камус ал-мухит» Фирузабади и др.

Второй ученый – вышеупомянутый Шейх Ахмад ибн ал-Амин аш-Шинкити (ум. 1331/1913 в возрасте 42 лет), очень много странствовал по различным странам, в 1315/1897 году совершил хадж, затем побывал в Зайтуне, Кайруване, Александрии, некоторое время даже проучился в университете ал-Азхар, где совершенствовал свои знания в области языкознания, исламской юриспруденции и других традиционных наук, побывал в Мекке и Медине, в Хиджазе, откуда вознамерился направиться в

Россию и посетить там места проживания мусульман и где был широко распространен ислам. Особенно он очень хотел побывать в Иране, а оттуда перебраться на территории мусульманских стран, находившихся в зоне влияния России, а позднее, Советского Союза, но, по-видимому, что-то помешало осуществлению этого плана и он направился в Иорданию и Сирию, а далее оказался в Турции, путешествуя по которой, посетил библиотеки, изобилующие арабскими рукописями, арабским и исламским научным и литературным наследием. В 1319/ 1901 году он выехал из Турции в Сирию, где имел встречи с выдающимися её учеными и крупными государственными деятелями. Из Турции он вновь выехал в Египет, где ожидалось издание его книги “ад-Дурар ал-лавами' ала джам' ал-джавами” (“Блестящие жемчуга в собрании сборников”) (Каир, 1320/ 1902). В Каире, который ему очень понравился, он прожил долгое время, обзавелся друзьями из ученых и литературных кругов, при содействии которых опубликовал большую часть своих произведений [6,197-199].

Умер шейх Ибн ал- Амин аш- Шинкити в 1331/ 1913 году в Каире, внося свою значимую лепту в историю и культуру не только Мавритании и её области Шинкит, но и в историю всеобщей арабской литературы.

Изучению состояния дел с арабскими рукописями в Республике Мали посвящена статья руководителя Центра документов и рукописей имени Ахмадбаба профессора д-ра Махмуда Зубейра. По его словам, на территории современной Республики Мали, занимающей огромную территорию в Западной Африке, ещё в средние века было несколько центров исламской культуры, важнейшим из которых был город Тимбукту, который, благодаря своему особому географическому положению, располагался на стыке арабо-исламской и африканской цивилизаций и торговых путей между северными и южными регионами африканского континента. Это способствовало быстрому экономическому росту города, что не могло не сказаться и на научном и культурном его развитии, особенно в XIV веке, когда в городе интенсивно стали строиться школы и медресе, научные учреждения и мечети, рынки, библиотеки, дворцы и административные здания и т. д. Сюда стали стекаться ученые, писатели и поэты, архитекторы и врачи, ткачи, строительных дел мастера и всякий ремесленный люд. В этот период получила значительный импульс научная и педагогическая деятельность, в результате которой появились сочинения, которые переписывались и множились благодаря многочисленным переписчикам. Таким образом, город Тимбукту превратился и в научный центр и оживленный рынок, изобилующий всевозможными товарами, в том числе рукописями арабских произведений из самых различных уголков арабо- исламского мира.

Д-р Махмуд Зубейр отмечает, что проведенные Центром документов и рукописей изыскания показали наличие в Тимбукту огромного числа редчайших арабских рукописей, неизученных и неизданных до настоящего времени. По предварительным данным их насчитывается не менее девяти тысяч единиц. Ученый с тревогой напоминает научному миру о том, что большей части этих рукописей угрожает опасность исчезновения и потому необходимо поскорее построить в Тимбукту специализированный центр, основной задачей которого должны быть сбор, хранение, обработка, исследование, изучение и издание этого колоссального духовного наследия, чтобы сделать его доступным для ученых всего мира [6, 203-207]. Среди факторов, угрожающих этому наследию, М. Зубайр указывает на следующие: 1. климатический

фактор (сезоны ливней, обрекающие рукописи на увлажнение, вызывающее гниение бумаги и порчу рукописи; 2. ненадлежащие условия хранения: рукописи хранятся обычно в деревянных сундуках, ящиках или кожаных мешках, где становятся жертвами тли или других вредных насекомых и паразитов; 3. безответственность и беспечность в обращении с рукописями; 4. тяжелое финансовое положение, отсутствие помощи со стороны правительства и меценатов, особенно в сезоны засухи 1972-1973 годов в районах, прилегающих к пустыне; 5. равнодушное отношение к рукописям людей состоятельных, для коих они как обуза, от которой избавляются без сожаления, используя зимой и летом для розжига печей и костров [6,204-205].

Далее М. Зубейр излагает свои суждения о целях, задачах и проектах будущего научного центра: поиски, сбор и каталогизация всех доступных рукописей в бассейне реки Нигер; статистический учет всех рукописей и приобретение их всеми законными путями; реставрация рукописей и их классификация, переплет и обложка; каталогизация этих рукописей и издание их каталогов на арабском и французском языках, их отправка во все научные центры мира; приобретение микрофильмов документов и рукописей, хранящихся в библиотеках Арабского Запада и Ближнего Востока, особенно произведений африканских авторов, представляющих наибольшую ценность с научной точки зрения.

Решение всех проблем, связанных с рукописями, не под силу одной Республике Мали. Поэтому М. аз-Зубейр считает необходимым обратиться за помощью ко всем братьям по вере – арабам и неарабам, вообще, ко всем людям доброй воли, меценатам, - с просьбой оказать помощь в осуществлении этой благородной миссии [6, 207].

Далее в «Журнале Института арабских рукописей» помещена информация о вручении свидетельств слушателям курсов по работе с рукописями. От имени Генерального директора Арабской организации просвещения, культуры и науки Мухийюдина Сабира перед выпускниками учебных курсов с напутственным словом выступил директор Института арабских рукописей профессор Касим Махди ал-Хаттат.

В заключение в «Журнале» сообщается о переносе офиса Института арабских рукописей из здания Секретариата Лиги арабских стран, где он находился на протяжении 32 лет со дня основания в 1946 году, в другое здание, расположенное по адресу Каир, улица Абубакра ас-Сиддика, вблизи Клуба охотников и рыболовов в квартале ад – Дукка. Институт будет находиться там временно пока не завершится строительство здания, предназначенного специально для размещения Арабской организации просвещения, культуры и науки Лиги арабских стран.

Во время пребывания в Каире в составе группы из Таджикистана, приглашенной Египетским фондом сотрудничества со странами СНГ, курс лекций о рукописях нам читал упоминавшийся выше доктор Исам Мухаммад аш-Шанти. Перед окончанием курса лекций и завершением срока нашей командировки доктор аш-Шанти подарил мне несколько разрозненных выпусков «Журнала Института арабских рукописей», три из которых непосредственно подготовил к печати и издал сам доктор аш-Шанти. Листая эти выпуски журнала, поражаешься тому сколь колоссальный труд вложил доктор аш-Шанти в эти три книги, какие огромные усилия он затратил, чтобы найти материал о том или ином сочинении и его авторе, о месте его нахождения и дате его написания и переписки, о различиях каждого списка, о расхождениях в тексте списков, о

качестве бумаги, стране её происхождения, о переплете рукописи и т.д. Человек, который никогда не сталкивался с описанием и каталогизацией рукописей, не представляет какого кропотливого труда и усилий стоит эта кажущаяся легкой, но монотонной работа, проделав которую исполнитель получает непередаваемую радость сам и доставляет её другим, облегчая доступность рукописи многочисленным специалистам и простым читателям.

Три выпуска «Журнала Института арабских рукописей» объединены под общим названием «ал-Адаб» поскольку содержат информацию обо всех рукописях Института литературного характера, включающих художественную прозу, перемежающуюся с поэтическими фрагментами.

Наиболее плодотворным в арабской и, вообще, в арабо- мусульманской литературе является жанр адаб, восходящий к персидско-таджикским образцам сасанидской эпохи, в частности, к «Худайнаме», «Айиннаме» и ряду других произведений, переведенных в середине VIII века Абдуллахом ибн ал- Мукаффа, Абаном ал- Лахики и другими. В сочинениях по адабу определен круг знаний, необходимых и достаточных для просвещения ума и сердца, для воспитания полезного члена иерархически организованного общества. Оно обращено, в первую очередь, к «благородному» сословию, к элите, хотя притязает на общечеловеческую и вневременную значимость содержащихся в них рекомендаций. В сочинения адабного характера авторы помещали сведения из разных областей знания, объявляя их лучшими и отобранными, старались, чтобы изложение было доходчивым, оптимально сочетающим полезное и приятное, развлекательное и поучительное, художественное и познавательное.

Термин адаб представлял собой не только литературный жанр, он выражал одно из содержательных многоаспектных понятий средневековой арабской культуры; в концентрированном виде адаб выражал насущную потребность в социализации личности и совокупности средств её удовлетворения через «правильное» воспитание и просвещение. В него включали наставления чиновникам о составлении образцовых документов, посланий и писем, а также осторожные назидания царям, везирам, правителям, эмирам и прочим высокопоставленным сановникам и вельможам с рассуждениями о наилучшем устройстве государства, ведении политических дел, установлении добрососедских отношений с ближними и далекими странами и прочем. Все эти рассуждения сопровождалось поучительными историческими экскурсами, поэтическими примерами.

В имеющихся в нашем распоряжении трех выпусках «Каталога микрофильмов рукописей» серии «Адаб» наименования произведений располагаются в соответствии с буквами арабского алфавита. Так, четвертая часть первого выпуска содержит названия, начинающихся с буквы «ра» до «шин» [7, I,-IV], часть пятая первого выпуска – с буквы «сад» до «мим-джим» [7, I,V], часть шестая этого же выпуска с букв «мим-ха» до «йа» [7, I, VI].

Вначале приводится название произведения, затем имя автора. Перечисляются средневековые и современные каталоги, в которых сообщаются какие-либо сведения об авторе или его сочинении. После басмалы даётся краткий фрагмент, которым начинается текст, и фрагмент, которым текст заканчивается. Определяется вид почерка рукописи, библиотека страны или города, где она хранится и под каким номером.

Иногда указываются её размеры, количество строк и расстояние между ними, имя переписчика, дата и место переписки. Далее помещаются имеющиеся экземпляры или списки рукописи со всеми вышеупомянутыми сведениями.

Приведем в качестве примера лишь одно сочинение довольно часто упоминающегося в «Журнале» великого лингвиста, лексикографа и литератора Абулкасима Джаруллаха Махмуда ибн Умара аз-Замахшари (ум.538 г.х), называющееся «Рахат ал-абрар ва нусус ал-ахбар»: Том первый. Перечисляются современные каталоги, в которых это сочинение описывается: «Кашф аз-зунун» Хаджи Халифы, «История арабской литературы» К. Броккельмана, том 1, стр. 349; «Дополнение» к «Истории арабской литературы» К. Броккельмана, т. 1, стр. 512; «ал-А'лам» Хайруддина аз Зиракли, том 7, стр. 178. Затем приводятся начальный и конечный фрагменты текста сочинения.

Список написан добротным почерком насх. 16 X 22 см; 15 строк, 259 «каф». Публичная библиотека-Багдад, № 373. Номер порядковый в «Журнале» №1704 [том I, часть 4, с. 7-8]. Далее приводится десять списков этого произведения аз-Замахшари».

Во всех трех выпусках «Журнала Института арабских рукописей» соблюден один и тот же порядок с небольшими изменениями, добавлениями или сокращениями. От предыдущих выпусков эти три тома отличаются тем, что в них нет ни одного полного текста отдельной касыды, рассказа или научной статьи.

Каждый из выпусков серии «ал-Адаб» имеет определенное количество страниц (№ 4 - 221 стр., № 5 – 227 стр., № 6 – 223 стр.), но все они объединены единой сквозной нумерацией рукописей, которых в сумме насчитывается 2431 список. Учитывая активную деятельность Института арабских рукописей по их сбору и каталогизации, можно заключить, что за этими выпусками, четвертый, пятый и шестой из которых изданы соответственно в 1994 – 1995 -1996 годах, до настоящего времени последовали и многие другие каталоги, содержащие описание рукописей, поступивших в Институт в виде микрофильмов, но число их остаётся нам неизвестным.

Свою задачу мы видели в том, чтобы, основываясь на материале нескольких номеров «Журнала», пусть даже разрозненных и старых, кратко проследить путь становления, организационной и научно – практической деятельности одного из крупнейших в мире научных учреждений – Института арабских рукописей Лиги арабских стран. Эти материалы показывают сколь трудный путь и трагические события пережили рукописи прежде чем дойти до наших не менее трудных дней. Кроме того, они наглядно свидетельствуют о том, какую огромную заботу и внимание на государственном уровне проявляет правительство Арабской Республики Египет собирая при посредстве и усилиями своих ученых арабские рукописи или микрофильмы с них, проводя научно-практические семинары и учебные курсы по всему исламскому миру и даже немусульманским странам. В Институте арабских рукописей Лиги арабских стран они тщательно собираются, скрупулезно каталогизируются, всесторонне изучаются и публикуются, чтобы быть доступными ученым, специалистам самых разных отраслей знания и широким массам читателей. Это делается для того, чтобы сохранить свое великое научное и духовное наследие для будущих поколений и сделать его доступным всему миру и всему человечеству.

Литература

1. Библиография арабских рукописей. Москва: Изд-во «Наука», ГРВЛ, 1982.-392с. (Ин-т араб. рук ЛАГ) - с. 87-88.
2. Грязневич П.А. Лига арабских стран. Журнал Института арабских рукописей. Том 3, Каир, 1957 // Советское востоковедение, №6, 1958. -141-142.
3. Грязневич П.А., А.Б. Халидов. Лига арабских стран. Журнал Института арабских рукописей. Том 1-2, Каир, 1955 г. - ноябрь 1956г. // Советское востоковедение, №2, 1958. -171-115.
4. Крачковский И.Ю. Над арабскими рукописями. Листки воспоминаний о книгах и людях. Издание третье, стереотипное. – Москва: УРСС, 2003. -168с.
5. Маджаллат Ма'хад ал-махтутат ал-арабия ли Джами'ат ад-дувал ал-арабия. ал-Муджаллад ас-салис. ал-Джуз' ал-аввал. Шаввал 1376 (Май 1957; ал-Джуз ас-сани. Раби'ас-сани 1377 (ноябрь 1957). – ал-Кахира, ат-Таб'а ас-сания 1414 (1993). - 417с.
6. Маджаллат Ма'хад ал- махтутат ал-арабия ли-Джами'ат ад-дувал ал-арабия, ал-Муджаллад ар-раби' ва-л-'ишрун. Ал-Джуз ал-аввал. Джумади ал-ула- Джумади ал-ахира. ал-Кахира, айяр 1398 /май/1978.
7. Маджаллат Ма'хад ал-махтутат ал-арабия ли Джами'ат ад-дувал ал-арабия. Фихрис ал-махтутат ал-мусаввара. ал-Джуз' ал-аввал. «ал-Адаб». ал-Қисм ар-раби' ва-л-хамис ва-с-садис. И'дад д-р Исам Муҳаммад аш-Шанти. –ал-Қахира, 1994. -240 с. -227 с.
8. Михайлова И.Б., Халидов А.Б. Обзор-рецензия на Каталог арабских рукописей библиотек Ливана. Составитель Дж. Насруллах. Т. 1-4. Харисса – Бейрут, 1958-1970// Палестинский сборник. Выпуск 17, 1967. - С. 190-192; БАР, с. 181.
9. Ат-Туси, Насируддин. Адаб ал-мута'аллимин. Вступ. статья д-ра Яхьи ал-Хашшаба. Перевод с арабского Т.Н. Мардони. // «Иран-наме». Научный востоковедческий журнал. – Алмаата, №1 (17), 2011. -с. 55-72.
10. Хаким Сайид Зиллу-р-Раҳмон. Қонуни Ибни Сино: шорихон ва мутарчимони он. Тарҷумаи Сайид Абдулқодири Ҳошимӣ. Чопи аввал. – Техрон: Муассисаи чоп ва интишороти Донишгоҳи Техрон: Анҷумани осор ва мафоҳири фарҳангӣ, 1383/2004-203 с.
11. Халидов А.Б Арабские рукописи и арабская рукописная традиция. – Москва: Наука, ГРВЛ, 1985. -304 с.
12. Халидов А.Б. Книжная культура. // Очерки истории арабской культуры V-XV вв. Материалы и исследования. – Москва: Наука, ГРВЛ, 1982. – с. 215-310.
13. Халидов А.Б. Обзор собрания арабских рукописей в Народной Демократической Республике Йемен. -Жур. ал-Маврид». Выпуск №1, 1976. – 106-108.// Письменные памятники Востока, 1973. М., 1979. – С. 179-202.
14. Хусейн Али Махфуз. Асар- ал-луға ал-арабия фи-л-луға ат-таджикия. ал-Кисм ал-аввал. ал-Муджаллад ал-хади ашар. Маджаллат ал-Маджма' ал-илми ал-ираки. – Ирак, Багдад: Матба'ат ал-Маджма' ал-илми ал-ираки, 1384/1964. -26 с.
15. Хусейн Али Махфуз. Асар- ал-луға ал-арабия фи-л-луға ат-таджикия. ал-Кисм ас-сани. ал-Муджаллад ас-сани ашар. Маджаллат ал-Маджма' ал-'илми ал-ираки. – Ирак, Багдад: Матба'ат ал-Маджма' ал-илми ал-ираки, 1384/1965. -52 с.
16. Хусейн Али Махфуз. Мутанаббӣ ва Саади ва маохизи мазомини Саъдӣ дар адабиёти арабӣ. - Техрон: Интишороти «Равзана». Чопи аввал, 1336/ 1957. – 333 с.

17. Хусейн Али Махфуз. Таҳқиқ ал-махтутат ва китобат ат-тарих (Исследование рукописей и написание истории). // Газета «ал-Джумхурия». –Багдад. Явм ал-иснайн (14.01.1980 г. – 26 месяца сафар 1400 г.)

МАЧАЛЛАҲОИ КҶҲНАРО ВАРАК ЗАДА...

Пажухишгоҳи дастнависҳои арабии МДА

Дар назди Маҷмаъаи давлатҳои араб соли 1946 Пажухишгоҳи дастнависҳои арабӣ таъсис дода шуд, ки вазифаи он асосан ҳифз, таҳқиқ ва нашри беҳтарин осори илмию хунарӣ буда, ба аҳли илму адаб дастрас намудани ин сарвати бузурги маънавӣ мебошад. Пажухишгоҳ ғайримунтазам “Маҷаллаи Пажухишгоҳи дастнависҳои арабӣ”-ро аз чоп бароварда, аҳли таҳқиқро бо дастнависҳои осори дар даст дошта ва тоза воридшуда, мақолоти тадқиқотӣ ва хабарҳои аз ҷаҳони дастнависҳо нашр менамояд.

Ҳадаф аз ин мақола шиносонидани аҳли илму адаб ва дасхатшиносону матншиносон бо баъзе аз шумораҳои маҷаллаи мазкур аст, ки маълумоти дар он дарҷгардида арзиши худро то ба ҳол ғум накардааст.

Калидвожаҳо: Маҷалла, Маҷмаъаи кишварҳои арабӣ, дастнавис, китобхона, вожашиносӣ, Ирон, Миср, Сурия, Мавритания, Африка, тарҷума, таълиф, арабшиносӣ, феҳрист, мероси маънавӣ, фарҳанг, тамаддун.

Дар бораи муаллиф: Точиддин Мардонӣ, доктори илмҳои филологӣ, сарҳодими илмии Шуъбаи Шарқи Миёна ва Наздики Институти Осиё ва Аврупои АМИТ. Суроға: 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33. Тел.: 918-61-85-23, почтаи эл.: rakesh-23@mail.ru.

ЛИСТАЯ СТАРЫЕ ЖУРНАЛЫ...

Ин-т. араб. рукописей ЛАГ

В исламском мире существует великое множество государственных библиотек и книжных собраний, общественных и частных коллекций, в которых хранится несчётное число рукописей сочинений по самым различным отраслям знаний. Однако не все эти рукописи объединены в современные каталоги. При Лиге арабских государств в АРЕ в 1946 году был создан Институт арабских рукописей, в задачу которого входил сбор, хранение, описание, изучение и публикация этих рукописей. Институт нерегулярно выпускает специальный журнал, в котором помещает информацию о наиболее ценных рукописях, о новых поступлениях, о научно-практической деятельности Института, о новостях в сфере рукописно – книжной продукции.

Целью настоящей статьи является ознакомление специалистов в области истории, литературы, текстологии и прочих наук с деятельностью Института арабских рукописей сквозь призму материалов его «Журнала».

Ключевые слова: Лига арабских стран, Египет, Сирия, Ирак, Мавритания, Иран, Африка, перевод, библиотека, книгохранилище, арабистика, каталог, духовное наследие, культура, цивилизация.

Об авторе: Таджиддин Мардони, доктор филологических наук, главный научный сотрудник Отдела Ближнего и Среднего Востока Института Азии и Европы Национальной Академии наук Таджикистана. Адрес: 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки 33. Тел.: 918-61-85-23, эл. почта: rakesh-23@mail.ru.

LEAFING THROUGH OLD MAGAZINES...

Inst. Arab. LAS manuscripts

In the Islamic world, there are a great many state libraries and book collections, public and private collections, which contain an uncountable number of manuscripts of essays on the most diverse branches of knowledge. However, not all of these manuscripts are combined into modern catalogs. Under the League of Arab States in Egypt in 1946, the Institute of Arab Manuscripts was created, whose task was to collect, store, describe, study and publish these manuscripts. The Institute irregularly publishes a special journal in which it publishes information about the most valuable manuscripts, new acquisitions, scientific and practical activities of the Institute, and news in the field of handwritten books.

The purpose of this article is to familiarize specialists in the field of history, literature, textual criticism and other sciences with the activities of the Institute of Arabic Manuscripts through the prism of the materials of its "Journal".

Key words: Arab League, Egypt, Syria, Iraq, Mauritania, Iran, Africa, translation, library, book depository, Arabic studies, catalog, spiritual heritage, culture, civilization.

About the author: Tajiddin Mardoni, Doctor of Philology, Chief Researcher of the Department of Near and Middle East of the Institute of Asia and Europe of the National Academy of Sciences of the Republic of Tatarstan. Phone: 918-61-85-23, E-mail: rakesh-23@mail.ru.

ТОЧИКОН ВА МИСРИЁН: ЧАНД НАМУНА АЗ ТАЪРИХИ РОБИТАҲО

Хусрав Нозирӣ,
муовини якуми Вазири корҳои хориҷии
Ҷумҳурии Тоҷикистон

Чу зар дурахшанда бар лочвард...

Муносибатҳои дипломатӣ байни Тоҷикистон ва Миср ҳамагӣ 28 сол умр доранд (1 апрели 1993 барқарор шуданд). Вале, бо вучуди ҷавонии муносибатҳои дипломатӣ байни Душанбе ва Қоҳира, таърихи робитаҳо байни тоҷикону мисриён ба ҳазорон сол пеш бармегардад ва будани санги лочварди бадахшӣ дар зеваролоти фиръавнӣ, аз ҷумла дар оромгоҳи фиръавни ҷавон Тутъанхомун (1342-1325 пеш аз мелод) далели ин гуфтаҳост. Ҳоло ганҷинаи Тутъанхомун, ки шомили беш аз 3500 шайъ аст, дар Осорхонаи миллии Миср воқеъ дар майдони Таҳрири Қоҳира қарор дорад ва чанде пас ба Осорхонаи нави бузурги Миср, ки сохтмони он дар наздикии Аҳромоти бузург дар Қиза ба итмом мерасад, интиқол хоҳад ёфт. Зимнан бояд гуфт, ки Осорхонаи нав, ки ба сохтмони он тақрибан 1 млрд доллари америкой сарф шудааст, бузургтарин осорхона дар ҷаҳон хоҳад буд, ки танҳо ба як тамаддун ихтисос дорад. Пажӯҳишгарон бар онанд, ки лочварде, ки дар зеваролоти фиръавнҳо истифода шудааст, ба Мисри Бостон аз Бадахшон омадааст. Ҷунон ки маълум аст, истихроҷи лочвард дар Бадахшон таърихи беш аз шашҳазорсола дорад ва аз қадим ин санги кабудранг дар атрофи акнофи олам шуҳрат дошт. Мояи масаррати роқими ин сатрҳост, ки дар давоми маъмурияти дипломатиаш дар Миср, ки аз июли 2014 то апрели 2019 идома дошт, тавонист ин пайвандҳои таърихро ба ҷашми худ бинад.

Ҷаҳондор Доро синаҳ баргирифт...

26 октябри 2018 бино ба даъвати Вазири осори бостонии Миср Халид ал-Инонӣ дар ҳайате иборат аз гурӯҳи сафирони муқими Қоҳира аз воҳаи ал-Хориҷа воқеъ дар Саҳрои Ғарбии Миср боздид намудам. Воҳаи мазкур аз он ҷиҳат барои таърихи тоҷикон аҳаммият дорад, ки дар он осори зиёди марбут ба дудмони Ҳахоманишиён боқӣ мондааст. Аз ҷумла дар деворҳои парастигӯҳҳои фиръавнии Ҳибис ва ал-Ғувайта нақшҳо ва хартуши (хартуш – ҷаҳоргӯшаест, ки кунҷояш доирашакл аст ва даруни он номи фиръавн навишта мешуд) шоҳи Эрон Дориёши I (550–486 пеш аз мелод)-ро метавон дид. Дориюши Бузург пас аз он ки Мисрро фатҳ намуд, худро фиръавни ин кишвар эълон кард. Ӯ фиръавни ҷаҳоруми дудмони 27-уми Мисри Бостон ба шумор меравад. Дар воҳаи ал-Хориҷа осори салафи Дориюши I шоҳ Комбизи II низ боқӣ мондааст. Бино ба манбаъҳои таърихӣ, Комбизи II, ки фиръавни якуми сулолаи 27-уми Мисри Қадим мебошад, дар роҳ аз воҳаи ал-Хориҷа ба сӯи воҳаи Сива, ки дар шимоли ғарби саҳрои Миср воқеъ аст, дар биёбон бо лашқараш дар соли 522 пеш аз мелод нопадид мешавад. Бояд гуфт, ки форсҳо боз ду бори дигар Мисрро фатҳ карда буданд: дар замони Ардашери III Ҳахоманишӣ (343-332 пеш аз мелод), ки сулолаи 31-уми Мисри Бостонро таъсис дод ва дар даврони Хусрави II Парвизи Сосонӣ (616-621 мелодӣ).

Хонандаи гиромӣ аз канали машҳури Суэз огаҳӣ дорад. Тарҳи оброҳи Суэзро дипломатӣ фаронсавӣ Фердинанд де Лессепс таҳия карда, сохтмони он соли 1869 ба поён расид. Канал 160 км дарозо дошта, баҳри Миёназаминро ба баҳри Сурх мепайвандад. Оброҳи Суэз имкон медиҳад, ки киштиҳои баҳрӣ, бидуни гузаштан аз ҷануби Африқо, мустақиман аз Аврупо ба Осиё ва баръакс шино кунанд. Даромади

солонии Миср аз канали Суэз 5 млрд доллари америкоиро ташкил дода, яке аз манбаъҳои аслии даромадҳои арзии кишвар ба шумор меравад. Дар ин замина бояд зикр намуд, ки бори нахуст дар таърих оброҳоро, ки баҳри Сурхро бо баҳри Миёназамин аз тариқи рӯди Нил ба ҳам мепайваст, фиръавни дудмони бистум Сенусерти III (солҳои 1888-1878 пеш аз мелод) канда буд. Баъдан бо сохтмон ва барқарорсозии оброҳ фиръавнҳои муқтадири Миср Рамсеси II ва Нехои II машғул буданд. Вале сохтмони комили оброҳро шоҳи Эрон Дориюши I, ки Мисро фатҳ карда буд, тахминан дар соли 500 пеш аз мелод ба итмом мерасонад. 6 августи 2015 дар Миср маросими ифтитоҳи шоҳоби дувуми канали Суэз баргузор шуд, ки дар он намояндагони 70 кишвари ҷаҳон, аз ҷумла сафири Тоҷикистон, иштирок карданд. Оброҳи нави Суэз дар зарфи ҳамагӣ як сол канда шуд. Шоҳоби нав 72 км дарозо дошта, қад-қади канали аслии Суэз тӯл мекашад. Мисриён ба манзури амалисозии пружаи мазкур дар давоми ҳамагӣ ҳашт рӯз маблағи баробар ба 8,5 млрд доллари америкоиро аз тариқи харидории саҳом ҷамъ намуданд.

Рӯди Нил аст ин ҳадиси ҷонофизо...

Робитаҳо байни тоҷикону мисриён пас аз омадани ислом низ идома пайдо карданд. Дар пойтахти Миср дар рӯди Нил ҷазирае ҳаст бо номи Равза, ки дар соҳили ҷанубии он Нилсанҷ (Нилометр) воқеъ аст. Нилсанҷ аз ҷумлаи иншооти нодирест, ки таърихи сохтмони он ба замони оғози фатҳи Миср аз ҷониби арабҳо бармегардад. Ҳадаф аз бунёди Нилсанҷ андоза гирифтани сатҳи оби рӯд буд. Ин гуна иншооти обӣ, ки дар Миср таърихи беш аз панҷҳазорсола доранд, то замони муосир (то сохта шудани сарбанди бузурги Асвон дар соли 1964) дар он кишвар қорбурд доштанд. Нилсанҷи ҷазираи Равза дар соли 715 мелодӣ сохта шуда, дар соли 815 мелодӣ бозсозӣ гардид, вале дар соли 850 мелодӣ дар натиҷаи обхезии қалон вайрон шуд. Нилсанҷро, ки то замони мо расидааст, ниёи тоҷикон Абулаббос Аҳмад ибни Муҳаммад ибни Касири Фарғонӣ, ки дар Фарб бо номи Алфраганус машҳур аст, бунёд кардааст. Соли 2007 дар назди Нилсанҷ тандиси Фарғонӣ қомат афрохт, ки ҳадаи Ўзбекистон ба Миср аст.

Нилсанҷ аз ҷоҳи бузурге иборат аст, ки умқи он аз сатҳи Нил пойинтар аст. Чоҳ ба Нил тавассути се нақб, ки ҳар кадом дар баландии гуногун ҷойгиранд, пайванд аст. 45 зинапоя, ки баландии ҳар кадом 24 см мебошад, то қаъри чоҳ сарозер мешаванд. Зинапояҳо имкон медоданд, ки сатҳи оби Нил зуд қироат гардад. Дар маркази чоҳ сутуни ҳаштгӯшаи мрамрӣ қомат афрохтааст, ки дар болои он тири ҷӯби бузург хобидааст. Сутуни мазкур ба 19 оринҷ (1 оринҷ тақрибан ба ним метр баробар аст) тақсимбандӣ шудааст ва, бино бар ин, имкон медиҳад, ки сатҳи об то 9,5 метр андозагирӣ шавад. Тавассути Нилсанҷ андоза гирифтани сатҳи об барои ҳокимони Миср ва мардуми одӣ муҳим буд. Дар моҳҳои тобистонӣ Нилсанҷи Қоҳира барои танзими тақсими об ва муайян намудани мизони молиёте, ки бояд супорида шавад, истифода мегардид. Сатҳи матлуби оби Нил то аломати 16 оринҷ буд. Сатҳи камтар маънои хушксолӣ ё қаҳтиро дошт. Аммо сатҳи болотар ба маънои обхезии фоҷиабор буд.

Чунон ки дар боло ишора шуд, Нилсанҷро яке аз бузургтарин ситорашиносонии қарни IX мелодӣ Абулаббос Аҳмад ибни Муҳаммад ибни Касири Фарғонӣ бо дастури халифаи аббосӣ Мутаваккил сохтааст. Яке аз даҳонаҳои қурраи Моҳ номи ӯро дорад (Алфраганус). Аҳмади Фарғонӣ дар Фарғонаи Фарорӯд дар соли 800/805 ба дунё омадааст. ӯ солҳои вопасини худро дар Миср гузаронда, дар соли 870 дар он сарзамин дармегузарад. Асари машғури Фарғонӣ “Китобу ҷавомеъи ғилм-ин-нучум ва усул-ил-ҳаракат-ис-самовия” ханӯз дар қарни XII мелодӣ ба забони лотинӣ ва дар қарни XIII ба забони ибрий

тарчума шуда, дар Аврупо шуҳрати зиёд дошт. Дар фасли якуми китоби мазкур гоҳномаҳои арабӣ, сурӣ, румӣ, мисрӣ ва эронӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Аз шаҳривармоҳи қадим дар Қоҳира будем ...

Дар Қоҳира кӯчае ҳаст, ки номи шоир, мутафаккир ва ҷаҳонгарди машҳури тоҷик Носири Хусравро дорад. Зимнан бояд зикр кард, ки кӯчаҳои дигари пойтахти Миср низ номи ниёкони бузурги моро доранд. Масалан, яке аз кӯчаҳо дар маркази шаҳри Қоҳира дар соҳили зебоманзари рӯди Нил ба номи Ибни Синост. Сабаби ин номгузорӣ арҷгузори мисриён ба “Сафарнома”-и Носири Хусрав аст, ки бахши муҳимме аз он китоб ба тавсифи Миср ва шаҳрҳои он, аз ҷумла Қоҳира ихтисос дорад: *“ва он (Қоҳира) шаҳре шуд, ки назири он кам бошад... Ва он осоиш ва амн, ки он ҷо (дар Миср) дидам, ҳеч ҷо надидам... Амну фароғати аҳли Миср бад-он ҳад буд, ки дӯкониҳои базозон ва саррофон ва ҷавҳариёнро дар набастандӣ.”*

Аз “Сафарнома”-и Носир Хусрав огаҳӣ пайдо мекунем, ки дар замони Фотимиён қисме аз аҳолии Қоҳираро мардуми Эрону Фарорӯд ташкил медоданд. Масалан, Носири Хусрав дар “Сафарнома” аз лашкари султони Миср ҳикоят мекунад, ки эронӣён низ ҷузви он буданд: *“ва гурӯҳеро машориқ мегуфтанд ва эшон туркон буданд ва аҷамиён. Сабаб он ки асли эшон тозӣ набудааст, агарчи эшон беитар ҳамон ҷо дар Миср зодаанд, аммо исми эшон аз асл муштақ бувад. Гуфтанд эшон даҳ ҳазор мард буданд азимҳайкал.”* Гузашта аз ин, яке аз 10 маҳаллаи Қоҳира, бино бар “Сафарнома”, дар он замон “ҳорат-уд-даёлима” (маҳаллаи дайламиён) ном доштааст. “Сафарнома”-и Носири Хусрав дар Миср ба арабӣ тарҷума ва чоп шудааст.

Чунон ки маълум аст, Қоҳира дар соли 969 дар замони ҳукумати сулолаи Фотимиён, ки пайравони мазҳаби исмоилӣ буданд, бунёд ёфтааст. Азҳари Шариф низ, ки моҳи апрели соли гузашта 1050-сола шуда буд (панҷ сол пеш ба муносибати 1045-солагии он байни ман, ба сифати сафири Тоҷикистон, ва Шайхи Азҳар мукотиба сурат гирифта буд), дусад соли аввал исмоилӣ буда, танҳо пас аз омадани Салоҳиддини Айюбӣ ба муассисаи сунӣ табдил мегардад. Имоми ҳаштуми Фотимиён Ал-Мустансир Биллоҳ (1036-1094) мутафаккир ва ҷаҳонгарди бузурги мо Носири Хусрави Қубодиёниро ҳангоми сафараш ба Миср ба ҳузур пазируфта, ба зиммаи ӯ “ҳуччати ҷазираи Хуросон”-ро вомегузорад (*Мухтори имоми аср гаштам, / Чун тоату дин шуд ихтиёрам*). Ногуфта намонад, ки пеш аз Носири Хусрав файласуф ва олими бузурги дигари мо - Абунасири Форобӣ низ муддате (солҳои 948-949) дар Миср зиста буд.

Ёд бод он шаб, к-он шамсаи хубони Тароз...

27 октябри 2014 набераи вопасин амири Бухоро аз Сафорати Тоҷикистон дар Қоҳира боздид кард. Номи набераи амир Муборак Насруллоҳ Мубашшири Тарозӣ аст. Ӯ дар соли 1950 дар Қоҳира ба дунё омада, дар гузашта дар вазифаи мудири кулли идора дар Вазорати тичорат ва саноати Миср кор кардааст. Баргузори мулоқоти мазкурро сафири Афғонистон дар Миср Фазлурраҳмон Фозил, ки дар бораи аҳвол ва осори падарбузургу падари Муборак Тарозӣ пажӯҳиши илмӣ анҷом додааст, тавсия намуда буд. Дар зер фишурдаи таърихе, ки набераи амир бароям қисса кард, меояд.

Бобои меҳмони мо аз тарафи падарӣ олими шинохтаи қарни XIX-XX, шайхулқузот Мубашширхони Тарозии Хусайнӣ мебошад, ки пас аз омадани болшевикон ба Осиеи Марказӣ дар соли 1929 ба Афғонистон ҳичрат карда буд. Мубашширхон дар шаҳри таърихии Тароз, ки “аҳли он ба камоли ҳусн шуҳраи офоқанд” ва ҳоло ҷузви қаламрави Қазоқистон аст, зода шудааст. Подшоҳи Афғонистон Мубашширхони Тарозиро хуш пазируфта, ӯро ба вазифаи Раиси Девони

подшоҳӣ дар масъалаҳои муносибатҳои хориҷӣ таъйин менамояд. Мубашширхон дар Афғонистон 20 сол (аз соли 1929 то 1949) зиндагӣ мекунад. Аммо панҷ соли охирини иқомат дар Афғонистонро ӯ зери фишори Иттиҳоди Шӯравӣ дар ҳабси хонагӣ дар қасри подшоҳӣ мегузаронад (фаъолиятҳои сиёсии ӯ дар Кобул боиси нигаронии зиёди Москва буд). Дар натиҷа хонаводаи Тарозӣ водор мегардад, ки январи соли 1950 аз тариқи Покистон ба Миср ҳичрат кунад. Мубашширхони Тарозӣ пири тариқати нақшбандия низ будааст. Ӯ соли 1977 вафот карда, дар Қоҳира дар гӯристони хонадони Тарозӣ дар паҳлӯи пирони тариқати нақшбандия ба хок супорида мешавад.

Падари меҳмони мо Насруллоҳ Мубашшири Тарозӣ аст, ки солҳои зиёд ба сифати мутахассиси дастхатҳо дар Дорулкутуби Қоҳира ва устои забонҳои шарқӣ дар донишгоҳҳои Миср кор кардааст. Ҳангоми иқомат дар Афғонистон Донишгоҳи Кобулро дар риштаи забон ва адабиёти форсӣ хатм карда, муддате ба сифати мударрис дар яке аз мадрасаҳои Кобул кор мекунад. Насруллоҳ Тарозӣ хабари дар соли 1991 ба истиклоли давлатӣ расидани ҷумҳуриҳои Осиеи Марказиро бо ҳаяҷони зиёд қабул намуда, ба ин муносибат намоз мегузорад. Ба гуфтаи меҳмони мо, бобову падари ӯ пайваста дар фикри Ватан буданд (меҳри хосаи меҳмони мо низ ба сарзамини аҷдодаш дар рафтори ӯ ҳангоми боздидаш аз Сафорат зоҳир гардид. Ӯ аснои даромадан ба ва баромадан аз толори пазироии Сафорат дар рӯбарӯи портрети Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба монанди афсарони мисрӣ қомат рост карда, бо овардани дасти рост ба канори пешони сар арзи эҳтиром ба ҷо меорад. Илова ба ин, хоҳиш мекунад, ки ба ӯ парчами Тоҷикистон тухфа гардад). Насруллоҳ Тарозӣ соли 2002 дар Қоҳира чашм ба дунё мепӯшад.

Насруллоҳ Тарозӣ дар таърихи муносири Миср нақши арзанда дорад. Ӯ нахустин касе буд, ки васиқаи усмониро, ки ба Миср тааллуқ доштани шаҳри Тобо дар шибҳқазираи Синоро исбот мекунад, ба забони арабӣ тарҷума намуд. Дар асоси санади мазкур Девони байналмилалӣ додгустарӣ дар бораи бозгашти Тобо аз Исроил ба Миср ҳукм содир кард. Ӯ инчунин васиқаи сохтмони канали Суэзо аз забони туркии усмонӣ ба забонҳои туркӣ ва арабӣ тарҷума кард. Санади мазкур тафсилот ва шароити сохтмони канали Суэз дар аҳди хидев Исмоилро тавзеҳ медиҳад. Аз ӯ даҳҳо китобу мақолаҳои илмӣ ба забонҳои форсӣ, туркӣ ва арабӣ, девони ашъори форсӣ ва туркӣ, қиссаи ривоятҳои форсӣ боқӣ мондаанд. Вай “Таърихи Бухоро”-и Наршахиرو ҳамроҳ бо устод Амин Абдулмачиди Бадавӣ аз форсӣ ба арабӣ тарҷума карда, ба он муқаддима ва таълиқ навиштааст. Он китоб дар Қоҳира дар соли 1993 ба ҷоп расид. Феҳрасти дастхатҳои форсӣ ва туркиро тартиб додааст. Барои хидматҳои барҷастаи илмиаш Раисҷумҳури Миср Ҷамол Абдунносир ба Насруллоҳ Тарозӣ дар соли 1964 ба таври истисноӣ шаҳрвандии мисрӣ эъто намуд.

Бобои меҳмони мо аз ҷониби модарӣ вопасин амири Бухоро Сайид Муҳаммади Олимхон мебошад. Модари Муборак Тарозӣ духтари калонии Амир Олимхон - Муҳаррама Моҳбегим будааст. Бобокалони дигари меҳмони мо бо номи Бузургхон вопасин ҳокими Туркистони Шарқӣ (ҳоло Ноҳияи Худмухтори Синҷон-Уйғури Чин аст) будааст. Бузургхон аз дудмони Офокҳочаҳо буда, пойтахти давлати сулолаи мазкур шаҳри Кошғар буд. Мазори Офокҳочаҳо дар Кошғар ҳоло яке аз саҳнгоҳҳои он шаҳр ба шумор рафта, дарвозаи мазор, равоқи масҷиди ҷомеъ ва сангҳои қабри Офокҳочаҳо катибаҳои зиёди форсӣ оро медиҳанд (*Дар ин кори нақӯ ҳар кас, ки мебандад камар, ё Раб / Барои хидматаш меёфт ду бог дар ҷаннат* – яке аз он катибаҳо). Замони маъмурияти дипломатиам дар Чин аз ин мавзеи таърихӣ дидан карда будам ва чанд аксе ҳам гирифтаам.

Дониш, аз тарки ҷаҳон ҳоли ту осуда нашуд ...

Субҳи офтобии 18 феввали 2019 дар сахни меҳмонхонаи Марриотти Қоҳира бо бародарон Одил Дониш (соли таваллудаш 1949) ва Шариф Дониш (соли таваллудаш 1946) мулоқот кардам. Он ду нафар узви хонадони Донишҳо дар Миср ҳастанд, ки насабашон, бино ба ривояти онҳо, ба шахсе мерасад, ки ўро Хоча Аҳмади Дониш меноманд. Хоча Аҳмади Дониш дар қарни XIX аз Бухоро ба Миср омада, дар ин кишвар бо як зани мисрӣ издивоҷ мекунад. Аз издивоҷи Хоча Аҳмади Дониш ва он зан, ки номаш маълум нест, се писар - Муҳаммад, Абдурахмон ва Маҳмуд ба дунё меоянд. Бародарон Одил ва Шариф наберагони писари якуми Хоча Аҳмади Дониш – Муҳаммади Дониш (соли вафоташ 1946) мебошанд. Одил Дониш пажӯҳишгар дар Маркази илмии IBM дар Париж буда, ҳамзамон раиси ширкати Рустоҳои хушманд (Smart Villages Company) аст.

Бино ба ривояти мусоҳибони ман, Хоча Аҳмади Дониш пас аз чанд соли зиндагӣ дар Миср кишварро тарк карда, ба ҳамсару фарзандонаш ба Бухоро бармегардад. Ҳамсару фарзандони Хоча Аҳмади Дониш дар шаҳри Танто, ки дар минтақаи делтаи Нил воқеъ аст, ба сар бурда, дар он шаҳр тақияи хонаводагии худро таъсис медиҳанд. Бухороӣне, ки роҳашон дар он солҳо аз Миср мегузашт, одатан дар он тақия (хонақоҳ) таваққуф мекарданд. Одил ва Шариф Дониш таъкид намуданд, ки дар хонаводаи онҳо дар гузашта пухтани таомҳои ғайримисрӣ, ба монанди лағмон ва палов, маъмул буд, ки ба бухороӣ будани чадди бузурги онҳо далолат мекунад. Бино ба гуфтаҳои Одил ва Шариф Дониш, эҳтимоли қавӣ вучуд дорад, ки чадди бузурги онҳо - Хоча Аҳмади Дониш ҳамон олим ва мутафаккири номдори қарни XIX-и тоҷик Аҳмади Дониш аст. Барои тақвияти гуфтаҳои худ мусоҳибони ман акси бобои худ – Муҳаммадро, ки писари Хоча Аҳмади Дониш аст, нишон доданд. Дар ҳақиқат байни акси Муҳаммади Дониш ва сурати машҳури Аҳмади Дониш, ки дар байни ду нафар дарбории манғитӣ ва як нафар афсари рус ҳангоми сафар ба Санкт-Петербург тасвир ёфтааст, шабоҳатҳои зиёди барҷаста ба чашм мерасад.

Дар байни хонадони Донишҳо дар Миср аҳли илму ҳунар бисёр аст ва ба гуфтаи мусоҳибони ман, алоқаи хонадони онҳо ба илму ҳунар ирсӣ буда, ба сарсулолаи онҳо - Хоча Аҳмади Дониш бармегардад. Гузашта аз ин, яке аз наберагони Хоча Аҳмади Дониш – Раҳод Дониш ба вазифаи сафири Миср дар Малайзия таъйин шуда буд. Ба писари Хоча Аҳмади Дониш – Муҳаммад, азбаски дар Миср зода шуда буд, бо фармони подшоҳи вақти Миср Форук шаҳрвандии мисрӣ дода шуда буд. Дар поёни мулоқот Одил ва Шариф Дониш таъкид намуданд, ки чиҳати ёфтани ҳақиқат дар масъалаи пайванди хонадони онҳо бо Аҳмади Дониш тамоми васиқаҳои санадҳои, ки аз Хоча Аҳмади Дониш дар хонадони онҳо маҳфуз аст, бори дигар аз назар гузаронда, натиҷаи он кӯшишро ба тавачҷуҳи ин ҷониб хоҳанд расонд. Дар ин росто онҳо ниҳоят доранд, ки дар замони муносиб аз Бухоро ва Душанбе низ боздид кунанд.

Чунон ки медонем, дар осоре, ки аз Аҳмади Дониш боқӣ мондааст, сухане аз сафари ў ба Миср нест. Вале дар “Наводир-ул-вақоъ”-и ў қиссаи ҷолибе ҳаст, ки “Дар ҳикояти ҳоҷӣ ва манӯфеи сафар ва ҳислати занон” унвон дорад. Он чизе ки дар он ҳикоя дар робита ба мавзӯи мо ҷалби тавачҷуҳ мекунад, ҳамон сафари қаҳрамони аслии он ҳикоя ба Миср ва муоширати ў бо занони мисрӣ буд. Аз сӯи дигар, дар назар бояд дошт, ки Аҳмади Дониш олими дин ҳам буд ва чун қоидаи ин тоифа мардум ба ҳаҷ мерафтанд ва Миср яке аз истоғҳои муҳим аснои сафари ҳоҷӣне буд, ки масири мазкурро Носири Хусрав дар “Сафарнома” батафсил баён кардааст. Дар ҳар сурат посухи қатъиро дар бораи нисбати хонадони мисрии Донишҳо ба Аҳмади Дониши Бухорӣ омӯзиши санадҳои бозмондаи Хоча Аҳмади Дониш ва таҳлили DNA дода метавонад. Вале, мутаассифона, оромгоҳи

аллома Аҳмади Дониш бар асари бозсозиҳо дар зодгоҳаш Бухоро аз байн рафтааст. Зимнан бояд арз кард, ки таҳлили DNA собит сохтааст, ки дар раги аберагони Хоҷа Аҳмади Дониш дар баробари хуни қибтӣ (мисрӣ) хуни мардумони Осиёи Марказӣ низ ҷорист.

Чу аз Наврӯз гардад ин ҷаҳон нав ...

Сафорати Тоҷикистон дар Қоҳира ҳар сол ба муносибати ҷашни Наврӯзи ҷаҳонафрӯз базми идона барпо мекард. Ба маҳфилҳои наврӯзии Сафорат шахсони расмӣ, аҳли адаб ва фарҳангу хунар, рӯзноманигорону соҳибкорони кишвари маҳалли иқомат, инчунин сафирони кишварҳои хориҷӣ ва шаҳрвандони тоҷики муқими Миср даъват мешуданд. Сафири Тоҷикистон дар сухани шодбошӣ аҳли толорро ба муносибати фаро расидани Наврӯзи хучастапай табрик намуда, аз маншаъ, моҳият ва арзишҳои волои ҷашни мазкур, ки имрӯзҳо дар Тоҷикистон чун ҳазорон сол пеш “бо сад ҳазор нузҳату ороиши аҷиб” таҷлил мегардад, ёд мекард. Рамзҳои наврӯзӣ, аз қабилӣ бисоти сабзаву суфраи «Ҳафт син», ки толори зиёфатро оро медоданд, дар маркази тавачҷуҳи ҷамагон қарор мегирифтанд. Гузашта аз ин ба ҳар меҳмони ҷашн китобчаи мусаввар, ки аз фишурдаи мақолаи донишманди тоҷик Акбар Турсон “Фарҳанги Наврӯз ва ормонҳои СММ” иборат буд, тақдим мегардид. Рӯзномаҳои мисрӣ дар бораи баргузори ҷашни Наврӯз дар Қоҳира хабару мақолаҳо мунташир мекарданд. Бузургдошти Наврӯзи бостонӣ дар Қоҳира пайванди ҳамешагӣ ва ногусастани фарҳанги тоҷикон бо Наврӯзро ба ҷомеаи мисрӣ ва меҳмонони базм таъкид менамуд.

Ба мушоҳида мерасид, ки мисриён ба Наврӯз алоқаи хосе доранд ва ин бесабаб нест. Дар миёни қибтиёни Миср, ки масеҳиёни бумии кишвар мебошанд, иде ба номи Нирӯз ҳаст, ки дар аввали соли қибтӣ дар рӯзи якуми моҳи тут баргузор мешавад. Дар ин рӯз, ки ба 11 сентябр рост меояд, мавсими обхезии рӯди Нил ба авҷи худ мерасад ва аз ҳосилхезии соли нав мужда медиҳад. Мисриён дар ин ҷашн маросиме назирӣ эронӣ қадим доранд, монанди барафрӯхтани оташ ва рехтани об. Шояд ин идро мисриёни қадим аз эронӣ гирифта бошанд, чун аз замони Комбиз – дувумин шоҳи Ҳахоманишӣ (539-522 пеш аз милод) Миср ба тасарруфи Эрон даромад, то он ки ҳамлаи Искандари Мақдунӣ ба ҳокимияти сулолаи Ҳахоманишӣ хотима дод (330 пеш аз милод). Вале ба ривояти дигар, Нирӯз вожаи қибтист, ки маънояш “рӯдҳо” аст ва ба ҷаҳони рӯди Нил дар оғози соли нави қибтӣ ишора дорад.

Бо Наврӯз дар Миср боз як падидаи нучумӣ рафт дошта метавонад. Офтоб ҳар сол ду бор 21 март ва 21 сентябр, яъне дар рӯзи эътидоли баҳорӣ ва эътидоли тирамоҳӣ ба сурати амудӣ ба ҷаҳраи мучассамаи бузурги Абулҳавл (Сфинкс) метобад, ки дақиқан баробар бо аввали фарвардину ҷашни Наврӯз ва ҳамчунин аввали фасли тирамоҳи эронист. Қашфи мазкур нишон медиҳад, ки мисриёни қадим тасодуфан сахраеро барои тарошидани пайкари Абулҳавл интиҳоб накардаанд, балки ба таври дақиқ ва бо муҳосиботи илмӣ ин сахраеро бо тавачҷуҳ ба гардиши солони Замин ба даври Офтоб баргузидаанд. Ногуфта намонад, ки тандиси Абулҳавли бузург, ки дар назди Ахромоти бузурги Ҷиза воқеъ аст, ҳадди ақал 4,5 ҳазор сол таърих дошта, сохтмони онро ба фиръавни сулолаи ҷаҳоруми Мисри Бостонӣ Ҳафраъ нисбат медиҳанд, ки ӯ тақрибан дар солҳои 2558-2532 пеш аз мелод фармонфармоӣ кардааст.

Поёни сухан

Феврале 2007 нахустин сафари расмӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Ҷумҳурии Арабии Миср баргузор гардид, ки дар он бастаи санадҳои ҳамкорӣ байни ду кишвар дар арсаҳои гуногун ба имзо расид. Яке аз натиҷаҳои муҳими он боздиди таърихӣ ифтитоҳи Сафорати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Қоҳира октябри 2007 буд, ки он нахустин намоёндагии дипломатии кишвари мо дар ҷаҳони араб гардид.

THE FUTURE OF POLITICAL ISLAM

GRAHAM E. FULLER

Dedication

I dedicate this book with my love to my wife Prue, who has shared so many years with me in the Muslim world, raising our children Samantha, Melissa and Luke there, partaking in Muslim culture and life in the company of our many Muslim friends.

May the Muslim world find its way.

Ояндаи исломи сиёсӣ

Граҳам Е.Фуллер

Эҳдо кардан

Ман ин китобро ба муҳаббати худ ҳамсарам Прю, ки бо ман солҳои зиёд дар ҷаҳони ислом буд ва фарзандонамон Саманта, Мелисса ва Люкро тарбия меод ва дар маҳфилҳои фарҳангии мусулмонон ва дар сафи дӯстони сершумори мусулмонамон ҳамроҳам иштирок мекард, мебахшам.

Бигзор олами мусалмонон роҳи худро ёбанд.

CONTENTS

Мундариҷа

Dedication

Preface

Introduction

1. The Anguish of Islamic History
2. The Uses of Political Islam: Islamism in Action
3. Islamist Polarities
4. Islamism and Global Geopolitics
5. Islam and Terrorism
6. Islamism in Power: Iran, Sudan, and Afghanistan
7. Islamism in Politics
8. Islamism and the West
9. The Impact of Global Forces on Political Islam
10. The Future of Political Islam:
Its Dilemmas and Options

Notes

Index

Эҳдо кардан (Бахшидан)

Сарсухан

Муқаддима

1. Изтироб (ғиромат) дар таърихи ислом
2. Истифодаи исломи сиёсӣ: исломгарой дар амал
3. Қутбҳои исломӣ
4. Исламгарой ва геополитикаи ҷаҳонӣ
5. Ислам ва терроризм
6. Исламгарой дар қудрат: Эрон, Судон ва Афғонистон

7. Исломгарой дар сиёсат
8. Исломгарой ва Ғарб
9. Таъсири нерӯҳои ҷаҳонӣ ба исломи сиёсӣ
10. Ояндаи исломи сиёсӣ:

Шарҳҳо

Индекс

PREFACE

Сарсухан

This Book is the product of long years of living in the Muslim world, watching and thinking about the phenomenon of political Islam. I have been influenced by countless people and writings over the years, a great deal of them entirely assimilated to the point where the original sources are no longer within recall.

Ин китоб махсули зиндагии солҳои тӯлонӣ дар ҷаҳони ислом аст, ки падидаҳои исломи сиёсиро мушоҳида ва андеша кардаам. Дар тӯли ин солҳо ба ман мардумон ва меҳнати бешумори онҳо таъсир карданд, ки қисми зиёди онҳо комилан аз худ карда ва дигар сарманбаъҳоро ба хотир овардан намешавад.

I have taken the liberty not to attach a bibliography since there are so many books that have profoundly influenced my thinking over the years that I would not know where to begin listing them or how to limit the size of that list.

Ман ҷуръат кардам, то библиография хамроҳ накунам, зеро китобҳои ҳастанд, ки дар тӯли солҳо ба тафаккури ман таъсири амиқ расонидаанд ва ман наметавонам онро аз кучо сар кунам ва ҷӣ гуна андозаи номгуйи онро маҳдуд кунам.

Researching and writing the book has been an intellectual odyssey as well, since my views have been under constant evolution as they shift and take on new refinements and as the multiple aspects of political Islam continue to reveal themselves in more complex ways. Indeed, on a topic as complex as the place of political Islam in world politics, my thinking continues to evolve, but the book has to be completed, even though my own views will continue to evolve even after its publication.

Таҳқиқ ва навиштани китоб низ як одиссаи (ҳикояи) зеҳнӣ буд, зеро нигоҳи ман доимо тағйир мешуд (таҳаввул) ва ислоҳҳои нав ба ҷанбаҳои гуногуни исломи сиёсӣ худро ба таври мураккаб зоҳир мекунанд. Воқеан, ин мавзӯ, ки ҳамчун ҷойгоҳи исломи сиёсӣ дар сиёсати ҷаҳонӣ мураккаб аст, тафаккури ман низ доимо таҳаввул меёбад, аммо китоб бояд ба анҷом расонида шавад, ҳарчанд дидгоҳи шахсии ман пас аз интишори он низ инкишоф меёфт.

I cannot begin to list all the people to whom I owe thanks and inspiration in granting me one or more interviews or for sharing their ideas, thoughts, and correctives with me over many years—a large number of whom I count as good friends as well.

Ман наметавонам ҳамаи он шахсонро номбар кунам, то ин ки миннатдорӣ ва руҳбаландиамро, ки як ё якчанд мусоҳиба ва фикру ақидаҳо изҳор намуда ва солҳои тӯлонӣ корамро таҳрир намуданд баён кунам, ки шумораи зиёди онҳоро низ дӯстони бисёр хубам мешуморам.

A partial list would include Imaduddin Ahmad, Qazi Hussain Ahmad, Mumtaz Ahmad, Akbar Ahmed, Fouad Ajami, Taha Jabir al-Alwani, Jon Anderson, Munawar Anees, Ali Aslan, Nik Aziz, Peter Bechtold, Akif Beki, Jonah Blank, Ali Bulac, Dick Bulliet, Francois Burgat, Rusen Cakir, Cengiz Candar, Louis Cantori, Ray Close, Juan Cole, Richard Dekmejian, Charles Dunbar, Michael Collins Dunn, Abdel Malik Eagle, Abdelwahhab al-Efendi, Dale Eickel- man, John Entelis, John Esposito, Muhammad Fadlallah, Mamoun

Fandy, Sa'd al- Faqih, Anisa Abd el-Fattah, Rend Rahim Francke, Greg Gause, Ashraf Ghani, Rashid al-Ghannushi, Nilufer Gole, Fethullah Gulen, Fred Halliday, Mohamed Elhachmi Hamdi, Michael Hudson, Shirin Hunter, Rifaat Hussein, Hassan Ibrahim, Paul Jabber, Mansoor al-Jamri, Tarik Jan, George Joffe, Nadeem Kazmi, Musa Keilani, Geoff Kemp, Nat Kern, Muqtedar Khan, Yusif al-Khoei, Rami Khouri, Judith Kipper, Fehmi Koru, Martin Kramer, Charles Kurzman, Laith Kubba, Ian Lesser, Remy Leveau, Serif Mardin, Salam al-Mariati, Phebe Marr, Hisham Milhem, Roy Mottahedeh, Chandra Muzaffar, Basheer Nafi, Ghanim Najjar, Emile Nakhle, Vali Nasr, Farish Noor, Dick Norton, Daniel Pipes, Yusif al- Qaradawi, Amien Rais, Ahmed Rashid, Bernard Reich, Alan Richards, Glenn Robinson, Eric Rouleau, Olivier Roy, Muwaffaq al-Rubaie, Barney Rubin, Bill Rugh, Hazem Saghieh, Jillian Schwedler, Saeed Shehabi, Tony Sullivan, Shibley Telhami, Hasan al-Turabi, Azzam Tamimi, Bassam Tibi, John Voll, Abdurrahman Wahid, Jenny White, Enders Wimbush, Robin Wright, Judy Yaphe, Hakan Yavuz, Ahmad Yusef, Imtiyaz Yusif, William Zartman, and Jim Zogby.

Ба рӯйхат қисман ворид мешаванд: Имадуддин Аҳмад, Қозӣ Ҳусейн Аҳмад, Мумтаз Аҳмад, Акбар Аҳмад, Фуад Ачамӣ, Таҳа Ҷобир ал-Алвонӣ, Ҷон Андерсон, Мунаввар Анис, Алӣ Аслан, Ник Азиз, Питер Бехтолд, Акиф Бекӣ, Ҷона Бланк, Алӣ Булак, Дик Буллет, Франсуа Бургат, Русен Чакир, Ҷенгиз Кандар, Луис Кантори, Рэй Клоуз, Хуан Коул, Ричард Декмегиан, Чарлз Данбар, Майкл Коллинз Данн, Абдель Малик Игл, Абдулваҳҳоб ал-Эфенди, Дейл Эйкелман, Ҷон Энтелис, Ҷон Эспозито, Муҳаммад Фадлаллоҳ, Мамун Фанди, Саъд ал-Факеҳ, Аниса Абдулфатҳат, Ренд Раҳим Франке, Грег Гауз, Ашраф Ғанӣ, Рашид ал-Ганнушӣ, Нилуфер Гол, Фатхуллоҳ Гулен, Фред Ҳаллидэй, Муҳаммад Элҳачми Ҳамдӣ, Майкл Худсон, Ширин Хантер, Рифъат Ҳусейн, Ҳасан Иброҳим, Пол Ҷаббер, Мансур ал-Ҷамрӣ, Тарик Ян, Ҷорҷ Ҷофф, Надим Казмӣ, Мӯсо Кейлани, Геофф Кемп, Нат Керн, Муктедар Хон, Юсуф ал-Хоей, Рами Хури, Ҷудит Киппер, Феҳми Кору, Мартин Крамер, Чарлз Курзман, Лайт Кубба, Ян Лессер, Реми Лево, Сериф Мардин, Салам ал-Мариати, Фебе Марр, Хишам Милҳем, Рой Моттахеде, Чандра Музаффар, Башир Нафӣ, Ғаним Наччар, Эмил Нахле, Вали Наср, Фариш Нур, Дик Нортон, Даниэл Пайпс, Юсуф ал-Қародави, Амиен Раис, Аҳмад Рашид, Бернард Рейх, Алан Ричардс, Глен Робинсон, Эрик Руло, Оливье Рой, Муваффақ ал-Рубай, Барни Рубин, Билл Руг, Ҳазем Сағие, Цилян Шведлер, Саид Шаҳабӣ, Тони Салливан, Шиблей Телҳамӣ, Ҳасан ат-Туробӣ, Аъзам Тамимӣ, Бассам Тибӣ, Ҷон Волл, Абдурраҳмон Воҳид, Ҷенни Вайт, Эндерс Уимбуш, Робин Райт, Ҷуди Яфе, Ҳакан Явуз, Аҳмад Юсуф, Имтиёз Юсиф, Уилям Зартман ва Чим Зогби.

There are many others whose names, through failing memory, I have inadvertently neglected to mention and who I hope will forgive me; their intellectual contributions have been important. Sadly, after the book has gone to the publisher I know I will think of many more names which I would like to have included.

Бисёр шахсони дигар ҳастанд, ки номҳояшонро бинобар бад будани хотираам тасодуфан фаромӯш кардам ва умедворам онҳо маро мебахшанд; чун саҳми маънавии онҳо муҳим буд. Мутаассифона, пас аз он ки китоб ба нашркунанда мерасад, фикр мекунам боз бисёр номҳо бахотирам меоянд, чун мехостам онҳоро низ дохил кунам.

The views in the book are, of course, strictly my own and should not be automatically attributed to any of the above individuals.

Дидгоҳ дар ин китоб албатта, танҳо ба ман тааллуқ дорад ва набояд ба таври бевосита ба ҳеҷ кадоме аз шахсони дар боло зикр гардида мансуб доништа шавад.

I would especially like to thank the following individuals who have helped me directly in taking the time to comment thoughtfully on the manuscript: Daniel Brumberg, Ibrahim Karawan, Mark Katz, Laith Kubba, Tamara Sonn, and my editor David Pervin.

Махсусан мецохам, ба шахсони зерин миннатдории худро баён кунам, ки бевосита вақти худро дарег надошта, дастнависи зеринро мулохизакорона тавзеҳ намуданд: Даниэл Брумберг, Иброхим Караван, Марк Кац, Лайт Кубба, Тамара Сонн ва муҳаррири ман Дэвид Первин.

Above all I must recognize the generous grant from the Smith Richardson Foundation without which it would have been impossible to write this book.

Пеш аз ҳама, мехостам сахми гранти Бунёди Смит Ричардсонро ёдовар шавам, чун бидуни онҳо навиштани ин китоб ғайриимкон буд.

INTRODUCTION

Муқаддима

What is Political Islam? How does it act in the world? What challenges does it pose to the world, and what challenges does it face? And finally, where is it headed? These are the fundamental questions addressed in this book.

Исломи сиёсӣ чист? Он дар ҷаҳон чӣ гуна амал мекунад? Он барои ҷаҳон чӣ гуна мушкилотро пеш меорад ва бо кадом мушкилот рӯ ба рӯ мешавад? Ва ниҳоят, он ба кучо равона шудааст? Инҳо саволҳои асосие мебошанд, ки дар ин китоб оварда шудаанд.

These questions became a whole lot less academic with the 11 September 2001 attack on the World Trade Center and the Pentagon, which suddenly brought Middle East politics home to Americans with a vengeance. What is in many ways a struggle within the Middle East had burst out of its confines to affect everyone. The East and the West are now just beginning a long process of sorting out the repercussions that touch upon the nature of entrenched and ineffective Middle Eastern regimes, their Islamist oppositions, Western hostility, and the presence of terrorist groups feeding off all these problems.

Ин савол бештар ё камтар аз 11 - уми сентябри соли 2001 бо ҳамла намудан ба Маркази Ҷаҳонии Тичорат ва Пентагон ба миён омад, ки ногаҳон сиёсати Ховари Миёна ба амрикоӣҳо интиқом овард. Он чи аз бисёр чихатҳо вучуд дорад, муборизае дар Ховари Миёна аз сарҳадҳои худ берун омада, то ҳамаро таҳти таъсир қарор диҳад. Шарқ ва Ғарб айни ҳол дар раванди тӯлонии ҳал намудани оқибати воқунишҳо мебошад, ки ба пурзур қардани режимҳои бесамари Ховари Миёна, муҳолифатҳои исломгароёнаи онҳо, хусумати Ғарбӣ ва хузур доштани гурӯҳҳои террористӣ, ки ҳамаи ин мушкилотро мепарварад тааллуқ дорад.

Yet, even as the West demonstrates a new and heightened attention to Islam, a basic ongoing, long-term struggle for the soul of Islam within the Muslim world is also intensifying under the new pressures. Political Islam is growing, expanding, evolving, and diversifying. And it will be an inevitable if not a dominating feature of politics in the Muslim world for quite some time to come. Islamic terrorism itself may represent only a thin wedge of the overall Islamic political spectrum, but it has the power to set the broader agenda between “Islam and the West” as Usama bin Ladin and the resultant American War Against Terrorism have demonstrated.

Бо вучуди ин, ҳатто дар Ғарб таваҷҷуҳи нави худро ба ислом нишон медиҳанд, асоси вазъи мавҷуд, муборизаи доимӣ ва дарозмуддат барои руҳи Ислом дар ҷаҳони мусалмонон, ки инчунин зери фишори нав мебошад шиддат меёбад. Исломи сиёсӣ

афзоиш, ривоч, рушд меёбад ва гуногуншакл мешавад. Ва ин ногузир аст, агар хусусияти бартаридоштаи сиёсат дар ҷаҳони исломӣ аз нав барқарор нашавад. Худи терроризми исломӣ метавонад ҳатто як фишанги нозуки спектри исломи сиёсии умумиро ифода кунад, аммо вай қудрат дорад доираи васеи масъалаҳои байни "Ислом ва Ғарб" –ро муайян намояд, чунон ки Усома бин Лодин ва ҷанги Амрико алайҳи терроризмро нишон дод.

Here we must immediately define terms. *Islam* is a religion. Use of this word applies, properly speaking, only to the religion itself. We cannot accurately say that “Islam is on the march” or that “Islam is anti-Western”; it is rather the practice and activities of *Muslims* that can be so described. Most of the time we are talking about how Muslims *choose to understand* what Islam says about a great variety of issues on the practical level.

Инҷо мо бояд ғавран мафҳумҳоро муайян кунем. Ислом дин аст. Истифодаи ин калима, ба таври қатъӣ, танҳо ба худи дин дахл дорад. Мо дақиқ гуфта наметавонем, ки "Ислом дар раҳпаймоӣ аст" ё "Ислом зидди Ғарб аст"; аниқтараш ин амалия ва ғавроияти мусулмонон аст, ки он ба тариқи зайл тавсиф карда мешавад. Бештари вақт мо дар бораи он сӯҳбат мекунем, ки чӣ гуна мусулмонон мефаҳмиданд, ки ислом чи мегуяд ва дар бораи масъалаҳои мухталиф дар сатҳи амалӣ чиро дар назар дорад.

I use the terms *political Islam* or *Islamism* synonymously and extensively throughout the book. Readers should be warned that I define these terms perhaps more broadly than some other analysts do, reflecting the reality of the phenomenon. In my view an Islamist is one who believes *that Islam as a body of faith has something important to say about how politics and society should be ordered in the contemporary Muslim World and who seeks to implement this idea in some fashion*. The term “political Islam” should be neutral in character, neither pejorative nor judgmental in itself; only upon further definition of the specific views, means, and goals of an Islamist movement in each case can we be critical of the process. I prefer this definition because it is broad enough to capture the full spectrum of Islamist expression that runs the gamut from radical to moderate, violent to peaceful, democratic to authoritarian, traditionalist to modernist.

Ман дар тамоми китоб мафҳумҳои исломи сиёсӣ ё исломгароиро ҳаммаъно ва васеъ истифода мекунам. Хонандагон бояд огоҳ карда шаванд, ки ман ин истилоҳҳоро ба маънои васеъ аз баъзе таҳлилгарони дигар, ки инъикоси воқеияти ин падидаро мефаҳманд муайян мекунам. *Аз назари ман як исломгаро касест, ки бовар дорад ислом ба унвони як маҷмуаи имон дар мавриди ҷи гунагии назм бахшидан ба сиёсат ва ҷомаа дар ҷаҳони исломи муосир мебошад ва кумаку талош мекунад, то ба навъе ин идеаро амалӣ кунад*. Мафҳуми «исломи сиёсӣ» бояд аз ҷиҳати хусусият (характер) табиӣ бошад, дар худ на хусусияти тафсири ва на ҳукми дошта бошад; танҳо пас аз муайян кардани нуктаи назар, маъноҳо ва ҳадафҳои мушаххаси ҳаракати исломгароёне, ки дар ҳар ҳолате қарор доранд метавонем ин равандро интиқод кунем. Ман ин таърифро афзалтар медонам, зеро он маҷмуи назарҳои (спектри) густурдаи исломгароёнро, ки аз радикал то мӯътадил, аз хушунат то ба сулҳ, аз демократӣ то авторитарӣ (истибдодӣ), аз суннатгарой то модернизмро фаро мегирад.

I also employ the term *Islamic fundamentalism*, but only to refer to those Islamists who follow a literal and narrow reading of the Qur'an and the traditions of the Prophet, who believe they have a monopoly on the sole correct understanding of Islam and demonstrate intolerance toward those who differ. Many fundamentalists will insist on the absolute primacy of applying all Islamic laws as the sole touchstone of Islamic legitimacy. Fundamentalism is not the same as traditionalism at all; it can be radical in its departure from the status quo of

traditional Islamic understanding and in fact seeks to implement change through a “back to basics” approach. All fundamentalists are Islamists, but not all Islamists are fundamentalist by any means, since Islamism includes those who interpret political Islam in a more modern or liberal sense as well.

Ман инчунин истилоҳи фундаментализми исломиро истифода мебарам, аммо танҳо нисбати он исломгароёне, ки хониши маҳдуди Қуръон ва суннатҳои Паёмбарро пайравӣ мекунад ва ба ин роҳ фаҳмиши дурусти исломо маҳдуд (монополия) менамоянд ва нисбат ба касоне, ки фаҳмиши дигар доранд, таҳаммулнопазирианд. Бисёр фундаменталистон бартарияти мутлақи татбиқи ҳамаи қоидаҳои исломиро ҳамчун меъёри ягонаи қонуниятҳои ислом пофишорӣ менамоянд. Фундаментализм дар маҷмӯъ суннатгароӣ нест; ин амр метавонад дар хуруҷ аз вазъияти мавҷудӣ дарки исломи суннатӣ радикал бошад ва дар воқеъ меҳодад тавассути усули “бозгашт ба асл” таҳаввулро амалӣ кунад. Ҳамаи фундаменталистон исломгаро ҳастанд ва на ба ҳама ваҷҳ ҳамаи исломгароён фундаменталист мебошанд, зеро исломизм касонеро дар бар мегирад, ки исломи сиёсиро ба маънои бештар муосир ва озод тафсир мекунад.

**Тарҷумон: Ниёзӣ Ё.Б.
Юсуфӣ Ф.Ш.**

ҚОИДАҲОИ НАШРИ МАҚОЛАҲО БАРОИ МУАЛЛИФОН

Маҷаллаи «Осиё ва Аврупо» нашрияи Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон мебошад. Дар маҷалла мақолаю тақризҳо ва ахбор дар бахши омӯзиши сиёсат, таърих, ҳуқуқ, иқтисоди ҷаҳон, афкори иҷтимоӣ, забон, адабиёт, таърих, ҷунбишҳои динию идеологӣ ва сиёсӣ, низоъҳои минтақавӣ дар кишварҳои Осиё, Аврупо ва Амрико ба таъб мерасанд. Маҷалла мақолаҳоро бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ пазируфта, ҳамроҳи мақола фишурдаи он низ ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ талаб карда мешавад.

ТАЛАБОТИ ТАРТИБ ДОДАНИ ДАСТХАТҲО

Муаллиф дастнависро ба забонҳои тоҷикӣ ва ё русӣ пешниҳод мекунад. Фишурдаи мақолаҳо ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ бояд пешниҳод гардад, ки ҳаҷми он набояд аз 1 саҳифа беш бошад. Матни мақола бояд дар принтер бо ҳуруфи андозаи 14 дар як рӯи қоғаз сафеди андозаи стандартӣ (A4) чоп шуда, ҳар саҳифаи навишта бояд аз 28 сатр (бо шумули замима ва ҳошияҳо), зиёд набошад. Ҳошияҳои дастнавис: аз боло ва поён – 2,5 см, аз чап ва рост – 3 см. Андозаи фосилаи байни сатрҳо – 0,5 см.

Ба дастнависҳо замима мегарданд:

а) маълумот роҷеъ ба муаллиф (ном, номи падар, номи хонаводагӣ, дараҷаи илмӣ, унвон, ҷойи кор, вазифа, нишонии ҷои зист, шохис (индекс)-и шуъбаи почта, рақами телефони хона ва кор, нишонии почтаи электронӣ (агар мавҷуд бошад);

б) Мақола дар компютер чоп шуда, ҳамроҳ бо нусхаи электронӣ пешниҳод мешавад, ки дар он маводи муаллиф ба сурати парванда дар вожапардозии Word анҷом шудааст; агар ҳуруфи лотинӣ ё дигар аломатҳо истифода шуда бошад, бояд онҳо бо нишондоди номашон ирсол гарданд.

Ҳадди ниҳони дастнавис:

мақола – то 14 саҳифа, фишурдаи мақола - 1 саҳифа;

тақриз – то 6 саҳифа;

китобиёт – то 4 саҳифа;

ахбор ва рӯйдодҳои илмӣ – то 5 саҳифа.

Сарлавҳаи мақола бо ҳарфҳои хурд ва аз матн бо фосилаи се сатр ҷудо карда мешавад. Иқтибосҳо бо сарчашма дақиқ муқоиса карда шуда, дар охири саҳифа асли онҳо аз ҷониби муаллиф оварда мешаванд.

Феҳристи манобеъ дар охири мақола (бо тартиби алифбо – нахуст ба хатти кириллӣ, сипас бо дигар забонҳои хориҷӣ оварда мешавад; осори як муаллиф дар тартиби хронологӣ дарҷ мешавад) бо шуморагузорӣ ва нишон додани маълумоти зайл оварда мешавад:

а) барои китобҳо – ному насаби муаллиф, номи пурраи асар, шаҳр ва соли нашр, теъдоди умумии саҳифаҳо мисли:

Муллоаҳмадов М. Осори эроншиносӣ, ҷ.1, Душанбе: Дониш, 2018, - 563 с.

Мардонӣ Т. Слово об Абуали ибн Сина. Исследования и переводы, Душанбе: Дониш, 2018, 375 с.

б) барои мақолаҳо – ному насаби муаллиф, номи пурраи мақола, номи маҷмӯаи мақолаҳо, китоб, рӯзнома, макони нашр, шаҳр (барои китоб), сол ва шумораи рӯзнома, маҷалла, мисли:

Мирзоев Н. Ҷойгоҳи Афғонистон дар сиёсати хориҷии Тоҷикистон // «Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон» 2018 № 4. - с. 112-116.

Раҷабов Ҳ. Тасвири бархӯрдҳои мазҳабӣ дар ҳикояи Иброҳим Чалис “Ғуломи озад” // Илм ва ҷомеа”, № 2 (10), 2018. -с. 70-78.

Дар дохили матн истинод ба манбаъ дар дохили қавси мураббаъ дода шуда, аз ҳам тавассути вергул чудо карда мешавад, мисол: [1, с. 75]; шумораи саҳифаҳои иқтибос бо воситаи вергул ё тире нишон дода мешавад, мисол: [2, с. 72-80].

Дар мақола аз тарафи муаллиф ё муаллифон бояд имзо гузошта шавад.

Дастнавис бояд бодикқат хонда шуда, бидуни ғалат пешниҳод гардад.

Дастнависҳое, ки бидуни риояи талаботи мазкур таҳия шудаанд, баррасӣ намешаванд.

Ҳайати таҳририя дар ҳолатҳои зарурӣ ҳуқуқ дорад мақоларо кӯтоҳ, таҳриру ислоҳ кунад ва ё ба муаллифон ҷиҳати ислоҳ баргардонад. Муаллифон пас аз саҳифабандии мақола онро хонда ризоияти худро барои ҷоп ба таври хаттӣ тасдиқ мекунанд.

Масъулияти ақида ва муҳтавои мақолаҳо бар дӯши муаллифони онҳост.

Нишонии мо: шаҳри Душанбе, кӯчаи Рӯдакӣ-33, Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, хучраи 5, идораи маҷаллаи «Осиё ва Аврупо», тел.: (+992 37) 221 05 72.

Сомонаи мо: www.osiyoavrupo.tj;

E-mail: info@osiyoavrupo.tj

ПРАВИЛА ПУБЛИКАЦИИ ДЛЯ АВТОРОВ

Журнал «Азия и Европа» издается Институтом изучения вопросов стран Азии и Европы Национальная Академия наук Таджикистан. В журнале публикуются статьи, сообщения, рецензии, информационные материалы по литики, истории, юриспруденции, мировой экономики, социальные мысли, языка и литературы, политические и религиозные движения, региональные конфликты в странах Азии, Европы и Америки. Журнал выходит на таджикском, русском и английском языках. Статьи сопровождаются резюме на таджикском, русском и английском языках.

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ РУКОПИСЕЙ

Автор представляет рукопись на таджикском или русском языке. Резюме к статье должно быть представлено на таджикском, русском и английском языках, объем которого не должен превышать 1 страницы.

Текст должен быть отпечатан на принтере - размер шрифта 14 - с одной стороны белого листа бумаги стандартного формата (А4). На странице рукописи должно быть не более 28 строк, отпечатанных через два интервала (это относится также к примечаниям и сноскам).

Поля рукописи: верхнее и нижнее - 2,5 см, левое и правое - 3 см. Размер абзацного отступа - 0,5 см.

К рукописи прилагаются:

а) сведения об авторе (фамилия, имя, отчество, ученая степень, звание, место работы,

должность, домашний адрес, индекс почтового отделения, номера служебного и домашнего

телефонов, при наличии - адрес электронной почты);

б) статья должна быть отпечатана на компьютере и представлена редакции одновременно с CD, содержащей файл авторского материала, выполненного в

текстовом редакторе Word; шрифты, если таковые использовались для латинских или иных символов, с указанием их названия.

Предельный объем рукописей:

- *статья - 16 страниц, резюме - 1 страница;*
- *сообщение - 8 страниц, резюме - 0,5 страницы;*
- *рецензия - 4 страницы;*
- *хроника научной жизни - 4 страниц.*

Заглавие статьи печатается строчными буквами и отбивается тремя интервалами снизу от текста.

Цитаты тщательно сверяются с первоисточником и визируются автором на оборотной стороне страницы.

Литература, на которую даются ссылки в тексте, приводится в конце статьи (в алфавитном порядке – сначала на кириллице, затем на иностранных языках; произведения одного автора даются в хронологическом порядке, начиная с более ранних), с нумерацией и указанием следующих выходных данных:

а) для книг - фамилия, инициалы автора, полное название книги, город и год издания, Осие ва Аврупо № 2, 2019 141 общая число страниц например:

Муллоахмадов М. Осори эроншиносӣ, ч.1, Душанбе: Дониш, 2018, - 563 с.
Мардонӣ Т. Слово об Абуали ибн Сина. Исследования и переводы, Душанбе: Дониш, 2018. - 375 с.

б) для статей - фамилия, инициалы автора, полное название статьи, название сборника, книги, газеты, журнала, где опубликована статья, город (для книг), год и номер газеты, журнала, например:

Мирзоев Н. Қойгоҳи Афғонистон дар сиёсати хориҷии Тоҷикистон // «Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон» 2018, № 4, - с. 112-116.

Раҷабов Ҳ. Тасвири бархӯрдҳои мазаҳбӣ дар ҳикояи Иброҳим Чалис “Ғуломи озод” // Илм ва ҷомеа”, № 2 (10), 2018. с. 70-78.

Ссылки на литературу в тексте даются в квадратных скобках через запятой, например: [3, с. 272]; при цитировании указываются страницы через запятую или тире, например: [4, с. 272-280].

Статьи должны быть обязательно подписаны автором, а при наличии нескольких авторов - всеми соавторами.

Рукопись должна быть тщательно вычитана и сдана без опечаток. Рукописи, оформленные без соблюдения указанных требований, не рассматриваются.

Редакционная коллегия оставляет за собой право при необходимости сокращать статьи, подвергать их редакционной правке и отсылать авторам на доработку. Авторы читают готовую верстку статьи и в письменном виде подтверждают свое согласие на публикацию.

Ответственность за подбор, точность фактов, цитат, и данных несут авторы опубликованных материалов.

Адрес: г. Душанбе, ул. Рудаки-33, Институт изучения проблем стран Азии и Европы Национальная Академия наук Таджикистан, каб., 5 редакция журнала «Азия и Европа», Тел.: (+992 37 2 21 03 31) Наш веб-сайт: www.osiyoavrupo.tj; E-mail: info@osiyoavrupo.tj.

МУНДАРИЧА

СИЁСАТИ ХОРИҶИ ВА ДИПЛОМАТИЯ

Холназаров Н.М., Барномаи ҳастаии Эрон омили аслии ташаннуҷи вазъият дар минтақа	3
Шарипов А.Н., Осиёи Марказӣ дар низоми манфиатҳои геополитикии Туркия ...	15
Анварӣ С., Масъалаҳои таъмини амнияти сарҳадии Ҷумҳурии Тоҷикистон	24
Баҳромзода М.З., Нақши Тоҷикистон дар таҳкими вазъи Афғонистон	31

МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛХАЛҚӢ ВА МИНТАҚАШИНОСӢ

Воҳидова С., Раҳимов Ф., Рушд ва таҳкими муносибатҳои дучониба Тоҷикистон ва Швейтсария	41
Мирзоев Ҳ.Т., Ҳамкориҳои таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Халқии Хитой дар замони муосир	47
Раҷабалиев Х., Нақши Иттиҳоди Шӯравӣ дар мустақкам гардидани муносибатҳои Афғонистон бо Ҳиндустон (солҳои 1947 – 1991)	55

ТАЪРИХ, ҲУҚУҚШИНОСӢ, ИҶТИМОИЁТ

Раҷабов Ҳ., Ҳиндустон аз назари шоири инсондӯст	62
Назарзода Н.Ч., Ҳамкориҳои мутақобилаи Тоҷикистон ва Афғонистон: равобити милитсияи тоҷик ва сарандой (солҳои 1979-1989)	74
Назарзода Н.Ч., Давлатзода С., Назарзода Ф., Бунёди милитсияи шуравии тоҷик дар ҳудуди Тоҷикистони Шимолӣ (солҳои 1917-1924)	83
Шерзот А., Рӯшанфикрии динӣ аз сиёсатгарой то секуляризм дар кишварҳои исломӣ	89
Хочаев Ҳ.Ҳ., Пешвои миллат - ҳомии истиқлолияти давлатии Тоҷикистон	104
Юсуфи Ш., Инъикоси вазъияти иқтисодиву тиҷоратии насаф дар «Таърихи Ҳумоюн»- И Гулшанӣ.....	111
Нуров Ҳ.П., Абдуллоев М.М., Таъсири терроризм ва экстремизм дар давлатҳои Шарқи Миёна ва Наздик ва хатари он ба амнияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон .	119
Давлатова Ф.Г., Мафҳуми низоъ ва таснифоти он дар илми муосир	127
Саидова С., Воситаи ахбори омма – василаи татбиқи сиёсат	133

ИҚТИСОДИЁТ

Собиров Б.С., Шарикии давлат ва баҳши хусусӣ дар рушди идоракунии инфрасохтори саноати хӯрокворӣ	139
Рауфова Р.Р., Баъзе масъалаҳои маркетинги фаъолияти инноватсионӣ	147

ЗАБОН, АДАБИЁТ ВА ФАРҶАНГ

Каримов Ш.Т., Андеша ва мафҳуми ҷомеаи шаҳрвандӣ дар афкори иҷтимоии Мавлоно Румӣ	152
Ваҳобова Н.С., Забони ашъори Асадулло Ҳабиб	157
Каримова Ш.Т., Саҳми Тоҷиддин Мардонӣ дар тадқиқи равобити адабии Арабу Аҷам	165

ТАҚРИЗ, КИТОБИЁТ, ТАРҶИМА ВА ТАҶИЯ

Тоҷиддин М., Маҷаллаҳои кӯхнаро варақ зада... Пажухишгоҳи дастнависҳои арабии МДА	172
Нозирӣ Х., Тоҷикон ва мисриён: чанд намуна аз таърихи робитаҳо	190
Ниёзӣ Ё.Б., Юсуфӣ Ф.Ш., Ояндаи исломи сиёсӣ Граҳам Е.Фуллер	197

СОДЕРЖАНИЕ

ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА И ДИПЛОМАТИЯ

Холназаров Н.М. , Атомная программа Ирана основной фактор усиления конфронтации в регионе	3
Шарипов А.Н. , Аннотация на статью «Центральная Азия в системе геополитических интересов Турции»	15
Анварии С. , Вопросы обеспечения пограничной безопасности Республики Таджикистана	24
Бахромзода М.З. , Роль Таджикистана в укреплении положения в Афганистане	31

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ И СТРАНОВЕДЕНИЯ

Вохидова С., Рахимов Ф. , Рушд ва таҳкими муносибатҳои дучониба Тоҷикистону ва Швейтсария	41
Мирзоев Х.Т. , Образовательные связи Республики Таджикистан с Китайской Народной Республики на современном этапе	47
Раджабалиев Х. , Роль Советского Союза в укреплении отношений Афганистана с Индией (1947-1991 гг.)	55

ИСТОРИЯ, ЮРИСПРУДЕНЦИЯ И СОЦИОЛОГИЯ

Раджабов Х. , Индия глазами поэта-гуманиста Мирзо Турсунзаде	62
Назарзода Н.Ч. , Сотрудничество Таджикистана и Афганистана: отношения между таджикской милиции и царандой (1979-1989 гг.)	74
Назарзода Н.Ч., Давлатзода С., Назарзода Ф. , Формирование таджикской советской милиции на территории Северного Таджикистана (1917-1924 гг.)	83
Шерзот А. , Религиозное просветительство в исламском мире от политизации до секуляризации	89
Ходжаев Х.Х. , Лидер Нации – защитник государственной независимости Таджикистана	104
Юсуфи Ш. , Отражение торгово-экономическое положение несефа в «Тарихи Хумаюн» Гулшани	111
Нуров Х.П., Абдуллоев М.М. , Влияние терроризма и экстремизма на Ближнем и Среднем Востоке и его опасность для государственной безопасности Республики Таджикистан	119
Давлатова Ф.Г. , Понятие конфликта и его классификация в современной науке.....	127
Саидова С. , СМИ Как инструмент реализация политики	133

ЭКОНОМИКА

Собиров Б.С. , Государственно-частное партнерство в управлении производственной инфраструктуры пищевой промышленности	139
Рауфова Р.Р. , Некоторые вопросы маркетинга инновационной деятельности	147

ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛЬТУРА

Каримов Ш.Т. Идея и понятие гражданского общества в контексте социологической мысли Мевляна Руми	152
Вахобова Н.С. , Язык поэзии Асадуллы Хабиба	157
Каримова Ш. Т. , Вклад Таджиддина Мардони в исследовании таджикско – арабской литературной связи	165

РЕЦЕНЗИИ, КНИГИ, ПЕРЕВОД И РАЗРАБОТКА

Таджиддин М. , Листая старые журналы... Ин-т. араб. рукописей ЛАГ	172
Нозири Х. , Таджики и египтяне: несколько примеров из истории взаимоотношений ..	190
Ниязи Ё.Б., Юсуфи Ф.Ш. , Будущее политического ислама. Грэм Э. Фуллер	197

CONTENTS

FOREIGN POLICY AND DIPLOMACY

Kholnazarov N.M. , Iran's nuclear program the main factor of increasing confrontation in the region	3
Sharipov A.N. , Annotation on the Article "Central Asia in The System of Geopolitical Interests of Turkey"	15
Anvari S. , Issues of Ensuring the Border Security of the Republic of Tajikistan	24
Bahromzoda M.Z. , Role of Tajikistan in Strengthening the Situation in Afghanistan	31

INTERNATIONAL RELATIONS AND REGIONAL STUDIES

Vohidova S., Rahimov F. , Development and Strengthening of Bilateral Relations Between Tajikistan and Switzerland	41
Mirzoev H.T. , Educational Relations of the Republic of Tajikistan with the People's Republic of China at the Present Stage	47
Rajabaliyev Kh. , The Role of the Soviet Union in the Strengthening Relations of Between Afghanistan and India (1947-1991)	55

HISTORY, LAW AND SOCIOLOGY

Rajabov Kh. , India Through the Eyes of the Poet-Humanist Mirzo Tursunzade	62
Nazarzoda N.Ch. , Cooperation of Tajikistan and Afghanistan: Relations Between the Tajik Police and Tsaranda (1979-1989)	74
Nazarzoda N.Ch., Davlatzoda S., Nazarzoda F. , Formation of the Tajik Soviet Police on the Territory of North Tajikistan (1917-1924)	83
Sherzot A. , Religious Enlightenment in the Islamic World from Politicization to Secularization	89
Khodzhaev Kh.H. Leader of the Nation - Defender of State Independence of Tajikistan	104
Yusufi Sh. , Reflection of the Trade and Economic Position of Nesef in "Tarihi Qumayun" Gulshani	111
Nurov H.P., Abdulloev M.M. , Terrorism and Extremism in the Middle East and its Danger to the State Security of the Republic of Tajikistan	119
Davlatova F. , The Concept of Conflict and its Classification in Modern Science	127
Saidova S. , The Media as a Tool for Policy Implementation	133

ECONOMY

Sobirov B.S. Public-Private Partnership in the Management of the Production Infrastructure of the Food Industry	139
Raufova R. , Some Questions of Marketing Innovation	147

LANGUAGE, LITERATURE AND CULTURE

Karimov Sh.T. The idea and concept of civil society in the context of sociological thoughts of Mevlana Rumi	152
Vakhobova N.S. , The Language of the Poetry of Asadullah Habib	157
Karimova Sh.T. , Contribution of Tojiddin Mardoni to the Study of Tajik-Arabic Literature Connections	165

REVIEWS, BOOKS, TRANSLATION AND DEVELOPMENT

Tajiddin M. , Leafing through old magazines... Inst. Arab. LAS manuscripts	172
Noziri H. , Tajiks and Egyptians: a few examples from the history of relations	190
Niyozzi Y.B., Yusufi F.Sh. , The Future of Political Islam. Graham E. Fuller	197

Ба матбаа 01.04.2021 тахвил гардид. Чопаш 09.04.2021
ба имзо расид. Коғазӣ офсет. Андозаи 60x84 1/8.
Ҷузъи ҷопии шартӣ 26,0. Адади нашр 100 нусха.
Супориши № 03

Дар матбааи ҶДММ «Суфра» ба табъ расидааст.
734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 37.